

МВС України
Харківський національний університет внутрішніх справ

**Актуальні проблеми
сучасної психології та педагогіки
в діяльності вищих навчальних закладів
МВС України**

Матеріали науково-практичної конференції
(Харків, 16 квітня 2015 р.)

Харків 2015

УДК 159.9:351.74(063)

ББК 88.472я431

А43

Оргкомітет конференції:

Гусаров С. М. – ректор Харківського національного університету внутрішніх справ (голова);

Головко О. М. – в.о. першого проректора Харківського національного університету внутрішніх справ (заступник голови);

Харченко С. В. – доцент кафедри психології та педагогіки факультету з підготовки фахівців для підрозділів міліції громадської безпеки та кримінальної міліції у справах дітей (секретар);

Федоренко О. І. – начальник кафедри психології та педагогіки факультету з підготовки фахівців для підрозділів міліції громадської безпеки та кримінальної міліції у справах дітей;

Щербакова І. В. – начальник відділу зв'язків з громадськістю;

Мірошниченко О. С. – начальник відділу організації наукової роботи;

Полховський О. М. – начальник інформаційно-технічного відділу;

Тарасенко В. М. – начальник відділу організації служби;

Копаниця О. В. – начальник відділу ресурсного забезпечення;

Процких Т. О. – директор загальної бібліотеки.

Друкується за рішенням оргкомітету

відповідно до доручення ХНУВС від 19.02.2015 № 17.

Актуальні проблеми сучасної психології та педагогіки в діяльності вищих навчальних закладів МВС України : матеріали наук.-практ. конф. (Харків, 16 квіт. 2015 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. – Харків : ХНУВС, 2015. – 232 с.

A43

У збірнику 90 авторів з різних регіонів України розглянули актуальні питання психолого-педагогічної підготовки курсантів ВНЗ МВС, практичних працівників ОВС, особливу увагу приділили психологічній роботі з попередження злочинності.

Дано низку пропозицій щодо вдосконалення психологічної роботи в органах внутрішніх справ.

УДК 159.9:351.74(063)

ББК 88.472я431

Матеріали викладено в авторській редакції з незначними коректорськими правками. Відповідальність за точність поданих фактів, цитат, цифр і прізвищ несуть автори.

ЗМІСТ

Гусаров С. М. АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОЇ ПСИХОЛОГІЇ ТА ПЕДАГОГІКИ В ДІЯЛЬНОСТІ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ МВС УКРАЇНИ.....	10
НЕГАТИВНІ СТАНИ ПРАЦІВНИКІВ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ ТА ЇХ КОРЕКЦІЯ	
Євдокімова О. О. САМОРЕГУЛЯЦІЯ ЯК КРИТЕРІЙ ЖИТТЄСТІЙКОСТІ КУРСАНТІВ	13
Саппа М. М. МОВНА АГРЕСІЯ ЯК ПРОЯВ НЕГАТИВНОГО ПСИХОЕМОЦІЙНОГО СТАНУ ПРАВООХОРОНЦІВ В УМОВАХ АНОМІЇ	16
Тюріна В. О. ЕКСТРЕННА ПСИХОЛОГІЧНА ДОПОМОГА В ЕКСТРЕМАЛЬНИХ СИТУАЦІЯХ.....	19
Хохліна О. П., Стрижак О. Г. ДО ПРОБЛЕМИ ЗБЕРЕЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНОГО ЗДОРОВ'Я У ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ЮРИСТА (НА ПРИКЛАДІ ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ)	21
Гіренко С. П. СОЦІАЛЬНО-ПРОФЕСІЙНІ АСПЕКТИ ПІДГОТОВКИ ПРАВООХОРОНЦІВ ДО ПРОФІЛАКТИКИ ПОСТТРАВМАТИЧНИХ СТРЕСОВИХ РОЗЛАДІВ.....	24
Колесніченко О. С. ПСИХОЛОГІЧНА РЕАБІЛІТАЦІЯ УЧАСНИКІВ БОЙОВИХ ДІЙ З ОЗНАКАМИ ПОСТТРАВМАТИЧНОГО СТРЕСОВОГО РОЗЛАДУ	28
Когляр Ю. В. ПСИХОЛОГІЧНА ДОПОМОГА ПРАЦІВНИКАМ ОВС, ЯКИХ ВІДНЕСЕНО ДО ГРУПИ ПОСИЛЕНОЇ ПСИХОЛОГІЧНОЇ УВАГИ	31
Кушнар'ов С. В., Кирієнко Л. А. ПСИХОЛОГІЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СЛУЖБОВО-БОЙОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПРАВООХОРОНЦІВ – УЧАСНИКІВ АНТИТЕРОРИСТИЧНОЇ ОПЕРАЦІЇ	34

Логачев М. Г. ПАТОГЕННИЙ ВПЛИВ ПРОФЕСІЙНОГО СТРЕСУ НА ФОРМУВАННЯ ПОСТТРАВМАТИЧНИХ СТРЕСОВИХ РОЗЛАДІВ	37
Мацегора Я. В., Воробйова І. В. КОРЕКЦІЯ ЦІННІСНОЇ СФЕРИ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ЯК ПРОФІЛАКТИКА ПОСТТРАВМАТИЧНИХ СТРЕСОВИХ РОЗЛАДІВ	40
Михайлишин У. Б. РОЗВИТОК ПРОФЕСІЙНОГО СТРЕСУ У ПРАЦІВНИКІВ ОРГАНІВ ВНУТРІШНІХ СПРАВ	43
Остафійчук Т. В. ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНА ПІДГОТОВКА ПРАЦІВНИКІВ МЛІЦІЇ ДО ДІЙ В ЕКСТРЕМАЛЬНИХ СИТУАЦІЯХ	46
Петленко О. В. ПРОФІЛАКТИКА ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ ДЕЗАДАПТАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ ПРАЦІВНИКІВ ОВС	49
Шелег Л. С. ЕКСТРЕМАЛЬНІ УМОВИ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ТА ЇХ ВПЛИВ НА ПСИХОСОМАТИЧНИЙ СТАТУС ПРАЦІВНИКІВ ОРГАНІВ ВНУТРІШНІХ СПРАВ.....	53
Ягчук М. С. ОСОБЛИВОСТІ ПСИХОЕМОЦІЙНОГО СТАНУ МОЛОДШИХ ІНСПЕКТОРІВ ВІДДІЛУ НАГЛЯДУ І БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВНОЇ ПЕНІТЕНЦІАРНОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ	56
Винник О. В. ПРИЧИНИ ПРОФЕСІЙНОЇ ДЕФОРМАЦІЇ ПРАЦІВНИКІВ ОРГАНІВ ВНУТРІШНІХ СПРАВ.....	58
Кайн Д. Г. ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ СТРЕСУ У ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ПРАЦІВНИКІВ ОВС	60
Лежух І. С. НАПРЯМИ ТА ФОРМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОСОБИСТОЇ БЕЗПЕКИ ПРАЦІВНИКІВ ОВС	63
Савчук Ю. Р. ЕМОЦІЙНЕ ВИГОРАННЯ ПРАЦІВНИКІВ МЛІЦІЇ.....	65
Фомічов В. О. СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНА ДОПОМОГА ПРАЦІВНИКАМ МЛІЦІЇ ПІД ЧАС ВИКОНАННЯ ФУНКЦІОНАЛЬНИХ ОBOB'ЯЗКІВ	68

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ТЕОРІЇ І ПРАКТИКИ ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ ПРОФЕСІОНАЛА В СИСТЕМІ МВС

Балабанова Л. М. РОЗВИТОК АДЕКВАТНОЇ ПОВЕДІНКИ ПРАЦІВНИКІВ ОВС В ЕКСТРЕМАЛЬНИХ СИТУАЦІЯХ СЛУЖБОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.....	71
Александров Ю. В. ЦЕННОСТНО-ОРИЕНТАЦІОННА НАПРАВЛЕННІСТЬ РУКОВОДИТЕЛЕЙ ОРГАНОВ ВНУТРЕННИХ ДЕЛ, СУДОВ И ПРОКУРАТУРЫ. АНАЛИЗ ПОСЛЕДНИХ ИССЛЕДОВАНИЙ И ПУБЛИКАЦИЙ.....	73
Бобро Н. В. ПРОФЕСІЙНО ВАЖЛИВІ ЯКОСТІ – ОСНОВА ПРОФЕСІОНАЛІЗМУ ПРАЦІВНИКІВ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ.....	76
Віденєв І. О. ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ САМОРЕАЛІЗАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ В ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ СПІВРОБІТНИКІВ ПРИВАТНОГО ОХОРОННОГО ПІДПРИЄМСТВА.....	79
Грищенко М. В. ПСИХОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ПРОФЕСІЙНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ.....	82
Дягилева Л. Д., Почуєва В. В. ОБУЧЕНИЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНОМУ ОБЩЕНИЮ В ВУЗЕ	84
Жданова І. В. ЦІННІСНІ ОРІЄНТАЦІЇ КУРСАНТІВ ВНЗ МВС У КОНТЕКСТІ ЗДОРОВОГО СПОСОБУ ЖИТТЯ	87
Конуп О. Ф. ВИКОРИСТАННЯ ПСИХОЛОГІЧНОГО ТРЕНІНГУ ЯК ПЕРСПЕКТИВНОГО МЕТОДУ РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНО ЗНАЧУЩИХ ПІЗНАВАЛЬНИХ ЯКОСТЕЙ СЛІДЧОГО	90
Мілорадова Н. Е. ПРОСТІР ПРОФЕСІЙНОГО РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ	92
Остапович В. П., Пампура І. І. ПРОФЕСІЙНИЙ РОЗВИТОК КУРСАНТІВ У ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ У ВНЗ МВС УКРАЇНИ	96
Пасько О. М. СУЧАСНИЙ СТАН КАДРОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПІДРОЗДІЛІВ СЛІДСТВА.....	98

Платковська О. В.

ІНДИВІДУАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ОСОБИСТОСТІ ПРАЦІВНИКІВ ОВС ІЗ ПСИХОСОМАТИЧНИМИ ЗАХВОРЮВАННЯМИ	102
---	-----

Кислинська Д. М.

ЦІННІСНІ ОРІЄНТАЦІЇ ЯК ЗАГАЛЬНІ ОРІЄНТИРИ ПОВЕДІНКИ ОСОБИСТОСТІ	104
--	-----

Леміш О. Б.

ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ПРАЦІВНИКІВ ОРГАНІВ ВНУТРІШНІХ СПРАВ.....	107
---	-----

Луценко О. В.

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ЗМІСТУ І СТРУКТУРИ НАВЧАЛЬНОЇ МОТИВАЦІЇ КУРСАНТІВ	109
--	-----

Макарова О. П.

ОСОБЛИВОСТІ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ В КАР'ЄРІ МАЙБУТНІХ ПРАВООХОРОНЦІВ НА ЕТАПІ ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ.....	112
--	-----

Пархоменко О. О.

СТРУКТУРА ПРОФЕСІЙНО ВАЖЛИВИХ ЯКОСТЕЙ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ПІДРОЗДІЛІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГВАРДІЇ УКРАЇНИ З ОХОРОНИ АТОМНИХ ЕЛЕКТРОСТАНЦІЙ.....	114
---	-----

Потапова С. М.

САМОРЕГУЛЯЦІЯ ТА САМОКОНТРОЛЬ ЯК СКЛАДОВІ ПСИХОГРАМИ ПРАЦІВНИКА ПІДРОЗДІЛУ ГРОМАДСЬКОЇ БЕЗПЕКИ ОВС	117
--	-----

Шевцова І. І.

ПРОБЛЕМИ ПСИХОЛОГІЧНОЇ АДАПТАЦІЇ ДО УМОВ НАВЧАННЯ КУРСАНТІВ – ПЕРШОКУРСНИКІВ ВНЗ СИСТЕМИ МВС.....	120
---	-----

**ПЕДАГОГІЧНА СКЛАДОВА ПІДГОТОВКИ ПРАЦІВНИКІВ
СИСТЕМИ МВС**

Осьодло В. І.

КУЛЬТУРА ЯК ЗАСІБ ВИХОВАННЯ ДУХОВНОСТІ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ	123
---	-----

Федоренко О. І.

НАВЧАЛЬНІ МОЖЛИВОСТІ МУЛЬТИМЕДІЙНИХ ЗАСОБІВ НАВЧАННЯ У ПІДГОТОВЦІ КУРСАНТІВ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.....	126
--	-----

Бойко-Бузиль Ю. Ю. ГУМАНІЗАЦІЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УПРАВЛІНЦІВ СИСТЕМИ ОВС УКРАЇНИ	129
Бугайчук К. Л. «БЕЗШОВНЕ НАВЧАННЯ» ЯК СУЧАСНА КОНЦЕПЦІЯ ВДОСКОНАЛЕННЯ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ ВНЗ МВС	131
Колісник Т. П., Сезонова І. К. ФОРМУВАННЯ ОСНОВ ПРОФЕСІЙНО-ОСОБИСТІСНОЇ СТІЙКОСТІ У МАЙБУТНІХ ПРАЦІВНИКІВ ОВС	134
Марченко О. Г. УТОЧНЕННЯ ПРОФЕСІОГРАМИ ВІЙСЬКОВОГО ФАХІВЦЯ АВІАЦІЙНОГО ПРОФІЛЮ	137
Василенко І. С. ВИКОРИСТАННЯ ТРЕНІНГУ САМОРЕГУЛЯЦІЇ В ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ СТУДЕНТІВ-СПОРТСМЕНІВ	140
Гаркавцев Є. І. РОЛЬ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОГО КЛІМАТУ В КОЛЕКТИВІ КУРСАНТІВ У ФОРМУВАННІ ЇХ ПРОФЕСІЙНОЇ НАДІЙНОСТІ	142
Іванова І. Л., Оганезова Г. С. ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ПРИ ВИВЧЕННІ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ ЮРИДИЧНОГО СПРЯМУВАННЯ	145
Іщенко С. О. ФОРМУВАННЯ ЕМОЦІЙНОЇ СТІЙКОСТІ ЯК УМОВА ЕФЕКТИВНОЇ ПІДГОТОВКИ КУРСАНТІВ ДО ВИХОВНОЇ РОБОТИ З ОСОБОВИМ СКЛАДОМ	147
Подойнік О. С. ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНА ПІДГОТОВКА ПРАЦІВНИКІВ ОРГАНІВ ВНУТРІШНІХ СПРАВ ДО РОБОТИ З ДІТЬМИ, ЯКІ СТАЛИ ЖЕРТВАМИ СІМЕЙНОГО НАСИЛЬСТВА	150
Стрелков И. П. ПРОБЛЕМЫ, ИМЕЮЩИЕ МЕСТО В ПЕДАГОГИКЕ В НЕКОТОРЫХ ВУЗАХ УКРАИНЫ, И ИХ РОЛЬ В РАЗВИТИИ И СТАНОВЛЕНИИ ДЕМОКРАТИЧЕСКОГО И НЕЗАВИСИМОГО ГОСУДАРСТВА	152

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Барко В. І., Чекулаєв М. А. ПСИХОДІАГНОСТИЧНА МОДЕЛЬ КЕРІВНИКА ОРГАНУ ВНУТРІШНІХ СПРАВ	155
---	-----

Землянська О. В. ДО ЮВІЛЕЮ СУДОВО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ В УКРАЇНІ	159
Цильмак О. М. СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ, ЩО ВПЛИВАЮТЬ НА РІВЕНЬ КОРПОРАТИВНОЇ МІЩЕЙСЬКОЇ КУЛЬТУРИ.....	162
Яковенко С. І., Лифар І. М. РЕЗУЛЬТАТИ АПРОБАЦІЇ ПРОГРАМИ РОЗВИТКУ ОПЕРАТИВНИХ ЗДІБНОСТЕЙ ТА ПРОФЕСІЙНО ВАЖЛИВИХ ЯКОСТЕЙ ПРАЦІВНИКІВ КРИМІНАЛЬНОЇ МІЩІЇ.....	165
Бондаренко Л. О., Ламаш І. В. РІВЕНЬ РОЗВИТКУ ПРАВОВИХ УЯВЛЕНЬ НЕПОВНОЛІТНІХ ДІВЧАТ	169
Горбачова О. В. МОЛОДІЖНИЙ РАДИКАЛІЗМ: ЗМІСТОВНИЙ КОНТЕНТ-АНАЛІЗ КСЕНОФОБСЬКИХ УЯВЛЕНЬ.....	172
Греса Н. В., Шиліна А. А. ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНОГО ІНТЕЛЕКТУ ЗЛОЧИНЦІВ ІЗ РІЗНИМ РІВНЕМ УСВІДОМЛЕННЯ ВИНИ	175
Джагупов Г. В. ОСОБЕННОСТИ ПРОФИЛАКТИКИ СЕМЕЙНОГО НАСИЛИЯ В УКРАИНЕ.....	179
Доценко В. В. ВИКОРИСТАННЯ ПРОЕКТИВНИХ МЕТОДИК В ЕКСПРЕС- ДІАГНОСТИЦІ МАЙБУТНІХ ПРАВООХОРОНЦІВ.....	182
Ірхін Ю. Б. ПСИХОЛОГО-КРИМІНАЛІСТИЧНІ ЗАСАДИ АГРЕСИВНО-НАСИЛЬНИЦЬКОЇ ПОВЕДІНКИ СЕРЕД ДІТЕЙ ТА ПІДЛІТКІВ	187
Ларионов С. А., Харченко С. В. К ВОПРОСУ СОГЛАСОВАННОСТИ РЕЗУЛЬТАТОВ МАТЕМАТИКО-СТАТИСТИЧЕСКОЙ ОБРАБОТКИ ДАННЫХ В ПСИХОЛОГИЧЕСКИХ ИССЛЕДОВАНИЯХ.....	190
Макаренко П. В. ОБГРУНТУВАННЯ ПОНЯТТЯ «ПСИХОЛОГІЧНА НАДІЙНІСТЬ ПРАЦІВНИКІВ ОРГАНІВ ВНУТРІШНІХ СПРАВ».....	194

Меркулова Ю. В. ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЮРИДИЧНИХ КОНФЛІКТІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ НА ПІДСТАВІ УГОД ПРО ПРИМИРЕННЯ	196
Підлісний М. М., Южека Р. С. СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНА ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ СЛІДЧИХ У ВНЗ МВС УКРАЇНИ	199
Пенькова Н. Є. АПРОБАЦІЯ МОДЕЛІ ЦІЛЬОВОЇ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ГОТОВНОСТІ ОСОБИСТОСТІ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГВАРДІЇ УКРАЇНИ ДО СЛУЖБОВО-БОЙОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ПРОЦЕСІ ПРОВЕДЕННЯ АНТИТЕРОРИСТИЧНОЇ ОПЕРАЦІЇ.....	202
Попова Г. В., Гринченко О. Н. ОСОЗНАНИЕ БУДУЩИМИ ПСИХОЛОГАМИ МОРАЛЬНО- ПРАВОВЫХ АСПЕКТОВ ГРУППОВОЙ ПСИХОЛОГИЧЕСКОЙ РАБОТЫ В СОВРЕМЕННОМ ОБЩЕСТВЕ	205
Супрун Д. М. КОМУНІКАТИВНИЙ ТА ПСИХОЛІНГВІСТИЧНИЙ АСПЕКТИ ПІД ЧАС ВИКОРИСТАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ КУРСАНТАМИ ВНЗ СИСТЕМИ ОВС.....	208
Ярещенко О. А. СТРЕС У ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ПРАЦІВНИКІВ ОРГАНІВ ВНУТРІШНІХ СПРАВ	211
Іванова О. А. АДАПТИВНІ СТИЛІ МІЖОСОБИСТІСНОЇ ВЗАЄМОДІЇ ЖІНОК-ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ	213
Коваль А. А. ПСИХОЛОГІЧНІ УМОВИ ОПТИМІЗАЦІЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СУДДІВ.....	216
Нестеренко А. М. СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СУДДІВ	220
Кобикова Ю. В. ДО ПИТАННЯ ВПРОВАДЖЕННЯ ПРОБАЦІЇ В УКРАЇНІ	223
Присенко А. О. КОГНІТИВНА СКЛАДОВА ПСИХОЛОГІЧНОЇ ГОТОВНОСТІ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПРАЦІВНИКІВ ОВС	226
Шурак С. П. ХАРАКТЕРИСТИКА КОМУНІКАТИВНИХ ЯКОСТЕЙ ПРАЦІВНИКА МІЛЦІЇ	229

УДК 159.9

Сергій Миколайович ГУСАРОВ,

*ректор Харківського національного університету внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, член-кореспондент Національної академії
правових наук України, заслужений юрист України*

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОЇ ПСИХОЛОГІЇ ТА ПЕДАГОГІКИ В ДІЯЛЬНОСТІ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ МВС УКРАЇНИ

Необхідність проведення конференції обумовлена надзвичайною актуальністю проблеми підготовки висококваліфікованих фахівців, здатних після здобуття освіти включитися у виконання професійної діяльності, вирішувати на високому рівні складні завдання і відповідати за їх виконання. Забезпечити такий рівень підготовки покликані вищі навчальні заклади.

Сучасний світ, який швидко змінюється, змушує і працівника органів внутрішніх справ, і майбутнього правоохоронця постійно перебувати в ситуації вибору й швидко адаптуватися до нестабільних економічних і соціальних та ризиконебезпечних умов професії. Одночасно розвиваються інформаційні технології, що вимагають постійного професійного й особистісного розвитку особистості фахівця.

Конференція була задумана як захід, на якому провідні науковці університету в галузі психології, педагогіки та юридичних наук спільно з керівниками підрозділів Міністерства внутрішніх справ:

- обговорять сучасні проблеми психологічної та професійно-педагогічної підготовки майбутніх працівників органів внутрішніх справ до професійної діяльності;
- спільними зусиллями спробують знайти шляхи підвищення якості такої підготовки;
- визначать коло питань, які є перспективними і які належить вирішити у майбутньому;
- ознайомляться з напрямками наукових досліджень та розробок колег-науковців з різних навчальних закладів МВС України;
- обміняються думками з питань пошуку нових підходів щодо профілактики правопорушень дітей та у молодіжному середовищі в цілому.

Результатом роботи конференції стануть пропозиції та рекомендації, врахування яких дозволить підвищити якість підготовки курсантів до професійної діяльності.

Наш університет – провідний вищий навчальний заклад МВС України, що має відповідну ліцензію та готує фахівців-психологів, які працюють в

усіх регіонах України. На цей час сформовано значну матеріально-технічну базу, напрацьовано необхідні навчально-методичні матеріали, підбрано висококваліфікований науково-педагогічний склад, здійснюються методичні розробки та наукові дослідження.

Протягом останнього часу змінилися пріоритети у підготовці фахівців правоохоронної сфери. 12 лютого 2015 року Верховна Рада прийняла закон щодо реформування органів внутрішніх справ.

У 4-му розділі Концепції реформування правоохоронних органів України (система кримінальної юстиції), який характеризує засоби забезпечення реформи правоохоронних органів, у п. 4.2 зазначено, що необхідно (цитую) «здійснити реформу системи підготовки кадрів у вищих навчальних закладах правоохоронних органів, зокрема, шляхом зменшення загальної кількості та перепрофілювання відомчих вищих навчальних закладів». Вирішення цього складного завдання має бути поетапним, вимагає від керівництва навчальних закладів зважених рішень у питаннях збереження складу науково-педагогічних кадрів. Оскільки саме навчальні заклади Міністерства внутрішніх справ є осередком сучасної відомчої освіти і науки.

З 1 вересня 2013 року в нашому університеті здійснюється підготовка курсантів-психологів для підрозділів кримінальної міліції у справах дітей за напрямом підготовки «Психологія». Необхідність підготовки фахівців такого профілю обумовлена зниженням виховної ролі сім'ї та навчальних закладів, стрімким зростанням кількості злочинів, які скоюють діти, підвищенням тяжкості цих діянь, а отже, і необхідністю попередження виникнення злочинності у молодіжному середовищі, профілактики насильства в сім'ї, посилення ролі правоохоронних органів у вирішенні соціальних проблем.

Сьогодні ситуація в державі ускладнилася. В умовах проведення АТО має місце висока екстремальність професійної діяльності працівників ОВС, що пов'язано зі значною кількістю зброї у населення, впливом чинників соціального стресу на населення, наявністю серед населення значної кількості осіб, які мають негативні емоційні стани (агресивність, роздратованість, ворожість та ін.), невпевненістю працівників ОВС у майбутньому, зниженням соціальних стандартів життя та підвищенням безробіття населення, підвищенням загальної кількості правопорушень та посиленням жорстокості злочинців. Виконання професійного обов'язку в таких умовах потребує спеціальної психологічної підготовки майбутніх працівників ОВС (національної поліції). Це означає, що саме під час навчання у вищому навчальному закладі необхідно приділяти посилену увагу питанням психологічної підготовки курсантів до професійної діяльності.

Наведене обумовлює нагальну потребу в:

- запровадженні позитивного досвіду зарубіжних країн в питаннях роботи працівників правоохоронних органів з дітьми та молоддю щодо попередження злочинності;
- налагодженні взаємодії правоохоронних органів із сім'єю, навчальними закладами, молодіжними та громадськими організаціями;
- розробці методичних рекомендацій для працівників органів внутрішніх справ щодо їх психологічної підготовки до виконання професійних обов'язків в екстремальних умовах;
- проведенні наукових дисертаційних досліджень в галузі вікової, педагогічної та юридичної психології щодо вивчення механізмів попередження злочинності в молодіжному середовищі для підвищення ефективності підготовки фахівців-психологів до професійної діяльності.

Саме на пошук шляхів вирішення цих завдань і буде спрямована робота конференції.

Перспективним напрямком в обговоренні фахівців-психологів і педагогів стануть питання підвищення якості підготовки фахівців правоохоронної сфери з урахуванням сучасних тенденцій в освіті і з використанням технічних та інформаційно-комунікативних засобів навчання – мультимедійних приладів, комп'ютерної техніки, спеціальних програм для більш ефективного засвоєння знань.

Сьогоднішня конференція дозволить визначити нові можливості для подальшого удосконалення підготовки не тільки фахівців-психологів, а й фахівців для різних підрозділів органів внутрішніх справ України в цілому.

Одержано 06.04.2015

НЕГАТИВНІ СТАНИ ПРАЦІВНИКІВ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ ТА ЇХ КОРЕКЦІЯ

УДК 159.9

Олена Олександрівна Євдокімова,

*професор кафедри соціології та психології
факультету права та масових комунікацій*

*Харківського національного університету внутрішніх справ,
доктор психологічних наук, професор*

САМОРЕГУЛЯЦІЯ ЯК КРИТЕРІЙ ЖИТТЄСТІЙКОСТІ КУРСАНТІВ

Розглянуто життєстійкість особистості курсантів як психологічний феномен. Розвиток саморегуляції особистості визначено як один з критеріїв життєстійкості. Виокремлено показники саморегуляції особистості: волевиявлення, стресостійкість, ситуативна тривожність і «локус внутрішнього контролю». Досліджено рівень їх розвитку у курсантів 1–2 курсів.

Життєстійкість, на думку Р. А. Ахмерова, включає в себе три порівняно автономних компонента: залученість, контроль, прийняття ризику. Залученість – це «переконаність у тому, що причетність до подій дає максимальний шанс знайти щось достойне і цікаве для особистості». Контроль – «переконаність у тому, що боротьба дозволяє вплинути на результат того, що відбувається, нехай навіть цей вплив не є абсолютним і успіх не є гарантованим». Прийняття ризику – переконаність людини, яка сприяє її розвитку за рахунок знань, що добуваються з досвіду, позитивного або негативного [1]. Нечисленні дослідження з проблем життєстійкості виділяють саморегуляцію як один з основних її критеріїв, що проявляється через такі показники як стресостійкість, воля, оптимізм, незалежність, рівень суб'єктивного контролю, уміння виходити із складних ситуацій, рівень тривожності.

Психологічна саморегуляція як власне регуляторний процес відіграє роль інструменту, за допомогою якого суб'єкт долає інформаційну невизначеність в кожній окремій ланці. Здійснення суб'єктом процесу регуляції є по суті своїй самостійним прийняттям людиною певних взаємопов'язаних рішень, здійсненням низки узгоджених між собою дій як подолання різних сторін суб'єктивної інформаційної невизначеності в процесі управління своєю активністю від моменту визначення мети до оцінки досягнутого. Психологічні методи зняття суб'єктом інформаційної невизначеності є досить різноманітними.

Психологічна саморегуляція як функція психіки є способом зв'язку різних рівнів діяльності, залежно від якостей і співвідношення з об'єктивним світом. У процесі психічної саморегуляції особистість, зводячи в єдину систему всі психічні модальності (почуття, мотивацію, волю), з урахуванням власних індивідуальних особливостей (можливостей, недоліків) погоджує їх із системою об'єктивних умов і вимог до розв'язуваної задачі.

Засоби психічної саморегуляції служать стимулом розвитку і вдосконалення механізмів, за допомогою яких відбувається оптимізація психічних можливостей особистості, компенсація недоліків адекватного сприйняття навколишнього світу, належне упорядкування індивідуальних станів в несприятливих умовах діяльності.

У науковій літературі є описи важливих рис саморегулювання, їх інтегративної сутності й універсальності структури в самих різних типах активності людини (К. О. Абульханова-Славська, Б. Г. Анан'єв, П. К. Анохін, Н. Бернштейн, Л. М. Веккер, Е. Галантер, В. Зінченко, Дж. Міллер, К. Прибрам, О. К. Тихомиров, В. Д. Шадриков, В. Чудновський та ін.).

В. І. Моросанова вважає, що для кожної людини характерний індивідуальний стиль саморегулювання. І чим вище є властивий особистості рівень усвідомленості в плані саморегулювання, чим вище є розвиненість і гармонійність всіх його ланок, тим менше в людини труднощів при адаптації чи то до професійної діяльності, чи то до постійно змінюваних умов життя [3].

Залежно від обраної точки зору різні автори по-різному визначають завдання вивчення захисної поведінки. Мова може йти і про аналіз проблем адаптації індивіда в тому чи іншому оточенні, і про проблеми духовного самовизначення, що дає можливість людині зробити вибір з урахуванням особистісного потенціалу. На думку видного фахівця в галузі вивчення coping styles («способів совладання») Р. Лазаруса, при значній індивідуальній різноманітності поведінки людини в стані стресу існує два полярних типи стилів реагування [4]: проблемно-орієнтований стиль, що включає в себе раціональний аналіз проблемної ситуації і пов'язаний з пошуком і знаходженням способу дій з метою розв'язання складного завдання; та суб'єктивно-орієнтований стиль, який є результатом емоційного реагування на ситуацію.

Реакція на події навіть і в одній людині може змінюватися в залежності від сфери життя, в якій трапляється щось небажане або небезпечне: чи то це сім'я, чи то робота і кар'єра, чи то власне здоров'я. Зіткнення значущих для людини відносин з життєвою ситуацією, що суперечить або навіть є несумісною з цими відносинами, стає джерелом психологічної напруги, що веде до стресу [4]. Американський професор психології Д. Майерс стверджує, що «стрес – це не стимул і не реакція. Це процес, в ході якого ми оцінюємо ситуацію і боремося з виниклою небезпекою» [2].

Дослідження стресостійкості та ситуативної тривожності було проведено у 52 курсантів 1–2 курсів Харківського національного університету внутрішніх справ. В якості діагностичного інструментарію були використані бостонський тест стресостійкості та шкала ситуативної тривожності Спілберга (за Ю. Щербатих). В ході проведення діагностичного обстеження курсантів були отримані наступні кількісні дані про рівень стресостійкості: показники рівня стресостійкості за Бостонським тестом: 54 % піддослідних мають низький рівень стресостійкості; 36 % – середній рівень; 10 % – високий; показники рівня ситуативної тривожності за шкалою Спілберга: 10 % піддослідних мають низький рівень ситуативної тривожності; 70 % – середній рівень; 20 % – високий.

Аналіз результатів дослідження показав, що більшість курсантів мають низький і середній рівні стресостійкості та середній і високий рівні ситуативної тривожності. Ці властивості характеризують досить низький рівень життєстійкості особистості. Саморегуляція особистості взаємопов'язана з вольовим зусиллям. Визначення сили волі, яка характеризує людину як структурно-розвинену особистість, яка вміє якісно оцінювати свою поведінку, стало метою наступного дослідження.

Аналіз тесту на дослідження сили волі виявив наявність слабкої сили волі у 67 % респондентів групи, що свідчить про те, що дані курсанти не здатні до рефлексії своїх інтересів і володіють слабким самоконтролем. 20 % респондентів мають здатність до досягнення мети, володіючи твердою волею. Тільки 13 % респондентів володіють самоконтролем і витримою при подоланні перешкод. Аналіз показав у більшій частині анкетованих недостатню розвиненість сили волі, що призводить, без сумніву, до небажання вирішувати життєві ситуації. Низький рівень сили волі, на наш погляд, можна співвіднести з низьким рівнем життєстійкості.

Аналіз результатів експерименту показав, що курсанти 1–2 курсів мають низький та середній рівень розвитку життєстійких якостей за критерієм «саморегуляція», і дозволив визначити наступні показники: «волевиявлення», «стресостійкість» і «локус внутрішнього контролю».

Всі перераховані вище показники визначилися через такі індикатори, як готовність до ризику, мотивацію до подолання труднощів, рівень тривожності, оптимізм, незалежність, рівень суб'єктивного контролю, особистісну рефлексію, інтелектуальну рефлексію. Виявлено, що всі показники життєстійкості мають низький та середній рівень, це все визначено і через індикатори, які теж перебувають на низькому і середньому рівнях розвитку.

Виявлення показників саморегуляції, і індикаторів, за якими можна визначити рівень їх розвитку, дозволяє психологічній службі вузу скласти програму розвитку саморегуляції курсантів.

Список літератури:

1. Ахмеров Р. А. Жизнестойкость как психобиографическая характеристика (на примере ВИЧ-инфицированных) / Р. А. Ахмеров // *Время*

пути: исследования и размышления / под ред. Р. А. Ахмерова, Е. И. Головахи, Е. Г. Злобиной и др. – Киев : Изд-во Ин-та социологии НАН Украины, 2008. – С. 139–164.

2. Майерс Д. Психология / Д. Майерс. – Минск : Попурри, 2006. – 848 с.

3. Моросанова В. И. Новая версия опросника «Стиль саморегуляции поведения – ССПМ» / В. И. Моросанова, Н. Г. Кондратюк // Вопросы психологии. – 2010. – № 1. – С. 137–145.

4. Синельников В. В. Прививка от стресса, или психоэнергетическое айкидо [Электронный ресурс] / В. В. Синельников. – Режим доступа: <http://www.universalinternetlibrary.ru/book/sinelnikov2/ogl.shtml>.

Одержано 29.03.2015

УДК 81.1

Микола Миколайович Саппа,

професор кафедри соціології та психології

факультету права та масових комунікацій

Харківського національного університету внутрішніх справ,

доктор соціологічних і кандидат фізико-математичних наук, професор

МОВНА АГРЕСІЯ ЯК ПРОЯВ НЕГАТИВНОГО ПСИХОЕМОЦІЙНОГО СТАНУ ПРАВООХОРОНЦІВ В УМОВАХ АНОМІЇ

Розглянуто мовну агресію як девіантного психоемоційного стану людини в умовах аномії. Показано небезпеку її укорінення серед правоохоронців. Запропоновано учбовий напрям її подолання в процесі навчання курсантів-правоохоронців.

Досить часто в періоди промислових, економічних і соціально-політичних криз у суспільстві виникають особливі соціально-психологічні стани, які Е. Дюркгайм назвав аномічними (від франц. *anomie* – відсутність закону, організації). В таких станах, коли держава і суспільство послаблюють свій контроль за поведінкою індивідів, відсутні загальноприйнятні норми і цінності, спостерігаються дезінтеграція і розпад системи норм, їх недостатність, присутні байдужість, відчуженість, агресія та недовіра людей один до одного, втрачається стабільність соціальних інститутів [1, с. 223–225]. Вищезазначені соціальні стани безперечно впливають на психологічний стан суспільства, змінюючи його або піддаючи руйнаціям. В цих умовах на ґрунті дистресів виникає особливий тип масової (і індивідуальної) свідомості – назовемо його кризовою свідомістю, з відповідними кризі психологічними мотиваціями і соціальною активністю кризового соціуму. Кризова свідомість, як відчуття людиною суспільної кризи, в широкому ряді випадків веде до зміни її психологічних настанов та, відповідно, зміни поведінки [2, с. 219]. Це стосується й

нашої країни – економічні та соціально-політичні кризи тривають в Україні майже безперервно більше ніж століття.

Таким чином, в умовах аномії – тривалої економічної, політичної кризи та активних соціальних змін, в Україні відбувається певне послаблення правових та соціально-психологічних механізмів регуляції суспільства, в тому числі й саме в тієї соціальної групі, яка за дорученням суспільства мусить як підтримувати існуючий правовий порядок, так і корегувати його у відповідності до соціальних змін. Цю групу складають люди, які формують правила і закони суспільного життя та охоронці встановленого в суспільстві правового порядку. Все це неминуче відбивається на професійних настановленнях правоохоронців, в результаті чого змінюються їх система цінностей та мотивація до роботи, поширюються вищезгадані негативні соціальні та психологічні явища в їх колах [3]. Розглядаючи такі негативні явища, зазначимо, що в умовах аномії агресивність, як складова кризової свідомості, є досить поширеною формою реакції на несприятливе та вороже оточуюче соціальне середовище. *Агресивність* (від лат. *aggressio* – *нападати*) – це стала характеристика та якість особи, відображаюча її схильність до поведінки, метою якого є заподіяння шкоди оточуючим, або подібний афективний стан (гнів, злість). Відповідно під *агресією* розуміють її мотивоване руйнівну поведінку, що суперечить нормам і правилам існування людей в суспільстві, що заподіює шкоду об'єктам нападу (живим і неживим), що завдає фізичний збиток або викликає у них психічний дискомфорт (негативні переживання, стан напруженості, страху, пригніченості і т. д.). З цих позицій агресивні дії розглядаються як:

- засоби досягнення якої-небудь значущої мети;
- способу психічної розрядки, заміщення задоволення заблокованої потреби і переключення діяльності;
- задоволення потреби в самореалізації та самоствердженні.

Відомий лінгвіст та педагог Ю. В. Щербініна зазначає складність визначення поняття *мовна (вербальна) агресія*, тому, що «даний феномен не можна вважати єдиною формою поведінки, що відбиває якість одне спонукання. Цей термін вживається стосовно до найрізноманітніших мовних дій, дуже неоднорідним по мотивації, ситуації прояви, форм словесного втілення» [4, с. 14]. Інші визначення мовної агресії виходять з розуміння її як багатоаспектного явища, що включає в себе психологічні, соціальні та політичні складові. Це спонукає провести розгляд мовної агресії як девіантного психоемоційного стану людини в умовах аномії, та визначити напрями її подолання в процесі підготовки правоохоронців. Це і є метою роботи.

Незважаючи на значні розбіжності щодо трактуванні терміна *агресія*, багато психологів в основному схилиються до прийняття наступного визначення: агресія – це будь-яка форма поведінки, що спрямована на

образу, чи заподіяння шкоди іншій живій істоті, яка не бажає подібного поводження з нею. В практичних дослідженнях агресії опитувальник Басса-Даркі визначає серед різних видів агресивних реакцій й вербальну агресію [5]. Мовна (або вербальна) агресія розглядається в психології як використання мовних засобів для вираження негативних емоцій неприязні, ворожості по відношенню до когось-небудь або чогось-небудь, як певна манера мови, що ображає чиесь самолюбство, гідність. Деякі дослідники розглядають мовну агресію в ракурсі комунікативної поведінки і пов'язують це явище з певним психологічним станом адресата, який іноді слугує емоційної напруженості мовця:

- явне і наполегливе нав'язування співрозмовнику певної точки зору;
- неаргументований або недостатньо аргументований, відкритий або латентний вербальний вплив на адресата, з метою зміни його ціннісних установок (ментальних, ідеологічних, оціночних і т.п.), або поразки в полеміці;
- навмисну націленість на образу або негативний вплив з метою заподіяння шкоди людині.

Важливим для аналізу є те, що за своєю інтенціональною спрямованістю акт мовної агресії є девіантною дією – він порушує кордони нормативної вербальної комунікації і провокує подальшу ескалацію конфлікту. Це спостерігається і у комунікативній поведінці курсантів-правоохоронців. В їх груповому спілкуванні досить часто спостерігається мовна агресія, жаргонні вирази, мовні штампи – і все це на фоні недотримання етичних та комунікативних норм [6, с. 75]. У різних ситуаціях міжособистісної взаємодії спостерігається й агресивне лихослів'я – форма мовної поведінки, що спрямована на образу або заподіяння шкоди іншій людині.

Враховуючи зміну стратегії діяльності правоохоронців у демократичному суспільстві з каральної на сервісну службу з надання правозахисних послуг населенню, що здійснюється, в деяких вузах приділяють значну увагу виробленню у курсантів навичок спілкування у різних ситуаціях, при вирішенні комунікативних завдань різного характеру. Для цього передбачається викладання навчальних дисциплін «Риторика», «Ораторське мистецтво» та їм подібних. Саме у рамках цього навчального напрямку на учбових заняттях з курсантами і психологічних тренінгах з курсантами та офіцерами-вихователями є корисним проводити роботу з подолання схильності до мовної агресії.

Список літератури:

1. Бачинин В. А. Социология : три курса лекций студентам-юристам / В. А. Бачинин. – Харьков : Консум, 2003. – 576 с.
2. Саппа Н. Кризисное сознание в дистрессовом этосе: отображение в языке и культуре / Николай Саппа // Проблемы экстремальной та кризової психології. – 2013. – Вип. 14, ч. III. – С. 218–224.

3. Шеховцова Е. В. Особливості розвитку професійних настановлень правоохоронців в процесі фахової підготовки : автореф. дис. ... канд. психол. наук : спец. 19.00.06 «Юридична психологія» / Шеховцова Е. В. – Харків, 2014. – 20 с.

4. Щербинина Ю. В. Вербальная агрессия / Ю. В. Щербинина. – М. : КомКнига, 2006. – 360 с.

5. Гребень Н. Ф. Психологические тесты для профессионалов / Н. Ф. Гребень. – Минск : Современ. шк., 2007. – 496 с.

6. Гевко Е. И. Риторика как составляющая профессиональной подготовки будущих офицеров-пограничников / Е. И. Гевко // 36. наук. пр. Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія: педагогічні та психологічні науки. – 2013. – № 4 (69). – С. 70–77.

Одержано 31.03.2015

УДК 378.017

Валентина Олександрівна Тюріна,

професор кафедри соціології та психології

факультету права та масових комунікацій

Харківського національного університету внутрішніх справ,

доктор педагогічних наук, професор

ЕКСТРЕННА ПСИХОЛОГІЧНА ДОПОМОГА В ЕКСТРЕМАЛЬНИХ СИТУАЦІЯХ

Визначено мету і завдання екстреної психологічної допомоги, її напрямки, групи людей, до яких застосовується психотерапія в умовах екстремальних ситуацій, а також фактори, від яких потерпають люди в екстремальних ситуаціях.

Екстрена психологічна допомога надається людям, які знаходяться у гострому стресовому стані (або за наявності гострого стресового розладу). Цей стан уявляє собою переживання емоційної та розумової дезорганізації.

Психодіагностика, психотехніки впливу та процедура надання психологічної допомоги в екстремальних ситуаціях мають свою специфіку.

Мета і завдання екстреної психологічної допомоги включають профілактику гострих панічних реакцій, психогенних нервово-психічних порушень; підвищення адаптаційних можливостей індивіда; психотерапію виниклих пограничних нервово-психічних порушень.

Проведення психотерапії і психопрофілактики здійснюють у двох напрямках.

Перший – зі здоровою частиною – у вигляді профілактики:

а) гострих панічних реакцій;

б) відстрочених нервово-психічних порушень.

Другий напрямок – психотерапія і психопрофілактика осіб з розвинутими нервово-психічними розладами.

Технічні складності ведення рятувальних робіт в зонах катастроф, стихійних лих можуть приводити до того, що постраждалі протягом достатньо тривалого часу опиняться в умовах повної ізоляції від зовнішнього світу. В цьому випадку рекомендується психотерапевтична допомога у вигляді екстреної «інформаційної терапії», метою якої є психологічна підтримка життєздатності тих, хто живий, але знаходиться у повній ізоляції від оточуючого світу.

Іншою групою людей, до яких застосовується психотерапія в умовах екстремальних ситуацій, є родичі тих людей, які знаходяться під завалами.

Ще одна група людей, до яких застосовується психотерапія у зоні екстремальних ситуацій, – це рятівники. Основною проблемою у подібних ситуаціях є психологічний стрес. Саме ця обставина значною мірою впливає на вимоги, що пред'являють до спеціальних служб екстреної допомоги. Спеціалісту необхідно володіти вмінням своєчасно визначати симптоми психологічних проблем у себе й у своїх товаришів, володіти емпатичними здібностями, вмінням організувати та провести заняття з психологічного розвантаження, зняття стресу, емоційної напруженості. Володіння навичками психологічної само- та взаємодопомоги в умовах кризових та екстремальних ситуацій має велике значення не тільки для попередження психічної травматизації, а й для підвищення стійкості до стресових впливів і готовності швидкого реагування у екстремальних ситуаціях.

За результатами здійсненої широкої дослідницької програми німецькі психологи Б. Гаш і Ф. Ласогга (Lasogga, Gash, 1997) розробили низку рекомендацій для психологів, інших спеціалістів або добровольців, які працюють в екстремальних умовах.

Ці рекомендації є корисними для психологів при безпосередній роботі у місцях масових лих, а також при підготовці рятівників та співробітників спеціальних служб.

При здійсненні екстреної психологічної допомоги необхідно пам'ятати, що жертви стихійних лих та катастроф потерпають від факторів, що викликані екстремальною ситуацією. До числа таких факторів відносять:

1. Раптовість.
2. Відсутність подібного досвіду.
3. Тривалість.
4. Недостатній контроль.
5. Горе і втрата.
6. Постійні зміни умов.
7. Експозиція смерті.
8. Моральна невпевненість.
9. Поведінка під час подій.
10. Масштаб руйнувань.

У людини в екстремальних ситуаціях можуть проявлятися такі симптоми: марення, галюцинації, апатія, ступор, рухові збудження, агресія, страх, істерика, нервово тремтіння, плач.

Допомога психолога в такій ситуації полягає, в першу чергу, у створенні умов для нервової «розрядки».

У багатьох екстремальних ситуаціях звичайні методи психологічного впливу є незастосовними. Тому відповідним технікам екстреної психологічної допомоги необхідно спеціально навчати психологів та спеціалістів, професійна діяльність може здійснюватися за екстремальних умов.

Одержано 31.03.2015

УДК 159.9

Олена Петрівна Хохліна,

*професор кафедри психології та педагогіки
навчально-наукового інституту права та психології
Національної академії внутрішніх справ,
доктор психологічних наук, професор;*

Оксана Григорівна Стрижак,

*студентка 5 курсу (магістратура)
навчально-наукового інституту права та психології
Національної академії внутрішніх справ*

ДО ПРОБЛЕМИ ЗБЕРЕЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНОГО ЗДОРОВ'Я У ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ЮРИСТА (НА ПРИКЛАДІ ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ)

Розглянуто теоретичні засади розв'язання проблеми збереження психологічного здоров'я правоохоронця.

Однією з найбільш актуальних наукових проблем є проблема збереження психологічного здоров'я працівників, діяльність яких здійснюється в екстремальних умовах, призводить до емоційного вигорання, професійної деформації. До такої діяльності належить і діяльність юриста, зокрема правоохоронна діяльність. На основі теоретичного дослідження проблеми, в результаті вивчення праць таких вчених, як Д. О. Александров, В. Г. Андросюк, Л. І. Казміренко, О. М. Костенко, М. В. Костицький, О. І. Кудерміна, В. О. Лефтеров, С. Д. Максименко, В. М. Маркін, В. С. Медведєв, І. М. Охріменко, В. В. Романов, А. В. Хоменко, О. П. Хохліна, О. К. Черновський, Ю. В. Чуфановський та ін., визначено один із можливих шляхів розв'язання проблеми.

Визначається, що юрист – фізична особа, яка має професійні правові знання, вміння й навички у галузі юридичних наук, законодавства й практики його застосування. Професійна ж діяльність юриста – це система

юридично значущих, законодавчо регламентованих дій та операцій, спрямована на задоволення публічних і приватних інтересів.

Професійна діяльність юриста за профілем розподіляється на правотворчу, правоохоронну, правозастосувальну. Таким чином, правоохоронна діяльність, як соціальна діяльність, яка здійснюється у сфері права, теж відноситься до юридичної діяльності. Її специфіка – у вимогах соціальності, законності, моральності. Правоохоронна діяльність характеризується також розмаїтістю задач, що розв'язуються у межах правової норми; виконанням в умовах правового регулювання; спілкуванням в умовах правового регулювання; високим рівнем емоційної напруженості; правом та обов'язком застосовувати владу від імені закону; організаційною стороною (організацією власної праці впродовж дня, тижня; в умовах ненормованого робочого дня; спільної праці з іншими посадовими особами, іншими сторонами тощо); необхідністю долати опір осіб та груп; творчим характером та ін. У правоохоронній діяльності виділяють соціальну, пошукову (пізнавальну), комунікативну, конструктивну та реконструктивну, організаційну, засвідчувальну сторони (або складові чи різновиди діяльності).

Професійна підготовка правоохоронця передбачає засвоєння професійних знань, умінь, навичок, а також професійної діяльності та її психологічних складових в особистісному контексті – у плані становлення особистості як саморегульованого системного утворення, що складається з соціально значущих психічних властивостей, які забезпечують вибірковість відношень та регуляцію поведінки людини як поведінки суб'єкта активності. Повнота характеристики особистості визначається сформованістю таких її ознак, як: відносна сталість, певна прогнозованість, наявність стрижня (стійкий психічний склад людини), сформованість морально-духовних цінностей, суспільно значущої мотивації, цілісність, унікальність, активність, вираження, відкритість, саморозвиток і саморегуляція та ін. Зрілість же особистості виявляється у свідомому керівництві своєю поведінкою, тобто у здатності бути адекватним й активним соціальним суб'єктом.

Найважливішим чинником придатності до правоохоронної діяльності розглядається нервово-психічна (емоційна) стійкість суб'єкта, що передбачає: його стресостійкість; високий рівень самоконтролю над емоціями й поведінкою; працездатність у критичних, що викликають фрустрацію, ситуаціях; адаптивні властивості нервової системи (сила, рухливість, чутливість, активність, врівноваженість, динамічність, лабільність, пластичність нервових процесів), які дають змогу на належному рівні зберігати працездатність у стані стомлення, здатність адекватно реагувати на різні події. Отже, здатність до саморегуляції – найважливіша ознака, критерій сформованості особистості та професійного становлення юриста-

правоохоронця. А формування здатності до саморегуляції, професійне становлення в особистісному контексті – необхідна умова збереження психологічного здоров'я – попередження емоційного вигорання та професійної деформації суб'єкта діяльності.

Ми виходимо з того, що психічна саморегуляція – система психічного самовпливу особистості з метою свідомого управління власними психічними станами відповідно до вимог ситуації та доцільності.

Рівнями становлення особистісної саморегуляції розглядаються: 1) базальна емоційна саморегуляція, яка забезпечує стресостійкість, зняття емоційної напруги, позбавлення чи послаблення негативних емоцій, вироблення позитивних установок, мобілізацію організму для виживання в екстремальних умовах життєдіяльності; 2) волюва саморегуляція, яка є важливою у процесі досягнення поставленої мети за умов виникнення зовнішніх чи внутрішніх перешкод; 3) смислова, ціннісна саморегуляція – власне вершина в особистісній саморегуляції. Однак лише в єдності її проявів та рівнів особистісна саморегуляція є базальною характеристикою особистості як саморегульованої системи психічних властивостей.

Основою становлення особистісної саморегуляції юриста-правоохоронця є формування емоційної саморегуляції, і щонайперше – стресостійкості. Се Стресостійкість визначається як необхідний ступінь адаптації до впливу екстремальних факторів середовища і професійної діяльності; як стан фізичного, емоційного і психічного протистояння виснаженню, викликаного тривалим перебуванням в емоційно-напружених і значущих ситуаціях; як індивідуальна здатність організму зберігати нормальну працездатність.

Підвищення стресостійкості передбачає: 1) сприяння фізіологічній, психічній, соціальній, соціально-психологічній, трудовій адаптації на основі використання усвідомленого механізму – копінг-стратегій; 2) професійний відбір; 3) формування індивідуального стилю діяльності; 4) формування позитивного ставлення до діяльності; 5) формування професійно важливих якостей; 6) формування власне здатності до саморегуляції. Засобами підвищення стресостійкості розглядаються: 1) саморегуляція професійної діяльності (здійснення цілеспрямованої діяльності, попереднє психологічне програмування дій та їх регуляція в ході самої діяльності); 2) самоконтроль професійної діяльності; 3) професійна компенсація (заміна недостатнього рівня розвитку однієї професійно-важливої якості більш високим рівнем розвитку, вироблення індивідуального стилю діяльності як компенсація недостатньо виражених здібностей і якостей певними способами діяльності тощо).

Одержано 30.03.2015

УДК 037.011.33

Сергій Петрович Гіренко,

*професор кафедри психології та психології
факультету з підготовки фахівців для підрозділів міліції громадської
безпеки та кримінальної міліції у справах дітей
Харківського національного університету внутрішніх справ,
кандидат педагогічних наук, доцент*

СОЦІАЛЬНО-ПРОФЕСІЙНІ АСПЕКТИ ПІДГОТОВКИ ПРАВООХОРОНЦІВ ДО ПРОФІЛАКТИКИ ПОСТТРАВМАТИЧНИХ СТРЕСОВИХ РОЗЛАДІВ

Наведено соціальні джерела появи військової травми та ПТСР. Узагальнено чинники, які обумовлюють реакція організму людини на драматичні події. Обґрунтовано необхідність такої важливої складової професійної готовності працівника ОВС до виконання службових обов'язків, як високий рівень конфліктологічної культури.

В наш час ми спостерігаємо один з найбільш драматичних періодів становлення української державності. Вперше, починаючи з часу проголошення незалежності, наше суспільство зіткнулося з масштабними проявами зовнішньої агресії, масовими жертвами, тисячами поранених та свідків військових подій з постраждалою психікою внаслідок отримання «військового» стресу. Події останнього року (військові дії в Донецькій та Луганській областях, терористичні акти в Одесі та Харкові) розповсюджують таке соціально негативне та психологічно драматичне явище як посттравматичний стресовий розлад (ПТСР).

Сучасні особливості служби працівників ОВС вимагають їх спеціальної психологічної та конфліктологічної підготовки як передумови подолання майбутніх професійних стресів. По-перше, правоохоронці часто долучаються до тривалої служби в зоні бойових дій, де висока вірогідність потенційної та реальної загрози життю. По-друге, працівники ОВС беруть активну участь в охороні громадського порядку під час масових заворушення, у випадках здійснення злочинцями терористичних (події в Одесі, Харків, Запоріжжі, Києві та ін.) засвідчили наявність гострої проблеми надання психологічної допомоги особам, постраждалим внаслідок бойових дій. І в останнє, все частіше працівники ОВС під час несення служби стикаються з особами, що мають симптоми ПТСР і не завжди можуть вірно діагностувати їх стан, спрогнозувати поведінку.

Дослідженню різних аспектів проблеми ПТСР (post traumatic stress disorder – PTSD) присвячені праці таких дослідників в галузі медицини та психології, як В. Бехтерев, П. Ганушкін, В. Гіляровський, А. Кардінер, Дж. Кохен, І. Малкіна-Пих, А. Новицький, Н. Тарабіна, С. Фелман,

Ф. Шапиро та ін. Але сам термін, як діагностична категорія, вперше з'явився в США у 1980 році після тривалого вивчення психічного стану солдатів американської армії, які повернулися з війни у В'єтнамі.

В загальному вигляді посттравматичний стресовий розлад – це комплекс фізичних, емоційних, поведінкових, психічних і когнітивних змін особистості, що виникає як відставлена і /або затяжна реакція на стресову подію, отриману нею психічну травму.

Серед соціальних джерел появи військової травми та ПТСР слід визначити:

- перебування людини в зоні бойових дій, артилерійського обстрілу та застосування супротивником інших видів зброї;
- отримання поранення або контузії;
- спостереження за загибеллю людей, особливо близьких або знайомих;
- перебування в полоні.

Виникнення ПТСР перебуває у прямої залежності від інтенсивності психотравмуючого впливу. Сама травма, як правило, містить у собі усвідомлення загрози життю, і людина відповідно реагує інтенсивним страхом, відчуттям безпорадності й жаху. Реакція організму людини на такі події, які кардинально відрізняються драматизмом від стандартних подій буденного життя, обумовлена наступними чинниками:

- раптовість, тривалість та патогенна виразність самої ситуації;
- емоційна нестійкість, невпевненість особистості, на яку впливає подія;
- неусвідомлена ідентифікація себе з жертвою у випадку спостереження за загиблими та пораненими;
- низький рівень соціальної адаптації особистості;
- наявність у людини невротизм, психопатичних рис характеру.

Досвід країн, які після війни зіткнулись з проявами посттравматичних стресових розладів колишніх військових (різні дослідження приводять статистику отримання ПТСР від 20 % до 40 % від загальної кількості учасників бойових дій), свідчить про те, що в Україні ця проблема обов'язково буде зберігати актуальність не тільки протягом найближчих місяців або років. Посттравматичні розлади супроводжують колишніх військових тривалий час, десятки років, а нерідко – все життя. Відбуваються переламні зміни в структурі особистості, особливо в поведінковій, емоційній, мотиваційній та ціннісній сферах. Більш значущими зміни виявляються саме у учасників бойових дій. Вони є не тільки «спостерігачем війни», а безпосереднім учасником з певним «набором» специфічних навичок або бойових рефлексів, які він придбав в результаті гострого переживання небезпечних для свого життя ситуацій. (вбивати, захищатися, реагувати на небезпеку).

Практичний досвід свідчить про те, що у постраждалих в зоні проведення бойових дій практично немає доступу до кваліфікованої психологічної допомоги. Крім того, військовий або правоохоронець, який потребує психологічної допомоги часто не сприймає психолога як шлях до вирішення проблем. Для нього значно більшим авторитетом в обговоренні власних драматичних переживань є товариші по службі, лише їм він довіряє. Сама думка звернутися за допомогою до психолога або психіатра, ще й ще раз перебирати болісні спогади для більшості осіб є неприпустимою. Природа та особливості ПТСР такі, що людина, яка переживає страшні болючі спогади про минуле, хоче забути, втекти від них, сподіваючись, що з часом вона сама вилікується. Як наслідок, у значній кількості постраждалих від військових стресів часто посилюються процеси невротизації або алкоголізації, розвивається депресія, конфліктність або агресія.

В психології представлено декілька напрямків психологічної допомоги особам з викривленою внаслідок різних кризисних життєвих обставин (військові дії, втрата близьких або майна, каліцтво, ПТСР, втрата роботи, сенсу життя) структурою самосвідомості. Серед найпоширеніших сьогодні психотерапій – когнітивна (А. Бек, Д. Келлі, А. Ріле), раціонально-емотивна (А. Елліс), екзистенціальна (Л. Бінсвангер, Дж. Б'юдженталь, Р. Мей, В. Франкл, І. Ялом), мотиваційна (К. Роджерс, А. Маслоу), реальнісна (У. Глассер), арттерапія (А. Хілл, М. Наумбург), ігротерапія, казкотерапія (М. Осоріна, Е. Лисина, Е. Петрова, Т. Зінкевич-Євстигнева) та інші психотерапевтичні школи.

Нестача підготовлених психолого-педагогічних кадрів (військова та кризова психологія, конфліктологія, спеціальна педагогіка) гостро відчувається не тільки в військових та правоохоронних підрозділах, а й інших площинах суспільства (в родинях бійців АТО, вимушених переселенців, лікарнях та госпіталях тощо). А тим часом гостро зростає потреба в професійній психологічній допомозі постраждалим від військових дій, особам, які отримали психологічні травми. Дослідження, проведені в країнах, які пережили сучасні військові конфлікти, свідчить про збільшення згодом проявів посттравматичного стресового розладу у учасників бойових дій та громадського населення внаслідок отримання «військових психологічних травм». «Військові» стреси впливають на усвідомлення людиною сенсу свого життя, її поведінку практично у всіх сферах, погіршують стан її здоров'я, працездатність, «перебудовують» взаємини з оточуючими та рідними, актуалізують конфліктні стани.

Різка зміна елементів світоуяви особистості, втручання в ієрархію мотивів та цінностей у жертви військового протидорства часто актуалізує в неї внутрішні конфлікти. Невирішений людиною своєчасно та конструктивно за допомогою власних захисних механізмів, такий конфлікт

посилює процеси невротизації, формує в неї несприятливі психоемоційні стани, закріплює їх що створює негативні передумови неконструктивної поведінки, особливо в конфліктних, екстремальних та інших складних службових ситуаціях. Практично будь-який конфлікт потенційно може спровокувати загострення посттравматичного розладу.

Тому зараз склалася ситуація, коли представлена потреба відчувається надто гостро, але вирішити її миттєво практично неможливо. Вищим навчальним закладам України потрібний час (мінімум 2–3 роки) на те, щоб відреагувати на потреби суспільства, підготувати кваліфікованих фахівців з вузькою спеціалізацією, внести корективи в плани підготовки та зміст освіти в напрямку «посилення» психологічної, терапевтичної та конфліктологічної підготовки. Це складне завдання передбачає включення до начальних планів підготовки майбутніх правоохоронців «практично орієнтованих» дисциплін, метою яких є формування достатнього рівня психологічної компетентності при діях в екстремальних та конфліктних ситуаціях, вивчення основ психологічної допомоги / самопомоги при негативних психічних станах, конфліктах, професійному стресі, їх діагностуванні та наслідках. До таких дисциплін, на наш погляд, слід віднести «Екстремальна та кризова психологія», «Психологія стресу», «Конфліктологія» та ін.

Враховуючи стресогенний характер міжособистісних конфліктів та їх провідну роль у посиленні ПТСР у колишніх учасників бойових дій, сотень тисяч громадян, постраждалих внаслідок зовнішньої агресії та терористичних актів проти нашої держави, на нашу думку, важливою складовою професійної готовності працівника ОВС до виконання службових обов'язків в сучасних складних умовах є високий рівень його саме конфліктологічної культури. Під останньою ми розуміємо систему індивідуальних характеристик, яка забезпечує успішне конструктивне виконання правоохоронної діяльності в умовах дії активних конфліктогенів (конфліктних ситуацій, провокаційної або агресивної поведінки оточуючих тощо).

Ступінь сформованості професійно-психологічної підготовки працівників ОВС забезпечує застосування безпечних, але ефективних для правоохоронця та інших осіб стратегій поведінки в стресогенних та конфліктних ситуаціях, стилю спілкування, форм та засобів впливу.

Одержано 31.03.2015

УДК 159.94:159.952

Олександр Сергійович Колесніченко,

*начальник науково-дослідної лабораторії морально-психологічного
супроводження службово-бойової діяльності Національної гвардії України
науково-дослідного центру службово-бойової діяльності*

Національної гвардії України

Національної академії Національної гвардії України,

кандидат психологічних наук, старший науковий співробітник

ПСИХОЛОГІЧНА РЕАБІЛІТАЦІЯ УЧАСНИКІВ БОЙОВИХ ДІЙ З ОЗНАКАМИ ПОСТТРАВМАТИЧНОГО СТРЕСОВОГО РОЗЛАДУ

Представлено актуальні проблеми психологічної реабілітації учасників бойових дій з ознаками посттравматичних стресових розладів, основну увагу приділено проблемі надання психологічної допомоги в залежності від їх психічного здоров'я, а також вибору послідовності методів впливу, тривалості їх використання та поєднання наявних психічних розладів.

Виконання службово-бойових завдань в зоні проведення антитерористичної операції (далі – АТО) військовослужбовці Національної гвардії України (далі НГУ) піддавалися впливу потужних стресогенних факторів і, безумовно, перебували в екстремальних умовах, які залишили в їх психіці посттравматичні стресові розлади.

Існують окремі наукові роботи [1–7], в яких досліджувався вплив перебування в «гарячих» зонах на психіку військовослужбовців, однак ті негативні зміни у психологічній діяльності, які трансформувалися в посттравматичні стресові розлади, значно ускладнюють реабілітацію військовослужбовців НГУ до мирних умов діяльності. У зв'язку з цим управління цим процесом не тільки складний вид діяльності адміністрації підрозділів та психологів, а також надзвичайно важливий етап в істинно гуманному ставленні до постраждалих.

Власні дослідження співробітників науково-дослідної лабораторії морально-психологічного супроводження службово-бойової діяльності Національної гвардії України показало, що військовослужбовці, які повернулися із зон військових конфліктів, володіють цілим рядом особистісних особливостей: порушення в області емоційної та пізнавальної сфер; порушення сну; повторювані нав'язливі спогади про події, пов'язані з перебуванням в зоні бойових дій; втрата навичок спілкування, наявність агресивних тенденцій; висока конфліктність, недовірливість, не критичність, занепокоєння, песимізм, депресія.

Необхідно зазначити, що конкретний зміст та проведення психологічної реабілітації військовослужбовців НГУ залежить від їх психічного

здоров'я, а також вибору послідовності методів впливу, тривалості їх використання та поєднання наявних психічних розладів:

1) *Військовослужбовці НГУ, без ознак психічної дезадаптації.* Основні зусилля психологічної роботи спрямовувати (по мірі необхідності) на вирішення соціально-значущих проблем військовослужбовців, що мають місце в даний час, формування навичок спілкування, вироблення адекватних механізмів взаємодії з оточуючими. Велику увагу приділяти психопрофілактичній роботі.

2) *Військовослужбовці НГУ, з окремими ознаками психологічної дезадаптації.* В ході психологічної допомоги необхідно застосовувати в основному методи корекції, при проведенні індивідуальних бесід. Враховувати той факт, що у військовослужбовців даної групи виражені окремі ознаки психічної дезадаптації, хоча і слабо, тим не менш, це зумовлює необхідність проведення психокорекційної та психопрофілактичної роботи. Велику увагу приділяти навчанню військовослужбовців методам самостійної допомоги. Психокорекційні заходи направляти на зниження рівня тривожності шляхом розгляду значущих ситуацій чи окремих факторів.

3) *Військовослужбовці НГУ, з патологічними психогенними реакціями.* Основні зусилля психологічної роботи спрямовувати на підвищення мотивації у військовослужбовців. Психотерапевтичні методи направляти на оперативне подолання хворобливих симптомів, придушення іпохондричних тенденцій, формування стійкості функціонального стану організму. При проведенні психологічної реабілітації включати також окремі аспекти психопрофілактики та психокорекційної роботи.

4) *Військовослужбовці НГУ, з явними ознаками посттравматичного стресового розладу.* Методи і способи психологічної корекції не мають суттєвих і принципових відмінностей від програми для військовослужбовців, віднесених до 3-ї групи психічного здоров'я. Однак її проведення вимагає наполегливої і цілеспрямованого впливу на військовослужбовця, а також додаткових корекційних заходів.

Основні методи психологічної допомоги направляти на формування та вироблення у військовослужбовців адекватних поведінкових стереотипів, формування у військовослужбовців позитивних установок до подальшого життя, навчання стратегії виходу з конфліктних ситуацій.

Так само як і в попередніх групах, направляти зусилля на зниження рівня тривоги, підвищення психічної активності, поліпшення загального самопочуття. Багато військовослужбовців демонструють іпохондричні реакції, що обумовлює необхідність розкриття негативних сторін даних типів їх реагування.

Психологічна реабілітація військовослужбовців НГУ повинна проводитися не одним, а групою психологів взаємно доповнюють один одного. Склад групи – підтримки повинен бути гетерогенним, що складається

з чоловіків і жінок, що сприяє створенню можливості для поранених, розкриття повністю, поділитися з жінкою тим, чого не скажеш чоловікові і навпаки. Практика показала необхідність спеціальної підготовки психологів для проведення психореабілітаційної роботи, як індивідуальної, так і у формі групової психотерапії.

Таким чином, запропонована система заходів психологічної реабілітації військовослужбовців – учасників бойових дій з урахуванням ступеня вираженості психічних порушень і розладів передбачає як сумісне, так і диференційоване застосування методів і способів психокорекційної та психопрофілактичної роботи, психотерапевтичного впливу. Це сприяє значному скороченню термінів відновлення їх здоров'я, досягненню процесу успішної адаптації в цілому.

Список літератури:

1. Абдурахманов Р. А. Психологические трудности общения и их коррекция у ветеранов боевых действий в Афганистане : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.05 / Р. А. Абдурахманов. – М., 1994. – 223 с.
2. Березовец В. В. Социально-психологическая реабилитация ветеранов боевых действий : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.05 / В. В. Березовец. – М., 1997. – 165 с.
3. Знаков В. В. Психологическое исследование стереотипов понимания личности участников войны в Афганистане / В. В. Знаков // Вопросы психологии. – 1990. – Т. 11, № 4. – С. 108–116.
4. Золотарева Т. Ф. Проблемы социально-психологической помощи жертвам террора : учеб. пособие для студентов фак. соц. работы / Т. Ф. Золотарева, М. Р. Минигалиева. – М. : Изд-во МГСУ, 2002. – 252.
5. Корчемный П. А. Психические состояния личного состава в экстремальных условиях и управление ими / П. А. Корчемный // Гуманизация взаимоотношений военнослужащих: разрешение конфликтов и психотерапия. – М. : ВУ, 1995. – С. 21–24.
6. Психологическая характеристика ветеранов локальных войн (социальные, психологические, медицинские и реабилитационные аспекты) / С. В. Литвинцев, В. М. Лыткин, В. В. Ничепоренко и др. // Проблемы реабилитации. – 2000. – № 1. – С. 43–53.
7. Ответчиков А. В. Психические состояния военнослужащих в особых условиях ведения боевых действий / А. В. Ответчиков. – М. : ГА ВС, 1991. – 112 с.

Одержано 31.03.2015

УДК 159.9

Юрій Валерійович Котляр,

*старший науковий співробітник науково-дослідної лабораторії
психологічного забезпечення діяльності ОВС*

*Державного науково-дослідного інституту МВС України,
кандидат психологічних наук*

ПСИХОЛОГІЧНА ДОПОМОГА ПРАЦІВНИКАМ ОВС, ЯКИХ ВІДНЕСЕНО ДО ГРУПИ ПОСИЛЕНОЇ ПСИХОЛОГІЧНОЇ УВАГИ

*Розкрито сутність психологічного забезпечення працівників ОВС,
включених до групи посиленої психологічної уваги, та наведено особливості
роботи з ними.*

З метою цілеспрямованого і своєчасного надання психологічної допомоги працівникам міліції та вжиття превентивних заходів психопрофілактики, в органах внутрішніх справ функціонують *групи посиленої психологічної уваги* (далі – ГППУ). Відповідно до Положення про групу посиленої психологічної уваги в органах внутрішніх справ України та навчальних закладах МВС України, затвердженого наказом МВС від 28.07.2004 № 842, ГППУ утворюються з метою диференційованого розподілу заходів первинної психопрофілактики та зусиль психологів за рахунок визначення кола осіб, які потребують першочергової психологічної допомоги у зв'язку з особливостями впливу на них стресогенних факторів службової і позаслужбової діяльності та навчально-виховного процесу. До ГППУ включаються особи, які потребують додаткових індивідуальних заходів первинної психопрофілактики.

З працівниками органів внутрішніх справ України, яких було включено до ГППУ, проводяться консультування та комплексне психологічне дослідження, котре складається з психодіагностики, вивчення особливостей актуальної проблеми, що виникла, аналізу біографічних даних, специфіки родинних стосунків, соціально-побутових умов тощо.

Підставою для прийняття рішення про включення працівників (курсантів, слухачів) до ГППУ є наявність таких факторів та умов, як:

- 1) застосування вогнепальної зброї на ураження;
- 2) перебування в екстремальних ситуаціях, пов'язаних із загибеллю людей;
- 3) виявлення за результатами психологічної діагностики негативного психоемоційного стану;
- 4) труднощі, пов'язані з процесом адаптації до умов службової діяльності;
- 5) ознаки формування соціально-психологічної дезадаптації особистості;

6) систематичні порушення службової дисципліни, відхилення від загальноприйнятих норм поведінки на службі та в побуті;

7) труднощі у формуванні міжособистісних стосунків, яскраво виражена схильність до конфліктів, що викликає погіршення соціально-психологічного клімату в колективі;

8) підвищена хворобливість, часта відсутність на службі через стан здоров'я, скарги на самопочуття;

9) вживання алкоголю, наркотичних, токсичних речовин чи психотропних препаратів, у тому числі й медичних (без припису лікарів);

10) передсуїцидальна поведінка, висловлювання намірів покінчити життя самогубством або наявність в анамнезі суїцидальних спроб;

11) випадки психічних захворювань, алкоголізму чи суїцидальної поведінки серед близьких родичів;

12) акцентуації характеру, які обумовлюють виражені негативні риси особистості;

13) схильність до невротичних та депресивних реакцій;

14) перенесення психотравмуючих ситуацій, пов'язаних зі службовою діяльністю, смертю родичів, товаришів, близьких людей, розірванням шлюбу тощо;

15) особисте звернення працівника (курсанта, слухача) за психологічною допомогою до психолога.

За наявності двох і більше осіб із зазначеними проблемами психологічного характеру психолог має право об'єднати таких осіб у відповідні групи та у подальшому проводити з ними групову психокорекцію.

Працівники (курсанти, слухачі), яких віднесено до ГППУ, залежно від підстав зарахування, умовно розподіляються за такими напрямками психопрофілактичної роботи:

1) *службовий* – робота з особами, які проходять службу в умовах підвищеного ризику, психоемоційного навантаження та постійного впливу стресогенних факторів службової діяльності;

2) *службово-дисциплінарний* – робота з особами, які систематично порушують службову дисципліну, мають низькі показники в службовій діяльності, професійній підготовці тощо;

3) *сімейно-побутовий* – робота з особами, які мають конфліктні стосунки в сім'ї, розірвали шлюб, мають на утриманні важко хворих членів родини, пережили смерть близьких людей;

4) *соціально-психологічний* – робота з особами, які зазнають труднощів у адаптації до умов професійної діяльності, характеризуються конфліктністю стосунків із керівництвом та колегами по службі, виявляють відхилення в поведінці, зловживають алкоголем, схильні до азартних ігор, висловлюють наміри покінчити життя самогубством чи здійснювали у минулому суїцидальні спроби, а також якщо мають місце прояви суїцидальної поведінки серед їхніх близьких родичів тощо;

5) *психосоматичний* – робота з особами, які за результатами психологічної діагностики отримали негативні висновки та у яких встановлено несприятливий психоемоційний стан, акцентуації характеру або схильність до невротичних і депресивних реакцій, які висловлюють скарги на самопочуття, тривалий час перебувають на лікарняному та виявляють підвищену хворобливість, або особи, щодо яких наявна інформація про вживання наркотичних, токсичних речовин чи психотропних препаратів.

Матеріали та інформація, необхідні для зарахування працівника (курсанта, слухача) до ГППУ, повинні складатися з: результатів психодіагностичного та соціально-психологічного вивчення; матеріалів психологічного супроводження службової діяльності; інформації, наданої керівництвом, посадовими особами, безпосереднім оточенням, близькими й рідними, а також самою особою.

Результати проведення психопрофілактичної роботи з особою фіксуються психологом у відповідному журналі обліку. Повна інформація та матеріали щодо особи, яку віднесено до ГППУ, зберігаються з дотриманням конфіденційності відомостей, перебувають виключно у користуванні психолога і можуть передаватися іншим особам лише у випадках, установлених чинним законодавством.

Зауважимо, що кваліфікована психопрофілактична та психокорекційна робота з працівниками, віднесеними до ГППУ, попереджає імовірні особистісні та міжособистісні проблеми, соціально-психологічні конфлікти, відновлює адаптивні здібності та загалом сприяє повноцінному соціально-професійному розвитку особистості працівника. Слід зазначити, що практичний психолог, який самостійно проводить психокорекцію працівників, віднесених до ГППУ, з метою її удосконалення та ефективності проведення повинен мати базову фундаментальну підготовку у сфері психології та спеціальну підготовку в галузі конкретних методів корекційного впливу, проявляти гнучкість та винахідливість, враховуючи мету психокорекційних заходів та індивідуально-психологічні особливості конкретного працівника у кожному окремому випадку.

Список літератури:

1. Бандурка О. М. Екстремальна юридична психологія в діяльності органів внутрішніх справ України : наук.-практ. посіб. / О. М. Бандурка. – Харків : Вид-во Нац. ун-ту внутр. справ, 2005. – 319 с.

2. Тімченко О. В. Синдром посттравматичних стресових порушень: концептуалізація, діагностика, корекція та прогнозування : монографія / О. В. Тімченко. – Харків : Вид-во Ун-ту внутр. справ, 2000. – 268 с.

3. Слюсар І. М. Посттравматичний стресовий розлад у працівників дорожньо-патрульної служби Державтоінспекції: профілактика, психологічна діагностика та корекція : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.06 / Слюсар Інна Миколаївна. – Київ, 2005. – 211 с.

Одержано 16.03.2015

УДК 159.9:351.74.86(477)

Сергій Володимирович Кушнар'ов,

*начальник науково-дослідної лабораторії психологічного
забезпечення діяльності ОВС*

*Державного науково-дослідного інституту МВС України,
кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник;*

Людмила Андріївна Кирієнко,

*провідний науковий співробітник науково-дослідної лабораторії
психологічного забезпечення діяльності ОВС*

Державного науково-дослідного інституту МВС України

ПСИХОЛОГІЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СЛУЖБОВО- БОЙОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПРАВООХОРОНЦІВ – УЧАСНИКІВ АНТИТЕРОРИСТИЧНОЇ ОПЕРАЦІЇ

Вказано на пріоритетність питання психологічного забезпечення службово-бойової діяльності правоохоронців – учасників антитерористичної операції серед інших завдань відомчої психологічної служби. Наголошено на необхідності надання первинної психологічної допомоги безпосередньо у районі виконання службово-бойових завдань. Розглянуто особливості проведення психореабілітації залежно від специфіки службово-бойової діяльності та характеру впливу психотравмуючих чинників.

Аналіз результатів роботи з особовим складом під час проведення антитерористичної операції (АТО) переконливо доводить, що питання якісного психологічного забезпечення службово-бойової діяльності (СБД) її учасників на сьогодні набуває найвищого пріоритету, оскільки стосується людського фактору – того ключового аспекту, від якого значною мірою залежить вирішальний результат подій. Зважаючи на це, формування психологічної стійкості та готовності особового складу до виконання завдань СБД становить провідний напрям професійної діяльності фахівців відомчої психологічної служби.

Досвід психологічного супроводу СБД учасників бойових дій (одночасно з визнанням актуальності психологічної підготовки особового складу) дає підставу говорити про необхідність надання первинної психологічної допомоги безпосередньо у районі виконання завдань СБД, що зумовлено: 1) зростанням стресового напруження зі збільшенням тривалості перебування у зоні бойових дій і критичним зниженням рівня стресостійкості (ще до закінчення виконання завдань СБД); 2) великою імовірністю психотравматизації особового складу при веденні активних бойових дій; 3) відсутністю можливостей повноцінного відпочинку і відновлення організму в означених умовах.

Факти свідчать, що виконання завдань СБД впродовж більше ніж 40–45 діб в умовах, пов'язаних із ризиком для життя, спричиняє втрату боєздатності через психофізіологічне виснаження, призводить до виникнення психічних розладів (зниження нервово-психічної стійкості, апатія, депресивні тенденції) [1]. У разі неможливості заміни бойових підрозділів після завершення вказаних термінів необхідною умовою збереження психологічної стійкості та підтримки боєздатності особового складу є проведення реабілітаційних заходів безпосередньо у районі здійснення СБД, з урахуванням ступеня впливу психотравмуючих чинників. Для цього слід розрізняти СБД: 1) із гострою психотравматизацією специфічними факторами інтенсивного короткочасного (одномоментного) впливу (активні атакуючі дії з широким застосуванням наявних засобів ураження); 2) з постійною психотравматизацією загальноекстремальними факторами різної інтенсивності (патрулювання, несення служби на блокпостах, КПП); 3) що поєднує зазначені два типи (несення служби в умовах збройного конфлікту зі зміною оперативнотактичної обстановки та завдань підрозділів).

Незважаючи на умовність поділу типів СБД, подібна диференціація дозволяє здійснювати моніторинг психічних станів учасників бойових дій, своєчасно і точно розставляти пріоритети у роботі з підтримки їх оптимального морально-психологічного стану, визначати стратегію психологічного супроводу, обирати відповідні засоби, методи і техніки психологічної підтримки, психокорекції негативних психічних станів та первинної психологічної реабілітації [2].

Саме тому заходи психологічної реабілітації варто проводити з урахуванням домінуючого типу СБД, зважаючи на характер впливу психотравмуючих чинників на особовий склад [3]. Тобто у разі першого типу СБД психореабілітацію слід здійснювати відразу ж по закінченню виконання конкретного бойового завдання після повернення особового складу до пункту тимчасової дислокації, тоді як за наявності другого типу – ця робота повинна проводитися постійно, систематично і планомірно після 30 діб перебування особового складу на місцях несення бойової служби (КПП, блокпостах і т. ін.).

При третьому (змішаному) типі СБД доцільним є застосування такої системи первинної психологічної реабілітації (яку слід проводити за мінімальної або повністю відсутньої імовірності ризику для життя):

1) визначення підрозділів (бойових груп), що зазнали найбільшою мірою психотравмуючого впливу;

2) проведення у цих підрозділах діагностики психічних станів особового складу, виявлення осіб з ознаками бойових психічних травм, стресових психічних порушень і розладів. Для вирішення цих завдань

можливе використання усіх психодіагностичних методів залежно від можливості їх застосування (спостереження, бесіди, тестові методики тощо). На особливу увагу заслуговує метод візуальної психодіагностики як найбільш прийнятний у подібних умовах за наявності відповідної підготовки і практичних навичок у фахівців психологічної служби;

3) за результатами діагностики здійснюється:

– організація групових занять із психоемоційної регуляції та ситуативно-образного відреагування психотравмуючих бойових епізодів;

– проведення індивідуальних психокорекційних бесід з особами, які отримали бойові психічні травми і мають ознаки стресових психічних розладів;

– індивідуальна психокорекційна робота з особами, віднесеними до групи ризику щодо певних психічних порушень.

Таким чином, у забезпеченні службово-бойової діяльності правоохоронців – учасників АТО визначальну роль відіграє відомча психологічна служба, важливість і незамінність якої зумовлена актуальністю запитів сучасних соціально-політичних реалій та складністю комплексно-поставлених завдань. Необхідність організації психологічної реабілітації безпосередньо під час виконання службово-бойових завдань у межах психологічного супроводу, максимальна наближеність цієї роботи до району бойових дій детермінована закономірністю об'єктивної динаміки психічних станів особового складу та становить вирішальну складову ефективності означеної системи психологічного забезпечення. При цьому слід ураховувати, що етапи психологічної реабілітації доцільно планувати та реалізовувати залежно від специфіки службово-бойової діяльності та характеру впливу психотравмуючих чинників на особовий склад.

Список літератури:

1. Сыропятов О. Г. Медико-психологическое сопровождение специальных операций / Олег Геннадьевич Сыропятов. – Киев . Издатель О. Т. Ростунов, 2013. – 292 с.

2. Розов В. И. Психология экстремальных ситуаций: адаптивность к стрессу и психологическое обеспечение : науч.-практ. пособие / Виталий Игоревич Розов. – Киев : КНТ, 2012. – 480 с.

3. Караяни А. Г. Введение в профессию военного психолога : учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / А. Г. Караяни, И. В. Сыромятников ; под ред. Ю. П. Зинченко и Э. П. Утлика. – М. : Академия, 2007. – 208 с.

Одержано 16.03.2015

УДК 159.94.35

Микола Георгійович Логачев,

доцент кафедри соціології та психології

факультету права та масових комунікацій

Харківського національного університету внутрішніх справ,

кандидат психологічних наук, доцент

ПАТОГЕННИЙ ВПЛИВ ПРОФЕСІЙНОГО СТРЕСУ НА ФОРМУВАННЯ ПОСТТРАВМАТИЧНИХ СТРЕСОВИХ РОЗЛАДІВ

Розглянуто питання патогенного впливу стрес-факторів професійної діяльності на персонал органів правопорядку. Особливу увагу приділено виникненню та корекції негативних психоемоційних станів у працівників правоохоронних органів (ПТСР, бойова психічна травма та ін.).

Професійна діяльність персоналу органів правопорядку характеризується високим рівнем нервово-емоційної напруженості, обумовленої складністю і відповідальністю розв'язуваних завдань, наявністю реального ризику для життя та здоров'я.

Американський психолог J. D. Sewwell (1983), встановив 144 стрес-факторів, що впливають на ефективність діяльності поліції. Особливе місце по стресогенності займають ситуації, які пов'язані із застосуванням зброї на ураження. Згідно статистики Федерального бюро розслідувань США (Federal Bureau of Investigation, FBI) у 2013 р. поліцейськими, при виконанні службових обов'язків, було скоєно 428 вбивств, виправданих судом. Всього за період з 2011 р. у наслідок застосування поліцією вогнепальної зброї у США загинуло близько 5 тисяч громадян (M. Prysner, 2015).

У критичній ситуації психотравмуючі стрес-фактори негативно впливають на психіку поліцейського, викликаючи часом патологічні зміни у його поведінці. Негативні емоційні стани (страх, шок та ін.) можуть впливати на точність навіть автоматизованих рухів. Так, за даними ФБР США ефективність стрільби поліцейських у екстремальних умовах не перевищує 20 %, а серед злочинців у два рази нижчі – лише 8–10 %. При цьому відстань ведення вогневого бою не перевищує 10 метрів.

Особливу актуальність проблема бойового стресу, бойової психічної травми і ПТСР має для особового складу органів правопорядку. Про це свідчать результати досліджень, згідно яких рівень ПТСР серед персоналу поліції складає від 7 % до 19 % (B. P. Gersons, 1989; H. M. Robinson, M. R. Sigman, J. P. Wilson, 1997).

Одним із основних патогенних стрес-факторів, який активно впливає на формування ПТСР є застосування поліцією табельної вогнепальної зброї, що приводить до високого рівня психічної травматизації особового

складу (D. Alexander, A. Wells 1991; H. Kopel, M. Friedman, 1997; B. P. Gersons, 2006; A. C. Davidson, S. A. Moss, 2008). Цей феномен отримав у спеціалістів з екстремальної психології Західної Європи та США назву Critical incident stress (CIS) або «стрес критичних інцидентів».

За оцінками спеціалістів (C. G. Watson, 1990; D. Paton, 1994; M. Atchison, 1995; C. Stephens, 1996) більше 70 % поліцейських, що застосували зброю звільняються із поліції на протязі наступних п'яти років. Це пов'язане, із психотравмуючими наслідками застосування ними зброї.

На думку інших дослідників (D. Alexander, A. Wells, 1991; N. J. Kitchiner, P. Aylard, 2001) підрозділ, який приймав участь у інциденті, що супроводжувався жертвами, через порушення психічної адаптації може втратити до 20 % особового складу.

Обстеження групи поліцейських Амстердама, які застосовували табельну зброю, внаслідок чого злочинці були поранені або вбиті, виявило у 45,9 % клінічний варіант ПТСР (B. Gersons, 1989).

Майже половина поліцейських Нової Зеландії (45 %) пішли зі служби у зв'язку із психічними розладами. При цьому причиною звільнення у 45,2 % із них був ПТСР (L. Miller, 1993).

Серед поліцейських міста Санта-Ана (адміністративний центр округу Орандж, штат Каліфорнія, США), що застосовували зброю для протидії злочинцям, 86 % мали симптоматику ПТСР (B. R. Carlson, 2000).

За даними психологічної служби МВС Росії ПТСР було діагностовано у співробітників ОВД після застосування ними табельної зброї: при пораненні злочинця – 46,4 %, з летальними наслідками – 19,8 %.

Дослідження показали, що у перші сутки після застосування зброї 45% поліцейських мали проблеми із сном, 39 % відчували втому та 32 % страх за можливу юридичну відповідальність (D. Klinger, 2002)

Враховуючи високий рівень психічної травматизації поліцейських після застосування зброї ряд авторів (E. Nielsen, 1981; K. Beteringer, 1983; J. Hill, 1984; J. G. Stratton та ін., 1984; B. P. Gersons, 1988; R. M. Solomon, 1988) прийшли до висновку про необхідність введення спеціального терміну «post shooting trauma» (PST), тобто «травма у результаті стрільби». На думку інших (N. Bohl, 1995; J. T. Mitchell, G. S. Everly, 1996; J. A. Davis, 1998; B. P. Gersons, M. Olf, 2005), після застосування поліцейськими зброї виникає необхідність проведення екстрених спеціальних заходів психологічного, медичного та фармакологічного характеру для ліквідації негативних наслідків.

Психологічна травма серед поліцейських має свою специфіку – вона може мати латентну форму та проявитися лише через певний час. Тому, A. Terry (1995) назвав цей феномен «синдром поліцейського стресу» (Police stress syndrome, PSS).

Фахівці-психологи (D. Belles, N. Norvell, 1990; J. I. Bisson, M. P. Deahl, 1994; W. Anderson, D. Swenson, 1995; J. T. Mitchell, G. S. Everly, 1996) розробили спеціальні програми – Critical Incident Stress Management (CISM). Ці програми дають змогу постійно здійснювати моніторинг рівня психічної травматизації поліцейських після застосування зброї.

З метою попередження ПТСР серед поліцейських після застосування ними зброї особливу увагу треба приділяти проведенню комплексних заходів по наданню психологічної допомоги (A. Benner, 1997; B. P. Gersons, M. Olf, 2005). Американським психологом J. T. Mitchell (1983) було розроблено метод «дебрифінг критичного інциденту» (Critical incident stress debriefing, CISD). Мета дебрифінгу – ліквідація психологічних наслідків пережитого стресу та попередження розвитку ПТСР (D. A. Alexander, A. Wells, 1991; M. Lebigot, 2001; A. Dyregrov, 2003).

Для психологічного супроводження оперативно-службової діяльності, та надання спеціалізованої допомоги персоналу поліції у ряді країн були створенні спеціальні відомчі психологічні служби. Наприклад, у Національній поліції Франції це Служба операційної психологічної підтримки (Service de soutien psychologique operationnel, SSPO). Одним із напрямків діяльності психологів SSPO є проведення у підрозділах поліції колективних заходів (дебрифінги, тренінги та ін.) та індивідуальних консультацій.

Список літератури:

1. Бандурка О. М. Екстремальна юридична психологія в діяльності персоналу ОВС України : наук.-практ. посіб. / О. М. Бандурка. – Харків : Вид-во НУВС, 2005. – 319 с.
2. Тімченко О. В. Синдром посттравматичних стресових порушень: концептуалізація, діагностика, корекція та прогнозування : монографія / О. В. Тімченко. – Харків : Вид-во Ун-ту внутр. справ, 2000. – 268 с.
3. Predictors of the development of posttraumatic stress disorder among police officers / M. Martin, A. Marchand, R. Boyer, N. Martin // J. Trauma Dissociation. – 2009. – Vol. 10. – P. 451–468.
4. Associations of Symptoms of Depression and Posttraumatic Stress Disorder with Peritraumatic Dissociation, and the role of Trauma Prior to Police Work / E. McCanlies, K. Sarkisian, M. Andrew et al. // Occup. Environ. Med. – 2014. – Vol. 71. – P. 341–352.

Одержано 31.03.2015

УДК [159.9.07+351.74]:616.895

Яніна Володимирівна Мацегора,

*старший науковий співробітник науково-дослідної
лабораторії морально-психологічного супроводження
службово-бойової діяльності Національної гвардії України
науково-дослідного центру службово-бойової діяльності
Національної гвардії України,
кандидат психологічних наук, старший науковий співробітник;*

Інна Вікторівна Воробйова,

*старший науковий співробітник науково-дослідної
лабораторії морально-психологічного супроводження
службово-бойової діяльності Національної гвардії України
науково-дослідного центру службово-бойової діяльності
Національної гвардії України,
кандидат психологічних наук, старший науковий співробітник*

**КОРЕКЦІЯ ЦІННІСНОЇ СФЕРИ
ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ЯК ПРОФІЛАКТИКА
ПОСТТРАВМАТИЧНИХ СТРЕСОВИХ РОЗЛАДІВ**

Дисонанс у ціннісній сфері військовослужбовця, що виникає внаслідок діяльності в екстремальних, бойових умовах, може стати причиною посттравматичних стресових розладів. Це робить необхідною корекцію ціннісної сфери військовослужбовця, як безпосередньо після виконання службово-бойового завдання, так і відстрочену у часі. В якості засобу профілактики відстрочених посттравматичних стресових розладів військовослужбовців запропоновано використовувати методика ціннісних орієнтацій М. Рокіча.

Близько 20 років тому в медицині стали використовувати таке поняття, як посттравматичний стресовий розлад (ПТСР), яке передбачає психічний розлад, що виникає як негайна або відстрочена реакція на екстремальну або травматичну подію (може бути хронологічно розтягнутим або короткочасним, раптовим). Обов'язковою умовою є те, що подія має носити загрозливий для життя характер. Таким чином, основною умовою розвитку ПТСР є стрес.

Американські психологи, аналізуючи поведінку ветеранів В'єтнаму, встановили, що чим більший стрес накопичився під час виконання бойових завдань, тим більшою є агресивність військовослужбовця. Агресивність часто є наслідком розірваності механізму соціальної заборони, досвіду насильства і ворожого ставлення до оточуючих, а також відсутності у деяких випадках нервово-психічної стійкості. Ключовою у даному випадку є проблема дисонансу в ціннісній сфері. Цей дисонанс, як правило,

є наслідком впливу екстремальних умов діяльності, проте його сила залежить і від того, наскільки гармонійною була особистість до початку впливу.

На думку російських психіатрів і психотерапевтів, аутоагресивні реакції будуть слабкіші, якщо у військовослужбовців вирішені попередні психотравмуючі ситуації, особливо отримані в дитинстві, коли комплекси провини формуються легше за все. Таким чином, вчасно відреаговані психотравмуючі ситуації та інші заходи, спрямовані на гармонізацію особистості, є профілактичним засобом, що значно знижує силу негативних наслідків.

Дисонанс у ціннісній сфері військовослужбовця, що виник внаслідок участі у бойових діях, діяльності в екстремальних умовах, може стати причиною не тільки безпосередніх, а й відстрочених у часі ПТСР. Це робить необхідним, як діагностику і корекцію стану ціннісної сфери безпосередньо після виконання СБЗ, так і відстрочену періодичну діагностику у осіб, які зазнали значні стресові впливи.

Американський психотерапевт Б. Колодзін, аналізуючи ПТСР, вказує, що допомога ветеранам повинна полягати не в тому, щоб пристосувати їх спосіб поведінки до загальноприйнятих норм і таким чином допомогти їм «стати нормальними», тобто соціально адаптуватися, а в тому, щоб привести їх до згоди з самими собою і реальними фактами свого життя. Тобто корекції має підлягати не поведінка як така, а внутрішні рушійні сили – деформована в наслідок стресу ціннісна сфера військовослужбовця.

Ієрархія особистісних цінностей зазнає значних змін внаслідок не лише дії екстремальних факторів, але й в результаті формування в екстремальних умовах унікальної системи цінностей, які забезпечують виживання в цих складних умовах (наприклад, цінність життя, довіра товаришу, взаємодопомога). В екстремальній ситуації змінюється «вага» деяких цінностей, що призводить до зміни в структурі цінностей. Цінності, що посіли чинні місця в структурі ціннісної сфери в екстремальних умовах, далеко не завжди відіграють провідну роль у звичайному житті з її повсякденними проблемами і потребами. При поверненні до нормальних умов життєдіяльності гостро виникає проблема невідповідності внутрішньої системи ціннісних орієнтацій навколишній реальності, коли поведінка людини у відповідності з цією системою, щонайменше, є неадекватною, як з точки зору соціалізації особистості, так і з точки зору задоволення її потреб. Руйнування системи ціннісних орієнтацій, яке відбувається в цих умовах, неминуче призводить до складних психічних станів, які узагальнено можна позначити як дезадаптацію. У другому випадку – це прагнення і спроби реалізації цієї системи цінностей у суспільстві досить агресивними і часто насильницькими методами. Іншими словами, можна говорити про стресові реакції, що викликані ціннісно-орієнтаційними невідповідностями.

Психічна дезадаптація характеризується руйнуванням старої системи цінностей і відсутністю необхідних ресурсів для її реструктуризації. Саме

це в поєднанні з іншими несприятливими факторами психофізіологічного характеру є джерелами депресивних станів, неврозів, межових станів, які передують суїцидальним діям, серйозним психічним розладам.

В якості індивідуальної техніки психореабілітації та психопрофілактики відстрочених ПТСР може бути використана методика, що запропонована М. Рокічем, для діагностики ієрархії особистісних цінностей. Ця методика з успіхом використовується для формування перспективної життєвої стратегії, тобто як психореабілітаційний засіб.

З метою формування перспективної життєвої стратегії, крім звичайної процедури проведення методики М. Рокіча, психолог послідовно задає декілька підстав для ранжування стандартних наборів цінностей:

- в якій мірі запропоновані цінності значимі для досліджуваного;
- яким чином вони ранжовані, на думку досліджуваного, у бездоганній у всіх відношеннях людини, яка задоволена своїм життям;
- в якій мірі ці цінності реалізовані у досліджуваного в цей момент його життя;
- в якій мірі він хотів би їх реалізувати в найближчому майбутньому в період його військової служби, після служби тощо.

Свобода творчості психолога у визначенні підстав для ранжування може бути обмежена лише його внутрішніми критеріями і реальними можливостями, виходячи з умов роботи з конкретним військовослужбовцем. Результати кожного ранжування фіксуються будь-яким зручним способом, але не привертаючи до цього уваги досліджуваного або ж пояснивши, що це необхідно для того, щоб потім поставити уточнюючі питання.

Робота випробуваного з картками ціннісних орієнтацій з їх ранжування дозволяє ініціювати у нього рефлексивний процес, спрямований на усвідомлення своїх мотивів, цілей, бажань, прагнень та оцінку власних можливостей з їх реалізації. Завдання психолога полягає в активізації та підтримці цього процесу, спрямуванні його в конструктивне русло.

Порівняти результати ранжування за різними підставами у ході бесіди з досліджуваним можливо за допомогою певних питань, наприклад:

- Що заважає реалізувати цінності «ідеальної» людини?
- Що необхідно для того, щоб це зробити?
- Від кого (чого) залежить успіх реалізації Ваших цінностей тощо.

Копітка і творча спільна робота психолога з військовослужбовцем за наведеною методикою повинна закінчитися формуванням його найближчих перспектив досягнення у внутрішньоособистісній і міжособистісній сферах, а також у службовій діяльності (професійній сфері).

Ця робота може мати (і як правило має) циклічний характер і включається в загальний комплекс психореабілітаційних заходів поряд з іншими техніками і методиками психоемоційної регуляції, психокорекції та психотерапії.

У результаті відбувається своєрідна структуризація ціннісних орієнтацій особистості, вибудовується ієрархія цінностей, визначаються пріоритети. Саме цей фактор є одним з умов успішної реабілітації, встановлення внутрішньої гармонії в учасників бойових дій, екстремальних ситуацій, адекватної оцінки ними навколишньої дійсності, свого місця в ній і особистих перспектив і можливостей.

Одержано 31.03.2015

УДК 159.9

Уляна Богданівна Михайлишин,

завідувач кафедри психології

Ужгородського національного університету,

кандидат психологічних наук, доцент

РОЗВИТОК ПРОФЕСІЙНОГО СТРЕСУ У ПРАЦІВНИКІВ ОРГАНІВ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

Розкрито детермінанти розвитку професійного стресу у працівників органів внутрішніх справ. Виділено основні психологічні, соціально-психологічні чинники, що викликають професійний стрес. Визначено роль індивідуально-психологічних властивостей особистості. Ключові слова: професійний стрес, психологічні детермінанти, соціально-психологічні детермінанти, індивідуально-психологічні властивості.

Професійний стрес – це напружений стан працівника, що виникає внаслідок дії емоційно-негативних і екстремальних чинників, пов'язаних з виконуваною професійною діяльністю.

Серед причин розвитку професійного стресу можна виділити безпосередні і головні [1]. Безпосередньою причиною служить подія, прямим наслідком якої є розвиток психічної напруженості і стресу (наприклад, складність чи небезпечність робочого завдання, виникнення проблемної ситуації, пов'язаної із загрозою для здоров'я і життя, дефіцит часу та ін.). Безпосередні причини стресу в більшості випадків пов'язані з екстремальністю змісту і умов трудової діяльності. Головною причиною виникнення стресу є індивідуальні (психологічні, фізіологічні, професійні) особливості суб'єкта праці. Також виділяють групу додаткових факторів життя і діяльності індивіда, що супутні причинам, які сприяють виникненню професійного стресу і посилюють його.

Значну увагу дослідників привертають особливості впливу професійної діяльності на стан здоров'я тих спеціалістів, чия робота тісно пов'язана з інтенсивною і емоційно напруженою взаємодією з людьми.

До категорії осіб, найбільш схильних до професійного стресу, можна віднести працівників органів внутрішніх справ. Специфікою несення

повсякденної служби цієї категорії працівників міліції є необхідність виконання професійних обов'язків в умовах, ускладнених впливом емоційних і фізичних стресових факторів, пов'язаних із загостренням кримінальної обстановки, напруженості соціально-економічної ситуації в країні. Крім того, виконання функціональних обов'язків пов'язане з підвищеною правовою відповідальністю працівників за свої дії.

В. О. Лефтеровим були виділені стрес-фактори підвищеної інтенсивності, що впливають на працівників правоохоронних органів у ході професійної діяльності. До них було віднесено: смерть або тяжка хвороба близьких; загибель або поранення напарника, колеги під час несення служби; надмірне фізичне навантаження; відсутність нормальних умов праці, соціального захисту; несправедливе ставлення керівництва; конфлікти з керівництвом, колегами, друзями або родичами; фінансові проблеми; власна низька кваліфікація тощо [2].

Незважаючи на специфіку кожного виду правоохоронної діяльності, основними психологічними детермінантами, що зумовлюють високу напруженість роботи працівника ОВС, є:

- тривале перебування на службі, що виражається в ненормованому робочому дні;

- значні емоційні навантаження, пов'язані з високою відповідальністю за результати виконуваної діяльності, ступенем ризику для власного життя і відповідальністю за безпеку інших людей;

- часті стресові ситуації, підґрунтям яких є: психосоціальний вплив кримінальної субкультури; ступінь відповідності професійної діяльності працівника його здібностям, пристрастям і упередженням щодо робочого середовища; недостатня «включеність» у роботу і слабка організаційна підтримка, що виявляється в неадекватному для конкретної ситуації стилі керівництва і відсутності умов для професійного зростання; темп роботи, поспіх, трудовий конфлікт, непевність ролі, гіпертрофована підзвітність; варіативність завдання, ясність (плутаність), спірність і складність завдання; відсутність необхідних навичок, здібностей і рівня професійної активності для успішного його виконання.

Виділяють основні соціально-психологічні детермінанти, що викликають професійний стрес у працівників правоохоронних органів:

- зниження або повне припинення соціальних пільг і гарантій для працівників ОВС;

- низька суспільна оцінка значущості конкретної професії в межах правоохоронної діяльності, її привабливості;

- підвищене навантаження; підвищені вимоги щодо результатів діяльності;

- вихід за межі комфортної або допустимої для даного правоохоронця інтенсивності взаємодії з навколишнім середовищем;

- усвідомлення високої відповідальності;

- перешкоди на шляху задоволення потреб та досягнення цілей;
- депривація умов, необхідних для нормальної життєдіяльності або для повноцінної самореалізації, розкриття потенціалу особистості;
- тривога за долю близьких людей;
- фактична відсутність участі працівника ОВС у прийнятті рішень щодо ділового життя колективу;
- несформованість почуття приналежності до колективу;
- невідповідність мотивів діяльності колективу й особистості;
- жорстко задані схеми поведінки;
- неадекватний ситуаціям стиль керівництва;
- відсутність умов для професійного зростання працівника ОВС.

Стресові ситуації, у яких перебувають працівники міліції (ДТП, травмування та поранення, що отримані під час несення служби, застосування табельної вогнепальної зброї на поразку тощо), є значними стресогенними факторами, які призводять до дезадаптації не тільки молодих міліціонерів, але й професійно підготовлених працівників, зі значним досвідом роботи.

Аналіз показує, що дійсно проблемними стають саме наслідки стресових ситуацій. Вони проявляють не відразу, а, як правило, через певний час, коли виникає посттравматичний стресовий стан, ознаками якого є нав'язливі спогади, безсоння, депресія, відсутність інтересу до будь-чого, емоційні спалахи, роздратованість, зниження показників службової діяльності, конфлікти в сімейних та міжособистісних відносинах. Внаслідок пережитого стресу, хронічних емоційних напружень, отриманих під час виконання службових обов'язків, в працівників ОВС можуть виникати такі форми асоціальної поведінки, як алкоголізм, наркоманія, токсикоманія, зловживання лікарськими препаратами, ігрова залежність, психосоматичні розлади (захворювання шлунково-кишкової системи, серцеві напади, гіпертонічні захворювання тощо), можливо виникнення саморуйнівної поведінки, яка може спровокувати акт самогубства.

Для розвитку професійного стресу у працівників ОВС мають значення наступні характеристики особистості:

- характерологічні особливості (замкнутість, невпевненість, боязкість), що відрізняють жінок-працівників;
- особливості смислоттєвих установок: екстернальний локус контролю, негативна оцінка прожитої частини життя, відсутність життєвих цілей;
- вікові особливості (з віком працівники в більшій мірі схильні до професійного стресу);
- наявність межових психічних розладів, що створюють передумови для імпульсивної поведінки (невротизація, психопатизація особистості);
- використання неконструктивних допінг-стратегій поведінки (асоціальні і пасивні стратегії).

Практика показала, що тільки своєчасно надана індивідуальна допомога працівникам міліції, може суттєво знизити негативні наслідки кризових та екстремальних стресових ситуацій, підвищити професійну надійність особового складу.

Список літератури:

1. Бодров В. А. Психологический стресс: развитие учения и современное состояние проблемы / Вячеслав Алексеевич Бодров. – М. : Ин-т психологии РАН, 1995. –136 с.
2. Лефтеров В. А. Стресс и предрасположенность работников органов внутренних дел к несчастным случаям в процессе профессиональной деятельности / Василий Александрович Лефтеров // Наука і освіта. – 2000. – № 1–2. – С. 68–69.

Одержано 18.03.2015

УДК 159.9

Тетяна Василівна Остафійчук,

*доцент кафедри психології та педагогіки
навчально-наукового інституту права та психології
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат психологічних наук, доцент*

**ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНА ПІДГОТОВКА
ПРАЦІВНИКІВ МІЛІЦІЇ ДО ДІЙ В ЕКСТРЕМАЛЬНИХ
СИТУАЦІЯХ**

Проаналізовано ознаки екстремальності, що відносяться до різних видів професійної діяльності, та конкретизовано стосовно умов професійної діяльності працівників міліції, особливості специфічної підготовки особового складу. Визначено шляхи підвищення надійності співробітників в екстремальних умовах та вимоги до їх психолого-педагогічної підготовки, зокрема, розробка тренінгових занять для формування емоційної стійкості, вольових та інших якостей особистості.

У різноманітності професій особливе місце займає професійна діяльність, пов'язана з екстремальними умовами. До них відноситься професійна діяльність співробітників міліції. Під екстремальними умовами в професійній діяльності співробітників міліції розуміють особливі умови вирішення поставлених завдань, реалізація яких істотно залежить від високого рівня специфічної підготовки особового складу, уміння співробітників працювати на межі своїх можливостей. Одним з шляхів підвищення надійності людини в екстремальних умовах є формування емоційної стійкості, яка визначається вольовими якостями особистості.

В. Л. Маріщук і В. І. Євдокимов виділяють ознаки екстремальності, що відносяться до різних видів професійної діяльності [1]. Розглянемо

та конкретизуємо їх стосовно умов професійної діяльності працівників міліції.

1. Різні емоціогенні дії у зв'язку з небезпекою, трудностю, новизною, відповідальністю виконуваної роботи, обмеженій лімітом (тим більше дефіцитом) потрібній інформації. Успішність професійної діяльності кожного співробітника залежить від ухвалення швидких, єдино правильних правових рішень, від яких залежить не тільки розкриття злочинів, але і доля громадян.

2. Загроза масового ураження, стихійного лиха. Через свої професійні обов'язки співробітники міліції забезпечують охорону громадського порядку у випадках стихійних лих, техногенних катастроф.

3. Дії вночі, при сенсорній депривації, а також при явному надлишку суперечливої інформації. Невипадково службу в міліції називають «служба вдень і вночі». Саме у темний час доби збільшується активність кримінальних елементів, що робить необхідним посилення служби, особливо співробітників міліції громадської безпеки.

4. Розвиток стану паніки в умовах війни. Співробітники міліції і повинні стати в особливих (військових) умовах тим стримуючим чинником, який не дозволить розвинутися паніці, піддатися дії деструктивних чинників.

5. Надмірна психічна напруга в дуже відповідальній розумовій, психомоторній діяльності при значних навантаженнях на пізнавальні психічні процеси: увага, сприйняття, пам'ять, уява та ін. Вимоги, що пред'являються до співробітників правоохоронних органів, – можливість запам'ятовувати великий об'єм інформації, оперувати нею в короткий проміжок часу.

6. Надмірні навантаження на мовні функції, особливо в умовах сильних емоцій. Діяльність працівників міліції пов'язана з необхідністю передачі великого обсягу вербальної інформації (роз'яснення громадянам, ведення допиту тощо).

7. Високі фізичні навантаження при надмірних проявах сили, витривалості, швидкості. Діяльність співробітника міліції припускає фізичну протидію злочинцям, що пред'являє вимоги до розвитку фізичних якостей.

8. Висока фізична та емоційна напруга при дії прискорень, вестибулярних навантажень, різких перепадів барометричного тиску, дихання під надмірним тиском. Професійна діяльність співробітника міліції протікає в особливих умовах. Під дією перевантажень відбувається перерозподіл крові в організмі, ускладнення функції серцево-судинної та дихальної систем.

9. Умови режиму тривалої гіпокінезії (знерухомленості, обмеження рухової активності), гіподинамії (дефіциту природного додатку сили). Робота камерального профілю (слідчі, експерти та ін.) зазвичай проходить в обстановці рішення складних завдань, порушення намічених

планів терміновими завданнями, без перерв, в тісноті, переважно сидячи, що вже в другій половині дня приводить співробітника в стан, що вимагає прояву високого самовладання, стриманості, уміння мобілізувати себе на продовження якісної роботи.

10. Дія несприятливих кліматичних, мікрокліматичних умов: жари, холоду, високої вологості, кисневої недостатності, підвищеного складу вуглекислоти у повітрі. Дані чинники викликають загальне стомлення організму. Важливе значення мають такі якості, як загальна і локальна витривалість, сила, стійкість організму по відношенню до несприятливої дії метеорологічних чинників.

11. Несприятлива дія різних радіочастот, шумів, вібрації. Працівник міліції повинен уміти швидко адаптуватися до даних умов і, не дивлячись ні на що, діяти згідно ситуації, що склалася.

12. Наявність у повітрі, навколишньому середовищі різних шкідливих елементів. Підвищення опірності організму працівника міліції до несприятливих дій за допомогою фізичних вправ може бути забезпечене лише в результаті систематичних занять впродовж тривалого часу.

13. Голод, спрага. В екстремальних ситуаціях працівникові міліції нерідко доводиться вирішувати завдання в умовах позбавлень (можливих порушень прийому їжі, умов для відпочинку і сну, дотримання особливої гігієни тощо).

Також до екстремальних ситуацій відносять виражені несприятливі функціональні та психічні стани, що розвинулися у результаті зовнішніх екстремальних дій або глибоких переживань, які потім самі по собі перетворилися на відповідні несприятливі для людини дії.

Визначені ознаки екстремальності в професійній діяльності працівників міліції дають змогу сформувати навчальні плани, які забезпечать необхідний рівень теоретичних знань, умінь та навичок фахівців до дій в екстремальних ситуаціях, а також спланувати та розробити серію тренінгових занять для формування емоційної стійкості, вольових та інших якостей особистості.

Таким чином, викладене вище доводить необхідність збільшення обсягу складової підготовки до дій в екстремальних ситуаціях в системі професійної підготовки працівників правоохоронних органів.

Список літератури:

1. Маришук В. Л. Поведение и саморегуляция человека в условиях стресса / В. Л. Маришук, В. И. Евдокимов. – СПб. : Сентябрь. 2001. – 234 с.

Одержано 31.03.2015

УДК 159.95

Олена Володимирівна Петленко,

доцент кафедри психології та педагогіки

факультету з підготовки фахівців для підрозділів міліції

громадської безпеки та кримінальної міліції у справах дітей

Харківського національного університету внутрішніх справ,

кандидат психологічних наук, доцент

ПРОФІЛАКТИКА ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНО- ПСИХОЛОГІЧНОЇ ДЕЗАДАПТАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ ПРАЦІВНИКІВ ОВС

Розглянуто особливості адаптаційних стратегій особистості відносно подолання труднощів, пов'язаних з процесом адаптації працівників ОВС до умов службової діяльності та профілактики формування соціально-психологічної дезадаптації особистості. Надано корекційну програму по формуванню адаптивних стратегій поведінки особистості працівників ОВС.

Згідно Програми психопрофілактичної роботи з особовим складом органів та підрозділів внутрішніх справ України на 2013–2017 роки, на сучасному етапі розвитку системи органів внутрішніх справ України, за умов підвищення вимог до правоохоронців з боку українського суспільства та впровадження європейських стандартів професійної діяльності, необхідно суттєво вдосконалити просвітницьку роботу з питань попередження травматизму, девіантної поведінки, соціально-психологічної дезадаптації, суїцидальних проявів [1]. Як свідчить практика, робота з працівниками в органах і підрозділах внутрішніх справ організована формально, що негативно впливає на становлення та адаптацію до умов служби цієї категорії працівників. Недостатньо вивчені індивідуальні якості молодих працівників, неефективно використовуються важелі індивідуальної виховної роботи. Тому, на наш погляд, представляється необхідним вивчення особливостей адаптаційних стратегій особистості для подолання труднощів, пов'язаних з процесом адаптації працівників ОВС до умов службової діяльності та профілактики формування соціально-психологічної дезадаптації особистості.

Розглядаючи процес адаптації як взаємодію, ми приходимо до цілком певного розуміння властивості адаптивності: адаптивність, як здатність до побудови продуктивних систем взаємодії. Така здатність може проявлятися в стратегіях поведінки, які використовує людина в процесі адаптації.

Аналіз способів поведінки, які використовує індивід в процесі адаптації, не раз ставав предметом досліджень. Ще З. Фрейд виділив два типи адаптивної поведінки особистості: поведінка, спрямована на перетворення середовища або на зміну себе самого [2]. Аналізуючи роботи

дослідників в області поведінки людини, можна запропонувати авторську концепцію універсальних способів адаптаційних реакцій особистості: 1) захоплення ініціативи; 2) підстроювання під ситуацію; 3) відхід від ситуації; 4) «адаптація без адаптації».

Всі варіанти можливі, при чому в кожній конкретній ситуації перевага надається тієї або іншій адаптаційній реакції. Але найчастіше відбувається формування однієї стратегії поведінки, за допомогою якої людина адаптується до змін у навколишньому середовищі. Це так званий ведучий шаблон реагування, який виникає спонтанно і обумовлений фізіологічними, психічними особливостями і соціальним вихованням особистості. Тобто адаптивні можливості людини закладаються вже в дитинстві, у процесі формування її особистості, на основі взаємодії з різноманітними людьми і колективами, досвіду успішного і неуспішного поведіння в незвичних обставинах.

Також ми виходимо з принципу теорії еволюції – принцип формування суспільства, при якому відбувається поділ на сильних лідерів (альфи), підлеглих (бета), опозиціонери (гамма), невдахи (омеги). Ці ідеї увійшли в основу концепції ієрархії домінування, так званої соціальної структури, яка характеризується тим, що кожна особа має певний ранг, і розподіл ресурсів у даному середовищі. Впорядкування рангів осіб відбувається через парні конфлікти – той, хто виграв у такому конфлікті, отримує більш високий ранг, ніж той, хто програв. Особу з найбільшим рангом прийнято називати альфою, за ним слідують бети, гами, і низькостатусні омеги. Вважається, що поведінка у відповідності з ієрархією домінування «прошита» біологічно в генах людей, і успадкована ними від далеких предків.

Враховуючи вищевикладене, представлену вище нами концепцію адаптаційного реагування ми можемо представити у вигляді наступних адаптаційних реакцій:

1. Альфа-стратегія – лідируюча конструктивна стратегія поведінки. Це сильна просоціальна позиція, найбільш ресурсна відносно інших стратегій. Така лінія поведінки характерна директорам, командирам, начальникам, які керують іншими людьми швидше за покликанням і своїм особистісним характеристикам, ніж у зв'язку з займаною посадою. Справжні альфи завжди несуть відповідальність за дії своїх підлеглих і людей, які залежать від них.

2. Бета-стратегія – підпорядкована стратегія поведінки. Це слабка просоціальна позиція, менш ресурсна в порівнянні з першою, але теж є конструктивною. Обравши таку лінію поведінки, людина підкоряється встановленим правилам і твердо дотримується їх. Основна характеристика істинних бета – старанність і підвищена працездатність.

3. Гама-стратегія – ухиляюча стратегія поведінки. Це сильна дисоціальна позиція, слабка для особистості в наслідок втрати ресурсів через перебування в небажаному для неї середовищі, але конструктивна з позиції

виживання. Люди з даною стратегією поведінки легко йдуть на розрив відносин, схильні змінювати свою діяльність в силу небажання або неможливості адаптуватися в існуючих умовах. Це прямий вихід індивіда із ситуації з метою пошуку середовища, яке б більш гармоніювало з його властивостями.

4. Омега-стратегія – страждаюча стратегія поведінки. Це слабка соціальна позиція, найменш ресурсна. Така неконструктивна адаптаційна реакція характерна для психологічно слабкого типу особистості, прямій соціальній протилежності альфі. Омегам характерно абсолютно аморфне існування, вони нездатні навіть на самий невеликий опір.

Цю модель можливо застосовувати для характеристики широкого кола типів взаємодії усієї системи ставлень особистості, як при особистістному, так і професійному спілкуванні, а так само для опису взаємодії індивіда з більш узагальненими рівнями соціального середовища, такими, як соціальна організація і суспільство в цілому. Поєднання стратегій в індивідуальній поведінці визначає стиль адаптації особистості.

На підставі проведених протягом 2012–2014 років психологічних консультацій з працівниками органів та підрозділів органів внутрішніх справ нами були отримані дані відносно їх сформованих адаптаційних стратегій адаптації до соціально-професійного середовища. Так, у більшості працівників ОВС сформовані альфа-стратегія і бета-стратегія поведінки. При чому такі працівники чітко розмежують свої соціальні ролі. Вони вдало поєднують ці дві конструктивні стратегії. В професійному плані працівники ОВС схильні більше до прояву бета-стратегії, яка проявляється у прагненні до неухильного дотримання законів, уставу, правил внутрішнього розпорядку служби. Такі працівники вважаються добре адаптованими, без схильності до соціально-психологічної дезадаптації. Вони оцінюють ситуацію, роблять для себе висновки, приймають рішення, знаходять адекватні способи поведінки, мобілізують власні сили й можливості, переборюють внутрішні труднощі й коливання, підкорюють свою поведінку службовому обов'язку, виконання професійних завдань тощо. Але є значна кількість працівників, які знаходяться у так званому стані адаптації без адаптації, тобто у них спостерігається омега-стратегія. У їх психічній діяльності переважають: перехід інтенсивності психічної напруженості за межі корисності; занепокоєння, розгубленість, нерішучість, уповільненість реакцій; острах невдачі, відповідальності, підпорядкування своєї поведінки мотиву уникнення невдачі за будь-яку ціну (замість прагнення до максимально можливого успіху); погіршення кмітливості, спостережливості; зниження активності, наполегливості, завзятості, спритності й винахідливості в досягненні мети, підвищення схильності до пошуку виправдовувань; постійне почуття слабкості, втоми, безсилля, невміння мобілізуватися; підвищення дратівливості, втрата контролю над собою. Ці негативні вияви у психічній

діяльності впливають на дії та вчинки як в професійному, так і в особистісному середовищі таких працівників. Відзначено, що у цієї категорії працівників спостерігається зростання кількості реакцій дезадаптації, які проявляються в песимістичному настрою, невдоволенні, негативних думках, послабленні дисципліни, порушенні статутних і службових норм поведінки, схильності до надмірного вживання алкоголю, конфліктах у взаєминах, психосоматичних хворобах, неадекватній поведінці і професійній деформації. Цілком зрозуміло, що таким працівникам треба надати психологічну допомогу щодо виведення їх з такого стану.

Успішність фахового самовизначення створює базу для встановлення рівноваги між можливостями працівника і вимогами професії, між ціннісними орієнтаціями суб'єкта вибору професії й особливостями конкретного фахового середовища. Виходячи з цього, ми пропонуємо корекційну програму по формуванню більш адаптивних стратегій поведінки особистості працівників ОВС, враховуючи ресурсний стан кожного працівника ОВС на період проведення терапії. По-перше, необхідно допомогти працівникові усвідомити вплив негативного психічного стану на його соматичне здоров'я, при цьому треба навчитися виявляти негативні автоматичні думки і спостерігати за ними. По-друге, необхідно допомогти замінити помилкові думки на більш раціональні. При цьому слід надати допомогу працівникові у пошуках необхідних ресурсів для подолання негативного емоційного стану і раціоналізації своїх ідей. По-третє, виявляємо разом з працівником можливі ризики, якщо він обере іншу стратегію поведінки. Наприклад, при виборі альфа-стратегії (самому змінити ситуацію, яка склалась, на більш сприятливу для нього) працівник ризикує викликати невдоволення з боку керівництва або його дії будуть несумісні з існуючим станом речей. При виборі бета-стратегії, тобто підкоритись встановленим нормам і правилам, працівник ризикує втратити свої справжні інтереси, мотиви, бажання. Також необхідно розглянути варіант гамма-стратегії, тобто чи може зараз працівник вийти із несприятливої для нього ситуації. Це може бути як і тимчасова відпустка, так і зміна професійного середовища. Вирішувати тільки самому працівникові. І нарешті, допомагаємо працівникові знайти ресурси для прояву вольових рис особистості і почати ефективно діяти в обраному напрямку.

Психокорекційна робота, яка проводиться з метою допомоги в можливості більш успішно адаптуватись в соціально – професійному середовищі, повинна дозволити працівнику: по-перше, пізнати себе, свої індивідуальні особливості і можливості, усвідомити свої інтереси, мотиви, бажання, позбутися неправильних уявлень про себе, навчитися бути чесним із самим собою; по-друге, переглянути своє ставлення до себе і взяти на себе відповідальність за своє професійне становлення і розвиток, а в більш широкому плані – за весь свій життєвий шлях; по-третє, опанувати прийоми самовдосконалення, самоврядування і самоконтролю.

Список літератури:

1. Про оголошення рішення колегії МВС України : [Програма психопрофілактичної роботи з особовим складом органів та підрозділів внутрішніх справ України на 2013–2017 роки] : наказ МВС України від 07.02.2013 № 112 [Електронний ресурс]. – Режим доступу до сайту: <http://www.mvs.gov.ua>.

2. Психотерапевтическая энциклопедия / под ред. Б. Д. Карвасарского. – СПб. : Питер, 2006. – 794 с.

Одержано 28.03.2015

УДК 159.96

Лілія Сергіївна Шелег,

*здобувач кафедри юридичної психології
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат політичних наук*

ЕКСТРЕМАЛЬНІ УМОВИ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ТА ЇХ ВПЛИВ НА ПСИХОСОМАТИЧНИЙ СТАТУС ПРАЦІВНИКІВ ОРГАНІВ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

Розглянуто взаємозв'язок між стресогенними чинниками професійної діяльності та психосоматичним статусом працівника у контексті концепції адаптаційних механізмів людської психіки. Надано класифікацію психотравмуючих ситуацій. Висвітлено сутність та динаміку психічної дезадаптації особистості.

Безумовно, що для діяльності органів внутрішніх справ досить типовими є екстремальні умови несення служби, що значно підвищує ризик розвитку професійного стресу і наслідків його впливу на особистість працівника. Таким умовам притаманний високий рівень напруженості, обумовлений постійним зіткненням з небезпекою.

Стресогенні чинники є невід'ємною складовою процесу виконання працівниками ОВС своїх службових функцій. На наш погляд, це спричиняє певний «парадокс звикання» як соціуму, так і самих працівників до екстремальності умов професійної діяльності. На його тлі вплив стресогенних чинників починає сприйматися як щось буденне, ординарне. З врахуванням тієї обставини, що на службу в ОВС приходять молоді та фізично здорові особи, негативний вплив таких чинників до часу нейтралізується за рахунок психічних та фізичних ресурсів організму і самою людиною не помічається.

Перебуваючи в екстремальній ситуації, працівник ОВС здатен контролювати свої емоції та здійснювати саморегуляцію своєї поведінки. Проте такий самоконтроль не виключає негативного впливу на психіку, і зрештою настає момент, коли особі вже не вистачає компенсаторних механізмів для подолання ситуації «людина – середовище».

Найбільш загальним підходом до пояснення взаємозв'язку між стресогенними чинниками професійної діяльності та психосоматичним статусом працівника є концепція щодо *адаптаційних механізмів людської психіки*. Відповідно, успішність адаптації працівників ОВС до умов професійного середовища визначається взаємодією об'єктивних та суб'єктивних змінних – умовами професійної життєдіяльності та особливостями особистості всіх рівнів (психофізіологічними, індивідуально-психологічними та соціально-психологічними).

При цьому об'єктивні умови, залежно від інтенсивності та тривалості психотравмуючого впливу, можна поділити на:

- 1) інтенсивні тривалі ситуації – локальні бойові дії, масові безпорядки, стихійні лиха та техногенні катастрофи тощо;
- 2) інтенсивні короточасні ситуації – групові порушення громадського порядку, звільнення заручників, затримання злочинців, гострий сімейно-побутовий конфлікт між громадянами, агресивна поведінка психічно неадекватних осіб тощо);
- 3) малоінтенсивні тривалі ситуації, що породжують підвищену тривожність та особливу емоційну напруженість. Ситуація стає для особи надзвичайно значимою, причому безвідносно до того, містить вона реальну небезпеку чи така небезпека лише уявна. Її психотравмуючий вплив зумовлюється суб'єктивним переживанням реальної дійсності (значні інтелектуальні навантаження, конфлікти по вертикалі та горизонталі, невдачі у роботі, перешкоди у кар'єрному рості, підвищена відповідальність за виконувану роботу тощо).

Суб'єктивна складова представлена: на емоційному рівні – афективними проявами, пов'язаними з суб'єктивним переживанням стресу; на когнітивному рівні – відповідними зрушеннями у перебігу психічних пізнавальних процесів; на поведінковому рівні – пошуковою активністю та спробами знаходження адекватного ситуації варіанту поведінки.

Деадаптація найперше стосується емоційно-когнітивних процесів, що призводить до загального зниження адекватності функціонування психічної сфери та виникнення психічної напруженості, далі – до зниження ефективності діяльності та її дезінтеграції. Така дезінтеграція може проявлятися в наступних формах: збудливий (метушливість, функціонально невиправдане звертання до раніше напрацьованих стереотипів дій), гальмівній (уповільнення психічної активності, почуття байдужості та приреченості).

Подальша динаміка психічної дезадаптації призводить до виникнення проблем у міжособистісній взаємодії: формуються ознаки соціально-психологічної дезадаптації, що проявляється в порушеннях комунікації, відчуженості та ворожості щодо соціального оточення, уникненні відповідальності, невпевненості в собі та своїх можливостях. Зрештою, сукупність вищезазначених проявів спричиняє розлади психофізіологічної адаптації [1, с. 30–31].

Ми акцентуємо увагу саме на такій послідовності формування дезадаптаційного контуру психосоматичного статусу працівників ОВС, оскільки класично його динаміка виглядає інакше: психофізіологічні – психологічні – соціально-психологічні прояви. Зумовлюється такий стан речей, по-перше, екстремальним характером професійної діяльності, про що йшлося вище, по-друге – «провідними тенденціями особистості» [2, с. 443], які визначають індивідуально-психологічні перспективи настання того чи іншого варіанту психосоматичних розладів.

Безумовно, що тривалі інтенсивні стресогенні ситуації для діяльності правоохоронних органів – виняткові; типовими слід вважати ситуації другого та третього різновидів: інтенсивні короткочасні та малоінтенсивні тривалі. Відповідно, більш очікуваним варіантом реагування особистості працівника ОВС на стресогенні чинники професійної діяльності є не посттравматичний стресовий розлад, а психосоматичні розлади. Механізмом їх формування стає вплив психотравмуючих чинників малої інтенсивності або об'єктивно складні умови діяльності, що сприймаються й оцінюються як напружені чи небезпечні.

На нашу думку, стресогенними чинниками можуть також стати: 1) ситуації підвищеної відповідальності, до того ж не підкріпленої належними повноваженнями, матеріально-технічними ресурсами, професійним досвідом та професійно психологічною підготовленістю, що спричиняють стан підвищеної тривожності; 2) ситуації невдоволення собою, що супроводжуються загальним зниженням настрою; 3) ситуації виснаження адаптаційних систем організму, викликані ненормованим робочим днем, розбалансованим режимом праці і відпочинку, необхідністю постійно гальмувати свої емоції; 4) неможливість задоволення базових потреб самого працівника та членів його родини на тлі високого чи просто пристойного рівня благополуччя представників інших професій.

Таким чином, можемо стверджувати, що діяльність ОВС притаманні як екстраординарні (гострі екстремальні) стресогенні чинники, так і чинники повсякденної дії (інтенсивні короткочасні та малоінтенсивні тривалі ситуації). При цьому останні є типовими, саме вони зумовлюють психоемоційну напруженість працівника, вимагають подолання їх суб'єктивно екстремального сприйняття та здатні дезорганізувати особистість.

Список літератури:

1. Сандомирский М. Е. Психосоматика и телесная психотерапия : [практ. руководство] / М. Е. Сандомирский. – М. : Независимая фирма «Класс», 2007. – 592 с.

2. Собчик Л. Н. Психология индивидуальности. Теория и практика психодиагностики / Л. Н. Собчик. – СПб. : Речь, 2003. – 624 с.

Одержано 31.03.2015

УДК 159.9.01:159.9.075

Марія Сергіївна Ятчук,

*викладач кафедри пенітенціарної педагогіки та психології
інституту кримінально-виконавчої служби
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат психологічних наук*

ОСОБЛИВОСТІ ПСИХОЕМОЦІЙНОГО СТАНУ МОЛОДШИХ ІНСПЕКТОРІВ ВІДДІЛУ НАГЛЯДУ І БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВНОЇ ПЕНІТЕНЦІАРНОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ

Розглянуто проблему психоемоційного стану молодших інспекторів відділу нагляду і безпеки Державної пенітенціарної служби України. Запропоновано здійснювати стимулювання самопізнання, зростання особистості молодших інспекторів відділу нагляду і безпеки Державної пенітенціарної служби України.

Працівники Державної пенітенціарної служби України (молодші інспектори відділу нагляду і безпеки) у процесі проходження служби зазнають впливу низки негативних чинників (стресові, конфліктні ситуації, небезпека для життя та здоров'я, тощо), що позначається на розвитку особистості. У директивних документах Державної пенітенціарної служби України [1–3] акцентовано увагу на профілактиці професійної деформації, суїцидальної та конфліктної поведінки співробітників. Саме психоемоційний стан працівника є важливим для попередження та профілактики негативних змін особистості у процесі проходження служби, прагнення до самоактуалізації.

У юридичній психології окремі аспекти психоемоційного стану особистості працівників органів внутрішніх справ України досліджували Н. Є. Афанасьєва, Н. І. Ковальчишина, П. В. Макаренко, Я. В. Мацегора, Г. В. Попова, О. М. Цільмак, С. І. Яковенко та ін. Проте питання особливостей психоемоційного стану молодших інспекторів відділу нагляду і безпеки Державної пенітенціарної служби України розроблені недостатньо, що й зумовило вибір теми нашого дослідження.

Мета дослідження – виявити особливості психоемоційного стану молодших інспекторів відділу нагляду і безпеки установ виконання покарань Державної пенітенціарної служби України.

В емпіричному дослідженні взяли участь молодші інспектори відділу нагляду і безпеки Ірпінського виправного центру управління Державної пенітенціарної служби України в м. Києві та Київській області (№ 132).

Дослідження психоемоційного стану молодших інспекторів відділу нагляду і безпеки, за методикою «Визначення схильності до суїцидальної поведінки» (А. Айзенк, модифікація М. Горська), дало можливість констатувати, що переважає низький рівень тривожності (71 % осіб).

Ще 29 % опитуваних мали середній рівень тривожності, не виявлено осіб з високим та дуже високим рівнем тривожності.

Виявлено ступінь розчарування, яке виникає через об'єктивні чи суб'єктивні перешкоди, що заважають досягненню мети – рівень фрустрації. Так, 79 % молодших інспекторів відділу нагляду і безпеки мали низький рівень фрустрації. Ще 21 % опитуваних мали середній рівень фрустрації, не виявлено осіб з високим та дуже високим рівнем.

Виявлено підвищену психологічну активність, прагнення до лідерства через застосування сили до інших людей – рівень агресії. Дослідження рівня агресії показало, що 67 % осіб мали низький рівень агресії, 33 % – середній рівень, не виявлено осіб з високим та дуже високим рівнем.

Досліджено ускладнення під час пристосування до змін – рівень ригідності. 75 % молодших інспекторів відділу нагляду і безпеки мали низький рівень ригідності. Ще 12,5 % осіб мали середній рівень ригідності, і 12,5 % – високий рівень. Не виявлено осіб з дуже високим рівнем ригідності

Серед молодших інспекторів відділу нагляду і безпеки переважали особи з низьким рівнем схильності до суїцидальної поведінки (92 % осіб). Ще 8 % осіб мали середній рівень схильності до суїцидальної поведінки, що вказує на необхідність звернути увагу на працівника. Не виявлено осіб з високим рівнем схильності до суїцидальної поведінки.

На нашу думку, доцільним є активація, стимулювання самопізнання, прагнення до особистісного зростання молодших інспекторів відділу нагляду і безпеки Державної кримінально-виконавчої служби України.

Висновки: 1) для молодших інспекторів відділу нагляду і безпеки установ виконання покарань Державної пенітенціарної служби України характерним є низький рівень тривожності, фрустрації, агресії, ригідності, схильності до суїцидальної поведінки;

2) необхідним є здійснення спеціальної роботи щодо активації самопізнання, досягнення внутрішньої гармонії, прагнення до особистісного зростання молодших інспекторів відділу нагляду і безпеки.

Отримані результати вказують на необхідність розроблення тренінгів спрямованих на стимулювання самопізнання, досягнення внутрішньої гармонії у осіб рядового та молодшого начальницького складу Державної пенітенціарної служби України, вивчення особливостей психоемоційного стану у осіб середнього та старшого начальницького складу.

Список літератури:

1. Про організацію роботи щодо профілактики надзвичайних подій, правопорушень за участю осіб рядового і начальницького складу та спеціалістів, які не мають спеціальних звань ДКВСУ : наказ Держ. департаменту України з питань виконання покарань від 17 верес. 2008 р. № 240.

2. Положення про організацію виховної та соціально-психологічної роботи з персоналом Державної кримінально-виконавчої служби України : наказ Держ. пенітенціар. служби України від 7 лип. 2011 р. № 221.

3. Кодекс етики та службової поведінки персоналу Державної кримінально-виконавчої служби України : схвал. рішенням колегії Держ. пенітенціар. служби України від 19.12.2012.

Одержано 30.03.2015

УДК 159.92

Олег Володимирович Винник,

*в.о. начальника факультету з підготовки фахівців для підрозділів міліції
громадської безпеки та кримінальної міліції у справах дітей
Харківського національного університету внутрішніх справ*

ПРИЧИНИ ПРОФЕСІЙНОЇ ДЕФОРМАЦІЇ ПРАЦІВНИКІВ ОРГАНІВ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

Проведено аналіз змісту феномену професійної деформації працівників органів внутрішніх справ. Узагальнено підходи до визначення умов та причин (чинників) розвитку цього явища.

Проблема професійної деформації особистості у правоохоронній діяльності висвітлена у численних наукових працях (С. П. Безносков, С. Є. Борисова, А. В. Буданов, З. С. Кисіль, В. С. Медведєв, Б. Д. Новіков та ін.). Ними відмічені численні особливості змісту, організації та умов правоохоронної діяльності. Дослідники припускають, що професійна деформація правоохоронців розвивається особливо інтенсивно та масштабно, і суттєво відрізняється від деформації представників інших професійних груп.

Професійна деформація особистості працівника ОВС є багаторівневою системою адаптації особистості до умов соціуму (насамперед до умов і вимог праці) і способом перетворення власної життєдіяльності в конкретній ситуації відповідно до психологічного досвіду особистості. Основним змістом професійної деформації є формування специфічного психологічного захисту від травматичних умов професії, що дозволяє вважати професійну деформацію різновидом психологічної адаптації.

Аналізуючи основні підходи до визначення причин виникнення професійної деформації, можна виділити декілька підходів, які відрізняються роллю і співвідношенням зовнішніх та внутрішніх факторів.

1. В межах першого з них, головною причиною виникнення професійної деформації вважається дія специфіки професійної діяльності при тривалому професійному стажі (Д. П. Котов, Г. Г. Шиханцов, 1976). При цьому під специфікою професійної діяльності розуміються, переважно, негативні особливості її змісту, організації і умов (С. П. Безносков, 2004), а також багатократне повторення типових службових ситуацій (В. А. Лазарева, 1987). Тут сама професійна діяльність виступає головною причиною деформації. Тому даний підхід має гарну пояснюючу силу щодо різновидів професійної деформації, але мало що дає для розробки заходів її профілактики та корекції.

2. В рамках іншого підходу основною причиною професійної деформації виступає невідповідність індивідуально-психологічних характеристик особи рівню вимог, які пред'являє до неї професійна діяльність (В. Л. Васильєв, 2004). Згідно з цим професійна деформація є результатом непристосованості, неправильної адаптації особистості до складних умов і вимог професії. Вона може розвиватися на базі слабкості комплексу професійно важливих якостей в області однієї або декількох сторін професійної діяльності. Думка В. Л. Васильєва гарно пояснює існування «недеформованих» професіоналів та «деформованих» молодих працівників, але на нашу думку, недостатньо урахуовує захисні та компенсаторні можливості психіки особистості.

3. Третій підхід представлений найбільшою кількістю праць, у яких наголошується, що професійна деформація – це результат взаємного впливу професійної діяльності і індивідуальних особливостей особи.

Безпосередні причини професійної деформації, виділені нами на основі аналізу наукових джерел, можна представити наступним чином.

1. Організаційні (зовнішні, об'єктивні). Дослідниками найчастіше називаються організація і умови професійної діяльності (А. В. Буданов, 1992; В. П. Москалець, 2000; С. І. Яковенко, 2001), специфіка предмету праці (С. П. Безносів, 2004), тривале виконання однотипних професійних дій (М. Н. Некрасова, 1979; В. С. Медведєв, 1999).

2. Соціально-психологічні та індивідуальні (внутрішні, суб'єктивні): надмірне засвоєння професійної ролі (Р. М. Грановська, 1988; О. М. Бандурка 1999; О. В. Землянська, 1999), недостатній рівень професійних здібностей і відсутність творчого моменту в діяльності, особливості протікання професійних і вікових криз (Л. Н. Корнеєва, 1991; А. К. Маркова, 1996; В. Л. Васильєв, 2006), неадекватна самооцінка, неправильне розуміння соціальної значущості своїх професійних функцій (М. Н. Некрасова, 1979), невірне розуміння змісту професійної ролі, і розбіжність між її суб'єктивним розумінням і соціальними очікуваннями оточуючих (А. С. Свеницький, 1986), негативний досвід або спотворене осмислення професійного досвіду співробітником (А. В. Буданов, 1994).

Крім того, підкреслюється роль процесу соціалізації особи, значення соціально-психологічної атмосфери, в якій відбувається освоєння і здійснення професійної служби, як чинників, сприяючих виникненню або, навпаки, подоланню професійної деформації (А. В. Буданов, 1992).

Очевидно необхідно також враховувати те, що явище професійної деформації може виникати і тоді, коли деякі обставини процесу професіоналізації, не завжди залежні від суб'єкта, заважають його професійній і особовій самореалізації. Наприклад, в ситуації високої значущості даної професії для людини багатократні розчарування, безуспішні спроби справитися з невдачами, неможливість подальшого професійного зростання можуть перешкоджати формуванню у неї стійкої позитивної

мотивації до професійної діяльності (Е. М. Борисов, 1981). Відсутність такої мотивації приводить до того, що людина виконує свої службові функції ціною внутрішньої напруги і незадоволеності. Виконання професійних функцій у хронічно стресовому стані очевидно може виступати однією з причин професійної деформації.

Список літератури:

1. Медведев В. С. Психология профессиональной деформации сотрудников ОВД : дис. ... д-ра психол. наук : 19.00.06 / Медведев Владимир Степанович. – Киев, 1999. – 412 с.
2. Профилактика профессиональной деформации личности сотрудника ОВД : метод. пособие / под общ. ред. В. М. Бурыкина. – М. : ИМЦ ГУК МВД России, 2004. – 144 с.

Одержано 31.03.2015

УДК 159.92

Джулія Гасанівна Каїн,

*слухач магістратури факультету права та масових комунікацій
Харківського національного університету внутрішніх справ*

**ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ СТРЕСУ У ПРОФЕСІЙНІЙ
ДІЯЛЬНОСТІ ПРАЦІВНИКІВ ОВС**

Проаналізовано результати емпіричного дослідження особливості реагування на стрес працівників різних підрозділів ОВС. Показано відмінності особливостей переживання стресу працівниками патрульно-постової служби та підрозділу Грифон.

На даний момент нашого життя увесь соціум України знаходиться в стресогеній ситуації. Сучасне життя перенасичене різними стресогеними ситуаціями, зумовленими проблемами в економіці, із працевлаштуванням, непередбачуваних соціально-політичних та територіальних перетворень, конфліктами в суспільному та особистісному житті. Багато професій передбачають роботу в стресових ситуаціях, вимагають від працівника вміння вчасно і правильно реагувати на них. На даний період часу, проблеми пов'язані зі стресом є дуже актуальними в міліції: працівники різних підрозділів системи МВС кожен день знаходяться у стресогеному середовищі, працюють в екстремальних, небезпечних умовах для життя, часто перенавантажуються та відчувають тиск та агресію соціуму, особливо в умовах непередбачуваних соціально-політичних перетворень.

Вивченням проблеми професійного стресу займалися як вітчизняні (В. І. Барко; О. М. Бандурка; Л. М. Балабанова; О. В. Землянська; В. А. Лефтеров; О. В. Тімченко) так і зарубіжні психологи (В. Я. Апчел; Н. І. Бережна; В. А. Бодров; Л. А. Китаєв-Смик; Г. Сельє; Р. А. Тигранян; Е. А. Тарасов; Ю. В. Щербатих; К. Л. Шрайнер).

Загально визнано, що професійний стрес є об'єктивною закономірністю, яка проявляється у багатьох різновидах професійної активності. Стрес здатен суттєво впливати на ефективність виконання професійної діяльності, на професійне становлення та особистісний розвиток суб'єкту праці, його професійне довголіття, психічне здоров'я.

На думку багатьох вчених, прояв та наслідки професійного стресу особливо суттєві для професій, пов'язаних із взаємодіями та комунікацією з людьми, таким як міліціонери, педагоги, медики, соціальні працівники. Під час вивчення професійного стресу у самостійний напрям відокремились дослідження такого явища, як «професійне вигорання» («емоційне вигорання»), пов'язане з професійно обумовленими деформаціями особистості, які виникають при хронічному професійному стресі (В. Є. Орел, Є. С. Старченкова, Т. В. Темиров, М. Грабе та ін.). психологічні особливості реагування особистості на стрес, стаж роботи, та особливості роботи у різних підрозділах можуть впливати на рівень стресостійкості та соціальної адаптації у працівників ОВС.

Об'єктом дослідження є психологічні особливості реагування на стрес.

Предмет дослідження: психологічні особливості реагування на стрес працівників ОВС.

Мета дослідження: визначити особливості реагування на стрес працівників різних підрозділів ОВС.

Відповідно до поставленої мети необхідно розв'язати такі завдання:

1. Узагальнити теоретичні уявлення щодо проблеми впливу стресу на особистість.
2. Проаналізувати особливості психологічного стресу працівників ОВС різних підрозділів.
3. Визначити особливості стресостійкості, психологічного перенасичення та стресу в працівників ОВС різних підрозділів.

В дослідженні були використані наступні методики:

1. Опитувальник рівні стресонаповненості у житті .
2. Методика шкала психологічного стресе PSM – 25
3. Опитувальник «Втома-Монотонія-Пересищення-Стрес».
4. Опитувальник стратегій додання стресових ситуацій(SACS)

Вибірку досліджуваних склали: 40 працівників чоловічої статі ОВС ГУ у Волинській області УМВС (20 співробітників підрозділу Грифон, 20 працівників підрозділу патрульно-постової служби).

Дослідження особливостей стресу у працівників органів внутрішніх справ, дозволяє стверджувати наступне.

У підрозділах патрульно-постової служби виникають часті і по суті хронічні стреси, висока емоційна напруженість, частіше несподівано виникають і не очікувано чергуються складні критичні ситуації – все це виступає потужним джерелом для розвитку негативних психічних станів.

Фактори емоційної напруженості діють спільно з факторами, обумовленими високою складністю, трудомісткістю професійної діяльності працівників підрозділу ППС, і тому поглиблюються ними.

Працівники підрозділу Грифон та ППС мають значні розбіжності в рівні переживання стресу, стресонаповненості, факторів виникнення стресу та способів подолання стресових ситуацій.

Найбільш високим коефіцієнтом з факторів виникнення стресу у групі працівників підрозділу «Грифон» є монотонія, що відображає те, як працівники «Грифону», у зв'язку зі службовими обов'язками, постійно здійснюють одноманітну роботу, сидять на одному місці, без можливості змінити обстановку (ситуації очікування).

У працівників патрульно-постової служби більш вираженою ознакою формування стресу, ніж у працівників підрозділу «Грифон», є перенасичення, втрата інтересу до роботи, підвищена збудженість, вразливість, ворожість, гнів, незвична агресія, неспроможність зосередитись, втрата контролю над собою та ситуацією, відчуттям безвихідності та безнадійності, несвідомим бажанням до варіативного способу виконання роботи.

Найбільшою відмінністю між показниками підрозділу «Грифон» та підрозділу ППС в стратегіях подолання стресу були обережні дії, які є більш притаманними працівникам міліції підрозділу «Грифон».

У підрозділі «Грифон» виникають менш часті стресові ситуації, здебільшого стрес викликаний одноманітною, позбавленою сенсу діяльністю. Ознакою появи стресу у «Грифоні» є перенасичення, втрата інтересу до роботи, підвищена збудженість, вразливість, ворожість, гнів, незвична агресія, неспроможність зосередитись, втрата контролю над собою та ситуацією, відчуттям безвиході і безнадійності, та несвідомим бажанням до варіативного способу виконання роботи. Це обумовлено тим, що працівники підрозділу ППС та підрозділу «Грифон», враховуючи сьогоднішній день, працюють в екстремальному, посиленому режимі роботи, часто заступає на охорону громадського порядку, відчуває загрозу з боку населення, який на даний момент здійснює громадський контроль роботи міліціонерів, відчуття сильного перенавантаження та втоми зростає, слухаючи образи від оточуючих, працівники органів внутрішніх справ не відчувають соціальної підтримки їх роботи.

Одержано 31.03.2015

УДК 159.9.07

Інга Сергіївна Лежух,

*курсант 2 курсу факультету з підготовки фахівців для підрозділів
міліції громадської безпеки та кримінальної міліції у справах дітей
Харківського національного університету внутрішніх справ*

НАПРЯМИ ТА ФОРМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОСОБИСТОЇ БЕЗПЕКИ ПРАЦІВНИКІВ ОВС

Розглянуто основні напрями забезпечення особистої безпеки працівників правоохоронних органів. Описано основні форми забезпечення особистої безпеки працівників правоохоронних органів.

Боротьба зі злочинністю, охорона громадського порядку ніколи не були легкою і безпечною справою. Під час виконання службових обов'язків від 7 до 12 відсотків працівників органів внутрішніх справ гинуть, зазнають тяжких фізичних та психічних травм під час виконання службових обов'язків [1], а разом з ними страждають члени їх сімей та близьке оточення і не тільки фізично, а перш за все – психологічно.

Особиста безпека – це система організаційно-правових, фізичних і тактико-психологічних заходів, які дозволяють забезпечити збереження життя та здоров'я працівника правоохоронних органів і підтримання високого рівня ефективності його професійних дій. Особиста безпека визначається специфікою умов, змісту і форм професійної діяльності, рівнем професійно-психологічної підготовленості працівника і наявністю у нього спеціальних знань та вмінь із забезпечення особистої безпеки при вирішенні професійних завдань.

Екстремальні ситуації, що виникають в силу отримання недостовірної або можливої інформації, мають важливу особливість – необхідність у швидкому реагуванні співробітника при відсутності у нього впевненості у достовірності отриманої інформації. Потенційна небезпека виникає при будь-якому можливому контакті з негативними якостями об'єктів чи суб'єктів ситуації.

Уявна небезпека є результатом перебільшення чи хибної оцінки негативних якостей ситуації, поведінки конкретних осіб, хибного тлумачення мовних повідомлень. Провокована небезпека – виникає внаслідок появи окремих особистісних негативних якостей працівника (агресивність, грубість, жорстокість тощо) і відповідної протиправної реакції на них з боку інших осіб. Реальна небезпека – це наслідок несприятливої динаміки оперативно-службової ситуації з реальними факторами загрози життю та здоров'ю працівника.

Вивченню проблеми формування адекватної поведінки у працівників міліції в екстремальних ситуаціях присвячені праці В. Г. Андросюка, І. В. Барка, Л. І. Казміренко, В. О. Лефтерова, В. С. Медведєва,

О. В. Тімченко, Г. О. Юхновця [1–3]. Чимало авторів у своїх дослідженнях прагнули додати поняттю безпеки сучаснішого змісту, що відповідало б реальним умовам забезпечення безпеки. Але слід відзначити, що в світовій психологічній науці проблеми травматизації та загибелі працівників ризиконебезпечних професій, у першу чергу працівників органів внутрішніх справ, розглянуті вкрай недостатньо. До сьогодні здійснювалась лише статистична констатація фактів загибелі та поранень працівників ОВС без глибокого соціально-психологічного аналізу чинників, що призвели до цього.

Основними психологічними напрямками зниження рівня, фізичних і психічних втрат серед працівників ОВС вважаються розвиток у працівників емоційної і психологічної стійкості, формування психологічної готовності до дій у небезпечних ситуаціях, організація систематичної професійно-психологічної підготовки. Готовність до ризику безпосередньо пов'язана з мотивацією особистості на досягнення мети або на запобігання невдачі.

Основними напрямками забезпечення особистої безпеки працівників правоохоронних органів слід вважати формування [2]:

- тактико-психологічних прийомів забезпечення безпеки при затриманні правопорушників та взаємодії з об'єктами професійної діяльності;
- вмінь безпечно вирішення конфліктних ситуацій;
- вмінь і навичок безпечно спілкування на службі та в побуті;
- вмінь і навичок психічного саморегулювання та захисту від маніпулятивного впливу;
- вмінь і навичок протидії шантажу та провокаціям;
- психологічної готовності до застосування заходів фізичного впливу та застосування зброї на поразку.

Основними формами забезпечення особистої безпеки працівників правоохоронних органів є [2]:

1. Спеціально-тактичні – навчання основам професійної діяльності, майстерному володінню зброєю, спеціальними засобами і засобами зв'язку та індивідуального захисту; формування готовності до застосування зброї і засобів активної оборони в екстремальних ситуаціях.

2. Педагогічні – індивідуальні бесіди, аналіз виконання оперативно-службових завдань з позиції дотримання особистої безпеки; навчання операційно-тактичним і психологічним прийомом безпечної поведінки у різноманітних ситуаціях оперативно-службової діяльності.

3. Психологічні – вивчення індивідуально-психологічних особливостей працівників міліції і прогнозування їх поведінки в екстремальних ситуаціях; проведення практичними психологами психокорекційної роботи; формування мотиву професійного зростання, нерозривно пов'язаного з дотриманням заходів особистої безпеки.

У діяльності працівників органів внутрішніх справ України наявним є процес значного зростання числа екстремальних чинників супутніх виконанню покладених на них службових обов'язків. Діяльність працівників

міліції стає дедалі фізично і емоційно напруженою та небезпечною, що вимагає посилення уваги питання особистої безпеки, заходи якої повинні бути повністю сформованими навичками. Добре захищений сучасними та ефективними засобами працівник міліції діє рішуче та адекватно.

Список літератури:

1. Власенко И. В. Анализ эмоционального стимулирования работника милиции в экстремальных условиях / И. В. Власенко, А. Ю. Федоркин // *Право і Безпека.* – 2005. – Т. 4, № 3. – С. 177–179.

2. Забезпечення особистої безпеки працівників органів внутрішніх справ при виконанні службових обов'язків : наук.-практ. рек. / Г. О. Юхновець, В. Г. Андросюк, Л. І. Казміренко та ін. ; за ред. М. І. Ануфрієва, Я. Ю. Кондратьєва. – Київ : НАВСУ, 1999. – 72 с.

3. Лефтеров В. О. Психологічні детермінанти загибелі та поранень працівників органів внутрішніх справ : монографія / В. О. Лефтеров, О. В. Тімченко. – Донецьк : ДІВС МВС України, 2002. – 324с.

Одержано 28.03.2015

УДК 159.9.07

Юлія Романівна Савчук,

*курсант 2 курсу факультету з підготовки фахівців для підрозділів
міліції громадської безпеки та кримінальної міліції у справах дітей
Харківського національного університету внутрішніх справ*

ЕМОЦІЙНЕ ВИГОРАННЯ ПРАЦІВНИКІВ МІЛІЦІЇ

Проаналізовано фактори професії щодо виникнення емоційного вигорання у працівників органів внутрішніх справ. Наголошено, що проблема емоційного вигорання працівників органів внутрішніх справ є і потребує комплексного вирішення.

Професія працівників органів внутрішніх справ входить до числа найбільш небезпечних, тому що особи рядового і начальницького складу виконують свої службові обов'язки в умовах підвищеного ризику та безпеки [1, с. 150]. Професійна діяльність працівників правоохоронних органів супроводжується низкою психологічних, правових і соціальних умов. Екстремальність, небезпека, підвищена відповідальність за вчинені дії – усі ці фактори можуть спричинити у працівників розвиток станів емоційного на-пруження, фізичного та психічного виснаження, професійних стресів тощо. Сильний негативний вплив особливостей професійної діяльності на особистість працівника може призвести до формування емоційного вигорання, розчарування у професії, втрати професійної мотивації, різного роду невротичні реакції.

Негативні фактори професії щодо системи органів внутрішніх справ можна розташувати наступним чином:

- ненормований робочий день, неможливість планувати вільний час;
- низький імідж служби серед оточуючих;
- значне перепрацювання в часі;
- недиференційованість оплати за різні види праці;
- нестійкість посадового положення;
- великі навантаження під час праці;
- характер самої роботи;
- ризик та небезпека самої роботи;
- необхідність прийняття самостійних рішень по всім питанням.

Основними чинниками негативного впливу трудового процесу на особистість працівника ОВС є когнітивні, поведінкові, афектно-мотиваційні та інші стереотипи. Повноцінна професійна діяльність виражається в тому, що працівник ОВС як суб'єкт праці покликаний самостійно і творчо підходити до визначення і рішення професійних задач; досягати результатів, відповідних стандартам; уміти аналізувати і регулювати технологічні процеси тощо.

На розвиток синдрому «вигорання» впливає й організаційний чинник, а саме, робота може бути складною за змістом, але недостатньо організованою, не оцінюваною належним чином, характер керівництва може не відповідати змісту роботи тощо. Розповсюдженню синдрому також сприяє безліч функцій, що пред'являються працівнику.

Істотним в емоційному вигоранні є ролевий чинник. Вченими були проведені дослідження взаємозв'язків між ролевою конфліктністю, ролевою невизначеністю і «згоранням». Вони виявили, що це особливо виявляється в тих професійних ситуаціях, в яких загальні дії слабо узгоджені, немає інтеграції зусиль, присутня конкуренція, тоді як результат праці залежить від злагодженості і с координованості дій. Аналіз рівнів «вигорання», проведений в двох різних групах, показав, що розподіл відповідальності і колегіальність в роботі обмежує розвиток синдрому «згорання», не дивлячись на те, що робоче навантаження може бути істотно вище за звичайну. Таким чином, появі синдрому «вигорання» сприяє наявність ролевого конфлікту в діяльності працівника ОВС [2, с. 256].

Наступним несприятливим чинником пов'язаним з ризиком виникнення емоційного вигорання в праці працівника ОВС є професійні кризи, що неодноразово виявляються протягом всієї професійної діяльності, у тому числі і у високопрофесійних фахівців. Вони можуть виникати, наприклад, на початковому етапі професійної діяльності, при переході до суміжної спеціальності усередині професії, при необхідності перекваліфікації тощо. При кризі спостерігається зниження професійної самооцінки, може виявлятися відчуття вичерпаності своїх можливостей страх йти навіть на виправданий ризик, посилення захисних мотивів, зниження інтересу чи до подальшого зростання, навпаки, прагнення зайняти місце, не відповідне рівню своєї компетенції. Ризик виникнення емоційного вигорання особи фахівця в органах внутрішніх справ збільшується в таких випадках:

- монотонність роботи, особливо якщо її сенс здається сумнівним;
- вкладання в роботу великих особових ресурсів при недостатності визнання і позитивної оцінки;
- строга регламентація часу роботи, особливо при нереальних термінах її виконання;
- робота з «немотивованими» особами, що постійно чинять опір зусиллям працівника при розгляді справи, і незначні, важко відчутні результати такої роботи;
- напруженість і конфлікти в професійному середовищі, недостатня підтримка з боку колег і їх зайвий критицизм;
- брак умов для самовираження особи на роботі, коли не заохочуються, а пригнічуються експериментування і інновації;
- робота без можливості подальшого навчання і професійного вдосконалення;
- недовolenі особові конфлікти працівника.

У деяких роботах на-голошується, що узагальненим показником ставлення до праці може служити задоволеність професією, яка засована на свідомості правильності вибору професії, відповідності своїх здібностей вимогам професії, результативності своєї праці [2].

Якщо людині не вдається подолати синдром «вигорання» можуть виникнути особистісні деформації, що характеризуються згасанням позитивних установок, посиленням негативного відношення до себе або до інших.

Деформація особистості – це зміни, що порушують цілісність особистості, знижують її адаптивність і професійно-ефективне функціонування. Деформація є слідством «вигорання», коли захисні механізми слабшають на стільки, що працівник ОВС не може протистояти глибоким чинникам і починається процес руйнування. Освоєння особистістю професії неминує супроводжується змінами в структурі її особистості, коли, з одного боку, відбувається посилення і інтенсивний розвиток якостей, які сприяють успішному здійсненню діяльності, а, з іншою, зміна, придушення або навіть руйнування структур, що не беруть участь в цьому процесі. Якщо ці професійні зміни розцінюються як негативні, тобто порушуючи цілісність особи, що знижують її адаптивність і стійкість, то їх слід розглядати як професійні деформації.

В ході взаємодії з суб'єктом пра-цівник ОВС, використовуючи свою особистість як інструмент впливу на співрозмовника, якщо пра-цівник ОВС, часто вдається до простіших і дієвіших прийомів, в сукупності відомих як авторитарний стиль керівництва. В результаті в його особі з'являються такі утворення, як повчальність, зайва самовпевненість, догматичність поглядів, відсутність гнучкості [3, с. 400].

Предста-вники професії типу «людина – людина», що постійно пра-цюють з людьми, у тому числі і працівники ОВС, схильні небезпеки

професійної деформації більше, ніж представники професій типів «людина – техніка», «людина – природа». Це викликає тим, що спілкування з іншими людьми обов'язкове включає і їх дія на працівника.

Мають значення і виробничі чинники «вигорання» розвивається ранише, якщо працівник:

- а) оцінює свою роботу як незначущу;
- б) не задоволений професійним зростанням;
- в) відчуває нестачу самостійності вважає, що його надмірно контролюють;
- г) повністю поглинений своєю роботою (трудоголік);
- л) випробовує ролеву невизначеність унаслідок нечітких до нього вимог;
- е) випробовує перевантаження або, навпаки, недовантаження (останнє породжує відчуття своєї непотрібності).

Таким чином, можна констатувати, що проблема емоційного вигорання працівників органів внутрішніх справ є актуальною та потребує комплексного вирішення із залученням фахівців різного профілю.

Список літератури:

1. Лавриненко А. В. Правовая и социальная защита работников органов внутренних дел Украины / А. В. Лавриненко. – Харьков : Знание, 1999. – 590 с.
2. Філіппова Г. П. Особово-професійні особливості працівника органів внутрішніх справ / Г. П. Філіппова // Працівник органів внутрішніх справ. – № 1. – 2000. – С. 120.
3. Чернис К. Профессиональное выгорание: беспокойство за работников разных сфер / К. Чернис. – СПб. : Питер, 2003. – 791с.

Одержано 28.03.2015

УДК 343

Владислав Олексійович Фомічов,

курсант 3 курсу юридичного факультету

Одеського державного університету внутрішніх справ

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНА ДОПОМОГА ПРАЦІВНИКАМ МІЛІЦІЇ ПІД ЧАС ВИКОНАННЯ ФУНКЦІОНАЛЬНИХ ОБОВ'ЯЗКІВ

Розглянуто питання щодо необхідності соціально-психологічного супроводження діяльності працівників міліції при виконанні ними професійних функцій. У зв'язку із цим запропоновано створювати спеціальні служб психічної допомоги; підвищувати кваліфікацію фахівців, які надають допомогу, та ін.

У зв'язку з політичними обставинами, які виникли в Україні тиск на працівників ОВС збільшився, через виконання ними своїх обов'язків-захисту суспільного ладу та дотримання законів. Тому, актуальною є спроба осмислити практичні основи психологічної допомоги працівникам міліції у сучасній ситуації, визначити основні напрями психологічного забезпечення, що мають сприяти ефективному подоланню і попередженню можливості виникнення суб'єктивно-екстремального сприйняття складних психічних обставин працівниками міліції.

На наш погляд, проблема правової та психологічної захищеності працівників ОВС, що проходить в процесі екстремальних ситуацій та пов'язаних з професійним ризиком, врегульована ще не у повній мірі.

Прикладом є те, що коли трапляється подія по застосуванню фізичної сили чи вогнепальної зброї, завжди має суб'єктивне судження, щодо правомірності використаного права, у першу чергу, з працівником міліції спілкуються прямі начальники. Другими, будуть представники прокуратури. Такі обставини за психологічним станом, змістом та етикою спілкування, ще більше усугубляють психічний стан людини. На третьому місці можуть з'явитися представники преси. І лише потім, при позитивному збігу обставин, четвертими будуть психологи [1, с. 30].

Потрібно змінити чергу надання психологічної допомоги, тому що вона повинна надаватися психологом у самі перші години після подій та дій працівників ОВС, а результати події нікуди не дінуться і з'ясувати їх, буде можливим, дещо пізніше. Допомога повинна надаватися за для попередження проблем, пов'язаних з виникненням психічних розладів, зниження працездатності, які можуть виникнути після перебування в екстремальних ситуаціях, пов'язаних з виконанням службових завдань, застосуванням вогнепальної зброї. Тому, необхідно проводити психологічну діагностику усіх працівників ОВС для аналізу психічного стану та готовності до стресових ситуацій. Психологічна діагностика може здійснюватися у формі спостереження, бесіди, психологічного тестування [2, с. 27].

Основні дії психологів повинні базуватися на трьох основних пунктах [3; 4]:

- психодіагностика – осмислення психологічних проблем;
- психопрофілактика – аналіз різних альтернативних шляхів вирішення проблем;
- психологічне консультування.

Психодіагностика спрямована на уточнення проблеми психічного розладу. Також психодіагностичне обстеження дозволяє оцінити ефективність призначеного лікування. Міністерством охорони здоров'я України були розроблені «Критерії діагностики і лікування психічних розладів та розладів поведінки», за якими психологічне обстеження пацієнтів є обов'язковим [3].

Психопрофілактика спрямована на усунення та попередження ситуацій, які можуть справляти психотравмуючий вплив. Також, психопрофілактика, спрямована на надання психологічної допомоги здоровим людям у складних ситуаціях, навчання їх методам психологічної саморегуляції та психокорекції [3].

Психологічна корекція це оптимізація, виправлення психічних функцій людини, індивідуально-психологічних особливостей особистості.

Психологічне консультування передбачає обговорення проблем і можливих шляхів їх подолання, інформування пацієнта про його індивідуально-психологічні особливості, специфічні типи реагування в стресових ситуаціях та методах саморегуляції. Консультування направлено на навчання засобам відновлення та збереження психологічної стійкості в різних стресових ситуаціях [3].

Психологічне консультування використовується при будь-яких психологічних проблемах як початковий етап психокорекції та психотерапії [5, с. 251].

Також ми вважаємо, що паралельно, з психологічною роботою, при необхідності, повинна надаватися медична допомога. Одночасно, працівник органів ОВС, має право звернутися за допомогою до адвоката, що передбачено кримінально-процесуальним законодавством.

Таким чином, система психологічного захисту працівників ОВС врегульована не у повній мірі, потребується: створення спеціальних служб психічної допомоги; підвищення кваліфікації фахівців, які надають допомогу та ін.

Список літератури:

1. Прикладная юридическая психология : учеб. пособие для вузов / под ред. А. М. Столяренко. – М. : Юнити-Дана, 2001. – 639 с.
2. Бобров А. В. Психология профессиональной пригодности / А. В. Бобров. – М. : ПЕР СЭ, 2001. – 146 с. – (Соврем. Образование).
3. Юридична психологія [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.naiu.kiev.ua/books/vstup_spec/new-page-2/rozdil2/tema_2_2.html.
4. Кравченко О. В. Психологічне забезпечення діяльності ОВС в ризиконебезпечних ситуаціях оперативно-службової діяльності / О. В. Кравченко, О. В. Тімченко, В. Є. Христенко. – Харків, 2002. – 312 с.
5. Гулина М. Терапевтическая и консультативная психология / М. Гулина. – СПб. : Речь, 2001. – 352 с.

Одержано 28.03.2015

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ТЕОРІЇ І ПРАКТИКИ ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ ПРОФЕСІОНАЛА В СИСТЕМІ МВС

УДК 159.964.32

Любов Матвіївна Балабанова,

професор кафедри соціології та психології

факультету права та масових комунікацій

Харківського національного університету внутрішніх справ,

доктор психологічних наук, професор

РОЗВИТОК АДЕКВАТНОЇ ПОВЕДІНКИ ПРАЦІВНИКІВ ОВС В ЕКСТРЕМАЛЬНИХ СИТУАЦІЯХ СЛУЖБОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Розглянуто питання формування адекватної поведінки працівників ОВС в різних ситуаціях службової діяльності. Наведено чинники та психологічні стани, що впливають на цей процес. Показано, що формування професійно важливих компетенцій працівників ОВС може бути здійснено на основі сучасних психотехнологій, таких як імітація практичних ситуацій та методи муляжування. Вказано на необхідність створення при навчальних закладах МВС України спеціалізованих тренінгових центрів.

Все зростаюча складність і динамічність соціального середовища в Україні вимагає від правоохоронних органів належного і швидкого реагування на виклики оточення з використанням різних підходів та методів. Службова діяльність працівників ОВС протікає, як правило, в екстремальних умовах і супроводжується високою психофізіологічною напруженістю та необхідністю подолання негативних емоційних станів. В цих умовах ефективність діяльності багато в чому визначається здатністю працівника правоохоронних органів адекватно реагувати на ситуації, що виникають при виконанні оперативно-службових завдань

У зв'язку з цим проблема формування адекватної поведінки працівниками ОВС в різних ситуаціях службової діяльності вимагає наукового осмислення та обґрунтування шляхів її подальшого вдосконалення, що і обумовлює актуальність цієї проблеми.

Розглядаючи психологічні аспекти діяльності працівника ОВС відмітимо, що вона протікає в умовах і ситуаціях, часто небезпечних для життя [1]. У сучасній психології ці ситуації прийнято називати «екстремальними». Якщо проводити співставлення можливостей правоохоронця і параметрів ситуації, в якій протікає його діяльність, то екстремальність

представляється як деякий континіум, який включає в себе різні її рівні вираженості. Іншими словами, одна і та ж ситуація різними людьми сприйматиметься по різному. Для одних вона буде екстремальною, для інших – складною, але типовою ситуацією. Виміряти в спеціальних одиницях якісну своєрідність однієї ситуації на відміну від іншої неможливо внаслідок того, що ця своєрідність, а отже і рівень екстремальності залежить, за інших рівних умов, від потреб, професійного досвіду, емоційності суб'єкта, його актуальних можливостей та психологічної готовності.

У ситуаціях екстремальності формування поведінки протікатиме нормально, до тих пір, доки вимоги зовнішнього середовища не досягнуть певного адаптаційного бар'єру особистості, за межами якого, згідно [2] адекватна адаптація неможлива. Характеристики адаптаційного бар'єру строго індивідуальні, і залежать від багатьох чинників, які, в свою чергу, впливають на процес формування адекватної поведінки особи в небезпечних ситуаціях. До таких, згідно [3] відносять:

- 1) оцінку та розуміння ситуації, як небезпечної.
- 2) оцінку ступеня значущості ситуації і відношення до неї, оскільки чим вища оцінка значущості ситуації, тим більш значима і сильніша реакція на неї;
- 3) мотивацію активності в ситуації, враховуючи що одні мотиви спонукають особистість долати будь-які труднощі, а інші ні, і людина пасує перед перешкодами;
- 4) адекватність рішень, поведінки і дій в яких виявляється міра підготовленості до успішної діяльності в небезпечній ситуації;
- 5) психічний стан людини і здатність до опановуючої поведінки.

В ході виконання оперативно-службових завдань можливі ситуації, які порушують звичні алгоритми їх рішення, що породжує у правоохоронця зростання психічної напруженості і позначається на ефективності діяльності аж до відмови від неї. Це нерідко призводить до розвитку таких станів, як: синдром вивченої безпорадності, синдром асоціальної перцепції, порушення в комунікативній сфері, втрата здібності встановлювати емоційно-близькі стосунки з іншою людиною, неадекватне використання вогнепальної зброї, хронічні психосоматичні розлади, синдром емоційного виснаження, професійна маргінальність. Все це потребує розробки цілісної системи формування у працівників психологічної готовності до активної протидії небезпеці та загрози життю. Перш за все цього потребують такі провідні служби ОВС, як дільничні інспектори міліції, карний розшук, патрульно-постова служба міліції, державна служба охорони тощо. Програма професійно-психологічної підготовки працівників міліції повинна базуватись на основі новітніх ефективних технологій психологічного забезпечення оперативно-службової діяльності щодо збереження людського та професійного потенціалу ОВС; мати спрямованість на профілактику та корекцію проявів професійних деструкцій шляхом переосмислення професійної ролі та професійної мотивації. Формування та розвиток професійно важливих компетенцій

і особистої безпеки працівників ОВС можливо здійснити на основі сучасних психотехнологій, серед яких важливе місце займають методи, пов'язані з імітацією практичних ситуацій та методи муляжування. З метою підвищення адекватності дій працівників ОВС в ситуаціях екстремальності та оптимізації службової діяльності в цілому необхідно розробляти та створювати при навчальних закладах МВС України спеціалізовані тренінгові центри, в тому числі і соціально-психологічні, до завдань яких буде входити активізація інтерактивної підготовки працівників ОВС, формування у них психологічної стійкості та професійно-важливих якостей на основі знань, навичок і вмінь, необхідних для забезпечення особистої безпеки працівників міліції та адекватного реагування в ситуаціях екстремальності. На теперішній час відсутні уніфіковані методичні розробки щодо організаційних основ проведення соціально-психологічних тренінгів для працівників ОВС, затверджених Міністерством внутрішніх справ. Кадрове забезпечення теж залишає бажати кращого і для проведення новітніх тренінгових технологій необхідно забезпечити підготовку та перепідготовку кваліфікованих викладачів – тренерів на базі навчальних закладів системи МВС України.

Список літератури:

1. Бандурка О. М. Діяльність органів внутрішніх справ у надзвичайних ситуаціях / О. М. Бандурка. – Харків : [б.в.], 1993. – 212 с.
2. Психогении в экстремальных условиях / Ю. А. Александровский, О. С. Лобастов, Л. И. Спивак, Б. П. Шукин. – М. : Медицина, 1991. – 96 с.
3. Столяренко А. М. Психологическая подготовка личного состава органов внутренних дел : учеб. пособие / А. М. Столяренко. – Киев : Акад. МВД СССР, 1987. – 227 с.

Одержано 31.03.2015

УДК159.95

Юрий Васильевич Александров,

доцент кафедры социологии и психологии

факультета права и массовых коммуникаций

Харьковского национального университета внутренних дел,

кандидат психологических наук, доцент

ЦЕННОСТНО-ОРИЕНТАЦИОННАЯ НАПРАВЛЕННОСТЬ РУКОВОДИТЕЛЕЙ ОРГАНОВ ВНУТРЕННИХ ДЕЛ, СУДОВ И ПРОКУРАТУРЫ. АНАЛИЗ ПОСЛЕДНИХ ИССЛЕДОВАНИЙ И ПУБЛИКАЦИЙ

Проанализированы последние исследования и публикация относительно ценностно-ориентационной направленности руководителей органов внутренних дел, судов и прокуратуры.

Современные изменения в правоохранительной системе Украины определили объективную необходимость в совершенствовании форм и методов руководства различными её органами, подразделениями и учреждениями. В нормативных актах Министерств и ведомств правоохранительной системы особое внимание уделяется подготовке руководящих кадров и формированию личности руководителя.

Управленческая деятельность в правоохранительной системе представляет собой практическую реализацию должностных функций, обязанностей и прав. Её составными элементами являются: формирование организационных и процессуальных основ функционирования применения законов, построение и правовое описание иерархии должностей, поиск, подбор, стимулирование и ответственность соответствующих должностных лиц, правовое описание функций руководителя.

Изучению различных аспектов управляющей деятельности в правоохранительной системе посвящено большое количество исследований. Однако проходящие в последнее время бурные процессы социально – политических и экономических преобразований в современной Украине поставили на повестку дня актуальные вопросы поиска новых путей и методов руководства, которые соответствуют происходящим изменениям в обществе. А это означает, что от руководителя требуется постижение сущности социальных изменений и гибкого, вдумчивого применения своих должностных прав. Современные руководители должны обладать высоким уровнем интеллекта, позитивными личностными качествами, чтобы лабильно реагировать на общественные трансформации.

Проблему управления в сфере правоохранительной деятельности решали специалисты различных профилей: с юридических, экономических, социальных, медицинских и других позиций. Психологические аспекты этой проблемы также исследовались, причем в наибольшей степени в системе ОВД и гораздо реже в судебной системе и прокуратуре (Г. А. Афанасьев, А. М. Столяренко, А. Д. Сафьин, В. С. Медведев, В. И. Барко, В. И. Анушкевич и др.).

Существуют исследования, посвященные изучению личности руководителя в ОВД (Н. И. Кулагин, В. И. Барко, А. И. Папкин, А. М. Столяренко), хотя в прокуратуре и судах этому вопросу уделено крайне мало внимания.

При этом, следует заметить, что в последние годы во многих работах подчеркивается особое влияние психологической компоненты в системе управления, которая при своём несовершенстве может дестабилизировать и дезорганизовать хорошо налаженные технико – экономический и организационно – правовой сектор управления в правоохранительной системе.

Имеются также данные о том, что высокая текучесть кадров (37,3 %) и низкая удовлетворенность работников в этой системе морально-психологическим климатом (43,3 %) связывается с неумением и нежеланием руководителей оптимизировать трудовую деятельность и налаживать

взаимоотношения с подчиненными [7]. В исследованиях А.Г. Шестакова описывается прием и методы воздействия на подчиненных в процессе осуществления управленческих функций в правоохранительной системе [8; 9]. Этим автором предлагается их психологическое обоснование и нормы применения, рассматриваются психологические качества руководителя, хотя опять же в системе ОВД.

Известно, что мотивационную сферу человека во многом определяет его ценностно – организационная направленность. Поэтому этот аспект личности руководителей желательнее исследовать наравне с изучением организаторских или коммуникативных способностей [1].

В работе А. Г. Шестакова показано, что управленческие функции осуществляются на должном уровне руководителем чётко мотивированным к данному виду деятельности [9]. А в исследовании И. Б. Гайворонской установлено, что система ценностных ориентаций определяет содержательную сторону направленности личности руководителя и составляет основу её отношений к окружающему миру, к подчиненным, к самому себе и к жизненной активности [3]. Сходные мысли выражены в диссертационных исследованиях В. А. Корчмарюк и В. В. Вахниной [2; 4]. А в исследованиях М. В. Кроза выявлено, что в системе психологической оценки руководящих прокурорских работников необходимо учитывать их ценностно – ориентационную направленность и приоритеты в потребностях [5]. При этом некоторые авторы обнаруживают связь между потребностью – мотивационной и ценностно – ориентационной сферой и уровнем компетентности руководителя в правоохранительной системе [6].

Следовательно для глубоко обоснованной характеристики личности руководителей в правоохранительной системе и обнаружения особенностей и различий, отвечающих специфике трудовой деятельности, необходимо изучение их ценностно-ориентационной направленности, что еще не достаточно освещено в литературе и требует дальнейших исследований.

Список литературы:

1. Барко В. І. Психологічні засади концепції проактивного управління персоналом органів внутрішніх справ / Барко В. І. // Практична психологія та соціальна робота. – 2004. – № 12. – С. 46–50.
2. Вахнина В. В. Психологические особенности мотивации личности руководителя ОВД : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.05 / В. В. Вахнина. – М., 1999. – 21 с.
3. Гайворонская И. Б. Психологическое прогнозирование эффективности управленческой деятельности руководителей ОВД : дис. ... канд. псих. наук : 19.00.06 / И. Б. Гайворонская. – СПб., 2008. – 192 с.
4. Корчмарюк В. А. Мотивационные детерминанты служебно-боевой деятельности офицеров ВВ МВД России : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.06 / В. А. Корчмарюк. – СПб., 1998. – 21 с.
5. Кроз М. В. Система психологической оценки прокурорских работников : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.06 / М. В. Кроз. – М., 1999. – 22 с.

6. Литвинов И. П. Социально-психологическая диагностика компетентности руководителей подразделений ОВД : метод. пособие / И. П. Литвинов, М. И. Марьин, Ю. И. Панков. – М. : ВНИИПО, 1999. – 78 с.

7. Шаранов Ю. А. Психология деятельности служебного коллектива органов внутренних дел (управленческо-разрабатывающий подход) : монография / Ю. А. Шаранов. – СПб. : С.-Петерб. акад. МВД России, 1998. – 380 с.

8. Шестаков А. Г. Методы психологического воздействия руководителя на подчиненного в органах внутренних дел : учеб. пособие / А. Г. Шестаков. – СПб. : С.-Петерб. ВШ МВД РФ, 1994. – 288 с.

9. Шестаков А. Г. Психология управленческих воздействий руководителя на подчиненных в органах внутренних дел : автореф. дис. ... д-ра психол. наук : 19.00.06 / Шестаков А. Г. – СПб., 1997. – 44 с.

Одержано 30.03.2015

Проаналізовано останні дослідження та публікації щодо ціннісно-орієнтаційної направленості керівників органів внутрішніх справ, судів та прокуратури.

УДК 316.614:351.74(477)

Наталія Валеріївна Бобро,

*старший викладач кафедри соціально-економічних дисциплін
навчально-наукового інституту підготовки фахівців
для підрозділів кримінальної міліції
Харківського національного університету внутрішніх справ,
кандидат соціологічних наук*

ПРОФЕСІЙНО ВАЖЛИВІ ЯКОСТІ – ОСНОВА ПРОФЕСІОНАЛІЗМУ ПРАЦІВНИКІВ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ

Розглянуто основні блоки професійно важливих якостей: професійно-ділові, особистісні та міжособистісно-комунікативні. Розкривається сутність кожного блоку, доводиться, доцільність їх використання.

Розбудова демократичного суспільства в Україні є однією з найважливіших проблем сьогодення. Досягнення бажаних результатів значною мірою забезпечується діяльністю правоохоронних органів, здатністю працівників свідомо і відповідально виконувати професійні обов'язки. Ускладнення криміногенної ситуації, боротьба з антигромадськими проявами в житті суспільства, необхідність підвищення рівня захисту прав і свобод людини в демократичній державі висувають більш складні вимоги до працівників правоохоронних органів. Водночас ефективність професійної діяльності правоохоронців залежить від якості їхньої професійної підготовки, уміння швидко орієнтуватися в обстановці, адаптуватися до

сучасних умов, адекватно реагувати на ситуацію, передбачати і випереджати дії правопорушників. Вирішення цих завдань можливе лише за умов високого рівня професіоналізму тих, на кого вони покладені, що може бути реалізоване завдяки проведенню дієвої кадрової політики, спрямованої на розвиток якостей особистості в процесі професійного становлення, що є складним та динамічним процесом, в ході якого соціально-психологічні якості поступово професіоналізуються, утворюючи самостійну підструктуру. Не зважаючи на значний інтерес до проблеми формування професійно важливих якостей фахівців-правоохоронців нової генерації, вона залишається недостатньо розкритою.

В останні десятиліття дослідження особистості професіонала ведуться в двох напрямках. По-перше, надзвичайно багато робіт присвячено вивченню окремих індивідуальних особливостей особистості в праці. Інтерес до цього напрямку обумовлений тим, що з експериментальної точки зору простіше здійснити поглиблене вивчення однієї або декількох рис особистості, ніж досліджувати цілісну особистість. Більшість наявних методик також спрямовано на діагностику окремих рис або їхніх комплексів. Постановка у фокус спостереження однієї властивості особистості дозволяє більш глибоко і докладно простежити прояв цієї властивості в професійній діяльності і її вплив на процес і результати роботи. Найчастіше дослідження в цьому напрямку йдуть від запитів практики і присвячені певному конкретному виду професійної діяльності. У цьому випадку дослідник найчастіше спирається на концепцію професійно важливих якостей (ПВЯ) особистості [1].

Для кожного виду діяльності набір ПВЯ може бути досить специфічним. Посилена увага до певної якості (чи групи якостей) особистості дозволяє розробити практичні рекомендації з обліку, корекції та цілеспрямованому формуванню її в професійній діяльності [2]. Така робота проведена нами щодо правоохоронної діяльності.

Ми поділяємо позицію В. Погрібної, яка вважає, що для всіх працівників правоохоронних органів існує певний набір ПВЯ, а також відповідний рівень професійної та світоглядної культури, яка відповідає етичним нормам. На її думку, система ПВЯ включає три основні блоки: професійно-ділові, особистісні та міжособистісно-комунікативні якості [3, с. 221–223].

Система діяльнісних якостей правоохоронців визначається, перш за все, тим, що їхня професійна діяльність відноситься до типу «людина – людина». Це означає, що об'єктом її постають соціальні системи, спільноти та групи людей, тому представники цього типу професій повинні вміти надавати певної впорядкованості суспільним процесам у відповідності з означеними цілями, впливати на людей. Отже, одними з найважливіших діяльнісних якостей, що відбивають здатність до правоохоронної діяльності, може вважатися спостережливість до прояву почуттів, емоцій та характеру людини, до її поведінки; вміння подумки уявити, змоделювати

саме її внутрішній світ, а не приписати їй свій власний. При цьому особливої ваги набуває оптимістичний проектувальний підхід до людини, який базується на впевненості щодо можливостей останньої стати кращою, тобто стереотип визначення якості, «сорту» людини раз і назавжди є абсолютно недоречним для професіонала-правоохоронця.

Професійно-діловий блок складається насамперед з якостей, що визначають спроможність кваліфіковано виконувати свої службові обов'язки, як-то: наявність професійної освіти та досвіду практичної роботи; стабільна працездатність; знання юридичних та спеціальних дисциплін, чинних наказів, інструкцій, інших нормативних актів; володіння оперативною і кримінологічною технікою, спеціальними технічними засобами тощо. Основним джерелом формування цих якостей є система відомчої освіти по підготовці та перепідготовці кадрів.

Крім професійних знань, умінь, навичок великого значення при аналізі ступеня професіоналізму правоохоронця набувають суто ділові якості, в першу чергу, організаторські здібності, тобто вміння ефективно налагоджувати свою роботу та роботу колег і підлеглих. Вагомою складовою організаторських здібностей є особливе мислення, яке передбачає приведення у відповідність вирішення професійних задач з увагою до людини.

Важливими діловими якостями професіонала-правоохоронця є також самостійність та нестандартність рішень, цілеспрямованість, ініціативність, енергійність, здатність до виправданого ризику. При цьому зворотною стороною самостійності та свободи дій є відповідальність. Основу відповідальності складає локус контролю: інтернальний, коли відповідальність за наслідки подій приймається працівником на себе, або екстернальний, коли відповідальність за все покладається на зовнішні фактори: начальника, випадок, обставини тощо. Безумовно, для правоохоронця оптимальним є перший тип, бо тоді він виявляє більшу рішучість та незалежність у міркуваннях і діях, менше підлягає почуттю невпевненості, краще адаптується в складних обставинах, що, врешті-решт, сприяє підвищенню ефективності професійної діяльності.

Група комунікативних якостей правоохоронців складається, перш за все, з тих, які передбачають знання та навички використання в професійній діяльності основ психології міжособистісного спілкування. Враховуючи специфіку правоохоронної діяльності, цей блок набуває особливого значення, оскільки здійснює регулювання взаємодій як суб'єктно-об'єктного характеру, тобто між правоохоронцями і законотворчими та дезадаптованими громадянами, так і суб'єкт-суб'єктного по «горизонталі» та «вертикалі» у формальній та неформальній сферах. Саме тут існує небезпека перенесення стилю службових взаємодій з об'єктом на спілкування з колегами, що може бути визначено як один із проявів професійної деформації особистості.

Соціальна «агресивність» середовища правоохоронної діяльності створює сприятливі умови для сприймання співробітниками субкультури

останнього та екстраполяції її на своє найближче соціальне оточення. Особливо гостро ця проблема постає в період професійної адаптації, після чого може наступити або повна асиміляція із запропонованою системою культурних цінностей, або геттоїзація (відособлення), яка спричиняє ускладнення у відносинах з колегами і, як наслідок, проблеми в професійному становленні працівника та самореалізації.

Особливе місце в системі комунікативних якостей правоохоронців посідає толерантність, тобто вміння неупереджено оцінювати людей, їхні вчинки, події, явища, які часто мають суперечливий характер. Толерантність дозволяє відзначати позитивні та негативні риси подій і явищ, співвідносячи власні погляди з усією наявною інформацією і не віддаючи при цьому переваги в остаточній оцінці власному ставленню. Підкреслимо, що толерантність правоохоронця – це ознака його розуму, культури, професіоналізму.

Отже, структура професійно важливих якостей це складане системне утворення, яке розглядається як цілісний комплекс, їхній взаємозв'язок та взаємовплив в процесі конкретної професійної діяльності. Саме тут простежується спроба подолання структурно-аналітичного підходу й переходу на рівень вивчення цілісної особистості.

Список літератури:

1. Шадриков В. Д. Проблемы системогенеза профессиональной деятельности / В. Д. Шадриков. – М. : Наука, 1982. – 185 с.
2. Лапшина В. Л. Про деякі особливості формування професійних якостей правоохоронців / В. Л. Лапшина // Вісник Харківського університету. – 2000. – № 472. – С. 99–102.
3. Погрібна В. Л. Соціологія професіоналізму : [монографія] / В. Л. Погрібна. – Київ : Алерта ; КНТ ; ЦУЛ, 2008. – 336 с.

Одержано 28.03.2015

УДК 159(075)

Ігор Олександрович Віденсєв,

доцент кафедри соціології та психології

факультету права та масових комунікацій

Харківського національного університету внутрішніх справ,

кандидат психологічних наук, доцент

ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ САМОРЕАЛІЗАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ В ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ СПІВРОБІТНИКІВ ПРИВАТНОГО ОХОРОННОГО ПІДПРИЄМСТВА

Роботу присвячено ідеї етапності професійного розвитку, так і уявлення про зміну психологічної структури особистості в процесі професіоналізації. Проведено теоретичне та емпіричне дослідження проблеми професійної самореалізації співробітників приватних охоронних підприємств

з різним стажем роботи, виділено деякі закономірності особистісного та професійного онтогенезу.

Численні соціальні, політичні, економічні та психологічні перетворення і протиріччя, що пронизують всі рівні сучасного суспільного і індивідуального життя, актуалізують проблему безпеки як проблему суспільства і особистості. Особливе значення в психологічній науці набуває вивчення видів діяльності, пов'язаних з її забезпеченням. Високо затребуваною на сучасному ринку праці стає професія співробітника приватного охоронного підприємства (ПрОП). Дослідження в цій області розпочато не так давно – розробляються проблеми психологічного відбору та прогнозування успішності професійної діяльності співробітників ЧОП (О. М. Бандурка, В. А. Білоконь, Н. В. Борисенко, І. А. Бородин, Ю. Ю. Бузикіна, П. Н. Єрмаков, С. В. Попов, В. К. Пястолов, А. Є. Тарасов, О. В. Тимченко та ін.). Разом з тим, аналіз реальної практики показує, що розуміння основ професіоналізму представників даної професії пов'язано з їх готовністю і самореалізацією до особливих умов. Психологічний контекст цієї проблеми не отримав ще в науці належного висвітлення.

Специфіка професійної діяльності співробітників ПрОП містить в собі постійно підвищений фактор ризику, напружене виконання завдань в умовах недостатньої, невизначеної інформації, дефіциту часу та високої відповідальності за результати праці.

В основу нашого дослідження покладено як ідея етапності професійного розвитку, так і уявлення про зміну психологічної структури особистості в процесі професіоналізації.

Об'єктом нашого дослідження є професійна самореалізація особистості. Предметом – психологічні особливості професійної самореалізації співробітників приватних охоронних підприємств з різним стажем роботи. Мета – вивчення психологічних особливостей професійної самореалізації співробітників приватних охоронних агентств з різним стажем роботи.

Для досягнення мети дослідження нами були поставлені такі завдання:

1. Проаналізувати основні теоретичні підходи, що зачіпають психологічні особливості професійної самореалізації особистості.
2. Дослідити рівень адаптивності співробітників приватних охоронних агентств з різним стажем роботи.
3. Визначити рівень задоволення основних потреб в досліджуваних групах.
4. Дослідити особливості особистісної фрустрованості у співробітників ПрОП з різним стажем роботи.

Для досягнення мети, вирішення поставлених завдань у роботі використовувалися такі теоретичні та емпіричні методи дослідження: аналіз літератури з проблеми дослідження, узагальнення і систематизація даних, що відображають предмет дослідження, багаторівневий особистісний опитувальник «Адаптивність» (МЛЮ-АМ) А. Г. Маклакова

і С. В. Чермяніна, методика діагностики ступеня задоволення основних потреб, методика вивчення фрустраційних реакцій С. Розенцвейга, математична і статистична обробка результатів.

У дослідженні взяли участь 73 людини у віці від 22-х до 35 років. Це співробітники ПрОП, що працюють в агентствах «Барс», «Леопард» м. Харкова. Відповідно до мети та завданням дослідження всі піддослідні були розділені на наступні групи: 1) 24 випробовуваних зі стажем роботи близько одного року, 2) 27 випробовуваних зі стажем роботи близько трьох років, 3) 22 випробовуваних зі стажем роботи близько п'яти та більше років.

Як показав аналіз психологічної літератури з проблеми професійної та особистісної самореалізації кожна професійна діяльність має свою психологічну структуру. Вона визначається метою діяльності і способами її досягнення, а також виникаючими при цьому переживаннями, емоціями, настрем. Аналіз сучасних теоретичних і емпіричних досліджень у вітчизняній та західній психології виявляють основні ідеї, на яких будується концепція професійного розвитку. Для психології особливе значення має дослідження закономірностей прояву особистості в професійній діяльності. Професійна діяльність, об'єктом якої є людина, найбільш сприйнятлива до всіх перипетій і колізій, що відбуваються в суспільстві. Тому всі соціальні суспільні зміни знаходять відображення у професійній діяльності особистості.

У процесі професійного становлення особистість проходить ряд етапів, на кожному з яких рівень її професійної самореалізації визначається рядом психологічних особливостей.

Виходячи з отриманих результатів, можна говорити про те, що більш високий рівень адаптивності показали представники 2-ї групи; найменш адаптивні випробовувані 3-ї групи; представники 1-ї групи знаходяться в проміжному стані. У показниках рівня адаптивних здібностей і комунікативних особливостей отримані достовірно значущі відмінності між усіма досліджуваними групами.

Аналізуючи результати, отримані при дослідженні ступеня задоволеності основних потреб, можна відзначити, що представники всіх груп показали досить низьку ступінь задоволеності в усіх групах потреб: матеріальних, в безпеці, соціальних міжособистісних, у визнанні та в самовираженні – дані потреби відносяться до суб'єктивних і об'єктивних факторів самореалізації. Найбільшу незадоволеність відчувають представники третьої групи – їх ступінь задоволеності нижче за всіма групами потреб. В більшій мірі задоволені соціальні, міжособистісні потреби; найменша задоволеність у сфері самовираження у випробовуваних всіх досліджуваних груп.

На підставі аналізу отриманих результатів, при вивченні рівня особистісної фрустрованості, як важливого критерію оцінки індивідуальних

адаптивних особливостей особистості можна говорити про те, що найбільш адаптивні представники другої групи (фахівці зі стажем роботи близько 3-х років); середній рівень адаптації показала перша група випробовуваних (стаж роботи менше 1-го року); найбільш фрустрованими є представники третьої групи (стаж роботи 5 і більше років).

Вивчення професійного становлення особистості як галузь науково-го знання перебуває в постійному розвитку. Потреба в знанні закономірностей особистісного та професійного онтогенезу все частіше усвідомлюється суспільством при вирішенні багатьох питань в самих різних сферах життя і життєдіяльності. Ці знання допоможуть не тільки діагностувати наявність стабільних і кризових періодів у житті людини, а й долати труднощі, пов'язані з нормативними кризами розвитку.

Список літератури:

1. Бандурка А. М. Юридическая психология / А. М. Бандурка, С. П. Бочарова, Е. В. Землянская. – Харьков : ХУВД, 2002. – 639 с.
2. Екстремальна психологія : підручник / за заг. ред. О. В. Тімченка. – Харків : УЦЗУ, 2007. – 502 с.

Одержано 18.03.2015

УДК 159.9:35.08

Максим Віталійович Грищенко,

*викладач кафедри загальноправових дисциплін
факультету права та масових комунікацій
Харківського національного університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник*

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ПРОФЕСІЙНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ

*Здійснено аналіз основних положень професійного самовизначення.
Вказано життєві етапи та фактори професійного самовизначення.*

В сучасній психології самовизначення особистості розуміється як активне визначення людиною свого місця у системі суспільних відношень. Необхідно розглядати особистісне і професійне самовизначення під час вибору життєвого шляху. Особистісне самовизначення є вибір життєвої позиції, визначення перспектив у діяльності та сімейних плануваннях, а також перехід від однозначної ролі (учня) до соціально-диференційованих ролей. Від того як здійсниться особистісне самовизначення залежить і професійне. Під терміном «професія» розуміється вид трудової діяльності, який вимагає певної підготовки і який є, зазвичай, джерелом матеріального забезпечення людини. Професія також характеризується, як система знань, умінь і навичок, притаманна певній людині [2].

Вибір професії має дві сторони: з одного боку – суб'єкт вибору (той, хто вибирає), з іншого – об'єкт вибору (те, що вибирають). Суб'єкт і об'єкт вибору визначають неоднозначність вибору професії. Вибір професії – це не одномоментний акт, а процес, який складається з ряду етапів, тривалість яких залежить від зовнішніх умов та індивідуальних особливостей суб'єкта вибору професії [1].

Професійне самовизначення проходить такі етапи:

- етап первинного вибору професії, для якого характерні мало диференційовані уявлення про світ професій, ситуативні уявлення про внутрішні ресурси, необхідні для даного роду професій, нестійкість професійних намірів. Цей етап характерний для учнів молодшого шкільного віку, коли ще не виникає питань про зміст професії, умови роботи. Іноді на цій стадії затримуються і підлітки;

- етап професійного самовизначення (старший шкільний вік). На цьому етапі виникають і формуються професійні наміри та первинне орієнтування у різних сферах праці;

- професійне навчання, як освоєння обраної професії, здійснюється після одержання шкільної освіти;

- професійна адаптація, характеризується формуванням індивідуального стилю діяльності і включенням у систему виробничих і соціальних відносин;

- самореалізація в праці (часткова або повна) пов'язана з виконанням або невиконанням тих очікувань, які пов'язані з професійною працею [1].

У психологічній літературі існують різноманітні підходи до визначення психологічних факторів ухвалення рішення про вибір професії.

Ряд дослідників розуміють професію, як вибір діяльності. Професійне самовизначення розглядається при цьому як процес розвитку суб'єкта праці. У контексті розуміння професії як вибору діяльності поширена також точка зору, що основною детермінантою вірного вибору є професійний інтерес або професійна спрямованість.

Найбільш продуктивним є підхід до вибору професії, як до однієї з найважливіших подій у цілісному життєвому визначенні людини. Вибір професії пов'язаний з минулим досвідом особистості, а процес професійного самовизначення сягає далеко в майбутнє, беручи участь у формуванні загального образу «Я» людини, визначаючи течію її життя [5].

Вибір професії відображає певний рівень особистих зазіхань, заснованих на оцінці своїх здібностей і можливостей [3]. Крім того, вибір професії, професійне самовизначення вимагає високої активності суб'єкта та залежить від рівня сформованості усвідомленої психічної саморегуляції.

Також, важливими факторами в професійному самовизначенні є:

- здатність адекватно оцінювати свої якості як фактори вибору професії;
- здатність вивчати світ професій, спираючись на не випадкові фактори, формувати адекватне уявлення про нього;

– здатність виділяти головне для себе при виборі професії, тобто формувати індивідуальну ієрархію факторів, найбільш адекватно оцінити ситуацію вибору професії [4].

Отже, професійне самовизначення розглядається як процес, який охоплює весь період професійної діяльності особистості: від виникнення професійних намірів до виходу з трудової діяльності. Він супроводжує весь життєвий шлях людини. Вершиною цього процесу та переломним моментом у житті, є акт вибору професії.

Список літератури:

1. Голомшток А. Е. Выбор профессии и воспитания личности школьника / А. Е. Голомшток. – М. : Просвещение, 1979. – 390 с.
2. Зеер Э. Ф. Психология профессий / Э. Ф. Зеер. – М. : Мир, 2005. – 336 с.
3. Климов Е. А. Введение в психологию труда / Е. А. Климов. – М. : Наука, 1998. – 297 с.
4. Климов Е. А. Развивающийся человек в мире профессий / Е. А. Климов. – М. : РОСТ, 2002. – 112 с.
5. Мартынюк И. О. Проблемы жизненного самоопределения молодежи, опыт прикладного исследования / И. О. Мартынюк. – Киев : «Наукова думка», 1993. – 119 с.

Одержано 30.03.2015

УДК 378.14

Людмила Дмитриевна Дягилева,

*доцент кафедри іноземних мов
Харьковского национального университета внутренних дел,
кандидат педагогических наук, доцент;*

Валентина Викторовна Почуева,

*доцент кафедри іноземних мов
Харьковского национального университета внутренних дел,
кандидат педагогических наук, доцент*

ОБУЧЕНИЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНОМУ ОБЩЕНИЮ В ВУЗЕ

Рассмотрены возможности использования кейс-технологии для формирования умений делового общения в вузе. Обоснована необходимость разработки методических материалов для широкого использования кейсов при обучении иноязычному общению.

Современный учебный процесс ориентирован на развитие познавательного потенциала личности, формирование таких профессионально значимых для будущего специалиста качеств, как: самостоятельность,

креативність, творческое мышление и мобильность. В связи с этим, актуальной задачей современной дидактики продолжает оставаться разработка и совершенствование приемов и методов, способствующих интенсификации учебного процесса и предоставляющих студентам возможность развивать речевые умения и навыки в условиях, типичных для повседневного и делового общения.

Одним из средств повышения уровня профессионального общения является обучение на основе реальных деловых ситуаций, которые несмотря на многочисленные преимущества, еще не получили соответствующей разработки и должного применения в преподавании иностранного языка в силу недостаточной разработанности методических и практических материалов. Мы рассматриваем кейс как учебный материал, необходимый для реализации профессионально ориентированной направленности при формировании механизма иноязычной коммуникации.

Одной из главных особенностей работы с деловыми ситуациями является их широкий междисциплинарный характер. Занимаясь анализом конкретной деловой ситуации, обучающиеся должны осмыслить материал, предложенный в кейсе, самостоятельно выявить проблему и предложить ее решение. Таким образом, обеспечивается развитие самостоятельности и инициативы, умение ориентироваться в широком круге вопросов, связанных с различными аспектами профессиональной деятельности.

Мы полагаем, что отличительными характеристиками кейса как учебного задания, практикуемого в курсе по языку специальности, являются следующие:

- двуплановость, заключающаяся в том, что кейс выступает одновременно и видом определенного профессионального практикума, и педагогической технологией, поэтому эффективность работы с кейсом предполагает определенный уровень как профессиональных, так и иноязычных умений;
- максимальная приближенность к реальным условиям профессиональной деятельности с практическим использованием норм иностранного языка в конкретной ситуации;
- активизация мыслительной деятельности обучающихся, связанная с необходимостью использования ранее полученных специальных и языковых знаний и иноязычных умений;
- активизация творческого поиска, направленного на нахождение оптимального профессионального варианта решения и его лингвистического оформления;
- развитость умений аргументации, позволяющих доказать правомочность найденного решения и способность отразить его средствами иностранного языка.

Следует также подчеркнуть, что профессионально-значимые для будущего специалиста действия и операции – анализ, синтез, сопоставление, прогнозирование, восстановление целого по его составляющим,

выдвижение и защита гипотез – органично входят во все виды работы с кейсами, процессуальная сторона которой носит аналитико-синтетический характер и требует применения всех этих операций. Эти действия, будучи общими, для творческой деятельности в любой области, могут широко использоваться в дальнейшей практической работе.

Как свидетельствует имеющийся опыт, внедрение кейсов в курс изучения иностранных языков, способствует активизации учебного процесса и является эффективным средством формирования познавательных и языковых возможностей студентов. Использование такого метода приводит к повышению интенсивности учебного процесса и обеспечивает многообразие форм взаимодействия между его участниками, так как существенной характеристикой кейс-технологии является ориентация на межличностное общение и воздействие на психическую и социальную структуру личности. Организация обучения, направленного на поиск коллективного решения и его последующее обсуждение и защиту во время дискуссии, способствует развитию речемыслительных процессов и их реализации в речевом общении участников занятий.

Применение кейсов способствует приобретению и закреплению иноязычных навыков и умений, а также овладению иностранным языком с целью его использования в профессиональной деятельности. В процессе дискуссий по проблеме кейсов появляется больше возможностей для обучения студентов говорению и общению на иностранном языке, а также расширению их кругозора.

Практика показывает, что занятия с использованием кейсов неизменно вызывают интерес у студентов, так как они получают возможность применить на практике теоретические знания, полученные на лекциях по специальным предметам.

Кейс-технология выступает как интерактивный метод обучения и завоевывает позитивное отношение со стороны студентов, которые видят в ней возможность проявить инициативу, почувствовать самостоятельность в освоении теоретических положений и овладении практическими навыками. Не менее важно и то, что анализ ситуаций воздействует на профессионализацию студентов, способствует их взрослению, формирует интерес и позитивную мотивацию к учебе.

Перспективным представляется дальнейшая разработка и использование кейс-технологии для обучения деловому общению в вузе в целях реального развития профессиональной компетенции посредством соединения учебного, образовательного и исследовательского содержания в обучении.

Одержано 31.03.2015

Розглянуто можливості використання кейс-технології для формування умінь ділового спілкування у ВНЗ. Обґрунтовано необхідність розробки методичних матеріалів для широкого використання кейсів при навчанні ініціативному спілкуванню.

УДК [159.947.5:613]-053.6(477)

Ірина В'ячеславівна Жданова,

доцент кафедри соціології та психології

факультету права та масових комунікацій

Харківського національного університету внутрішніх справ,

кандидат психологічних наук, доцент

ЦІННІСНІ ОРІЄНТАЦІЇ КУРСАНТІВ ВНЗ МВС У КОНТЕКСТІ ЗДОРОВОГО СПОСОБУ ЖИТТЯ

Представлено результати дослідження ціннісних орієнтацій курсантів ВНЗ МВС України в контексті здоров'я та здорового способу життя. Визначено місце здоров'я в ієрархії термінальних цінностей курсантів, встановлено значущість здоров'я як інструментальної цінності, виявлено особистісні якості людини, які, з точки зору курсантів, є цінностями-засобами на шляху до здорового способу життя.

В останні роки в усьому світі патоцентрична парадигми у сфері здоров'я та хвороби змінюються на саноцентричну, коли акцент переноситься від боротьби із хворобою до відновлення, збереження і зміцнення здоров'я, профілактику хвороб, підвищення індивідуальної відповідальності людини за своє здоров'я [3]. Така тенденція реєструється не тільки на рівні офіційної медицини та психології (про що свідчить, наприклад, поява нового наукового напрямку «психологія здоров'я» [2; 4]), а й на рівні пересічної свідомості. Все глибше людина усвідомлює, що саме вона є «автором» власного здоров'я, а у справі його збереження вона виконує основну роль. Однак, такий процес можливий лише за умови, коли власне здоров'я має для людини найважливішу цінність, коли здоров'я займає найвищу сходинку в ієрархії її цінностей.

Як відомо, цінності – це такі об'єкти, явища, їх властивості, абстрактні ідеї, які втілюють у собі суспільні ідеали й виступають завдяки цьому як еталон належного. У широкому значенні цінністю є усе, що становить інтерес для людини, що має значення. Цінності є критеріями вибору і оцінки дій та способів поведінки людини, являють собою керівні принципи життя. Цінності сприяють задоволенню потреб людини та відповідають особистим запитам і нормам у певній історичній та життєвій ситуації [5].

Згідно поглядам М. Рокіча, загальна кількість цінностей людини невелика. Всі люди мають однакові цінності, але одні й ті ж самі цінності мають для різних людей різну «вагу» [6]. Цінності людини визначають, як треба себе поводити, який стан або стиль життя є бажаним, варті вони або ні, щоб ним відповідати й до них прямувати. А звідси випливає, що здоровий спосіб життя фактично є неможливим, коли здоров'я для людини не стає найважливішою цінністю. Цінності спрямовують, організовують, орієнтують поведінку людини на певні цілі. Вони регулюють

соціальну поведінку людей, у тому числі поведінку, спрямовану на зміцнення та покращання власного здоров'я або навпаки.

Людське життя і здоров'я є абсолютними цінностями, бо вони є єдиною умовою і критерієм будь-якої іншої цінності. Головний принцип розвитку здоров'я полягає не тільки в тому, щоб мати міцне здоров'я, а й, насамперед, у тому, щоб реалізувати за допомогою здоров'я свою місію. Видатний лікар-довгожитель М. М. Амосов писав, що здоров'я заради здоров'я не потрібно, воно цінне, бо є обов'язковою умовою ефективної діяльності, через яку досягається щастя [1].

Частіше за все люди починають цінувати здоров'я, коли втрачають його. Як правило, це відбувається з віком. А в юнацькому віці більшість молодих людей відчують себе здоровими, повними сил і енергії, планів і мрій. Вони не замислюються над станом свого здоров'я, вважаючи, що здоров'я буде вічним, що ресурс їх особистого здоров'я є необмеженим. Однак, статистичні дані щодо розповсюдженості хвороб показують зворотне: кількість юнаків з хронічними захворюваннями зростає з кожним роком. Саме тому необхідно цілеспрямоване формування мотивації до здорового способу життя молоді, що неможливо без формування адекватної системи ціннісних орієнтацій. Особливо це стосується юнаків, які обрали своєю професією правоохоронну діяльність, яка пов'язана із значними фізичними та психічними навантаженнями.

Ціннісні орієнтації вивчалися нами за допомогою методики М. Рокіча та методики Р. Березовської «Ставлення до здоров'я» (третє питання). Досліджувалася система термінальних цінностей курсантів та місце здоров'я в цій системі, оцінка курсантами здоров'я як інструментальної цінності, а також уявлення курсантів про особистісні якості, які виступають інструментальними цінностями-засобами на шляху досягнення здоров'я і здорового способу життя. У дослідження взяли участь 100 курсантів ХНУВС, з них 56 осіб чоловічої статі і 44 жіночої, віком від 19 до 25 років.

Встановлено, що цінність «здоров'я» хоч і входить у трійку найважливіших термінальних цінностей, однак займає лише третє місце в ієрархії цінностей курсантів (незалежно від статі). Середні бали за цією цінністю склали 3,5 в групі юнаків і 3,2 в групі дівчат. Хлопці прерогативу перед здоров'ям віддають матеріально забезпеченому життю (2,4) та наявності вірних друзів (3,2), а дівчата – щасливому сімейному життю (2,4) та любові (3,0).

При дослідженні уявлень курсантів про чинники успіху в житті встановлено, що в якості останніх юнаки вбачають: везіння (6,9), здоров'я (6,5), завзятість, працьовитість (6,5), матеріальний достаток (6,4), «здібності» (5,9), гарну освіту (5,3). Тобто, з точки зору юнаків здоров'я відіграє досить велику роль для досягнення успіху у житті (друге місце серед запропонованих у методиці цінностей).

Дівчата в якості чинників успіху у житті визначають: здібності (6,4), гарну освіту (6,4), матеріальний достаток (5,8) і везіння (5,8). Середні бали за чинником «здоров'я» виявилися порівняно невисокими і склали 5,3 бали. Це передостаннє місце у списку інструментальних цінностей щодо успіху в групі дівчат.

Встановлено, що найважливішими інструментальними цінностями (засобами), які можуть забезпечити здоровий спосіб життя і здоров'я, для юнаків стали: тверда воля (2,6), самоконтроль (3,0), відповідальність (4,0) і непримиренність до недоліків у собі й інших (4,6). Раціоналізм і освіченість зайняли відповідно п'яте і шосте місця в ієрархії цінностей юнаків (5,3 і 5,5 балів). Тобто, головними якостями, які можуть забезпечити дотримання здорового способу життя з точки зору юнаків є вольові якості особистості (тверда воля, самоконтроль, відповідальність).

З точки зору дівчат, мотивацію до здорового способу життя можуть актуалізувати і підтримувати наступні якості особистості: освіченість (3,4), широта поглядів (4,4), тверда воля (4,6), самоконтроль (5,2), життєрадісність (5,6). Тобто, основним для збереження і зміцнення здоров'я дівчата вважають усвідомлення важливості здорового способу життя, за яким стають певні знання стосовно здоров'я (освіченість, широта поглядів). Також важливими є вольові якості особистості (тверда воля, самоконтроль) та емоційні якості особистості, які відбивають оптимізм, життєрадісність.

Отримані результати дозволяють психологічно грамотно підходити до розробки програм формування здоров'язберігаючої поведінки юнаків та дівчат курсантів МВС у межах оптимізації навчально-виховного процесу у ВНЗ, в тому числі – його психологічного супроводу.

Список літератури:

1. Амосов Н. М. Раздумья о здоровье / Н. М. Амосов. – 3-е изд., доп., перераб. – М. : Физкультура и спорт, 1987. – 64 с.
2. Ананьев В. А. Основы психологии здоровья. Кн. 1. Концептуальные основы психологии здоровья / В. А. Ананьев. – СПб. : Речь, 2006. – 384 с.
3. Богучарова О. І. Здоров'я особистості у психологічній перспективі : монографія / О. І. Богучарова. – Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка, Ін-т післядиплом. освіти. – Київ : КНУ, 2004. – 282 с.
4. Коцан І. Я. Психологія здоров'я людини : навч. посіб. / І. Я. Коцан, Г. В. Ложкін, М. І. Мушкевич ; Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки. – Луцьк : Вежа, 2009. – 315 с.
5. Леонтьев Д. А. Психология смысла : природа, строение и динамика смысловой реальности. – 2-е, испр. изд. / Д. А. Леонтьев. – М. : Смысл, 2003. – 487 с.
6. Rokeach M. Beliefs, Attitudes, and Values / M. Rokeach. – San Francisco : Josey-Bass Co, 1972. – 214 p.

Одержано 31.03.2015

УДК [159.9:343.12](477)

Олена Федорівна Конуп,

викладач кафедри суспільних наук

Одеського національного медичного університету,

кандидат психологічних наук

ВИКОРИСТАННЯ ПСИХОЛОГІЧНОГО ТРЕНІНГУ ЯК ПЕРСПЕКТИВНОГО МЕТОДУ РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНО ЗНАЧУЩИХ ПІЗНАВАЛЬНИХ ЯКОСТЕЙ СЛІДЧОГО

Показано основні можливості використання тренінгу в професійній підготовці слідчих. Розглянуто тренінг як навчально-розвивальна технологія, який поєднує в собі комплекс ефективних методів впливу на особистість. Виділено основні функції тренінгу.

Проблема використання в інтересах служби резервів психіки була і залишається актуальною для працівників органів внутрішніх справ, оскільки вони повинні вміти «володіти собою» і самостійно керувати прихованими ресурсами своєї психіки за будь-яких найскладніших умов. Для цього, перш за все, необхідно знати можливості своїх психічних якостей і вміти реалізувати їх вчасно, тобто володіти навичками управління власними психічними процесами та якостями на основі активного використання спеціальних тренінгових методів розвитку професійно значущих якостей.

Не зважаючи на інтерес до цієї проблеми і наявні теоретичні розробки, впровадження конкретних навчально-розвивальних тренінгових методик в практику діяльності органів внутрішніх справ, процес підготовки курсантів і слухачів освітніх закладів МВС України ще не відповідає достатньою мірою вимогам сьогодення, що потребує спеціальних досліджень. Особливого значення це набуває в умовах наближення вітчизняної освітньої системи до європейських стандартів Болонської декларації щодо безперервного навчання фахівців із залученням інноваційних технологій.

На сучасному етапі становлення професійної підготовки слідчих ОВС, особливої значущості набуває питання не просто навчання як процесу передачі знань та умінь, а формування різнобічно розвинутої особистості майбутнього фахівця. Це, в свою чергу, передбачає цілеспрямований та систематичний вплив на особистість з метою розвитку професійно значущих якостей, формування мотиваційної сфери, комунікативної компетентності, високої емоційної стійкості та пізнавальної сфери. Адже це є умовою формування не тільки професіонала, а спеціаліста, здатного до самовдосконалення, саморозвитку та творчого вирішення оперативно-службових завдань, які виникатимуть в професійній діяльності слідчого. Виходячи з цього, вкрай актуальною стає потреба насичення навчального процесу відомчих освітніх закладів сучасними психологічними методами та навчально-розвивальними технологіями

гармонійного розвитку провідних особистісних сфер майбутнього фахівця, і, зокрема, пізнавальних якостей.

Разом з цим доводиться констатувати той факт, що під час професійної підготовки працівників міліції загалом, і слідчих, зокрема, психологічним аспектам діяльності приділяється недостатня увага. Вона носить в основному соціально-гуманітарний, а не прикладний характер.

В арсеналі психології існує низка навчально-розвивальних тренінгових методів, спрямованих як на вивчення, так і на подальший розвиток провідних сфер особистості, і тому впровадження цих методів у процес професійної підготовки, наряду із традиційними методами, є актуальним завданням сьогодення.

Загалом психотренінг – активний метод – групової роботи, призначений для формування професійних навичок та вмінь, що необхідні для ефективного виконання професійної діяльності. Основними методами проведення психотренінгів є ігрове імітаційне моделювання та вирішення професійно-орієнтованих ситуацій, що поступово ускладнюються [1]. Відповідно до цього, професійний тренінг надає можливість формувати у майбутніх слідчих уміння ефективно застосувати набуті знання і втілювати їх у практичній діяльності.

Виходячи з того, що тренінг, як навчально-розвивальна технологія, поєднує в собі комплекс ефективних методів впливу на особистість, його коефіцієнт корисної дії значно вищий за будь-який «традиційно-аудиторний» метод, які, на жаль, домінують в підготовці майбутніх працівників ОВС на даний період часу. Адже, поєднуючи у собі елементи лекції, практичного заняття, ігрових моментів, базуючись на чіткій взаємодії всіх учасників тренінгу, особистого включення кожного у процес групової співпраці – все це дає можливість з найбільшою ефективністю та зацікавленістю досягти бажаного успіху у формуванні професійно важливих якостей у курсантів слідчої спеціалізації [2].

Тренінг вважається поліфункціональним методом, у цьому і полягає його універсальність і прикладний характер. Тому можна виділити основні функції тренінгу:

– *діагностична* – надає можливість явного або прихованого спостереження і експериментального вивчення індивідуальних якостей і особливостей особистості, а також групових процесів, з подальшим аналізом та інтерпретацією;

– *навчальна* – полягає у набутті знань, навичок і вмінь, формуванні професійно значущих пізнавальних якостей;

– *розвиваюча* – сприяє розвитку (особистісному та професійному) особи або групи;

– *евристична* – припускає, що в результаті участі у тренінгу особа відкриває для себе нові горизонти, переживає інсайти, особисті відкриття і осяяння, так звані «моменти істини»;

– *психокорекційна* – полягає у виправленні (корегуванні) деяких недоліків і відхилень психічного розвитку і поведінки;

– *саморегулятивна* – сприяє формуванню навичок цілеспрямованого контролю і зміни індивідом перебігу різних психофізіологічних функцій, регуляції активності діяльності і рефлексії;

– *праксеологічна* – виходить з того, що тренінг завжди прямо чи опосередковано має спрямованість на підвищення ефективності практичної діяльності;

– *профілактична* – полягає в тому, що тренінг часто направлений на збереження психологічної цілісності особистості, попередження нервово-психічних розладів, профілактику несприятливого впливу зовнішніх чинників, зокрема, професійної деформації, реабілітацію після психотравмуючих подій, а також в цілому підвищення рівня психічного здоров'я.

Підводячи підсумок, можна констатувати, що навчально-розвивальний тренінг як форма підготовки має істотні переваги перед іншими формами та видами навчання, особливо при підготовці представників професій, діяльність яких проходить в складних і напружених ситуаціях, вимагає від фахівців не просто знань, а й умінь застосувати свої знання в нестандартних та динамічних умовах практичної діяльності.

Список літератури:

1. Цзен Н. В. Психотренінг: ігри и упражнения / Н. В. Цзен, Ю. В. Пахомов. – М. : Фізкультура и спорт, 1988. – 371 с.

2. Дідковський С. В. Схема акту трансляції навчального змісту у тренінгу соціальних працівників / С. В. Дідковський // Теорія та досвід використання тренінгових технологій у практичній психології : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. – Київ : КІВС, 2003. – С. 47–50.

Одержано 30.03.2015

УДК 159.92

Наталія Едуардівна Мілорадова,

професор кафедри психології та педагогіки

факультету з підготовки фахівців для підрозділів міліції

громадської безпеки та кримінальної міліції у справах дітей

Харківського національного університету внутрішніх справ,

кандидат психологічних наук, доцент

ПРОСТІР ПРОФЕСІЙНОГО РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ

Проаналізовано просторовий аспект соціальної реальності, розглянуто сутність поняття «професійне середовище» та підкреслено місце і значення професійного простору у процесі становлення професіонала-фахівця.

Професійний розвиток особистості є міждисциплінарним феноменом, проблематика якого одночасно знаходить своє відображення в межах різних

наук. Поняття професійного розвитку, як особливо важливого змісту особистісного становлення і самореалізації є точкою перетину таких наукових галузей, як психологія, педагогіка, соціологія, акмеологія, філософія тощо.

В контексті загальнонаукової тенденції вивчення проблематики професійного розвитку на сьогодні сформувалися окремі «фахові» теоретичні і прикладні школи професіогенезу, в межах яких розробляються технології розвитку представників відповідних професійних груп: педагогів (Л. Антропова, Н. Воляннюк, І. Гончарова, Н. Гузій, Н. Кузьміна, А. Маркова, Л. Мітіна та ін.); практичних психологів (І. Бондаренко, М. Пов'якель, Т. Сікорська та ін.); операторів (В. Бодров, О. Боковиков, В. Вавілов, О. Гордієнко, С. Зінківська, О. Сіваш, В. Тихомиров та ін.); працівників органів внутрішніх справ (А. Дубнякова, Л. Мороз, О. Томилова, О. Цільмак, О. Хлудова та ін.); лікарів (В. Вербенко, Л. Лебєдєва та ін.); керівників (Г. Гнеушева, А. Козлова, О. Чирковська та ін.) тощо.

Поняття професіогенезу відображає історичну тенденцію переходу людства від хаотичних спроб та пошуків пізнання дійсності до стійкого і кваліфікованого розвитку, до нової цивілізації, заснованої на знаннях, пов'язаної з інтенсивною фаховою спрямованістю. Іншими словами, процес особистісного розвитку і становлення професіонала від початківця до фахівця є залежним від історичного розвитку системи професій як соціального інституту, від існуючих освітніх систем, від соціально-економічних умов здійснення професійної діяльності [2].

Спираючись на визначення А. Галактіонова та В. Вавилова, В. Бодров робить аналіз самого поняття професіогенезу. Він пояснює, що цей термін наповнений уявленнями, отриманими на підставі вивчення закономірностей, соціального і психологічного розвитку суб'єкта діяльності на етапах професійного шляху. Крім того, поняття «професіогенез» передбачає можливість активного управління процесом професіоналізації. Найголовнішим вважається те, що підхід, заснований на понятті професіогенезу, має орієнтуватися не лише на вивчення особливостей розвитку професіонала, але і на психологічному аналізі існуючих видів діяльності, регуляційних механізмів процесів адаптації індивіда до цієї діяльності, взаємоузгодження ресурсних можливостей людини і професійних вимог [1].

Процес професіогенезу відбувається шляхом співвіднесення особистістю норм держави, соціуму, професійного середовища тощо з власною моделлю зовнішнього та внутрішнього світу. Отже, професійний розвиток особистості є системним явищем, що залежить від закономірностей психічного розвитку і відбувається в певних соціокультурних умовах.

Трудова та професійна діяльність займає значне місце в людській життєдіяльності. Вона супроводжується суб'єктивним відображенням людиною об'єктивної реальності, а ц відображення (у формі образів)

регулює діяльність в цілому. Чим більш повно суб'єкт відображає навколишнє, чим більш адекватні його суб'єктивні образи умовами об'єктивної реальності, тим більшими можливостями у виконанні діяльності він володіє [3].

Спираючись на ідеї С. Рубінштейна (1973) про сутнісну специфіку способу буття людини в світі, сучасні дослідники розглядають професійну діяльність як систему відносин людини зі світом, реальним і уявним [5].

Для вивчення процесів професійного становлення особистості ми будемо користуватися трехкомпонентною психологічною моделлю професії яка включає наступні складові: а) модель професійного середовища; б) концептуальну (образно-понятійну) модель професійної діяльності; в) модель суб'єкта діяльності (як сукупність образів, що відображають систему властивостей і відносин людини як члена професійної спільноти) [3].

Просторовий аспект соціальної реальності будь-якого масштабу відіграє найважливішу роль в соціальних, економічних, культурних і політичних процесах сучасного світу. У гуманітарних дослідженнях простір розглядається як суб'єкт-об'єктна взаємодія природи і суспільства (І. Кант, Е. Дюргейм, П. Сорокін, П. Бурдьє, Т. Парсонс та ін.)

В культурно-історичних дослідженнях стало предметом розгляду особистісно-змістовне утворення простору як духовної складової життя людини. Такий підхід до визначення простору представлений у роботах Л. Виготського, В. Зінченко, А. Лурія, О. Леонтьєва та ін. На теперішній час просторові уявлення розглядаються не тільки як суб'єкт-об'єктні відносини а й як середовище, що сприяє та породжує взаємодію між людьми. Так, наприклад, вихідним положенням дослідження соціальної мобільності П. Сорокін вважає поняття «соціальний простір», яке трактується ним як «деякий всесвіт, що складається з народонаселення Землі». Цей соціальний простір неоднорідний і багатогранний і кожен індивід займає в ньому визначене «соціальне становище», яке формується шляхом інтеракції (взаємодії) з іншими індивідами і групами індивідів.

Для людини-діяча, професіонала, частиною картини світу (як узагальненого образу) є образ професійного середовища. Професійне середовище, за М. Дмитрієвої [4], включає в себе об'єкт і предмет, праці, засоби праці, професійні завдання, умови праці. Ми згодні з С. Дружиловим, що до складу професійного середовища входить і «професійне» оточення. Система уявлень людини про складові професійного середовища (система окремих образів компонентів професійного середовища) становить внутрішню, психічну модель професійного середовища. Зазначена система уявлень (як система образів) синтезує в собі смислові (пізнавальний) і внесмислові (чуттєві) плани.

Процес професіоналізації супроводжується інтеріорізацією людиною нормативної (яка склалася в даній культурі) професійної моделі, що

включає наступні етапи: 1) ознайомлення з моделлю через навчання; 2) освоєння моделі через практичну діяльність; 3) ідентифікацію себе з моделлю (включаючи усвідомлення виконуваної професійної діяльності як цінності в ієрархії мотивів особистості; відповідність особистих мотивів – професійно значущим, а також відповідність особистої і професійної картини світу).

Рух особистості у професійному просторі визначається трьома факторами:

- віковими змінами, що зумовлюють періодизацію розвитку особистості;
- системою безперервної освіти;
- провідною професійно орієнтованою діяльністю.

Таким чином, професійне середовище відіграє значну роль у формуванні професіонала-фахівця. Досягнення людиною успіхів у професійній діяльності спирається на відповідні внутрішні передумови і зовнішні умови. До внутрішніх передумов може бути віднесено наявність у людини високорозвинених загальних здібностей і певних спеціальних здібностей, навченості, професійно-важливих якостей, розвинених емоційно-вольових якостей особистості. До зовнішніх умов належить вплив соціально-економічного середовища та професійного оточення.

Список літератури:

1. Бодров В. А. Психология профессиональной деятельности. Теоретические и прикладные проблемы / В. А. Бодров. – М. : Ин-т психологии РАН, 2006. – 623 с.
2. Гордієнко В. І. Основні проблеми дослідження професіогенезу особистості в сучасній психології / В. І. Гордієнко, Л. В. Копець // Наукові записки Національного університету «Києво-Могилянська академія». Серія: Соціол. науки. – 2002. – Т. 20. – С. 59–64.
3. Дружилов С. А. Психология профессионализма субъекта труда: концептуальные основания / С. А. Дружилов // Известия РГПУ имени А. И. Герцена (психолого-педагогические науки). – 2005. – № 5 (12). – С. 30–43.
4. Дмитриева М. А. Психологический анализ системы человек – профессиональная среда / М. А. Дмитриева // Вестник ЛГУ. Серия 6. Психология. – 1990. – Вып. 1. – С. 82–90.
5. Суходольский Г. В. Метапсихология как новый подход к пониманию научной психологии / Г. В. Суходольский // Вісник Харківського університету – 2000. – № 498. – С. 140–143.

Одержано 18.03.2015

УДК [351.743:378](477)

Володимир Петрович Остапович,

*головний науковий співробітник науково-дослідної лабораторії
психологічного забезпечення діяльності ОВС*

*Державного науково-дослідного інституту МВС України,
кандидат юридичних наук;*

Ігор Іванович Пампура,

*провідний науковий співробітник науково-дослідної лабораторії
психологічного забезпечення діяльності ОВС*

Державного науково-дослідного інституту МВС України

**ПРОФЕСІЙНИЙ РОЗВИТОК КУРСАНТІВ У ПРОЦЕСІ
НАВЧАННЯ У ВНЗ МВС УКРАЇНИ**

*Висвітлено особливості професійного розвитку курсантів під час на-
вчання у вищих навчальних закладах МВС України, проаналізовано його
основні етапи та критерії.*

Професійний розвиток курсантів ВНЗ МВС України у процесі їх підготовки не слід розглядати поза суспільних відносин і практичної діяльності. Структура професійного розвитку особистості повністю визначається змістом практичної діяльності, соціальними умовами, в яких вона реалізується, та індивідуально-психологічними особливостями. З урахуванням зазначеного, можна стверджувати, що становлення професійного розвитку залежить від особливостей і форми навчальних, службових та інших об'єктивних відносин.

Процес професійного розвитку майбутніх працівників ОВС передбачає активізацію морально-вольових зусиль і включає елементи нормативного регулювання бажань, прагнень і намірів; попередньої підготовки, спрямованої на ґрунтовне засвоєння знань, умінь і навичок, вдосконалення професійних та особистісних якостей; мотивування майбутньої діяльності, усвідомлення її сутності, важливості та своєї відповідальності. Причому слід підкреслити, що осмислення курсантом першорядної цінності професійно важливих якостей, які у подальшому стають особистісно-значимими, визначають зміст і спрямованість професійного розвитку. Теоретичний аналіз показує, що за своєю структурою професійні та морально-вольові якості є складним особистісним утворенням і характеризуються динамічною зміною, суперечливою єдністю думок, почуттів, бажань, дій, які реалізуються в адекватній професійній поведінці.

Процес професійного розвитку курсантів в узагальненому вигляді можна розділити на декілька етапів:

1. Розвиток необхідного рівня самосвідомості. Якщо свідомість (як здатність фіксувати у внутрішньому плані знання про світ) орієнтована переважно на зовнішній світ, то самосвідомість спрямовується на носія

знань. Така спрямованість веде до виділення в єдиному знанні про світ знань про себе як частини цілісного світу. На цьому етапі виникає вічна проблема щодо пізнання себе.

2. Формування відносно стійкої, певною мірою усвідомленої та динамічної системи уявлень індивіда про себе, на основі якої будується його ставлення до навколишнього світу і самого себе.

3. Визначення мети розвитку особистості, що випливає з соціальної сутності Я-концепції та складається в процесі спілкування і діяльності, в результаті чого суб'єкт уточнює, змінює, удосконалює образи свого Я. Як свідчать дослідження, на постановку певних цілей професійного розвитку впливає безліч чинників (насамперед адекватність самооцінки і уявлень про професію, наявність професійного ідеалу).

4. Практична реалізація, що передбачає самоаналіз, самоконтроль, саморегуляцію, самокорекцію та самовиховання. Враховуючи, що для кожного етапу використовуються різні методи, засоби і прийоми роботи над собою, варто зауважити, що на цьому етапі, важливими виступають вольовий і мотиваційний компоненти діяльності, а також володіння психотехнологіями саморегуляції та самокорекції.

Одночасно з наведеним, слід урахувати і наявність періодів професійно-особистісного становлення, а саме: 1) адаптації до умов навчання і формування стилю поведінки, схвалюваного для відповідної професії; 2) накопичення професійних знань, умінь і навичок та розвитку належних якостей; 3) підготовки до подальшої самостійно професійної діяльності.

Серед критеріїв професійного розвитку курсантів ВНЗ МВС розрізняють: *змістовно-мотиваційний* (відображає цільове спрямування і змістовність професійного розвитку, ступінь його відповідності вимогам професійної діяльності); *організаційно-діяльнісний* (містить механізм організації самовиховання, його планування, цілеспрямованість, емоційно-вольову насиченість); *психотехнічний* (відображає ступінь володіння прийомами і методами самовиховання та професійного розвитку).

При розгляді критеріїв і показників професійного розвитку особистості курсантів необхідно враховувати, що всі вони тісно взаємопов'язані. Так, показниками професійного розвитку курсантів (з погляду психотехнічного критерію) є вміння володіння різними педагогічними та психологічними прийомами і методами самовиховання, вміння долати труднощі на цьому шляху і домагатися поставлених цілей у професійному розвитку.

На особливу увагу заслуговує той факт, що аналіз процесу навчання курсантів у ВНЗ МВС України та опитування випускників свідчать про значну відмінність навчальної діяльності від майбутньої професійної практики за сутністю і структурою. Тобто предметні знання та вміння виступають як основна мета засвоєння навчальних дисциплін при недостатньому використанні можливостей інтеграції навчальної та практичної

діяльностей. Тільки при викладанні деяких предметів (як правило, спеціальних) це реалізується за рахунок використання ігрових ситуацій, розв'язання задач із професійним змістом і т. ін.

Варто наголосити, що професійна підготовка і становлення курсанта, як майбутнього правоохоронця, є складним психолого-педагогічним процесом. Тому знання сутності, змісту, критеріїв і чинників, що впливають на його розвиток, дозволяє активізувати цей процес, досягаючи максимальної результативності та успішності. А це, своєю чергою, підвищує ефективність освітнього процесу та якість підготовки фахівців для органів внутрішніх справ загалом.

Список літератури:

1. Ануфрієв М. І. Вищий заклад освіти МВС України : наук.-практ. посіб. / М. І. Ануфрієв, О. М. Бандурка, О. Н. Ярмиш. – Харків : Ун-т внутр. справ, 1999. – 369 с.

2. Безрукова В. С. Педагогика профессионально-технического образования. Теоретические основы / В. С. Безрукова. – Свердловск : Свердловск. ун-т, 1989. – 240 с.

3. Вербицкий А. А. Компетентностный подход и теория контекстного обучения : Материалы к четвертому заседанию методологического семинара 16 ноября 2004 г. / А. А. Вербицкий. – М. : Исследователь. центр проблем качества подготовки специалистов, 2004. – 84 с.

4. Новые педагогические и информационные технологии в системе образования : учеб. пособие для студентов пед. вузов и системы повышения квалификации пед. кадров / Е. С. Полат, М. Ю. Бухаркина, М. В. Моисеева, А. Е. Петров. – М. : Академия, 2000. – 272 с.

Одержано 18.03.2015

УДК 343

Ольга Миколаївна Пасько,

*доцент кафедри психології та педагогіки
факультету підготовки фахівців для підрозділів кримінальної міліції
Одеського державного університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук*

СУЧАСНИЙ СТАН КАДРОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПІДРОЗДІЛІВ СЛІДСТВА

Розглянуто сучасний стан кадрового забезпечення підрозділів слідства на підставі статистичних даних МВС, у результаті цього узагальнено проблемні питання, які виникають в діяльності слідчих: випадки злочинності серед слідчих; травмування слідчих під час виконання функціональних обов'язків; факти незаконного застосування зброї слідчими; факти корупції серед слідчих; проблеми із дотриманням норм КПК України;

омолодження кадрів серед слідчих; плінність кадрів серед слідчих; некомплект кадрів серед слідчих; випадки порушення службової дисципліни серед слідчих; випадки недотримання транспортної дисципліни серед слідчих; звільнення з ОВС серед слідчих; матеріальні проблеми та ін.

Рівень підготовленості слідчих до виконання професійних обов'язків та рівень готовності до ефективного здійснення професійної діяльності не співпадають. У сучасному державотворенні виникає чисельна кількість проблемних питань щодо спроможності слідчих якісно та ефективно виконувати службові завдання.

Необхідно зазначити, що серед проблемних питань, які виникають в діяльності слідчих можна виділити наступні.

Випадки злочинності серед слідчих. На сьогоденному етапі становлення суспільних відносин, соціально незахищеним залишаються працівники органів внутрішніх справ, які не у повному обсязі задоволені своїми матеріальними статками, соціальним захистом із боку держави, що у свою чергу призводить до порушення норм закону. Так, у 2013 році було заарештовано 7 працівників органів досудового розслідування (у 2014 році – 8 осіб) [1]. Засуджено за скоєння кримінального правопорушення у 2013 році – 15 осіб, у 2014 році – 14 осіб.

Травмування слідчих під час виконання функціональних обов'язків. Так, у відповідності до відомостей про загиблих та травмованих працівників міліції: загинуло у 2013 році – 34 особи, у 2014 році – 35 осіб, у тому числі при виконанні службових обов'язків по охороні громадського порядку у 2013 році – 36 особи, у 2014 році – 35 осіб. Всього травмовано (поранено) у 2013 році – 37 особи, у 2014 році – 38 осіб. Самогубства (у тому числі спроби) – у 2013 році – 41 особи, у 2014 році – 42 осіб [1].

Факти незаконного застосування зброї слідчими. Під час виконання функціональних обов'язків серед слідчих відповідно до статистичних даних є випадки незаконного застосування зброї, що є неприпустимим відповідно до чинного законодавства України. Відомості про незаконне застосування зброї працівниками міліції: всього у 2013 році – 50 осіб, у 2014 році – 49 осіб. При цьому кількість громадян, що загинули: у 2013 році – 52 особи, у 2014 році – 51 осіб; що поранені – у 2013 році – 53 особи, у 2014 році – 54 осіб [1].

Факти корупції серед слідчих. Економічні та соціальні умови життя представника правоохоронних органів не у повному обсязі відповідають світовим стандартам та нормам. Крім того, з початку 2014 року складено 4 протоколи про корупційні правопорушення слідчих в Дніпропетровській, Житомирській та Тернопільській областях [2].

Проблеми із дотриманням норм КПК України. Так, за порушення КПК України, інструкцій і положень, що стосуються процесуальної діяльності, службової та транспортної дисципліни у звітному періоді за

2013 рік дисциплінарної відповідальності співробітники органів досудового розслідування притягувались 350 разів, що на 45,8 % більше, ніж за аналогічний період 2012 року (240) [2].

Омолодження кадрів серед слідчих. Останнім часом в Україні відбувається омолодження кадрів серед працівників органів досудового розслідування. Кожного року випускники ВНЗ системи МВС України готують слідчих, але наставників, які б їм допомагали, наставляли до застосування теоретичних знань на практиці, нажаль, залишаються одиниці.

Плинність кадрів серед слідчих. Необхідно відмітити, що має місце плінність керівників слідчих підрозділів, так, протягом 2007–2012 років змінилися начальники слідства майже у всіх слідчих підрозділах міськрайорганах області [1]. Так, за 2010–2012 роки змінилися начальники слідства у 33 слідчих підрозділах міськрайорганах області [3].

Некомплект кадрів серед слідчих. З метою належного виконання вимог нового кримінального процесуального законодавства України в органах досудового розслідування МВС України має забезпечуватися якісний підбір та розстановка кадрів. Станом на 01.07.2013 штатна чисельність слідчих складає близько 16 000 одиниць, однак реально працюючих близько 13 500, оскільки 1012 – становить некомплект та 1200 працівників знаходяться у відпустках по догляду за дитиною до досягнення нею 3-х річного віку [3].

Порушення службової дисципліни серед слідчих. Випадки порушення службової дисципліни серед працівників органів досудового розслідування, нажаль, мають місце. Як наслідок, збільшилась кількість співробітників, яких притягнуто до дисциплінарної відповідальності. Зокрема, загалом за порушення кримінального процесуального законодавства України, інструкцій та положень, що стосуються слідчої роботи, службової та транспортної дисципліни у звітному періоді дисциплінарні стягнення слідчим оголошувались 88 разів, що на 29,4 % більше, ніж за аналогічний період минулого року (68) [3].

Недотримання транспортної дисципліни серед слідчих. У зв'язку із наявністю владних повноважень серед працівників органів досудового розслідування, нажаль, трапляються випадки зловживаннями влади. Одним із розповсюджених із них є порушення транспортної дисципліни. Як і раніше, викликає суттєве занепокоєння непоодинокі факти не дотримання слідчими транспортної дисципліни. Так, за порушення вимог Правил дорожнього руху до дисциплінарної відповідальності за 9 місяців 2013 року притягнуто 12 слідчих, що майже вдвічі більше, ніж за аналогічний період минулого року (7) [2].

Звільнення з ОВС серед слідчих. Останнім часом у нашій державі стали найчастіше з'являтися випадки звільнення з ОВС. У зв'язку з тим, що в більшості органів досудового розслідування належні умови проходження

служби особами рядового і начальницького складу не створюються, гласність та об'єктивність під час проведення оцінки результатів службової діяльності слідчих не забезпечується, керівники повсякденною вимогливістю до підлеглих та постійною турботою про них не займаються, з початку цього року з органів внутрішніх справ звільнилося 500 працівників, з яких 90 молодих фахівців. Перевелися працювати в інші служби міліції 360 слідчих [3].

Матеріальні проблеми. Молодий офіцер, який завершив ВНЗ системи МВС України при зайнятті посади по фаху стикається із великою кількістю проблем. Однією та найважливішою серед них є низьке матеріальне забезпечення слідчих. При цьому графік роботи ненормований, зайнятість та готовність протягом цілої доби.

Таким чином, дослідивши статистичні данні, ми визначаємо, що у слідчій діяльності існує певний перелік проблемних питань. Для того, щоб усунути дані проблеми слід визначити кадрову стратегію щодо підвищення рівня підготовки працівників органів досудового розслідування, у зв'язку із цим на рівні держави необхідно:

- вживати заходи для нейтралізації плінності кадрів, особливу увагу слід зосереджувати на працівниках, які можуть бути наставниками за стажем роботи у слідчій діяльності;

- вживати необхідні заходи, які сприяють підвищенню рівня компетентності слідчих та професійної кваліфікації;

- ВНЗ системи МВС розробляти ефективні методики діагностування мотивації до професійної діяльності при прийнятті майбутніх офіцерів на службу в правоохоронні органи;

- після завершення навчання у ВНЗ системи МВС для молодих офіцерів створювати необхідні умови для професійної адаптації та ін.

Список літератури:

1. Про події серед особового стану складу ОВС України [Електронний ресурс] : дані за станом на 27.03.2014 р. – Електрон. дан. (1 файл). – Режим доступу: внутрішній сайт Головного слідчого управління МВС (ГСУ). – ДСК.

2. Про події серед особового стану складу ОВС України [Електронний ресурс] : дані станом на 30.10.2014 р. – Електрон. дан. (1 файл). – Режим доступу: внутрішній сайт Головного слідчого управління МВС (ГСУ). – ДСК.

3. Про стан дисципліни та законності в слідчих підрозділах органів внутрішніх справ ГУМВС України Одеської області у I-му кварталі 2013 року [Електронний ресурс] : огляд. – Електрон. дан. (1 файл). – Режим доступу: внутрішній сайт Головного слідчого управління МВС (ГСУ). – ДСК.

Одержано 18.03.2015

УДК 159.9(477)

Оксана Володимирівна Платковська,

кандидат психологічних наук, доцент

(Харківський національний університет внутрішніх справ)

ІНДИВІДУАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ОСОБИСТОСТІ ПРАЦІВНИКІВ ОВС ІЗ ПСИХОСОМАТИЧНИМИ ЗАХВОРЮВАННЯМИ

Проведено дослідження, спрямоване на виявлення індивідуально-психологічних рис особистості, що сприяють розвитку психосоматичних розладів особистості працівників ОВС.

Діяльність правоохоронця вимагає дотримання суворої організаційної побудови, складної структури міжособистісного спілкування, дисципліни, підвищеної соціальної і професійної відповідальності та високого ступеня ризику втрати здоров'я, а іноді й життя. У таких умовах зрив адаптаційних і захисних механізмів організму збільшує ризик виникнення психічних та психосоматичних розладів співробітника.

Психосоматичні захворювання становлять певну частку захворювань, що є причиною зниження працездатності співробітників правоохоронних органів, і їх кількість з кожним роком збільшується. Розвиток психічних розладів сприяє зниженню повноцінного функціонування співробітника в сімейній, виробничій та навчальній сферах [1].

Психосоматичні розлади (грец. *psyche* – душа, свідомість; *sōmatos* – тіло) – це розлади у розвитку особистості, в яких провідну роль відіграють психологічні фактори, у тому числі й психологічний стрес. У 1950 році виділено 7 захворювань, які вважаються психосоматичними: бронхіальна астма, виразкова хвороба ДПК, неспецифічний виразковий коліт, гіпертонічна хвороба, ревматоїдний артрит, нейродерміт (псоріаз). Низка дослідників поповнює цей список такими захворюваннями як: ІБС, ожиріння, схуднення, злоякісні новоутворення.

Стрес є одним із провідних факторів у розвитку психосоматичних захворювань. Більшість дослідників сходяться на думці, що надмірний стрес, який виникає в конфліктних або безвихідних ситуаціях і який супроводжується депресією, почуттям безнадійності або розпачу, збільшує ймовірність виникнення багатьох злоякісних новоутворень [2].

Робота правоохоронця відноситься до числа найбільш стресових. Вплив напружених, екстремальних умов служби часто провокує виражені несприятливі наслідки, які виражаються різними психосоматичними порушеннями, відгородженістю від інших професійних груп населення, підозрілістю, замкнутістю в спілкуванні, певними елементами психопатизації, і як один з наслідків – схильність до зловживання алкогольними напоями.

Проявлення психосоматичних захворювань різного виду залежать від індивідуально-психологічними якостями особистості.

Гіпертонічна хвороба – це клінічний синдром, що характеризується хронічно підвищеним рівнем кров'яного тиску за відсутності якої-небудь явної органічної причини. У процесі проведення досліджень на хворих гіпертонічною хворобою особах було виявлено, що хронічно пригнічувані агресивні імпульси, які завжди пов'язані з тривогою, сильно впливають на рівень кров'яного тиску [3].

Нами було проведено дослідження метою якого було дослідити індивідуально-психологічні особливості особистості працівників ОВС, які мають психосоматичні захворювання. В нашому дослідженні, брали участь 60 практичних працівників різних підрозділів УМВС України в Полтавській області.

Першу групу досліджуваних склали практичні працівники ОВС чоловічої статі, віком від 30 до 40 років, стаж роботи яких становить від 10 до 20 років, у кількості 30 осіб, які перебувають на диспансерному обліку в лікарні УМВС України в Полтавській області з визначеним діагнозом артеріальна гіпертензія.

Другу групу склали працівники різних підрозділів Лубенського МВ ГУМВС України в Полтавській області чоловічої статі, віком від 30 до 45 років, зі стажем роботи від 8 до 19 років, у кількості 30 осіб, які не перебувають на диспансерному обліку та суб'єктивно вважають себе здоровими.

Перед початком проведення дослідження з кожним досліджуваним була проведена індивідуальна співбесіда, в результаті якої було виявлено, що всі опитувані заперечують спадковий фактор розвинення артеріальної гіпертонії, однак зазначають, що під час виконання поставлених завдань вони стикаються з частими стресовими ситуаціями, конфліктами та навантаженнями на роботі.

Для дослідження особистісних рис працівників ОВС які мають психосоматичні захворювання, ми використовували «16 факторний особистісний опитувальник Кеттелла».

Провівши порівняльний аналіз показників можемо стверджувати, що найбільш значущі відмінності спостерігаються за фактором «Q₃» ($5,13 \pm 1,75$ $8,4 \pm 0,76$, $p < 0,01$), що говорить про високий самоконтроль поведінки працівників із психосоматичними захворюваннями.

Порівняльний аналіз, проведений за допомогою ϕ - критерію Фішера, показав, що відмінності серед отриманих результатів існують за факторами : «А» ($p < 0,001$), «Н» ($p < 0,05$), «І» ($p < 0,05$), що свідчить про те, що хворі на артеріальну гіпертензію працівники більш конкретні, люблять працювати з людьми та готові до співробітництва, більш сміливі, схильні до ризику, здатні не розгублюватися під час неочікуваного зіткнення з певними проблемами, а також чутливі, недостатньо самостійні, відчувають недостачу уваги від оточуючих та більш нав'язливі, ніж працівниками другої групи.

Відмінності за фактором «N» ($p < 0,01$) говорять про те, що риси відвертості, витонченості та самоконтроль у поведінці з людьми у працівників ОВС, які мають психосоматичні захворювання виражені більш яскраво. Важливе місце посідають відмінності за фактором «Q₃» ($p < 0,01$), які ще яскравіше підкреслюють те, що група працівників, які хворі на гіпертонію, більш організовані, що значною мірою вплинуло на підвищення рівня кров'яного тиску за відсутності явної органічної причини.

За іншими факторами істотних розбіжностей не встановлено.

На основі проведеного дослідження ми дійшли висновку, що дійсно існують певні відмінності індивідуально-психологічних особливостей особистості працівників ОВС, які мають психосоматичні захворювання (гіпертонічну хворобу) від працівників, які є здоровими. Розбіжності відзначено майже за всіма показниками, особливо у рівні самоконтролю особистісної поведінки.

Розглянута тема потребує подальшого дослідження та розвитку. Головним напрямом та основними коригуючими заходами, вважаємо, цілеспрямований вплив на психічний стан співробітників правоохоронних органів та, перш за все, на індивідуальні та особистісні особливості кожного, ще до моменту, коли психічні розлади досягнуть хворобливого стану. Також велике значення має своєчасний облік змін особливостей особистості співробітника на всіх етапах служби.

Список літератури:

1. Петрюк П. Т. Психосоматические расстройства: вопросы дефиниции и классификации / П. Т. Петрюк, И. А. Якущенко // Вестник Ассоциации психиатров Украины. – 2003. – № 3–4. – С. 133–140.
2. Малкин-Пых И. Г. Психосоматика : Справочник практического психолога / И. Г. Малкин-Пых. – М. : Эскмо, 2005. – 992 с.
3. Хохлов Л. К. Посттравматические стрессовые расстройства и проблема коморбидности / Л. К. Хохлов // Социальная и клиническая психиатрия. – 1998. – Т. 8, № 2. – С. 116–122.

Одержано 31.03.2015

УДК 159.92

Дар'я Михайлівна Кислинська,

аспірант Харківського національного університету внутрішніх справ

ЦІННІСНІ ОРІЄНТАЦІЇ ЯК ЗАГАЛЬНІ ОРІЄНТИРИ ПОВЕДІНКИ ОСОБИСТОСТІ

Розглянуто підходи щодо вивчення проблеми ціннісних орієнтацій; співвідношення цінностей та норм, які становлять єдину систему, що регулює поведінку людей й соціальних груп в суспільстві; формування ціннісної структури індивіда.

Значна увага у сучасних дослідженнях приділяється особистісному самовизначенню та професійному становленню особистості. Ціннісні орієнтації виступають базовими конструктами, що спрямовують цей процес. Формування особистісної ціннісної структури індивіда є найважливішим чинником процесу соціалізації, за допомогою якого людина стає повноправним членом суспільства в усій повноті соціальних взаємин. Проблемі ціннісних орієнтацій, як важливого психологічного конструкта особистості, належить одне з провідних місць у дослідженні людської поведінки в рамках психології, філософії, соціології. Видатні вчені досліджували проблеми ціннісних орієнтацій: С. Анісімов, М. Каган, С. Рубінштейн, В. Ольшанський, S. Schwartz, M. Rokeach, А. Донцов, Б. Братусь, А. Асмолов, Ф. Василюк, Д. Леонт'єв та ін.

Цінність трактується вітчизняними і зарубіжними дослідниками по-різному: як значимість, значення певних об'єктів для людини (С. Анісімов, М. Каган, С. Рубінштейн); мета існування людини, яка виступає провідними принципами в житті (В. Ольшанський, S. Schwartz, M. Rokeach); ціннісне ставлення (А. Донцов), компонент смислової сфери, що представляє собою одну з форм функціонування смислових утворень (Б. Братусь, А. Асмолов, Ф. Василюк), ідеальна модель належного (бажаного), що вказує напрямок перетворення дійсності суб'єктом (Д. Леонт'єв) [1, с. 12–13].

Цінності – це ідеї, ідеали, цілі, до яких прагне людина і суспільство: універсальні (любов, престиж, повага, безпека, знання, гроші, речі, національність, воля, здоров'я), внутрішньо-групові (політичні, релігійні), індивідуальні (особистісні) [4, с. 581]. Отже, цінності – багатоаспектне психологічне утворення, яке системно характеризує культурний розвиток людини; визначає шлях привласнення духовного потенціалу суспільства, перетворення культурних цінностей у стимули й мотиви поведінки.

Більшість авторів виділяють дві найважливіші характеристики цінностей: значущість (В. Тугаринов, Л. Архангельський, І. Т. Фролов, Я. Щепанський, Н. Наумова) та характер, який є вторинним, або похідним від людського буття (Л. Фролович, Л. І. Архангельський, О. Здравомислов, В. Отрут, С. Л. Рубінштейн) [1, с. 10].

Науковці виділяють наступні види цінностей:

- матеріальні, духовні, соціальні;
- індивідуальні, групові, колективні, суспільні, національні;
- моральні, економічні, політичні, релігійні, професійні [3, с. 31].

Ціннісні орієнтації – це спрямованість особи на певну групу головних для неї цінностей, які виступають загальним орієнтиром в її поведінці. Вони програмують діяльність людини на тривалий час, визначають основну лінію її поведінки. Для одних орієнтиром у професійній поведінці є зміст праці, тому вони будуть намагатися підвищувати рівень знань, отримувати другу професію, використовувати суміщення

професій. Для інших – націленість на громадську роботу, наприклад, виконання громадських доручень [3, с. 48].

Вченими запропоновано безліч типологій цінностей, найбільш відомий поділ на духовні, соціальні і матеріальні. Крім того, виділяють цінності, відповідні різним сферам соціального життя (моральні, естетичні, політичні, пізнавальні, економічні та інші). М. Рокіч призводить свою типологію: за функціональним призначенням виділяють цінності-цілі (термінальні) та цінності-засоби (інструментальні). Термінальні відображають життєзабезпечуючі цілі – роботу, любов, здоров'я, добробут; вони визначаються як переконання людини в тому, що кінцева мета індивідуального існування коштує того, щоб до неї прагнути. Інструментальні поєднують засоби досягнення цих цілей, тобто особисті якості (почуття обов'язку, воля) або переконання (етичність, моральність), які сприяють реалізації цілей. Тобто визначаються як переконання людини в тому, що певний образ дій або властивість особистості є кращими в будь-якій ситуації. З точки зору М. Рокіча, людські цінності характеризуються наступними основними ознаками:

- загальне число цінностей, що є надбанням людини, порівняно невелике;
- всі люди володіють одними і тими ж цінностями, хоча і в різній мірі;
- цінності організовані в системи;
- витоки людських цінностей простежуються в культурі, суспільстві і його інститутах;
- вплив цінностей продиляється у всіх соціальних інститутах [2, с. 18–19].

Отже, спрямованість особистості на певну групу головних цінностей, які виступають загальними орієнтирами в її поведінці, – є ціннісними орієнтаціями. Вони програмують діяльність, визначають основний напрям поведінки людини. Ціннісні орієнтації визначають зміст спрямованості особистості, що складають ядро її життєвої концепції та відображають ставлення людини до себе, навколишнього світу та інших людей.

Список літератури:

1. Гиппенрейтер Ю. Б. Психология личности / Ю. Б. Гиппенрейтер. – М. : АСТ ; Астрель, 2009. – 624 с.
2. Журавлева Н. А. Динамика ценностных ориентаций личности в Российском обществе / Н. А. Журавлева. – М. : Ин-т психологи РАН, 2006. – 335 с.
3. Здравомыслов А. Г. Потребности, интересы, ценности / А. Г. Здравомыслов. – М. : Политиздат, 1986. – 224 с.
4. Мещеряков Б. Г. Большой психологический словарь / Б. Г. Мещеряков. – М. : Прайм, 2003. – 672 с.

Одержано 31.03.2015

УДК 351.74:377+378

Олена Богданівна Леміш,

старший інспектор з особливих доручень

Управління кримінальної міліції у справах дітей МВС України

ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ПРАЦІВНИКІВ ОРГАНІВ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

*Висвітлено особливості професійної підготовки працівників органів
внутрішніх справ, розкрито умови розвитку професійних якостей.*

На сучасному етапі розвитку українського суспільства особливої актуальності набуває проблема забезпечення ефективної професійної підготовки майбутніх працівників органів внутрішніх справ (далі ОВС), від вирішення якої залежить ефективне і майже безпомилкове виконання ними правоохоронних функцій.

Виховання професійних якостей традиційно розглядається в руслі проблеми професіоналізації особистості. Становлення працівника ОВС як професіонала потребує чіткого визначення сутності та структури професійних якостей.

Працівник міліції за своєю сутністю завжди залишається правоохоронцем, тобто фахівцем у галузі охорони правопорядку (принаймні таким його прагнуть сприймати громадяни). Для ефективного виконання службових завдань і реалізації професійних обов'язків (особливо щодо дій в екстремальних ситуаціях) вирішального значення набуває професійна компетентність і впевненість у собі, вміння мобілізуватися у надзвичайних обставинах, тренованість, витримка і адекватна оцінка обстановки, досягнення яких можливе лише за наявності належного рівня психологічної підготовки працівника міліції [1].

Умовами розвитку загальних і спеціальних професійних якостей є активне, позитивне ставлення до професійної діяльності, схильність до оволодіння її вимогами; окремі характерологічні риси, передусім, такі як працьовитість, організованість, самостійність, цілеспрямованість, наполегливість; наявність під час діяльності сприятливих для її виконання психічних станів, наприклад, стану зацікавленості, зібраності, позитивного самопочуття тощо; достатній рівень знань, умінь і навичок у відповідній галузі; індивідуально-психологічні особливості сенсорної та розумової сфер, що відповідають вимогам тієї чи іншої діяльності [3].

У процесі набуття професіоналізму неабияке значення має особистісний розвиток. Професіоналізм як психологічне та особистісне утворення характеризується не стільки професійними знаннями, навичками, скільки здатністю до постановки та вирішення професійних завдань, особливим розумінням дійсності.

Справжній професіоналізм не може сформуватися лише на основі провідної діяльності. Важливе місце у цьому процесі посідає розвиток у людини загальних та спеціальних здібностей, а також ставлення до професії, усвідомлення її ресурсів та обмежень, особистий досвід, індивідуальне бачення засобів діяльності, методологічні установки і норми професійного мислення [4].

У професійній діяльності працівників ОВС можна виділити такі основні елементи: пізнавальну, конструктивну, організаторську та комунікативну діяльність. Зрозуміло, в реальній діяльності співробітників кожен з цих структурних компонентів не зустрічається в чистому вигляді: всі вони функціонують в органічній єдності.

Важливо підкреслити, що мета професійної підготовки полягає у формуванні таких вихідних особливостей працівників, які сприятимуть ефективному виконанню ними своїх функціональних обов'язків. Однак здібності людей неоднакові. Різні й темпи їх розвитку. Відтак, для розвитку професійних здібностей у сфері підготовки особового складу необхідно, по-перше, під час відбору на службу й розстановки кадрів досліджувати їх потенційні можливості, а по-друге, цілеспрямовано, з певним урахуванням специфіки майбутньої діяльності та потенційних можливостей особи розвивати необхідні якості майбутнього фахівця в тій або іншій сфері діяльності.

Основні суперечності професійного розвитку особистості майбутнього працівника ОВС під час навчання у вузі, як правило полягають в наступному: між вимогами професії до особистості фахівця і рівнем відповідності його особистісного потенціалу цим вимогам; між рівнем адекватності уявлень працівника про професію під час навчання і реальним змістом та умовами професійної діяльності; між професійною потребою у підвищенні рівня роботи над собою і реальними процесами професійного розвитку; між рівнем вимог до професійно-психологічного відбору у вузі МВС і сформованою практикою; між потребою в педагогічному керівництві професійним розвитком і недостатнім його рівнем у вузі [2].

Навіть поверхневий аналіз основних психологічних особливостей та структурних елементів професійної діяльності працівника ОВС показує, наскільки складна і багатогранна його діяльність. Вона висуває до нього безліч різних вимог, серед яких одне з найважливіших – володіння розвиненими професійно значущими якостями особистості.

Список літератури:

1. Ануфрієв М. І. Вищий заклад освіти МВС України : наук.-практ. посібник / М. І. Ануфрієв, О. М. Бандурка, О. Н. Ярмиш. – Харків : Ун-т внутр. справ, 1999. – 369 с.
2. Безрукова В. С. Педагогика профессионально-технического образования. Теоретические основы / В. С. Безрукова. – Свердловск : Свердловск. ун-т, 1989. – 240 с.

3. Новые педагогические и информационные технологии в системе образования : учеб. пособие для студентов пед. вузов и системы повышения квалификации пед. кадров / Е. С. Полат, М. Ю. Бухаркина, М. В. Моисеева, А. Е. Петров. – М. : Академия, 2000. – 272 с.

4. Шадриков В. Д. Формирование подсистемы профессионально важных качеств в процессе профессионализации // Проблемы индустриальной психологии / В. Д. Шадриков, В. Н. Дружинин. – Ярославль : Изд-во Ярослав. ун-та, 1979. – 318 с.

Одержано 31.03.2015

УДК 159.9:351.74

Олена Володимирівна Луценко,

здобувач кафедри управління та роботи з персоналом

Національної академії внутрішніх справ

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ЗМІСТУ І СТРУКТУРИ НАВЧАЛЬНОЇ МОТИВАЦІЇ КУРСАНТІВ

Представлено результати соціально-педагогічного вивчення змісту і структури навчальної мотивації курсантів вищих навчальних закладів МВС України. Розкрито соціальну значимість мотивованого навчання в системі професійної освіти у вищих навчальних закладах системи МВС України.

Дослідження мотиваційної сфери особистості як фактора ефективності навчальної діяльності є однією з центральних проблем педагогіки і психології. У загальному вигляді проблема мотивів навчання обумовлюється причинами, які визначають різні форми навчально-пізнавальної активності курсантів. З метою дослідження структури мотивів навчальної діяльності нами було розроблено спеціальну анкету, яка включає перелік найбільш поширених мотивів зовнішнього і внутрішнього типів, що визначають спрямованість, інтенсивність та особистісний смисл пізнавальної діяльності курсантів. До зовнішніх мотивів нами були зараховані спонукання, які безпосередньо не стосуються змісту, процесу та результатів навчальної діяльності: бажання стати високопрофесійним спеціалістом, вимоги викладачів, почуття обов'язку, прагнення утвердитись серед товаришів, бажання уникнути неприємностей, покарань і дорікань з боку викладачів, бажання продемонструвати свої можливості, почуття власної гідності, бажання отримувати високі оцінки, небажання виглядати гіршим за інших, прагнення уникнути негативних оцінок, розуміння значення навчання для майбутнього життя, бажання заслужити авторитет серед викладачів тощо. У цьому випадку навчання виконує функцію засобу, інструменту для досягнення змістовно з ним не зв'язаних, але важливих для особистості цілей. Серед зовнішніх мотивів

навчання ми виокремили широкі соціальні мотиви самовизначення і самовдосконалення (прагнення отримати схвалення, посісти гідне місце в групі, підтвердити свій статус), мотиви соціального співробітництва, спілкування з іншими людьми в ході навчання і ін.

Ставлення до навчання, яке усвідомлюється в контексті широких соціальних потреб і спонукань людини, робить навчання не просто потрібним, але до певної міри й привабливим. Однак, якщо в процесі навчання ця установка не буде підкріплена іншими мотивуючими факторами, вона не забезпечить максимального ефекту, оскільки навчальна діяльність не може довго мотивуватися одним лише почуттям соціального обов'язку [3].

Суттєву роль у мотивації навчальної діяльності курсантів відіграють мотиви самоствердження і професійного вдосконалення. Мотив самоствердження пов'язаний з потребою у самоповазі, яка може бути реалізована через досягнення в навчальній діяльності. Професійний мотив визначається усвідомленням курсантами значення навчання для оволодіння майбутньою професійною діяльністю. Відсутність безпосереднього інтересу до навчання може компенсуватись усвідомленням його значення для оволодіння бажаною професією. Крім того, за відсутності пізнавального інтересу може існувати прагнення до зовнішніх атрибутів, які забезпечує висока успішність. Загальновизнаним є положення, що зовнішня мотивація ґрунтується перш за все на винагородах, заохоченнях, покараннях або інших видах зовнішньої стимуляції, які ініціюють і спрямовують навчальну діяльність [1].

Слід звернути увагу на те, що група зовнішніх мотивів змістовно неоднорідна. Серед них можна виділити принаймні два якісно відмінних різновиди. Одні надають навчальній діяльності смислу досягнення важливих, бажаних для курсанта цілей, наділяють її певною часткою своєї «важливості», інші (страх перед покараннями, негативними оцінками, доганами і т. п.) надають навчанню смислу уникнення певних неприємностей, покарань, санкцій. Перші умовно називають «позитивними», другі – «негативними» мотивами навчальної діяльності. Під негативними мотивами навчання розуміють спонукання, в основі яких лежить страх перед різного роду покараннями, санкціями. Це мотиви, які спонукають особистість уникати певних ситуацій, а не досягати бажаних цілей.

До внутрішніх мотивів навчальної діяльності ми зарахували спонукання, які ґрунтуються на задоволенні від процесу та безпосередніх результатів пізнавальної діяльності. Внутрішня мотивація характеризується станом радості, задоволення від самого процесу навчально-пізнавальної діяльності. Внутрішні мотиви на відміну від зовнішніх ніколи не існують до і поза самою діяльністю. Вони завжди виникають в навчальній діяльності, якщо остання викликає позитивні емоційні переживання. До цього типу мотивів належать: прагнення до компетентності, задоволення

від засвоєння нових знань та умінь, прагнення випробувати себе, свої можливості, бажання розвинути свої здібності, прагнення пізнавати нове.

Структура мотивів навчальної діяльності курсантів досліджувалась в Національній академії внутрішніх справ. В анкетуванні брали участь 384 курсанти 1–4 курсів.

У дослідженні мотиваційної сфери курсантів важливе значення має виявлення її структури – переліку і співвідношення мотивів, що відіграють провідну і підпорядковану роль в ієрархії мотивів [2]. Ступінь ієрархізованості діяльностей, їх мотивів є важливою характеристикою особистості. Внутрішні співвідношення головних мотиваційних ліній у сукупності діяльностей людини створюють загальний «мотиваційний профіль» особистості.

Слід зазначити, що мотивація навчальної діяльності – складний процес, пов'язаний із задоволенням цілого ряду потреб, які особистість намагається реалізувати в конкретних формах діяльності. Поєднання різних потреб визначає мотиваційну спрямованість особистості в навчальній діяльності, її пізнавальну активність, наполегливість і старанність.

Результати обробки даних засвідчили, що провідними мотивами навчальної діяльності першокурсників є: прагматичний мотив, професійний, пізнавальний і мотив самовдосконалення. Значну роль у мотивації їх навчальної діяльності відіграють також почуття власної гідності та обов'язку. Привертає увагу порівняно незначна роль такого мотиву як вимоги викладачів. Найменш дієвим у першокурсників є мотив уникнення неприємностей (покарань, дорікань з боку викладачів).

Таким чином, нам вдалося дійти висновку, що розглянуті типи структурної організації мотивів суттєво впливають на ефективність професійного становлення курсантів, що дозволяє використовувати їх в якості показників сформованості мотивації навчальної діяльності.

Список літератури:

1. Ірхіна С. М. Особистісно-орієнтована парадигма професійної підготовки працівників органів внутрішніх справ / С. М. Ірхіна // Кадровий вісник. – 2012. – № 1 (3). – С. 103–113.
2. Панок В. Г. Практична психологія. Теоретико-методологічні засади розвитку : монографія / В. Г. Панок. – Чернівці : Технодрук, 2010. – 486 с.
3. Панок В. Г. Психологія життєвого шляху особистості : монографія / В. Г. Панок, Г. В. Рудь. – Київ : Ніка-Центр, 2006. – 280 с.

Одержано 31.03.2015

УДК 159.9(477)

Олена Павлівна Макарова,

*викладач кафедри психології та педагогіки
факультету з підготовки фахівців для підрозділів міліції
громадської безпеки та кримінальної міліції у справах дітей
Харківського національного університету внутрішніх справ*

ОСОБЛИВОСТІ ЦІНІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ В КАР'ЄРІ МАЙБУТНІХ ПРАВООХОРОНЦІВ НА ЕТАПІ ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ

Проаналізовано значення кар'єрних орієнтацій майбутніх правоохоронців для розвитку професійної ідентичності; розглянуто відношення майбутніх правоохоронців до своєї кар'єри: до успіху у кар'єрі, до можливості зміни професії, до домінування професійних інтересів над іншими, до можливості призначення на високу посаду.

Аналіз наукових джерел показав, що в сучасних дослідженнях професійна ідентичність визначається як основний критерій професійного розвитку особистості. Ідентичність та розвиток тісно пов'язані між собою: по перше, ідентичність формується в процесі професійного розвитку, по друге, вона є важливим показником становлення особистості як професіонала. Це означає, що для виживання в нових соціально-економічних умовах, долаючи конкуренцію та труднощі професійного становлення, сучасний фахівець повинен бути в постійному особистісному та професійному пошуку [1].

У рамках ідеї професійного становлення особистості Ю. П. Поваренкова, професійна ідентичність розглядається як явище системне, динамічне і рівневе, тісно пов'язане з іншими елементами професійного розвитку людини: професійним самовизначенням, професійною самооцінкою, професійною деформацією, кар'єрним просуванням. Формування професійної ідентичності співвідноситься, з розвитком відповідної системи професійної активності, включаючи її професійну складову (цілі, програми, контроль, регуляція) і структурні компоненти (мотиви, здібності, досвід). В якості параметрів розвитку професійної ідентичності розглядаються: задоволеність різними сторонами професійної діяльності та професії в цілому, якісні та кількісні особливості професійної самооцінки (структуру ідеальної та реальної Я-концепції), особливості ціннісної сфери та низку інших [2].

У міру розгортання кар'єри відбувається розвиток професійної «Я-концепції», яка досягає зрілості тільки в результаті достатнього професійного досвіду. Важливим направляючим елементом «Я-концепції» є так званий «якір кар'єри». Він відображає наявність усвідомлених пріоритетних професійних потреб у структурі особистості. «Якір кар'єри» виникає в процесі соціалізації на основі і в результаті отримання в початковій роки

розвитку кар'єри, він стійкий і може залишатися стабільним тривалий час. Кар'єрна установка – це постійний і стійкий елемент структури особистості.

Завдання нашого дослідження полягає в тому, щоб дослідити особливості ціннісних орієнтацій в кар'єрі правоохоронців на етапі фахової підготовки.

Для вирішення поставленого завдання нами була застосована психодіагностична методика: Особливості ціннісних орієнтацій в кар'єрі майбутніх правоохоронців (опитувальник кар'єрних орієнтацій «Якоря кар'єри» Е. Шейн).

В дослідженні приймали участь курсанти Харківського національного університету внутрішніх справ факультету з підготовки фахівців для підрозділів міліції громадської безпеки та кримінальної міліції у справах дітей, які були поділені на дві групи: до першої групи увійшли 60 курсантів 1 курсу віком 16–17 років до другої 60 курсантів 4 курсу віком 20–23 роки.

У результаті проведеного нами психологічного дослідження курсантів, за допомогою вищезазначеної методики, було визначено що для курсантів першого курсу значущими є такі кар'єрні орієнтації як: стабільність місця роботи ($10,95 \pm 1,42$), служіння ($9,26 \pm 2,09$), інтеграція стилів життя ($8,32 \pm 1,2$). Для курсантів четвертого курсу на даному етапі їх життя, по закінченню навчання найбільшу цінність має орієнтація стабільність професійної діяльності ($11,30 \pm 2,47$).

Крім того, курсанти четвертого курсу орієнтовані на збалансованість професійної, сімейної та особистісної сфер життя ($7,73 \pm 1,42$).

Отже, майбутні правоохоронці першого і четвертого курсів навчання у побудові власної кар'єри орієнтовані на служіння народу, допомогу людям. У професійній діяльності потребують стабільності та захищеності. Також вони прагнуть стати компетентними професіоналами здатними служити на благо людей і зберігати гармонію між сімейними стосунками та власною кар'єрою.

Основний тезис побудови їх кар'єри – отримати можливість максимально ефективно використовувати їх знання та досвід для реалізації суспільно важливої цілі. Курсанти четвертого курсу орієнтовані на збалансованість професійної, сімейної та особистісної сфер життя.

Список літератури:

1. Макарова О. П. Розвиток професійної ідентичності майбутніх правоохоронців шляхом соціально психологічного тренінгу / О. П. Макарова // Вісник національного університету оборони України. – 2014. – Вип. 6 (43). – С. 317–322.
2. Поваренков Ю. П. Психология профессионального становления личности (основы психологической концепции профессионализации) : [учеб. пособие для студентов пед. ин-тов] / Ю. П. Поваренков. – Курск : КГПИ, 1991. – 132 с.

Одержано 30.03.2015

УДК 159.9.07+331.543

Олександр Олександрович Пархоменко,
*науковий співробітник науково-дослідної лабораторії
службово-бойового застосування Національної гвардії України
науково-дослідного центру службово-бойової діяльності
Національної гвардії України
Національної академії Національної гвардії України*

СТРУКТУРА ПРОФЕСІЙНО ВАЖЛИВИХ ЯКОСТЕЙ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ПІДРОЗДІЛІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГВАРДІЇ УКРАЇНИ З ОХОРОНИ АТОМНИХ ЕЛЕКТРОСТАНЦІЙ

Представлено результати дослідження професійно важливих якостей військовослужбовців підрозділів Національної гвардії України з охорони атомних електростанцій.

Успішне виконання службово-бойових завдань військовослужбовцями Національної гвардії України з охорони атомних електростанцій залежить від розвиненості у них професійно важливих якостей (ПВЯ).

Сучасні дослідження ПВЯ (Е. О. Климова, В. Д. Шадрикова, А. В. Карпова) проводяться на основі системного підходу. За допомогою якого реалізується будь-яка діяльність на базі системи ПВЯ. Це свідчить про те, що по-перше, кожна діяльність вимагає певної сукупності ПВЯ, а по-друге, остання є не «механічною» сумою якостей, а їх закономірно організованою системою. Між окремими ПВЯ встановлюються функціональні взаємозв'язки компенсаторного і сприяючих типів. Сама система ПВЯ виступає як певний симптомокомплекс суб'єктних властивостей, специфічних для тієї чи іншої діяльності. Його не існує у готовому вигляді, проте він формується у суб'єкта у ході освоєння ним діяльності.

Виходячи з цього положення нами було проведено дослідження професійно важливих якостей військовослужбовців підрозділів Національної гвардії України з охорони атомних електростанцій. У дослідженні взяли участь 392 військовослужбовці, які несуть службу у підрозділах з охорони атомних електростанцій у містах Кузнецовськ, Нетішин, Южноукраїнськ та Энергодар. Респондентам було запропоновано проранжувати 89 якостей, які на їх думку найбільш необхідні для успішного виконання службових обов'язків безпосередньо для їх специфіки діяльності. Отримані таким чином оцінки було піддано процедурі факторного аналізу (зі спрощенням), яка дозволила встановити структуру професійно важливих якостей.

Результати факторного аналізу наведено у таблиці 1.

Таблиця 1

**Факторна структура професійно важливих якостей
військовослужбовців підрозділів з охорони атомних електростанцій**

Змінні	Фактори			
	1	2	3	4
Адекватність оцінки ситуації	0,56	–	–	–
Чутливість до допомоги	0,18	0,23	–	0,95
Спостережливість	0,63	–	0,18	0,10
Дисциплінованість	0,74	0,19	0,14	–
Розумна обережність	0,53	0,26	0,16	0,24
Відповідальність	0,66	0,15	0,16	–
Уважність	0,74	0,10	0,13	–
Уміння виконувати накази	0,82	0,21	–	–
Врівноваженість	0,64	0,18	–	0,16
Знання алгоритмів професійної діяльності	0,32	0,28	0,55	–
Поінформованість	0,21	0,17	0,90	–
Особистісна зрілість	0,14	0,68	–	–
Професійна гордість	0,12	0,72	0,24	–
Мудрість	0,19	0,55	–	–
Благородність	–	0,63	–	0,18

Виділені фактори пояснюють 56 % сумарної дисперсії ознак.

Перший фактор є найвагомим, він має найбільшу інформативність (26,06 %). Його зміст визначається позитивними полюсами змінних: «Уміння виконувати накази» (0,82), «Дисциплінованість» (0,74), «Уважність» (0,74), «Відповідальність» (0,66), «Врівноваженість» (0,64), «Спостережливість» (0,63), «Адекватність оцінки ситуації» (0,56), «Розумна обережність» (0,53). Цей фактор було позначено, як здатність до свідомого виконання наказів, яка ґрунтується на здатності адекватно оцінити обстановку, почутті відповідальності, дисциплінованості та оцінці несприятливих наслідків у разі відмови.

Зміст другого фактору (інформативність 14,04 %) визначається позитивними полюсами змінних «Професійна гордість» (0,72), «Особистісна зрілість» (0,68), «Благородність» (0,63), «Мудрість» (0,55). Як бачимо цей фактор поєднує в собі самоповагу, як високу оцінку власних знань, вмінь, навичок; високу оцінку власних мотивів поведінки; високу оцінку ступеня засвоєння знань та високу оцінку власного потенціалу, яка забезпечує соціальну ефективність поведінки і діяльності. Відповідно до цього цей фактор можна зазначити як професійну компетентність – як

наявність знань і досвіду для ефективної діяльності у заданій предметній галузі, у даному випадку для успішності службово-бойової діяльності.

Третій фактор (інформативність 8,98 %) позитивно пов'язаний зі змінними «Поінформованість» (0,90), «Знання алгоритмів професійної діяльності» (0,55). Цей фактор було проінтерпретовано, як професійна обізнаність – володіння поточною інформацією, важливою для виконання поставлених завдань і актуальними (новими, відповідними ситуації) алгоритмами професійної діяльності.

Зазначимо, що якщо зміст другого фактору більше співвідноситься з успішністю загальної професійної підготовки, то зміст третього фактору – зі спеціальною підготовкою.

Зміст четвертого фактору (інформативність 7,04 %) цілком визначається позитивним зв'язком зі змінною «чутливість до допомоги» (0,95). Цей фактор отримав відповідну назву. Зміст цього фактору відбиває особливості роботи у замкненому колективі, довіру співслужбовцям, як важливого фактору ефективної взаємодії. В цьому факторі в певній мірі відбивається і «зона ближнього розвитку» військовослужбовців, їх здатність навчатися у взаємодії із більш досвідченими співслужбовцями. Наявність такого фактору підкреслює, що не всі знання в цій сфері діяльності є узагальненими і можуть бути передані за допомогою професійної і спеціальної підготовки. Можна припустити, що чинне місце в освоєнні цієї професійної діяльності має посідати досвід взаємодії з досвідченими професіоналами – інститут наставництва, а й можливо й забуте нині «виховання колективом».

Таким чином, проведене дослідження показало, що успішність службово-бойової діяльності військовослужбовців з охорони атомних електростанцій визначається здатністю чітко і свідомо виконувати накази у поєднанні з високим рівнем загальної професійної і спеціальної підготовки та високим рівнем розвитку колективу.

Список літератури:

1. Автоматизований психодіагностичний комплекс визначення професійної придатності кандидатів на військову службу у внутрішні війська МВС України і навчання у вищих військових навчальних закладах МВС України / І. В. Воробйова, І. І. Приходько, С. Т. Полторак та ін. – Харків : Акад. ВВ МВС України, 2012. – 297 с.

2. Бодров В. А. Психология профессиональной деятельности. Теоретические и прикладные проблемы / В. А. Бодров. – М. : Ин-т психологии РАН, 2006. – 623 с.

Одержано 31.03.2015

УДК 159.922

Світлана Миколаївна Потапова,

*здобувач кафедри соціології та психології
факультету права та масових комунікацій*

Харківського національного університету внутрішніх справ

САМОРЕГУЛЯЦІЯ ТА САМОКОНТРОЛЬ ЯК СКЛАДОВІ ПСИХОГРАМИ ПРАЦІВНИКА ПІДРОЗДІЛУ ГРОМАДСЬКОЇ БЕЗПЕКИ ОВС

Досліджено роль саморегуляції і самоконтролю працівника підрозділу громадської безпеки ОВС в забезпеченні надійності та ефективності його професійної діяльності. Саморегуляцію та самоконтроль розглянуто як професійно важливі якості особистості фахівця.

У суспільстві на підрозділи громадської безпеки покладені повноваження силового врегулювання найбільш небезпечних та антисоціальних проявів порушення громадського порядку. Це відбувається через застосування різних засобів примусу, в тому числі й фізичної сили, зброї, спеціальних технічних засобів. Діяльність працівників правоохоронних органів нерідко відбувається в важких, небезпечних для життя обставинах, в тому числі й пов'язаних із приступністю, тероризмом. Під час виконання службових обов'язків співробітники мають бути витриманими, уважними, та неупередженими у своїх діях. Професійна діяльність працівників підрозділів громадської безпеки має свої особливості, які вимагають не тільки професійної компетентності працівника, а й певних особистісних якостей, що приділяють ефективність його фахової діяльності.

Саморегуляція та самоконтроль фахівця забезпечують характер його професійної взаємодії, поведінки в повсякденній та екстремальній обстановці, особливості реагування на обставини, що склалися [1; 5]. В роботах Г. С. Нікіфорова самоконтроль розглядається як один з невід'ємних компонентів саморегуляції (самоуправління) людини – живої та у вищому ступені складної системи [3, с. 36]. Особливу роль саморегуляції відводять у підвищенні стресостійкості та опірності проти психотравмуючих факторів. Проблеми дослідження саморегуляції та самоконтролю як професійно важливих якостей працівників підрозділів внутрішніх справ має велике практичне значення для оптимізації професійної праці, подолання наслідків перевантажень, захисту психічного здоров'я працівників [2; 4].

Соціальні процеси, що відбуваються у суспільстві та протікають на фоні швидких змін в політиці, економіці, суспільній свідомості, породжують такі зміни професійної діяльності працівників підрозділів громадської безпеки, що висувають нові та більш жорсткі вимоги до особистості

працівника, його професійно важливих якостей (ПВЯ) [5]. Важливість таких якостей приділяють наступні фактори суспільного та соціально-психологічного характеру: зростання складності професійної діяльності працівника; великі фізичні та психічні навантаження; зростання злочинності; складна економічна обстановка; підвищений рівень небезпеки; недостатній рівень фізичної та соціальної безпеки; наявність етнічних конфліктів; тероризм та екстремізм.

Відсутність в працівника підрозділу громадської безпеки достатнього рівня розвитку вольових якостей приводить до таких негативних проявів як імпульсивність, фрустрованість, невміння володіти собою, боягузливість, зайва емоційність та сугестивність. Такий працівник не тільки не може якісно виконувати професійну справу, а й може потрапити під вплив злочинців, що не сумісно з виконанням своїх обов'язків. Під час здійснення службових зобов'язань такий працівник часто відчуває вплив негативних емоцій, потерпає від наслідків негативних емоційних станів, що принижують рівень та якість виконання професійних дій.

До психограми, «психологічного портрету професії» (ПВЯ) треба віднести такі емоційно-вольові якості працівника підрозділу громадської безпеки: саморегуляцію; самоконтроль; емоційну стабільність; емоційну зрілість; наполегливість; рішучість; сміливість; відповідальність за наслідки власних дій; адекватний рівень особистісної тривожності. Домінуючими повинні бути саморегуляція та самоконтроль.

Основними функціями саморегуляції та самоконтролю в діяльності є: 1) виклик або затримка процесів, дій і вчинків; 2) перемикання психічної діяльності; 3) прискорення або вповільнення психічної діяльності; 4) посилення або зменшення активності; 5) узгодження спонукань; 6) контроль за ходом діяльності через порівняння її програми зі здійснюваними діями; 7) координація дій.

Говорячи про об'єкти, які за допомогою волі регулює професіонал, не можна обійти питання саморегуляції власних негативних психічних станів. Службові обов'язки працівника підрозділу громадської безпеки потребують від нього переборювання страху, дратівливості, гніву, що не обмежується зовнішнім стримуванням таких несприятливих емоцій. Емоційні перевантаження, особливо ті, що протікають тривалий час, або часто повторюються, підточують психічний та фізичний стан працівника. Тривале знаходження в негативному емоційному стані може привести до закріплення деформацій на рівні особистісних рис характеру (особистісна тривожність, дратівливість, нестриманість). Прояви негативних емоцій порушують сприятливу атмосферу в трудовому колективі та в сім'ї працівника.

Небезпека стресу в професійній діяльності полягає в тому, що вплив стресових факторів відчувається не миттєво, і до того моменту, коли

фахівець помітить їх наявність, його психічні ресурси можуть вже бути вичерпаними.

Професійна діяльність, що потребує підвищеного рівня вольових якостей, постійного залучення до дій вольового самоконтролю має й таку негативну особливість, надмірне вольове напруження може визвати порушення психічної діяльності. Тоді на фоні стійких позитивних результатів може відбутися справжня психічна криза.

Наслідками такої кризи може стати і негативне відношення людини до залучання засобів вольового контролю. Позитивний досвід їх використання може бути перекреслений негативними емоціями під час кризи та послаблення вольового контролю. Тому потрібно формувати в працівників адекватне відношення до засобів посилення вольового контролю, правильного їх використання, їх обмежень.

Реакція працівника на такі умови має вплив на успішність його дій, вони (умови) вимагають від персоналу психологічної стійкості, особливої підготовки, особливого уміння діяти за таких умов. Тому таким важливим з точки зору ефективності праці є саморегуляція працівника при виконанні професійних обов'язків, під час охорони громадського порядку.

Незадовільний рівень саморегуляції, недостатня професійна та психологічна готовність до дій в напружених, екстремальних ситуаціях, що супроводжують працю працівника, негативно впливають на виконання службових завдань, стають причиною помилок, що можуть загрожувати небезпечними наслідками.

Зрозуміло, що з питання саморегуляції діяльності та поведінки обов'язковою передумовою ефективності дій особового складу є його ґрунтовна психологічна підготовка. При чому, якнайкраще забезпечити ефективність діяльності в критичних, психологічно складних обставинах може лише комплексна професійна підготовка, не тільки правова, вогнева, тактико-спеціальна, фізична, але й психологічна, яка спрямована на формування навичок саморегуляції та самоконтролю.

Список літератури:

1. Бандурка А. М. Профессионализм и лидерство / А. М. Бандурка, С. П. Бочарова, Е. В. Землянская. – Харьков : Титул, 2006. – 578 с.
2. Зеер Э. Ф. Психология профессий / Э. Ф. Зеер. – Екатеринбург : Изд-во УГППУ, 1997. – 244 с.
3. Никифоров Г. С. Надежность профессиональной деятельности / Г. С. Никифоров. – СПб. : Изд-во СПбГУ, 1996. – 176 с.
4. Шадриков В. Д. Проблема системогенеза профессиональной деятельности / В. Д. Шадриков. – М.: Наука, 1982. – 250 с.
5. Шаранов Ю. А. Эмоционально-волевая саморегуляция сотрудника ОВД / Ю. А. Шаранов, С. П. Потанин. – СПб. : СПбГУ, 1996. – С. 60–78.

Одержано 31.03.2015

УДК 159.9:[351.743:378](477)

Ірина Ігорівна Шевцова,

*курсант 2 курсу факультету з підготовки фахівців для підрозділів
міліції громадської безпеки та кримінальної міліції у справах дітей
Харківського національного університету внутрішніх справ*

ПРОБЛЕМИ ПСИХОЛОГІЧНОЇ АДАПТАЦІЇ ДО УМОВ НАВЧАННЯ КУРСАНТІВ – ПЕРШОКУРСНИКІВ ВНЗ СИСТЕМИ МВС

Розглянуто фактори, що впливають на успішність протікання адаптаційних процесів, описано види процесу адаптації. Особливу увагу приділено процесу адаптації першокурсника до умов навчання та служби в спеціалізованому ВНЗ.

Людина на протязі всього життя знаходиться під впливом зовнішнього середовища, яке постійно змінюється. Адаптацію (лат. – пристосування) у широкому змісті трактують як зміни, що супроводжують на рівні психічної регуляції процес активного пристосування індивіда до нових умов життєдіяльності. Для адаптації до нового соціального середовища важливим є вміння швидко знаходити своє місце у спільній діяльності, свою роль у новому колективі, вміння знаходити в рамках існуючих умов можливості для прояву здібностей та інтересів тощо [1].

Фактори, що впливають на успішність протікання адаптаційних процесів, можна розділити на дві групи: об'єктивні (середовищні) і суб'єктивні.

Як об'єктивні, тобто незалежних від конкретної особистості, виступають: навчальна програма з підготовки до виконання побутової умови, умови відпочинку і дозвілля, забезпечення грошовим тощо.

В якості суб'єктивних факторів виступає індивідуальна характеристики кожного конкретного курсанта – біографічні особливості, середовище і методи виховання, склад сім'ї, рівень освіти батьків, вік, мотивація навчання, рівень підготовки до навчання у вищому навчальному закладі, ступінь розбіжності реальних і ідеальних уявлень про навчання, психологічні особливості – рівень притягання і самооцінка, рівень спеціальних і загальних особливостей, комунікативні та загальні адаптивні здібності, ціннісні орієнтації, спрямованість особистості, наявність певних особистісних рис.

Інформативними показниками адаптованості особистості в колективі є активний соціальний особистісний статус, позиція, характер взаємин з референтними особами. До показників адаптації належать особливості поведінки, що виникають в умовах стресу або конфлікту.

Розрізняють такі види процесу адаптації:

- психофізіологічну;
- соціально-психологічну;
- організаційну.

Психофізіологічна адаптація проходить швидко і безболісно і визначається головним чином станом здоров'я і правильною організацією режиму праці і відпочинку відповідно до прийнятих санітарно-гігієнічними нормами.

Соціально-психологічна адаптація передбачає встановлення міжособистісних відносин з товаришами по службі, освоєння цінностей і групових норм поведінки. Новачок знайомиться з новими правилами свого повсякденного службового життя, з'ясовують значимість того чи іншого працівника, включається до складу формальних і неформальних груп. Соціально-психологічна адаптація може виявитися важким і довготривалою.

Із проблем адаптації першокурсників будь-якого ВНЗ, у тому числі й відомчих, проведена безліч досліджень [1–3 та ін.]. Найбільш складним періодом первинної адаптації для курсантів можна вважати перший місяць.

Роль психологічної адаптації до навчально-професійної діяльності зростає в міру збільшення значення цієї діяльності (як однієї з найбільш важливих сфер реалізації адаптаційного процесу) і розширення кола професійних ситуацій, що пред'являють підвищені вимоги до адаптаційних механізмів, обігу цих вимог переважно (а нерідко й винятково) до механізмів психологічної адаптації. При цьому вимоги до психологічної адаптації відповідно до загальних закономірностей можна поставити в залежність від тенденції до виникнення або посилення в навчально-професійних ситуаціях психічного стресу. Адаптація в контексті освіти в спеціалізованому ВНЗ включає:

- адаптацію безпосередньо до навчання, яка характеризується як поточним (експертна оцінка успішності і поточна успішність), так і підсумковим контролем успішності у навчальній діяльності (успішністю складання сесії, кількістю заборгованостей тощо);

- адаптація до виконання службових обов'язків, службової діяльності – готовність до підпорядкування, дотримання розпорядку дня і дисципліни, наявність заохочень та стягнень за несення служби у варті або виконання службових обов'язків у наряді, хороші або задовільні стосунки з командирами – офіцерами і сержантським складом;

- пристосування в колективі, в спілкуванні, яке характеризується статусом, позицією в навчальній групі, участю (або неучастю) в конфліктах, стилем поведінки в конфліктній ситуації.

Сполучення навчальної й професійної діяльності курсантів висуває особливі вимоги до їх адаптаційних механізмів. На першому році навчання у курсантів часто виникає ціла низка труднощів, обумовлених особистісними особливостями, невідповідністю уявлень першокурсників,

які сформувалися до вступу до ВНЗ, реальним умовам навчання й служби, високими навчальними й дисциплінарними вимогами. Серед специфічних для ВНЗ системи МВС особливостей учбово-службової діяльності курсантів найчастіше виділяють наступні:

- жорстка регламентація розпорядку дня;
- сполучення навчальної діяльності з виконанням службових обов'язків;
- підпорядкування і субординація;
- перевага групових видів діяльності.

Найбільш складним періодом первинної адаптації для курсантів є перший місяць. Це пов'язано зі змінами соціального статусу, життєвих стереотипів, новою системою взаємодії з оточенням тощо. Процес пристосування ускладнюється і зміною побутових умов, важкою є адаптація курсантів до життя в казармі та до режиму. Нерідко до певних психологічних труднощів приводить занадто тісне спілкування, якщо не відбувається дружнього зближення, негативні сторони спільного проживання можуть почати загострюватися [3].

Процес навчання у ВНЗ МВС вимагає адаптацію не тільки до навчального, але ще й до службової діяльності. Успішна адаптація курсантів вимагає об'єднання зусиль психологів, вихователів, курсових офіцерів і педагогів-кураторів. Умови адаптації курсантів вузів системи МВС до навчання характеризуються тим, що вони набагато складніші за умови цивільних вузів. На протязі навчання у ВНЗ курсанти повинні адаптуватися до умов служби та вміти успішно застосовувати отримані знання та вміння при подальшому проходженні служби в практичних органах.

Список літератури:

1. Психологическая адаптация и социальная среда: современные подходы, проблемы, перспективы / отв. ред. Л. Г. Дикая, А. Л. Журавлев. – М. : Институт психологии РАН, 2007. – 624 с.
2. Фролова Н. В. Деякі аспекти соціально-психологічної адаптації першокурсників / Н. В. Фролова // Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції «Психологічні проблеми адаптації особистості до змінюваних умов життєдіяльності». – Дніпропетровськ : ДНУ, 2008. – С. 135–137.
3. Хмиров І. М. Соціально-психологічна адаптація курсантів в умовах вищого навчального закладу МНС України / І. М. Хмиров // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Психологія». – 2008. – № 807. – С. 112–129.

Одержано 31.03.2015

ПЕДАГОГІЧНА СКЛАДОВА ПІДГОТОВКИ ПРАЦІВНИКІВ СИСТЕМИ МВС

УДК 371

Василь Ілліч Осьодло,

начальник кафедри суспільних наук

*Національного університету оборони України імені Івана Черняховського,
доктор психологічних наук, професор*

КУЛЬТУРА ЯК ЗАСІБ ВИХОВАННЯ ДУХОВНОСТІ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ

Визначено місце та роль культури у вихованні духовності військовослужбовців. Підкреслено значення державно-патріотичної та культурно-виховної складової виховання у підрозділах Збройних Сил (ЗС) України.

Розвиток Збройних Сил (ЗС) України неможливий сьогодні без державної патріотичної спрямованості виховання, органічного поєднання національних, історичних, культурних традицій та духовності. В свою чергу, культурно-виховна робота у військах має формувати у військовослужбовців високу культуру, моральні якості, почуття патріотизму, вірність традиціям українського народу, а також задовольняти їх естетичні потреби шляхом організації різноманітних культурно-освітніх заходів.

Визначальним у процесі формування та розвитку духовності військовослужбовців ЗС України має бути рівень використання досягнень і надбань української національної культури. Тож однією з найважливіших проблем сьогодення як у суспільстві в цілому, так і в Українському війську зокрема, є відродження духовних традицій, притаманних нашому народові. Це неможливо без добре налагодженої системи виховання й втілення державної ідеології, релігійних, естетичних, морально-етичних норм та ідеалів, які б мали загальнонаціональний, суспільний характер.

Серед виховання одним із найголовніших, і разом з тим – найскладнішим, є виховання духовності, яке вирізняється своєю неоднозначністю і впливом на глибинні структури людської свідомості. Допомогти тут може тільки опанування вихователем широкого діапазону знань і досягнень культури нації і людства в цілому. При цьому слід зазначити, що сьогодні надзвичайно актуальною є тема духовного виховання військовослужбовця – як громадянина, патріота – саме в процесі залучення до світової і національної культури та оволодіння багатствами і різноманіттям одного з найпрекрасніших досягнень людського генія – мистецтва.

Необхідно враховувати й те, що ми живемо в епоху суцільної інформатизації суспільства, де не припиняється ні на мить «інформаційна війна». Кожна країна має свої цілі в інформаційному протистоянні. Досвід локальних війн і військових конфліктів останніх років показує, що війну можна виграти ще до того моменту, коли в бій підуть війська. Адже потужний вплив на свідомість військовослужбовців супротивника, організований за всіма законами стратегії і тактики, дає бажані результати.

Виховна робота в армійському середовищі потребує нових технологій. Пропаганда досягнень культури взагалі і мистецтва, як його важливої складової, має бути послідовною і носити поступальний характер. Адже як можна виховати свідомого захисника Батьківщини без прищеплення йому світоглядних ідеалів, які складають основу духовності людини? Цей процес потребуватиме чималих зусиль і відповідного матеріального забезпечення.

З цього приводу, в першу чергу, необхідно сказати про новітні досягнення техніки. Так, аудіовідтворююча і записуюча апаратура зараз дають змогу відтворювати звук саме так, як він звучить у концертному залі. Лазерний запис, підсилювачі та акустичні системи коштують немало, однак їх просто необхідно мати у військових закладах культури. Озвучити концерт, записати аудіограму, відтворити звук при проведенні масових заходів – це необхідність. Перелік цих засобів досить значний – цифрові програвачі, дистанційні мікрофони, синтезатори, підсилювачі, магнітофони нових поколінь, акустичні колонки великої потужності тощо. Щодо аудіовізуальної записуючої і відтворюючої апаратури, то це системи відтворення зображення – проекційні телевізори з великим екраном, лазерні проектори типу «інфокус». Записуюча апаратура – відеоманітофони, відеоплеєри. Вони ефективно відтворюють будь-яке зображення.

Слід згадати й про розвиток комп'ютерної техніки в сучасних умовах, який досяг такого рівня, що дає змогу говорити про утворення глобального інформаційного середовища. Комп'ютер надає можливість використовувати ресурси Інтернету, на оптичних дисках записувати і розповсюджувати бібліотеки, в тому числі тематичні – музеї, виставкові зали, колекції творів усіх видів мистецтва.

Також, на наш погляд, з метою вдосконалення системи культурного виховання військовослужбовців слід активніше проводити культурно-виховну й просвітницьку роботу, активізувати роботу з сім'ями, роботу клубу, бібліотеки частини. Стало б не зайвим і спеціалізоване навчання фахівців культурно-просвітнього напрямку та підвищення їх кваліфікації, ознайомлення з сучасними формами і методами інформаційно-пропагандистського впливу.

Щодо розвитку матеріальної бази, то необхідно реконструювати діючі заклади військової культури, а також забезпечити необхідними ресурсами організацію дозвільної, художньо-освітньої роботи, діяльність гуртків аматорської творчості військовослужбовців. Духовність військовослужбовця тримається на пафосі, героїзмі і бойових традиціях. Без ідеалу не можна виховати справжнього бійця, не можна бути впевненим у ньому. Пошук такого ідеалу і є основною проблемою вихователя. Немає й чіткої програми формування позитивного іміджу ЗС України, бракує фільмів про сучасне військо, літературних творів з армійської тематики.

Таким чином, щоб оцінити перспективи виховання духовності військовослужбовців у ЗС України, потрібно глибоко проаналізувати світовий досвід, змінити підходи до всього виховного процесу, покращити матеріальне, кадрове, технічне забезпечення війська. Потрібна загальнонаціональна система патріотичного й духовного виховання. Ця справа важка, потребує наполегливості й концентрації зусиль на загальнонаціональному рівні. Виховання духовності військовослужбовців має досить чіткі перспективи. Мистецтво – це той засіб, який постійно може стати в пригоді. Його можливості – безмежні як за змістом, так і за формою застосування. Але й сам офіцер-вихователь має бути взірцем свідомої сформованої духовності, людиною широкої ерудиції, з різнобічним спектром інтересів.

Тому, щоб вирішувати цю проблему, необхідно ввести у всіх ВВНЗ нормативний цикл культурологічних дисциплін для всіх військових спеціалізацій. Культурологія у ВВНЗ є частиною професійної підготовки майбутніх офіцерів. Зв'язок політичної і моральної культури офіцерських кадрів є очевидним і забезпечується під час навчання за допомогою культурологічної підготовки.

Культурологія є частиною загальногуманітарної підготовки у ВВНЗ України і покликана забезпечити єдині методологічні підходи у вивченні культури і культурних процесів у суспільстві. Звідси, на нашу думку, серед перспективних напрямків подальших досліджень цієї проблеми є розробка теоретичних основ удосконалення викладання даної дисципліни у вищих військових навчальних закладах України.

Саме через культурологію найбільш повно реалізується процес гуманізації та гуманітаризації в системі вищої військової освіти, оскільки, по-перше, саме через культурологію знання повертаються в контекст культури; по-друге, формується гуманітарне мислення, що носить загальний характер, орієнтоване на зміст, діалогічне та звернене до людини; по-третє, поповнюються ті прогалини до вузівської системи гуманітарної освіти, що заважають їй повернутися на шлях європейської культурної традиції.

Одержано 30.03.2015

УДК 371.132:371.125

Олена Іванівна Федоренко,

*начальник кафедри психології та педагогіки
факультету з підготовки фахівців для підрозділів міліції
громадської безпеки та кримінальної міліції у справах дітей
Харківського національного університету внутрішніх справ,
доктор педагогічних наук, професор*

НАВЧАЛЬНІ МОЖЛИВОСТІ МУЛЬТИМЕДІЙНИХ ЗАСОБІВ НАВЧАННЯ У ПІДГОТОВЦІ КУРСАНТІВ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Аргументовано значні навчальні можливості мультимедійних засобів, доведено високу ефективність їх використання для засвоєння навчальної інформації. Показано, що використання мультимедійно поданої інформації позитивно впливає на розвиток пізнавальних процесів людини (сприйняття, пам'яті, мислення). Обґрунтовано доцільність використання мультимедійних засобів навчання при підготовці курсантів до професійної діяльності.

Покращити рівень підготовки майбутніх працівників органів внутрішніх справ до професійної діяльності можна шляхом використання у навчальному процесі мультимедійних засобів. Науково доведеним вітчизняні дослідники визнають факт, що візуалізація та наочність навчальної інформації на 30 % покращує засвоєння матеріалу. «За результатами сучасних досліджень, – пише Г. Селевко, – в пам'яті людини залишається 1/4 почутого, 1/3 побаченого, 1/2 побаченого і почутого одночасно, 3/4 якщо до того ж учня залучено до активних дій» [6].

За допомогою зору суб'єкт навчання сприймає не лише текст, але й наочність різного роду, забезпечуючи включення не лише логічного мислення та пам'яті, але й образного мислення й образної пам'яті. Зокрема, на думку В. Меламуд, «комп'ютерна візуалізація формує уявлення, які займають центральне місце в образному мисленні» [4]. Деякі автори вважають, що мультимедійні засоби сприяють розвитку емоційної пам'яті завдяки більш емоційному сприйняттю навчального контенту (Л. Гризун, Т. Хачумян), асоціативної, звукової та візуальної пам'яті студента» (І. Ібрагімов), символічного або візуального мислення та пам'яті (О. Гребенюк, Р. Арнхейм). За висновками І. Захарової [2], мультимедійні засоби, які використовують графіку, сприяють розвитку таких важливих якостей, як інтуїція, а В. Меламуд відзначає їх позитивний вплив на розвиток творчої рефлексії мислення.

Важливість візуалізації навчального матеріалу обумовлена тим, що людина 95 % всієї інформації отримує візуально, причому «наочні образи

виступають як обов'язковий елемент і чуттєва основа мислення» (Ю. Жук), а для нашої традиційної освіти характерно перебільшення значення вербально-логічного інтелекту (за оцінками фахівців, текст – переважаючий компонент підручника, який становить в середньому 65,9 % його обсягу, а у вищій школі – до 90 %).

Таким чином, мультимедійність можна розглядати як умову стимулювання афективних процесів (оскільки вона актуалізує позитивні емоційно-мотиваційні стани) та когнітивних процесів. Останній висновок може заперечуватись деякими фахівцями, тому ми наведемо аргументи на користь цієї позиції. Відзначимо, що дослідники виділяють два способи навчальної візуалізації: ілюстративний, допоміжний для знань, вже формалізованих у вербальній або табличній формах, і когнітивний, який породжує знання. Якщо ілюстративний спосіб покликаний сприяти навчальній мотивації, то когнітивна візуалізація призначена для полегшення когнітивних процесів та підвищення його ефективності.

Як вважає О. Мисечко [5], одним із найбільш простих і поширених прийомів когнітивної графіки є візуалізація структури навчального матеріалу. Її необхідність викликана тим, що домінуюче в навчанні усне джерело інформації характеризується «летючістю» і тому важче для сприйняття, а тим більше для осмислення. У таких випадках осмислення здійснюється після лекції з опорою на конспект або роздавальний друкарський матеріал. Навіть при високому ступені готовності до лекції осмислення, проведене в процесі слухання, має бути заверрене після лекції. Тим більше, що у віці, в якому перебувають. В. Марігодова вказує на необхідність попередньої дедуктивної обробки навчального матеріалу викладачем, в результаті якої він знаходить та створює образи, які відображують сутність навчального фрагмента. Вчений зауважує, що перетворення навчальної інформації у схеми, графіки, рисунки, символи забезпечує підвищення «рівня інформаційного потоку, що подається до мозку студента» [3].

При використанні мультимедійних засобів наочність представлена не лише статичною графікою, але й динамічною анімацією, відео. Динаміка мультимедіа наближає загальне враження від навчального матеріалу до сприйняття об'єктивної реальності, яка ніколи не з'являється статичною. Цей чинник, у свою чергу, сприяє прояву мимовільної уваги, яка (згідно з висновками когнітивних психологів з обов'язковістю концентрується на потенційно більш значущих стимулах.

Ці можливості дозволяють констатувати *здатність мультимедійних технологій впливати на обидві півкулі головного мозку*, включити додаткове джерело підвищення інтенсифікації навчання, пов'язане з типом інтелекту, притаманним лівій півкулі. До того ж, мультимедійно представлена навчальна інформація «дозволяють презентувати об'єкт, процес

в різних інформаційних видах, що сприяє більш точному відображенню його в ментальних образах» [1].

Механізм впливу мультимедійності розкриває Н. Анісімова і зазначає, що в процесі навчання подаються досить складні поєднання сенсорних стимулів. Завдання студента (курсанта) в тому, щоб розпізнати цю інформацію та засвоїти її. Мультимедійні технології надають усі можливості для здобуття інформації, що містить звук, графіку, відео та текст. При цьому різні стимули впливають на певні чуттєві рецептори, кожна сенсорна подія вносить свої відчуття [1]. Завдяки тому, що «при використанні мультимедіа у студентів працюють різні форми сприйняття, вони вчаться сприймати проблеми синтетично, одночасно виконувати декілька когнітивних завдань (слухати, дивитися, відбирати потрібне, писати).

Таким чином, використання у навчальному процесі мультимедійних засобів навчання сприйме удосконаленню і розвитку пізнавальних процесів курсантів, підвищенню якості й обсягу засвоєної ними інформації, дозволить реалізувати між предметні зв'язки, що в цілому позитивно позначиться на рівні їх підготовки до майбутньої професійної діяльності.

Список літератури:

1. Анисимова Н. С. Теоретические основы и методология использования мультимедийных технологий в обучении : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.02 / Анисимова Н. С. – СПб., 2002. – 48 с.
2. Захарова И. Г. Информационные технологии в образовании : учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений / И. Г. Захарова. – М. : Академия, 2005. – 192 с.
3. Марігодов В. К. Підвищення ефективності та розвитку пам'яті студентів шляхом дедуктивної обробки навчальної інформації / В. К. Марігодов // Нові технології навчання : наук.-метод. зб. – Київ : НМЦ ВО, 2006. – Вип. 44. – С. 32–38.
4. Меламуд В. Э. Особенности, некоторые направления и тенденции применения информационных технологий в современном образовании / В. Э. Меламуд // Мир психологии. – 2006. – № 2 (38). – С. 242–243.
5. Мисечко О. Є. Шляхи підвищення ефективності сучасної лекції / О. Є. Мисечко // Нові технології навчання : наук.-метод. зб. – Київ : НМЦ ВО, 2004. – Вип. 36. – С. 262–271.
6. Селевко Г. К. Педагогические технологии на основе информационно-коммуникационных средств / Г. К. Селевко. – М. : НИИ школьных технологий, 2005. – 208 с.

Одержано 30.03.2015

УДК 159.9:377

Юлія Юрївна Бойко-Бузиль,

*професор кафедри психології та педагогіки
навчально-наукового інституту права та психології
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат психологічних наук, доцент*

ГУМАНІЗАЦІЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УПРАВЛІНЦІВ СИСТЕМИ ОВС УКРАЇНИ

Піднято питання актуальності та необхідності гуманізації професійної підготовки майбутніх управлінців системи органів та підрозділів Міністерства внутрішніх справ України. Розкрито сутність поняття гуманізації, виокремлено принципи та педагогічні умови професійної підготовки в рамках означеної проблематики.

Європейський вектор розвитку нашої країни загострив питання якості сучасної післядипломної освіти й зокрема, професійної підготовки юридичних кадрів системи органів та підрозділів МВС України. Ключовою фігурою функціонування системи ОВС України є її керівна ланка. Аналіз існуючої практики юридичної освіти, свідчить про те, що процес професійної підготовки майбутніх управлінців здійснюється на старих підходах, в рамках традиційної «знанневої» парадигми, що конче потребує зміни, принаймні гуманізації.

У сучасних умовах все більш пріоритетними стають проблеми духовно-морального громадянського становлення та розвитку особистості, що відповідно, робить гуманістичні установки й ідеали бажаними на всіх рівнях соціального життя. Гуманістична спрямованість в період становлення фахівця може і повинна здійснювати сьогодні свій ефективний вплив на саморозвиток та підготовку до морально виправданої майбутньої життєдіяльності [2] й професійної діяльності. Відповідно, саме гуманізація професійної підготовки, зокрема майбутніх керівників ОВС України стає пріоритетним завданням сучасної освіти та запорукою подальшого успішного виконання управлінської діяльності на засадах повного прийняття як себе так і свого оточення.

Обґрунтування гуманістичного або людиноцентристського підходу, здійснили такі вітчизняні науковці як А. М. Алексюк, Ш. О. Амонашвілі, В. П. Беспалько, І. Д. Бех, Ю. К. Бабанський, О. І. Вишневецький, І. А. Зязюн, В. Г. Кремень, А. С. Макаренко, В. О. Сухомлинський, О. Я. Савченко та інші.

Історична традиція трактує термін «гуманістичний» як характеристику системи цінностей, які підносять людину; тобто про гуманізм, гуманне, гуманістичне можна говорити лише тоді, коли йдеться про діяльність,

навчання, соціальний інститут, вчинки, які підносять людину, сприяють її благу, щастю, свободі, справедливості. Щоб досягти єдності у вихідних базових концептах аналізованої проблеми, ми розглядаємо гуманізм як світогляд, який найкращим способом сприяє формуванню людського в людині, а гуманізацію як спосіб формування таких особистостей.

Гуманізація професійної підготовки майбутніх керівників системи ОВС України має два аспекти, а саме: психологічний, який передбачає активізацію ролі людини, індивідуалізацію професійної підготовки та загальнокультурний, під яким розуміється гуманітарна культура взагалі.

Гуманізація освіти, зокрема професійної підготовки, має бути спрямована на створення таких форм, змісту, методів навчання й виховання, міжособистісних взаємин, які забезпечують ефективне розкриття індивідуальності, пізнавальних процесів, особистісних якостей та сприяння становленню суб'єкта професійного навчання як гармонійно розвиненої особистості [1]. Тому, в основу змісту професійної освіти майбутнього керівника мають бути покладені наступні принципи: фундаментальність (теоретико-методологічна ґрунтовність і якість загально професійної і спеціалізованої підготовки); універсальність (базова підготовка в єдності зі спеціалізацією); інтегративність (об'єднання наукових досліджень та навчально-виховного процесу в цілому); варіативність (різноманітність освітніх технологій, адекватних індивідуальним можливостям і особливостям особистості майбутнього управління, вибір об'єму і темпів у засвоєнні навчальної інформації); багаторівневість (різноманітні форми післядипломної і додаткової освіти); відповідність (процес приведення професійного навчання вимогам, що висувуються майбутньою професійною діяльністю управління).

Спираючись на перераховані принципи, можна виділити основні завдання професійної освіти майбутньої керівної ланки системи ОВС України: багатогранне засвоєння системних знання про людину у взаємозв'язках з природою, культурою, суспільством, правом тощо; забезпечення проблемно-змістовного взаємозв'язку гуманітарних, культурологічних, психолого-педагогічних дисциплін; створення умов для становлення особистісної і професійної культури майбутнього керівника як способу його життєдіяльності.

Серед основних педагогічних умов гуманізації професійної освіти майбутніх керівників слід означити: розширення змістового спектру гуманітарних дисциплін; забезпечення гуманних взаємин у навчальній моделі; розвиток сфери реальної гуманістичної діяльності; психолого-педагогічна підтримка особистості; застосування активних форм діалогового спілкування.

Таким чином, проблеми гуманізації освіти, формування гуманістичних принципів в професійній освіті, гуманістична підготовки майбутніх керівників системи ОВС України залишаються об'єктом дослідження

наших подальших розвідок, зокрема що стосується реалізації гуманістичного підходу у майбутній професійній діяльності.

Список літератури:

1. Балл Г.О. Орієнтири сучасного гуманізму (в суспільній, освітній, психологічній сферах) / Г. О. Балл. – Київ ; Рівне : Вид-во О. Зень, 2007. – 172 с.
2. Опольська М. В. Проблема гуманізації професійної підготовки майбутнього фахівця / М. В. Опольська // Матеріали Міжнародної наук.-практ. конф. «Єдність особистісного і соціального факторів у виховно-му процесі навчального закладу». – Полтава : АСМІ, 2004. – С. 223–227.

Одержано 30.03.2015

УДК 378.6:004

Костянтин Леонідович Бугайчук,

*начальник науково-дослідної лабораторії з проблем протидії злочинності
навчально-наукового інституту підготовки фахівців
для підрозділів кримінальної міліції
Харківського національного університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент*

**«БЕЗШОВНЕ НАВЧАННЯ» ЯК СУЧАСНА КОНЦЕПЦІЯ
ВДОСКОНАЛЕННЯ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ ВНЗ МВС**

Досліджено зміст терміна «безшовне навчання» в контексті застосування у навчальному процесі сучасних інформаційно-комунікаційних технологій та парадигми «life long learning». Визначено основні напрями створення передумов для реалізації безшовного навчання у діяльності вищих навчальних закладів системи МВС.

Сучасні вимоги до освітнього процесу полягають, насамперед, у органічному поєднанні отриманих курсантами, студентами, слухачами формальних знань та застосуванням їх на практиці. Стрімкий розвиток сучасних інформаційно-комунікаційних технологій та їх застосування у навчальному процесі в різних контекстах створюють усі передумови для реалізації концепції «навчання протягом всього життя», відповідно до якої навчальний процес не закінчується у освітній установі, він органічно продовжується протягом усього життя. Більше того, маємо підкреслити, що навіть сам процес навчання не має закінчуватися в класах шкіл та аудиторіях вищих навчальних закладів. Ми маємо створювати усі умови для продовження навчання наших курсантів та студентів у неформальній обстановці, заохочувати їх наукові пошуки, створювати ситуації, відповідно до яких вони зможуть побачити результати власного навчання у реальному житті.

Однією з освітніх концепцій, яка спрямована на вирішення зазначених питань є парадигма безшовного навчання.

У загальному вигляді безшовність – забезпечення сумісності між програмним забезпеченням розробленим для різних операційних систем. Безшовність дозволяє надавати рівні можливості для навчання, не залежно від використовуваних пристроїв забезпечуючи можливість реалізації безперервності навчального процесу та цілісності навчальної інформації [1].

За аналогічним принципом можна розглядати безшовність у навчанні. На думку Майка Кеплера під безшовним навчанням розуміють здійснення процесу навчання в різних умовах, з використанням різних технологій і видів діяльності. Він, а також фахівці Відкритого Британського університету зазначають, що безшовне навчання має місце у випадку його безперервності в наступній комбінації: місце, час, технології, соціальні умови. Таке навчання може бути навмисним, наприклад, коли навчальна діяльність починається в класі і продовжується в рамках неофіційної дискусії з колегами або в Інтернеті вдома. Воно також може бути випадковим, наприклад, коли ви дізнаєтеся цікаву інформацію з газети, телевізійної програми чи розмови з друзями, а потім осмислюєте її з друзями, колегами, шукаєте приклади її застосування, апробуєте в навчальних аудиторіях.

Хоча безшовне навчання не залежить безпосередньо від особистих цифрових пристроїв, таких як планшет, ПК, смартфон, проте ці пристрої можуть виконувати сполучну функцію і забезпечити безперервність навчального процесу. Одним з таких прикладів, є їх використання в «мертвий час»: поїздка в транспорті, очікування в черзі і т. ін. Так звані перерви в навчальній діяльності – «шви», свого часу були очевидними, натомість постійний доступ до освітніх ресурсів, інтеграція формального і неформального навчання в будь-якому місці і в будь-який час можуть призвести до їх стирання і зникнення [2; 3].

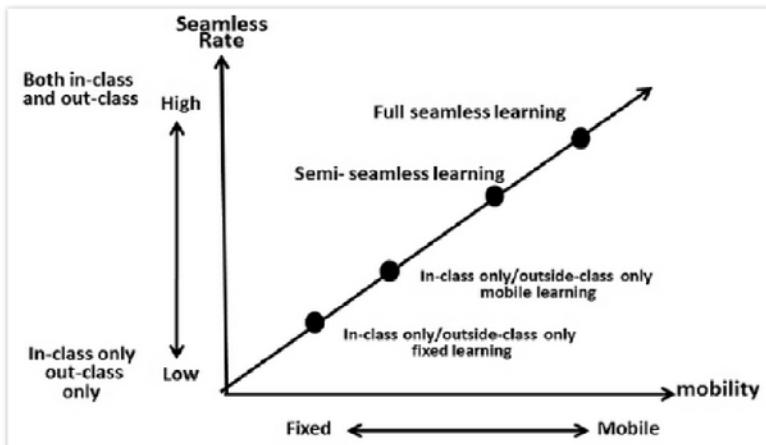

Рис. 1 Кореляція безшовного навчання та мобільних технологій

Інші науковці додають, що безшовне навчання передбачає, що студенти можуть вчитися, залежно від потреби в конкретній ситуації і що вони можуть переходити від одного сценарію навчання до іншого легко і швидко, можливо, з використанням їх особистого мобільного пристрою в якості посередника. Ці сценарії можуть включати в себе індивідуальне навчання, навчання в парах, невеликій групі або у великому інтернет-співтоваристві з можливим залученням вчителів, родичів, фахівців в аудиторіях, на відстані, на відкритому повітрі, в парках і музеях. Ці контексти складаються з конфігурації діяльності, матеріальних ресурсів і відносин, які знаходяться в суміщених фізичних чи віртуальних просторах, забезпечуючи нові можливості для підтримки навчання [4].

Інге де Ваард виділяє наступні ознаки безшовного навчання:

- охоплює формальне і неформальне навчання;
- охоплює приватне і соціальне навчання;
- у будь-якому місці, в будь-який час;
- повсюдний доступ до навчальних ресурсів;
- охоплює фізичні та цифрові простори;
- допускає використання декількох типів пристроїв (технологій);
- передбачає здійснення синтезу (попередні знання, нові знання, міждисциплінарне навчання);
- охоплює кілька педагогічних моделей навчання або декілька моделей діяльності [5].

Отже, безшовне навчання краще розглядати як напрям вдосконалення навчального процесу. Ця концепція передбачає гармонійне поєднання формальної та неформальної навчальної діяльності для підтримки її безперервності і, що важливо, практикоорієнтованості. Загальним для більшості визначень безшовного навчання є мета – підтримувати безперервність навчального процесу в основному за рахунок формування в учнів мотивації дізнаватися щось нове, виконувати самостійний пошук інформації. Ця концепція потрібна, щоб робити переходи між різними ситуаціями навчання і зв'язками так гладко, наскільки це можливо.

Як передумовами реалізації концепції безшовного навчання у вищих навчальних закладах МВС може бути:

- створення викладачами цифрових репозиторіїв власних навчальних матеріалів, доступ до яких може мати будь-який курсант, студент, слухач;
- ведення тематичних блогів, в яких можлива публікація додаткових навчальних матеріалів за тематикою дисципліни;
- організація віртуальних груп та майданчиків для неформального спілкування аудиторії;
- впровадження у власні курси «творчих завдань», які мають розширювати кругозір аудиторії, показувати приклади застосування формальних знань у практичній діяльності ОВС, міждисциплінарні зв'язки тощо.

Список літератури:

1. Дмитриевская Н. А. Смарт образование [Електронний ресурс] / Н. А. Дмитриевская. – Режим доступу: www.mesi.ru/upload/events/presentations/smart_education.ppt.
2. Keppell M. Personalised Learning Strategies for Higher Education Professor [Електронний ресурс] / Mike Keppell. – Режим доступу: http://eprints.usq.edu.au/25679/1/Keppell_2014.pdf.
3. Innovating Pedagogy 2012: Exploring new forms of teaching, learning and assessment, to guide educators and policy makers [Електронний ресурс] // Institute of Educational Technology The Open University. – Режим доступу: <http://www.open.ac.uk/blogs/innovating>.
4. Otero N. Challenges in designing seamless-learning scenarios: affective and emotional effects on external representations / N. Otero, M. Milrad, Y. Rogers // Int. J. Mobile Learning and Organisation. – 2011. – Vol. 5, No. 1. – P. 15–27.
5. Inge Ignatia de Waard What would you do? Is learning inside MOOC affected more by seamless learning challenges (tech & human) or by self-directed learning capacities (human & tech)? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.slideshare.net/ignatia/sdl-versus-seamless-learning-yhhf-meeting-final>.

Одержано 28.02.2015

УДК 378

Тетяна Петрівна Колісник,

*доцент кафедри інформаційної та економічної безпеки
навчально-наукового інституту підготовки фахівців
для підрозділів кримінальної міліції
Харківського національного університету внутрішніх справ,
кандидат педагогічних наук, доцент;*

Ірина Костянтинівна Сезонова,

*професор кафедри інформаційної та економічної безпеки
навчально-наукового інституту підготовки фахівців
для підрозділів кримінальної міліції
Харківського національного університету внутрішніх справ,
кандидат технічних наук, доцент*

**ФОРМУВАННЯ ОСНОВ ПРОФЕСІЙНО-ОСОБИСТІСНОЇ
СТІЙКОСТІ У МАЙБУТНІХ ПРАЦІВНИКІВ ОВС**

*Визначено чинники формування професійно-особистісної стійкості,
педагогічні принципи педагогічного супроводу формування основ профе-
сійно-особистісної стійкості, педагогічні умови формування професійно-
особистісної стійкості у курсантів.*

Освіта належить до найважливіших напрямків державної політики України. Якісна освіта є необхідною умовою забезпечення сталого

демократичного розвитку суспільства, консолідації усіх його інституцій, гуманізації суспільно-економічних відносин, формування нових життєвих орієнтирів особистості.

Сучасний ринок праці вимагає від випускника не лише глибоких теоретичних знань, а здатності самостійно їх застосовувати в нестандартних, постійно змінюваних життєвих ситуаціях, переходу від суспільства знань до суспільства життєво компетентних громадян [1, с. 2].

Професійна підготовка працівників органів внутрішніх справ передбачає поєднання правової підготовленості до виконання оперативно-службових завдань з високими моральними якостями і наявністю професійно-особистісної стійкості.

Проблема формування професійної стійкості особистості носить комплексний характер і знаходиться на перетині дослідницьких напрямків педагогіки, психології, фізіології, соціології та інших наук, пов'язаних з навчально-виховним процесом. Роботи окремих авторів присвячені розгляду різних аспектів стійкості: емоційної стійкості (Ф. Д. Горбов, В. І. Лебедев, С. А. Мірелян, В. В. Суворова, І. В. Зільберман), моральної стійкості (В. Е. Чудновський), завадостійкості (В. Д. Небиліцин, В. Д. Хомская), адаптації до стресових ситуацій (Л. А. Китаєв-Смик, Д. І. Медведєв, В. В. Суворова), стійкості фізіологічних і психологічних функцій при дії екстремальних факторів (В. І. Медведєв), стійкості в умовах сенсорної ізоляції (У. М. Кузнецов, В. І. Лебедев), психологічної підготовки людини до складних видів професійної діяльності (Г. Т. Береговий, Ф. Д. Горбов, А. А. Леонов, В. І. Лебедев).

Професійна стійкість являє собою інтегративне особистісне утворення сукупності професійно-педагогічних знань і вмінь, ціннісно-цільових і емоційно-вольових якостей особистості, що дозволяють успішно виконувати професійну діяльність протягом тривалого часу, зберігаючи працездатність і інтерес до цієї діяльності, що забезпечує прийняття майбутньої правоохоронної діяльності в якості суб'єктно розвиваючої.

Спрямованість навчального процесу у вищому навчальному закладі на формування професійно-особистісної стійкості у курсантів забезпечує безперервність самоосвітньої діяльності і повинна відповідати кваліфікаційним вимогам підготовки фахівців правоохоронної сфери.

Чинниками формування професійно-особистісної стійкості курсантів виступають об'єктивні (матеріально-побутові умови, якість професійної підготовки майбутніх професіоналів, соціальні відносини, матеріально-технічна оснащеність навчального процесу і ін.) і суб'єктивні (особливості індивідуальної свідомості курсантів, морально-вольові якості їх особистості, мотиви навчальної діяльності, ціннісні орієнтації та установки, задоволеність працею і обраною професією; рівень сформованості професійної стійкості курсантів; сформованість професійно важливих якостей

курсанта-майбутнього працівника органів внутрішніх справ), відносини між якими носять характер взаємозв'язку і взаємодії.

Принципами педагогічного супроводу формування основ професійно-особистісної стійкості в курсантів у навчально-виховному процесі вищого навчального закладу є: прийняття курсанта з усіма його перевагами і недоліками через розуміння причин, що викликали прояви нестійкості; урахування індивідуально-особистісних особливостей курсанта; опора на позитивне в особистості курсанта; формування позитивної перспективи життєдіяльності і професійної спроможності майбутнього правоохоронця; поєднання загальнопедагогічних технологій виховної роботи зі спеціальними технологіями розвитку професійної стійкості у курсантів. Основними педагогічними умовами формування професійно-особистісної стійкості в курсантів є такі, як: реалізація особистісно орієнтованого, діяльнісного та полісуб'єктного підходів, що припускають розгляд курсанта як самоорганізованого суб'єкта; впровадження комплексних заходів формування професійної стійкості курсантів як в рамках навчального простору, так і в ситуації позанавчальної взаємодії; готовність викладацького складу до правоохоронно-організаторської діяльності забезпечується цільовою підготовкою в області формування професійно-особистісної стійкості в курсантах.

Проведений аналіз дозволив зробити висновок, що професійна підготовка у вищих навчальних закладах є одним з етапів професійного становлення офіцера, на якому відбувається інтенсивне формування професійних знань, умінь і навичок, професійно важливих якостей, закладається і розвивається позитивне ставлення до професії правоохоронця, що переростає в ціннісне ставлення до майбутньої професійної діяльності. Зіставлення різних точок зору на феномен професійно-особистісної стійкості дозволило обґрунтувати досліджуване явище як інтегративного особистісного утворення сукупності професійних знань і умінь, ціннісно-цільових і емоційно-вольових якостей особистості, що дозволяють успішно виконувати професійну діяльність протягом тривалого часу, зберігаючи працездатність і інтерес до цієї діяльності.

Список літератури:

1. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012-2020 роки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://guonkh.gov.ua/content/documents/16/1517/Attaches/4455.pdf>.
2. Чудновский В. Э. К вопросу о психологической сущности устойчивости личности / В.Э. Чудновский // Вопросы психологии. – 1978. – № 2, ч. 1. – С. 23–34.
3. Платонов К. К. Структура и развитие личности / К. К. Платонов. – М. : Наука, 1986. – 255 с.

Одержано 31.03.2015

УДК 378.147:358.4

Ольга Геннадіївна Марченко,

*доцент кафедри фундаментальних дисциплін
факультету інформаційних та технічних систем*

*Харківського університету Повітряних Сил імені Івана Кожедуба,
кандидат педагогічних наук, доцент*

УТОЧНЕННЯ ПРОФЕСІОГРАМИ ВІЙСЬКОВОГО ФАХІВЦЯ Авіаційного Профілю

Запропоновано схему професіограми військового фахівця авіаційного профілю у складі трудової грами (опис вимог і виробничих дій військово-авіаційної професії), середограми (характеристика виробничо-професійного середовища), психограми (опис професійно-важливих психологічних якостей особистості), соціограми (світоглядна та громадянська позиція), акмеограми (перспективи особистісного розвитку та просування по службі).

За умов реформування Збройних Сил України однією із актуальних проблем кадрової політики є розробка професіограм на основі виявлення професійно-важливих якостей майбутніх військових фахівців. У нашому дослідженні зроблено спробу вточнити професіограму військового фахівця авіаційного профілю.

Як відомо з наукових джерел, професіограмою називається документ, в якому описуються виробничо-технічні, психологічні, медико-гігієнічні особливості спеціальності (професії, штатної посади). До складу професіограми має входити опис загальної професіографічної та соціальної характеристики професії, перелік вимог, які певна професійна діяльність пред'являє до психофізіологічних функцій людини. Окрім особливостей професії, професіограма визначає кваліфікаційний профіль, в якому відображені кількісні характеристики професійно-важливих якостей фахівця [1].

Методологічними підходами до розробки професіограми обрано системний, особистісно-діяльнісний, ресурсний, компетентнісний, акмеологічний підходи.

У складанні професіограми додержувалися таких принципів:

- комплексності, дотримання якого дозволяє уникнути однобічного висвітлення професії (спеціальності, штатної посади);
- цілеспрямованості, що визначає основну мету професійного функціонування;
- типізації та диференціації, що полягає в тому, що опис професії (спеціальності, штатної посади) має відбивати загальні риси, що поєднують її зі спорідненими спеціальностями, та враховувати особливості;

- перспективності, що окреслює перспективи оволодіння професією;
- реальності, що виконується в поєднанні з принципами цілеспрямованості та перспективності;
- надійності, що передбачає опис не тільки штатних, але й екстремальних професійних ситуацій;
- науковості, що передбачає спирання на науки про працю (психологію праці, професіологію, ергономіку, валеологію) [2].

Методика розробки професіограм передбачає вивчення документації, спостереження, опитування, анкетування, бесіди, тестування, інтерв'ювання, аналіз реклаमाцій Замовника, розбір помилок у роботі фахівця, самостереження, самозвіт, експеримент, алгоритмічний аналіз, хронометраж, вивчення умов діяльності, її фізіологічних і соціально-психологічних аспектів [3].

Ураховуючи зазначене, а також зміст, форми, соціальні та виробничі умови професійної військово-авіаційної діяльності, перспективи її вдосконалення, ми представили професіограму майбутнього військового фахівця авіаційного профілю як єдність трудової грами, середовища, психограма, соціограма, акмеограма [4].

Так, *трудограма* включає загальні відомості про військово спеціальність (штатну посаду): найменування та призначення спеціальності (посади); тип професії («людина – літак – середовище», «людина – людина»); професію («військовий»); спеціальність; спеціалізацію; кваліфікацію; вид Збройних Сил (Повітряні Сили Збройних Сил України); рід військ («авіація»), профілюючий вищий військовий навчальний заклад (Харківський університет Повітряних Сил України імені Івана Кожедуба); вимоги до військово-професійної підготовки: необхідні бойові, моральні, індивідуальні якості; засвоєні природничо-наукові, соціально-гуманітарні, психолого-педагогічні, військово-професійні знання; основний зміст функціональних обов'язків: опис і аналіз основних завдань і операцій військово-професійної, навчально-бойової, командирської, виховної, адміністративно-господарської діяльності; характеристика виконавських дій; протипоказання до діяльності: вимоги професійного відбору, лікарсько-льотної комісії.

Средограма містить характеристику виробничо-професійного середовища, робочого місця, засобів і знарядь праці; об'єкти військово-професійної діяльності (авіаційна техніка); рівень технічної оснащеності та автоматизації професійної діяльності; основний канал передачі інформації: особливості переробки інформації та прийняття рішень; кліматичні, санітарно-гігієнічні, ергономічні, естетичні умови діяльності; типовий розпорядок дня: організація та режим праці; професійні шкідливості (інформаційні, польотні переваження, гіпоксія, соціально-психологічна дезадаптація).

Психограма описує психологічні якості особистості: виражена особистісно-професійну спрямованість на військово-авіаційну діяльність; емоційно-вольову стійкість; здатність до швидкої мобілізації та перебування сенсомоторних навичок; практичний тип, логіка, темп мислення; сміливість, рішучість, ініціативу; уміння без зайвих коливань приймати рішення в умовах нестачі інформації, стійкість уваги в умовах відволікаючих впливів і дефіциту часу; просторове орієнтування; оперативну пам'ять; психологічна та фізична витривалість; довгострокова пам'ять; координація рухів; чітка дикція, лаконічність, упевненість, ясність, енергійність мовлення.

Соціограма включає сформованість світоглядної та громадянської позиції, яка передбачає актуалізовану потребу в самопізнанні та самоаналізі; належний рівень інтелектуального розвитку для адекватної самооцінки, оцінки оточуючих людей, суспільних процесів і явищ, стійкі погляди та їх реалізація в суспільній діяльності, орієнтацію на авторитет командира (старшого товариша), відповідальне ставлення до виконання громадського обов'язку, суспільна активність, честь, повага до традицій, законів і моральних норм колективу, адекватні способи самоствердження в колективі, дисциплінованість, вихованість; здатність до створення сприятливого психологічного клімату, попередження та подолання конфліктів; врахування індивідуальних і соціально-психологічних особливостей підлеглих.

Акмеограма описує можливість просування по службі, самоствердження у професійному плані, підвищення рівня професійної компетентності; матеріальну забезпеченість, владні амбіції, романтику служби; перспективи професійного зростання.

Уточнена професіограма може бути використана у здійсненні кадрової політики командирами частин (підрозділів), керівниками вищих військових навчальних закладів, фахівцями кадрового менеджменту.

Список літератури:

1. Розробка професіограм та виявлення професійно-важливих якостей для військових спеціальностей (професій, штатних посад). Методичні рекомендації / За ред. Ю. В. Стасєва. – Харків : Контур, 2006. – 24 с.
2. Гарбер Е. И. Методика профессиографии / Е. И. Гарбер, В. В. Козача. – Саратов : Изд-во Саратов. ун-та, 1992. – 196 с.
3. Барко В. І. Професіографічний опис основних видів діяльності в органах внутрішніх справ України : практ. посіб. / В. І. Барко, Ю. Б. Ірхін, Т. В. Нещерет, О. В. Шаповалов. – Київ : Київ. нац. ун-т внутр. справ, 2007. – 100 с.
4. Акмеологія з основами психології кар'єри : навч. посіб. / [уклад. О. М. Гавалешко, В. В. Пасніченко, Т. А. Кривко]. – Чернівці : Рута, 2004. – 84 с.

Одержано 31.03.2015

УДК 159.95./796.01

Інеса Садігівна Василенко,

*старший викладач кафедри педагогіки та психології
Харківської державної академії фізичної культури*

ВИКОРИСТАННЯ ТРЕНІНГУ САМОРЕГУЛЯЦІЇ В ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ СТУДЕНТІВ-СПОРТСМЕНІВ

Запропоновано використовувати тренінг саморегуляції в процесі професійної підготовки студентів-спортсменів з метою підвищення спортивного результату і зберігання оптимального психоемоційного стану для подальшої спортивної боротьби.

Сучасний спорт характеризується значними збільшеннями спортивних навантажень, що в свою чергу привело до зростання психоемоційної напруги у спортсменів. Постійні фізичні навантаження впливають не тільки на фізичну перевтому, а і на загальний психоемоційний стан спортсмена. Сьогодні в спортивній практиці поширене явище, коли спортсмени беруть участь у змаганнях недостатньо до нього підготовлені – фізично, технічно, тактично, психологічно. На підставі недостатньої підготовленості у спортсменів починають формуватися різноманітні прояви негативних психічних станів, які в свою чергу несуть не тільки зниження змагального результату, а зниження діяльності взагалі. Чим довше ці стани будуть присутні у спортсменів без належної психічної корекції тим самим є ймовірність закріплення негативних емоцій, що будуть асоціюватися у спортсменів зі змагальною діяльністю. У зв'язку з цим фахівцям в галузі фізичної культури та спорту, а саме тренерам та психологам необхідно оволодіти певними знаннями та навичками, щодо застосування тренінгу з саморегуляції при підготовці студентів-спортсменів. Саме тренінг з саморегуляції дозволяє вирішувати наступні завдання:

- активізація процесу самопізнання;
- навчання різних технікам експрес-регуляції емоційного стану;
- підвищення самооцінки та позитивного ставлення до себе і своїх можливостей, щодо спортивного результату;
- формування навичок довільного контролю;
- навчитися засобам зняття напруги та виснаженості після тренування та змагання;
- оптимізація психоемоційного стану;
- підвищення стресостійкості;
- зміна, небажаного стану на оптимальний стан;

– швидке відновлення після психемоційного навантаження (тренування, участь у змаганнях).

На теперішній час проблема саморегуляції знаходиться в центрі уваги психологічної науки. Проблема саморегуляції в психології досліджувалась наступними вченими, Б. Г. Ананьєвим, А. Н. Леонтєвою, А. М. Матюшкіним, А. В. Петровським, Б. Ф. Ломовим, С. Л. Рубінштейна, А. А. Смирнова, Актуальність суб'єктивного підходу в дослідженні саморегуляції підтверджується роботами В. А. Іваннікова, М. Ф. Секача, В. І. Слободчикова, Е. О. Смирнової, Б. А. Сосновського та ін. Засоби безпосереднього управління та регуляції станів людини відображені в працях В. А. Ганзена, Л. П. Гримах, Л. Г. Дикої, Н. Д. Завалової, В. П. Некрасова, Н. А. Худакова, В. А. Пономаренко, А. О. Прохорова. Засновники техніки самовпливу Х. М. Алиєву, І. А. Гольдваргу, А. І. Богаєвої, Г. І. Гуревичу, О. І. Жданову, В. С. Лобзину, В. Л. Марищуку, Ю. М. Орлову, А. С. Ромену, А. М. Свядошу дають можливість використовувати техніки самовпливу в тренінгу саморегуляції для формування навиків саморегуляції [1, с. 3].

Саморегуляція є особливий психічний механізм С оптимізації стану людини. Таке розуміння, передбачає наявність спеціальних прийомів і технік самонавіювання [2, с. 516].

Саморегуляція є внутрішньою цілеспрямованою активністю людини, яка реалізується за участю різних процесів, явищ і рівнів психіки. У процесах саморегуляції отримує вираження єдність і системна цілісність психіки, о спрямовує та активізує особистість на оволодіння свого психоемоційного стану.

Висновки. В спортивній діяльності саме саморегуляції розглядається достатньо широко, оскільки саморегуляції поєднує у собі цілісну взаємозалежну структуру, котра не тільки управляє своїм психічним станом, а і взагалі усім організмом, що надає особу значимість в професійній спортивній діяльності. Саме вміння управляти своїм психоемоційним станом, через оволодіння прийомами саморегуляції надає можливість студентам-спортсменам успішно здійснювати свою спортивну та навчальну діяльність. Тому за допомогою тренінгу саморегуляції є можливість вирішувати різноманітні проблеми особистості студента-спортсмена. Тренінг саморегуляції надає можливість студентам-спортсменам не тільки оптимізувати свій психоемоційний стан та бути підготовленим до участі у змаганнях, але й попереджувати негативний вплив виснажливих тренувань та змагань високого рівня. Саме тому, в процесі професійної підготовки спортсменів необхідно застосовувати тренінг саморегуляції.

Список літератури:

1. Славнова Т. О. Оптимизация саморегуляции психических состояний сотрудников органов внутренних дел : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.01 / Славнова Т. О. – М., 2003. – 23 с.

2. Габдреева Г. Ш. Методы регуляции психического состояния / Г. Ш. Габдреева // Психология состояний : хрестоматия / сост. Т. Н. Васильева, Г. Ш. Габдреева, А. О. Прохоров ; под ред. проф. А. О. Прохорова. – М. : ПЕР СЭ ; СПб. : Речь, 2004. – С. 516–530.

Одержано 31.03.2015

УДК 371.132:371.125

Євген Ігорович Гаркавцев,

*старший викладач кафедри психології та педагогіки
факультету з підготовки фахівців для підрозділів міліції
громадської безпеки та кримінальної міліції у справах дітей
Харківського національного університету внутрішніх справ*

РОЛЬ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОГО КЛІМАТУ В КОЛЕКТИВІ КУРСАНТІВ У ФОРМУВАННІ ЇХ ПРОФЕСІЙНОЇ НАДІЙНОСТІ

Визначено поняття «соціально-психологічний клімат», його сутність і зміст. Розглянуто питання, пов'язані із соціально-психологічним кліматом у колективі курсантів, його ознаками та особливостями. Визначено заходи, запровадження яких сприятиме формуванню сприятливого соціально-психологічного клімату в колективі курсантів.

Соціально-психологічний клімат – сторона міжособистісних відносин, яка виявляється у виді сукупності психологічних умов, які сприяють або суперечать продуктивній суспільній діяльності і всебічному розвитку особистості в групі.

Згідно з термінологією, що існує у психології, психологічний клімат колективу можна визначити як переважний, відносно стійкий психічний стан (настрій) колективу, що відображає особливості його життєдіяльності.

Аналіз соціально-психологічної літератури свідчить, що всі автори визначають велику роль соціально-психологічного клімату в житті колективу, в життєдіяльності кожної особистості.

Отже, соціально-психологічний клімат – це результат спільної діяльності людей, їх міжособистісної взаємодії. Він проявляється в таких групових ефектах, як настрої і думка колективу, індивідуальне самопочуття і оцінки умов життя і роботи особистості в колективі. Ці ефекти виражаються у взаєминах, пов'язаних з процесом діяльності (навчання, праці) і рішенням загальних завдань колективу. Члени колективу, як особи, визначають його соціальну мікроструктуру, своєрідність яка обумовлюється соціальними і демографічними ознаками (віком, статтю, професією, освітою, національністю, соціальним походженням). Психологічні

особливості кожної особистості, яка є членом цього колективу, сприяють або заважають формуванню почуття спільності, тобто впливають на формування соціально-психологічного клімату в колективі.

Соціально-психологічний клімат, який спостерігається у різних колективах, може різнитися за своїм змістом і спрямуванням. З огляду на це виокремлюють три основних види соціально-психологічного клімату: з позитивною, негативною і нейтральною спрямованістю. Клімат із позитивною спрямованістю має назву сприятливого, або здорового, з негативною спрямованістю – несприятливого, або нездорового. Клімат, спрямованість якого чітко не визначено, називається нейтральним [1].

Слід підкреслити, що спрямованість соціально-психологічного клімату в колективі суттєво впливає не тільки на взаємини між членами колективу, а й на формування певних особистісних рис та якостей особистості, зокрема, професійно важливих.

Професійна надійність визначається нами як інтегративна цілісна характеристика особистості майбутнього правоохоронця, основу якої складає комплекс особистісних якостей (мотиваційних, емоційно-вольових, пізнавальних та ін.), сформованість яких забезпечує ефективне виконання (завдань) професійної діяльності. Професійна надійність може бути сформована в процесі підготовки до професійної діяльності під час навчання курсанта у вищому навчальному закладі для чого необхідно створити певні педагогічні умови. Однією з таких умов є створення сприятливого соціально-психологічного клімату в колективі курсантів.

З метою створення сприятливого соціально-психологічного клімату в курсантському колективі нами було розроблено комплекс заходів, найголовнішими серед яких є:

- систематичне вивчення стану соціально-психологічного клімату в курсантському колективі в контексті сутнісних взаємозв'язків структурних його компонентів;
- підвищення рівня психологічної готовності керівництва курсів до реалізації управлінської функції щодо формування соціально-психологічного клімату;
- вдосконалення стилю керівництва та форм, методів і прийомів управління;
- підвищення рівня психологічної компетентності керівництва курсів;
- вдосконалення добору, розташування, комплектування колективу з урахуванням соціально-психологічної, психофізіологічної сумісності курсантів;
- гнучке регулювання взаємин у колективі, усунення протиріч між діловими та особистими стосунками в системі міжособистісних взаємин;

– здійснення заходів щодо забезпечення та підтримання психічного здоров'я, оптимістичного настрою у всіх членів колективу, від яких певною мірою залежить задоволеність колективом, почуття захищеності.

Формування соціально-психологічного клімату в курсантському колективі передбачала розв'язання низки завдань, серед них:

– актуалізація та розвиток у курсантів позитивної особистісно-професійної мотивації до забезпечення позитивного соціально-психологічного клімату в своєму професійному середовищі як важливої соціально-психологічної умови профілактики конфліктів, підвищення ефективності професійної (навчальної) діяльності, психологічного самопочуття та творчого саморозкриття кожного його учасника;

– збагачення теоретичної обізнаності курсантів в питаннях психології спілкування, формування комунікативних умінь та навичок, підвищення їх загальної психологічної культури;

– розвиток комунікативних здібностей курсантів, набуття практичних умінь і навичок аналізу та засвоєння стратегії розв'язання можливих конфліктних ситуацій, які виникають у процесі професійної взаємодії;

– формування психологічної культури керівництва курсів: оволодіння уміньми і навичками педагогічного впливу, запобігання та розв'язання конфліктів, формування у курсантів емпатії (як умінь відчувати стан іншої людини і співпереживати з нею) в повсякденному житті та у стресових ситуаціях;

– стимулювання самопізнання та самоаналізу властивостей і якостей особистості членів колективу, які складають морально-духовну основу міжособистісного спілкування та професійно-ділових взаємин.

Таким чином, формування сприятливого соціально-психологічного клімату в колективі курсантів сприятиме набуттю у них досвіду міжособистісного спілкування, позитивно позначиться на якості їх професійної підготовки і, як результат, на формуванні професійної надійності як майбутніх працівників органів внутрішніх справ.

Список літератури:

1. Парыгин Б. Д. Социально-психологический климат коллектива: пути и методы изучения / Б. Д. Парыгин. – Л. : Наука, 1981. – 192 с.

Одержано 28.03.2015

УДК 371.3=111(477)

Інна Леонідівна Іванова,

старший викладач кафедри іноземних мов

Харківського національного університету внутрішніх справ;

Ганна Сергіївна Оганезова,

викладач кафедри іноземних мов

Харківського національного університету внутрішніх справ

ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ПРИ ВИВЧЕННІ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ ЮРИДИЧНОГО СПРЯМУВАННЯ

Основною метою вивчення англійської мови юридичного спрямування є формування комунікативної компетенції. Впровадження інформаційних технологій сприяє підвищенню продуктивності навчального процесу, активізує пізнавальну діяльність, формує творчий підхід та підсилює мотивацію при вивченні англійської мови.

Володіння англійською мовою юридичного спрямування вважається необхідною умовою ефективного професійного спілкування майбутніх правоохоронців. Тому метою мовної освіти у вищому навчальному закладі є формування комунікативної компетенції, що дозволяє орієнтуватися і адекватно реагувати в різних ситуаціях, пов'язаних з професійною діяльністю. Комунікативна компетенція з'являється в результаті безпосередньої та опосередкованої взаємодії, яка може бути належно забезпечена шляхом використання інформаційних технологій. Останнім часом інформаційні технології впевнено домінують при вивченні іноземної мови, суттєво підвищуючи якість формування мовленнєвих вмінь.

Дослідження вказують на те, що інформаційні технології сприяють індивідуалізації і диференціації навчання з урахуванням рівня знань та здібностей, активізують пізнавальну діяльність, формують творчий підхід до вивчення іноземної мови, що прискорює розвиток мовних і мовленнєвих навичок та вмінь.

Впровадження інформаційних технологій пов'язане з використанням комп'ютера, який значно урізноманітнює форми подачі інформації та види завдань, підвищуючи інтенсивність навчального процесу. За допомогою комп'ютерних програм та Інтернету можливе справжнє занурення в мовне середовище, що надає безліч варіантів для засвоєння термінологічної лексики і граматичних явищ, розвитку діалогічного і монологічного мовлення, повторення та узагальнення відомого матеріалу. Досвід підтверджує ефективність використання комп'ютерних програм під час аудиторних, додаткових та факультативних занять і самостійної роботи курсантів. Навчання стає динамічнішим і цікавішим. На наш

погляд, комп'ютер забезпечує об'єктивність і неупередженість під час поточного, рубіжного та підсумкового контролю знань. Викладач не бере прямої участі в оцінюванні. Воно відбувається автоматично, заощаджуючи час викладача для плідної навчальної діяльності.

Сучасні комп'ютерні програми розроблені на основі мультимедійних технологій, де поєднані такі форми представлення інформації як текст, графіка, звук, відеофрагмент, анімація, що істотно покращує сприйняття та осмислення матеріалу. Доведено, що демонстрація інформації в кольорі має більш сильну емоційну дію і сприяє швидшому запам'ятовуванню.

Як відомо, потужним засобом підвищення продуктивності навчально-го процесу є мультимедійна презентація за допомогою програми Power Point, яка органічно застосовується при подачі нового матеріалу, при закріпленні пройденого матеріалу, а також для емоційного розвантаження.

Спираючись на власний досвід використання мультимедійних презентацій, ми вважаємо, що ця технологія доцільна при вивченні фахового лексичного матеріалу та граматичних явищ, необхідних для розвитку мовленнєвих умінь, які дозволять практично використовувати англійську мову у майбутній професійній діяльності.

Розроблені нами мультимедійні презентації стосуються лексичного аспекту, як головної складової комунікативної діяльності. Для введення лексичної одиниці демонструється графічне зображення слова, його звуковий образ та картинка. Слайд доповнюють визначення, синоніми, антоніми. Оформлення, анімація і варіативність послідовності виділення інформації на екрані дає можливість багаторазового використання, адаптуючи наочність під конкретну мету. Однак не варто зловживати ефектами. Надмірність останніх розсіює сприйняття. З нашої точки зору привабливим методом активізації вживання спеціалізованої лексики є різноманітні кросворди, де значення слів розкриваються через аудіофрагменти або відеофрагменти. Також курсантам можна запропонувати тематичний текст з пропущеною фаховою лексикою, яку слід відтворити керуючись змістом, а потім знайти потрібні слова у пазлі. Робота ведеться електронною ручкою, все написане можна виправити, а при необхідності, виділити різними кольорами. Безумовно, зорове та слухове сприйняття якісно впливає на розвиток лексичних навичок і формування лексичної компетенції.

Таким чином, використання інформаційних технологій підсилює мотивацію при вивченні англійської мови, занурюючи майбутніх правоохоронців в середовище спілкування, що якісно впливає на формування іншомовної мовленнєвої компетенції.

Список літератури:

1. Бужиков Р. Впровадження нових технологій навчання на заняттях з іноземної мови / Р. Бужиков. – Київ : Вересень, 2005. – 71 с.

2. Пометун О. Інтерактивні технології навчання: теорія, практика, досвід / О. Пометун, Л. Пироженко. – Київ : АСК, 2002. – 192 с.

3. Циркаль А. Ю. Актуальність застосування інформаційно-технічних засобів у процесі навчання англійської мови [Електронний ресурс] / А. Ю. Циркаль. – Режим доступу: <http://confesp.fl.kpi.ua/node/1068>.

Одержано 28.03.2015

УДК 378.09:355

Сергій Олександрович Іщенко,

начальник гуманітарного факультету

Національної академії Національної гвардії України

ФОРМУВАННЯ ЕМОЦІЙНОЇ СТІЙКОСТІ ЯК УМОВА ЕФЕКТИВНОЇ ПІДГОТОВКИ КУРСАНТІВ ДО ВИХОВНОЇ РОБОТИ З ОСОБОВИМ СКЛАДОМ

Уточнено суть поняття «емоційна стійкість військовослужбовця», визначено головні компоненти емоційної стійкості особистості, а саме: мотиваційно-ціннісний, змістово-діяльнісний (військово-професійний), особистісно-психологічний. Уточнено показники сформованості емоційної стійкості військовослужбовців.

Вирішення завдань військової діяльності вимагає мобілізації та надмірного напруження фізичних і особистісно-психологічних сил військовослужбовців. До необхідних якостей, що визначають психологічну готовність особового складу до ефективного ведення бойових дій в умовах сучасної війни, збройного конфлікту, спеціальної операції, науковці відносять загальна психофізіологічна активність, стресостійкість, розвинене сприйняття, увагу, аналітико-конструктивний склад мислення, пам'ять, точну та виразну мову, швидкість і точність реакцій, розвинену емпатію, рефлексію, волюву саморегуляцію та емоційну стійкість. Саме зазначені якості забезпечують адаптованість військовослужбовців і силовиків до екстремальних умов і факторів військової служби [1].

За означеннями психологів, емоції є особливим класом суб'єктивних станів особистості, що відображують у формі безпосередніх переживань приємного чи неприємного процес і результати практичної діяльності, спрямованої на задоволення актуальних проблем (Р. Немов [2]).

У емоційних явищах науковці виокремлюють такі головні компоненти, як-то:

- емоційно-оцінний компонент (емоційні переживання);
- експресивний компонент (виразні рухи: міміка, жести, пантоміміка, голосові реакції);

- когнітивний, у тому числі рефлексивний, компонент (аналіз і розуміння ситуації, яку людина сприймає, пригадує чи уявляє, а також рефлексія різних емоцій);
- фізіологічний компонент (центральный і периферійний);
- поведінковий компонент [3, с. 624].

Розвинена емоційно-почуттєва сфера особистості виражається у спокійності, почутті власної гідності, скромності, життєрадісності, доброзичливості, чуйності, високому рівні відповідальності, працьовитості, дбайливому ставленні до оточуючих людей, матеріальних предметів, акуратності в роботі, порядку, старанності, чистоті. Емоційна стійкість передбачає стійкість емоційних станів і процесів особистості стосовно деструктивних впливів з боку внутрішніх і зовнішніх умов.

Емоційна стійкість військовослужбовця є інтегральною властивістю його психіки, що виражається у здатності долати стан надлишкового емоційного збудження при виконанні складної діяльності та поведінки у складній службовій обстановці. Емоційна стійкість зменшує негативний вплив сильних емоційних збуджень, дозволяє запобігти стресу, сприяє формуванню та прояву готовності до дій у напружених ситуаціях.

Показниками емоційної стійкості є правильне сприйняття обстановки, її аналіз, оцінка, прийняття рішень, послідовність і безпомилковість дій стосовно досягнення мети, виконання функціональних обов'язків; поведінкові реакції; точність і своєчасність рухів; гучність, тембр, швидкість і виразність мови, її граматичний стрій; зміни у зовнішньому вигляді, вираз обличчя, погляд, міміка, пантоміміка, відсутність тремору кінцівок.

Зазначимо, що в бойовій обстановці емоційна стійкість особистості військовослужбовця пов'язана з його непохитною впевненістю в перемозі над ворогом [4, с. 111].

Вивчення теорії та практики формування емоційної стійкості курсантів у процесі їхньої підготовки до виховної роботи з особовим складом засвідчило, що досліджуваний психолого-педагогічний феномен є складним поєднанням мотиваційно-ціннісного, змістово-діяльнісного (військово-професійного), особистісно-психологічного компонентів у їх діалектичній єдності та взаємозв'язку.

Так, у процесі виховання емоційної стійкості необхідно формувати в курсантів, насамперед, стійкі суспільно значущі мотиви, які проявляються у усвідомленні та глибокому розумінні свого обов'язку, що полягає у захисті інтересів Батьківщини, територіальної цілісності, незалежності. Це досягається стимулюванням професійно-діяльнісної та соціально-ціннісної активності окремих курсантів, позитивно-мотиваційною спрямованістю управлінсько-виховних рішень [4, с. 98].

Окрім того, психологічна готовність майбутнього офіцера здійснювати виховну роботу з особовим складом є одним із факторів підтримання

та вдосконалення бойової та мобілізаційної готовності підрозділу. Значимо, що формуванню емоційної стійкості військовослужбовця сприяють глибокі теоретичні знання та знання військової техніки, практичне використання її можливостей, впевнене поведження зі зброєю. Теоретико-фундаментальні знання та військово-професійні вміння забезпечують упевненість особового складу у своїх діях, сміливість, активність у виконанні військово-професійного завдання. Навпаки – недостатня теоретична підготовка та недостатнє оволодіння бойовою технікою навіть у простих ситуаціях спричиняє невпевненість у своїх діях і розгубленість, внаслідок чого, військовослужбовець втрачає необхідну витримку, емоційну стійкість, припускає помилки.

У особистісно-психологічному сенсі формування емоційної стійкості вимагає виховання у курсантів мужності, самовладання, рішучості, готовності до саможертвності, ініціативності, совісності, почуття гідності, цілеспрямованості, гуманності, волі, що досягається поєднанням вимогливості до курсанта з повагою до його особистості, турботою про нього.

У виховній діяльності емоційна стійкість підтримується згуртованістю навчальної групи, відділення, курсантського колективу, що регулює поведінку його членів завдяки взаємозалежності, відповідальності, гармонійному поєднанні взаємин керівництва та підпорядкованості.

Передумовами формування емоційної стійкості є прищеплення культури емоцій та почуттів, змін у психіці молодого людини, зумовлених динамікою її потреб у самореалізації, самовдосконаленні, самовихованні, вольовій саморегуляції. Ключова роль вихователя полягає у виявленні педагогічної вимогливості до себе, демонструванні вмінь володіння собою, вмілому поєднанні методів і форм військового виховання. Виключного значення в цьому контексті набуває наведення прикладів героїзму, мужності, самовідданості.

Тож, емоційна стійкість є одним із психологічних факторів надійності та ефективності підготовки курсантів до виховної роботи з особовим складом.

Список літератури:

1. Морально-психологічне забезпечення у Збройних Силах України : підручник : у 2 ч. Ч. 1 / [В. М. Вилко, В. М. Грицюк, В. Г. Дикун та ін.] ; за заг. ред. В. В. Стасюка. – Київ : НУОУ, 2012. – 464 с.
2. Немов Р. С. Психология / Р. С. Немов. – М. : Просвещение, 1990. – 301 с.
3. Большой психологический словарь / сост. и общ. ред. Б. Мещерякова, В. Зинченко. – СПб. : Прайм-Еврознак, 2004. – 672 с.
4. Ліпатов І. І. Основи військового виховання : навч. посіб. / І. І. Ліпатов. – Харків : ХУПС, 2006. – 218 с.

Одержано 31.03.2015

УДК 37.015.3:351.74

Олена Сергіївна Подойнік,

*викладач-методист із впровадження і використання
технічних засобів навчання навчального відділення
Сумського училища професійної підготовки працівників міліції,
підпорядкованого УМВС України в Сумській області*

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНА ПІДГОТОВКА ПРАЦІВНИКІВ ОРГАНІВ ВНУТРІШНІХ СПРАВ ДО РОБОТИ З ДІТЬМИ, ЯКІ СТАЛИ ЖЕРТВАМИ СІМЕЙНОГО НАСИЛЬСТВА

*Розглянуто поняття насильства в сім'ї, особливості підготовки пра-
цівників ОВС до втручання в ситуацію сімейного насильства, жертвами
якої є діти.*

Дослідження явища сімейного насильства, жертвами якого є діти, бере початок ще з давніх часів. Акт про покарання впертої дитини від 1654 року свідчить про те, що діти, були «власністю» батька й матері. Батьки могли подати петицію в магістрат і навіть відправити свою дитину на смерть, якщо вона виявилась занадто впертою чи неслухняною. Хоча дане покарання жодного разу не виконувалось, сама можливість такої розправи, без сумніву, впливала на батьківські установки та методи виховання. На жаль, уявлення про дітей як про особисту власність, якою батьки можуть розпоряджатись, як їм заманеться, все ще зберігається в багатьох розвинених країнах [1, с. 21].

Соціальна і психологічна незрілість дітей ставить їх у повну залежність від дорослих. Ця залежність, а також нездатність захистити себе, робить їх особливо вразливими перед різними проявами насильства.

Згідно з чинним законодавством України «насильство в сім'ї – це будь-які умисні дії фізичного, сексуального, психологічного чи економічного спрямування одного члена сім'ї відносно до іншого члена сім'ї, якщо ці дії порушують конституційні права і свободи члена сім'ї як людини та громадянина і завдають йому моральну шкоду, шкоду його фізичному чи психічному здоров'ю» [2].

Наслідки сімейного насильства не можуть залишитись непоміченими. Досвід такого ставлення зі сторони батьків залишає суттєві «шрами» в душі дитини, позначаючись на її фізичному, пізнавальному, емоційному, соціальному та моральному розвитку. До набутих рис характеру дітей, які потерпають від сімейного насильства, можуть належати: занижена самооцінка, невпевненість, несформованість вольових якостей і потреб. Часто у таких дітей спостерігаються підвищена тривожність, страх, що породжують агресію як компенсаторний механізм, прагнення

діяти всупереч вимогам. Їм характерні такі особливості, як пасивна позиція, боязкість, замкнутість, підпорядкованість, підвищена сугестивність, піддатливість щодо навіюваності. Діти, що стали жертвами сімейного насильства, часто перебувають у стані фрустрації через неможливість задовольнити свої базові потреби (найчастіше це потреби в емоційному прийнятті, самоствердженні). З часом у них формується низький рівень самоповаги, жертвність, почуття провини та сорому [3].

Щоб цього уникнути й вирішити питання запобігання сімейному насильству над дитиною, працівники відповідних структур мають володіти підвищеним рівнем вчасної професійної підготовленості, певними знаннями та вміннями.

Одне з провідних місць у списку установ, задіяних у попередженні сімейного насильства, посідає служба дільничних інспекторів міліції та кримінальна міліція у справах дітей ОВС України.

Треба пам'ятати, що робота з родиною – справа делікатна, має свої особливості. Задача міліціонера полягає в тому, щоб сприяти відновленню в дитині відчуття безпеки, взаємоповаги, взаєморозуміння. Він повинен бути твердо впевнений у правильності своїх дій, бути здатним чітко викласти свої цілі та задачі, над якими збирається працювати, щоб зосередити увагу на тих напрямках допомоги та захисту, в яких родина відчуває найбільші ускладнення і що є причиною неадекватного поведіння з дитиною.

Працівнику міліції необхідно знати дійсну картину життя кожної проблемної сім'ї та наявний стан психолого-педагогічної підготовки батьків до виконання батьківських функцій. Для цього треба володіти інформацією щодо: ставлення батьків до виховання дітей, до набуття психолого-педагогічних та правових знань, опанування відповідними вміннями і навичками, знати які потреби, інтереси, прагнення у батьків і дітей, особливості різного типу сімей, різного соціального становища, в яких стосунках знаходяться дорослі і діти. Відповідно важливого значення набувають знання про найбільш гострі проблеми сучасної сім'ї, які найбільш зачіпають інтереси та права дитини в сім'ї.

Підбиваючи підсумки, слід визначити, що на сучасному етапі розвитку нашої країни проблема сімейного насильства має доволі актуальний характер. Діти, які зазнали неприпустимого поведіння від своїх батьків, є досить складною категорією потерпілих. Врахування їх психологічних особливостей, знань та вмінь є необхідними умовами ефективної діяльності працівників ОВС щодо втручання в ситуації сімейного насильства.

Список літератури:

1. Асанова Н. К. Жестокое обращение с детьми: основные методологические вопросы, практические и правовые аспекты / Н. К. Аксанова // Руководство по предупреждению насилия над детьми / под ред. Н. К. Асановой. – М. : Владос, 1997. – 160 с.

2. Про попередження насильства в сім'ї : закон України від 15.11.2001 № 2789-III [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2789-14>.

3. Соціально-економічні причини насильства в сім'ї в Україні / [Т. Ф. Алексєєнко, О. В. Бойко, В. В. Васильєва та ін.]. – Київ : Держ. ін-т проблем сім'ї та молоді, 2004. – 139 с.

Одержано 31.03.2015

УДК 618.31.05

Игорь Петрович Стрелков,

*преподаватель кафедры иностранных языков
факультета строительства, энергетики и газопоставок
Винницкого национального технического университета*

ПРОБЛЕМЫ, ИМЕЮЩИЕ МЕСТО В ПЕДАГОГИКЕ В НЕКОТОРЫХ ВУЗАХ УКРАИНЫ, И ИХ РОЛЬ В РАЗВИТИИ И СТАНОВЛЕНИИ ДЕМОКРАТИЧЕСКОГО И НЕЗАВИСИМОГО ГОСУДАРСТВА

Приведены собственные представления о необходимости сокращения общеобразовательных дисциплин в вузах, увеличения количества практических ориентированных знаний. Особое внимание уделено проблеме получения студентами навыков коррупции в стенах вузов.

Образование – это не только процесс получения знаний относящихся к системе координат высшего образования, а также и то, каким образом происходит получение студентом данного высшего образования. Ни для кого не является секретом тот факт, что в современной независимой Украине очень многие студенты, обучаясь на дневном или на заочном отделениях в различных ВУЗах нашей страны предпочитают получать свои оценки путем обговаривания данного вопроса с преподавателями, и заплатив соответствующую сумму, данные студенты получают в свои зачетки столь необходимые им оценки. Почему же существует такая система получения высшего образования, которое, к большому сожалению, оказывается потом никем не востребованным, и как следствие, очень большое количество выпускников высших учебных заведений пополняет собой ряды безработных либо же начинают работать вообще не по своему профилю?

Суть проблемы неоднородна, здесь нужно принимать во внимание и такие факторы, как наличие у студентов очень большого количества различных дисциплин, которые не соответствуют их профильному направлению. В связи с чем, студенты просто физически не в состоянии охватить весь полученный материал, который им ежедневно преподносят

на лекциях и на практических занятиях. Вместо того, чтобы студент имел возможность сконцентрировать свои усилия на определенном необходимом минимуме тех предметов, которые ему реально нужны для получения жизненно важных знаний по их специфике или специальности, студенты вынуждены высидеть по 6 или 7 уроков или пар, при этом получая очень большой объем информации, который включает в себя и ту информацию, которая абсолютно не нужна. Хотя для решения данной проблемы все что требуется сделать профильному Министерству в г. Киеве, это необходимо пересмотреть перечень дисциплин, которые преподаются в различных вузах нашей страны и выработать соответствующую программу обучения, где студентам было бы предложено меньшее количество дисциплин с более узкой и углубленной специализацией, давая таким образом возможность нашим студентам получать знания по их специальности, не засорять их ум ненужными предметами, которые только отвлекают их от фокусировки на том, что им действительно надо знать. Таким образом, студенты будут по-настоящему глубоко и всесторонне заинтересованными в процессе обучения, а не принуждать молодежь решать их образовательные проблемы начиная уже с первого курса и учиться давать взятки преподавателям. Каким же может вырасти молодое поколение, если, уже начиная с первого курса, оно учится давать взятки и начинает приспосабливаться жить не по закону, а адаптируясь к существующим реалиям современной и так называемой независимой Украины.

В итоге мы получаем уже на выходе из вуза, молодого человека, который имеет извращенное понимание о социальной справедливости и имеет опыт того, что проблемы надо решать с помощью взяток везде, а настоящие знания они, в общем-то и не обязательны. Получив такое молодое пополнение в лице несостоявшихся специалистов, ни о каком развитии по-настоящему демократического и правового государства не может быть и речи. Суть педагогики заключается не только в том, чтобы преподаватель знал свой предмет очень хорошо и умел передать свои навыки и знания по данному предмету молодым специалистам, но и в том, что не надо воспитывать молодое и неокрепшее еще ни нравственно, ни физически поколение в духе того, что можно и не учиться, а все возникающие проблемы в жизни надо решать с помощью взяток и различных ухищрений, в виде тех же списываний со «шпор» во время тестов или экзаменов. Это все ни к чему хорошему не приводит, весь этот порочный круг взаимного решения проблем, как студентом, так и преподавателем, ведет только к тупику и социальному краху всей страны, что в итоге потянет за собой проблемы и в экономике страны, и, ряду других серьезных сбоев в развитии страны. Когда студент-первокурсник видит вокруг себя очень много обмана и фальши, то его

менталитет трансформується раз і навігда в худшу сторону, и что мы можем ожидать от такого молодого поколения, когда оно выходит с дипломом на улицы наших городов и с большой долей скепсиса и неправильно сформированным менталитетом.

Вследствие чего не стоит удивляться тому, что многие «квалифицированные специалисты» не могут потом устроиться в жизни и это все пагубно влияет на развитие нашей страны. В сравнении с системами высшего образования, которые существуют и удачно работают в Европе и в США, мы не можем похвастать, либо что-то показать нашим западным партнерам. И поэтому крайне важно менять сложившуюся систему образования в Украине, если мы действительно хотим достичь прогресса и стать нацией, которая может стать самодостаточной и процветающей, и тем самым мы сможем доказать, что мы сильная и демократическая страна, и что глядя на нас, у нас можно многому было бы поучиться и другим.

В дополнение к вышесказанному, нельзя обойти стороной и такой жизненно важный вопрос, как пересмотр тарифной сетки по зарплатам преподавателям и научным сотрудникам в вузах Украины. Когда профессорско-преподавательский состав будет получать достойную зарплату и будет действительно соответствовать по своим знаниям заявленным титулам и званиям, то тогда отпадет необходимость в том, чтобы искать какие-то компромиссы в денежном эквиваленте и договариваться со студентами про оценки. Только таким образом, пересмотрев и изменив систему высшего образования в Украине, возможно, говорить о том, что в нашей стране будут возможны реформы во всех отраслях экономики и политической составляющей.

Если же ничего не будет меняться в системе получения высшего образования, то это не будет способствовать улучшению имиджа нашей страны на мировой арене и Украине придется и дальше значиться среди стран с высоким уровнем коррупции и являть собой аутсайдера среди представителей других более высокоразвитых стран Европы, либо, даже на фоне некоторых стран из бывшего Советского союза.

Любая нация, если она желает достичь положительного этапа в своем саморазвитии должна думать о том, что подрастающее поколение сможет определиться со своим местом в жизни лишь в том случае, если оно видит со стороны старшего поколения достойный пример для подражания и стремится стать лучше, в противном случае нация не сможет занять лидирующее положение на мировой арене.

Одержано 30.03.2015

Приведено власні погляди щодо необхідності скорочення загальноосвітніх дисциплін у ВНЗ, збільшення кількості практично орієнтованих знань. Особливу увагу приділено проблемі отримання студентами навичок корупції в стінах ВНЗ.

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

УДК 159.922

Вадим Іванович Барко,

*професор кафедри психології та соціології
факультету права та масових комунікацій
Харківського національного університету внутрішніх справ,
доктор психологічних наук, професор;*

Максим Артурович Чекулаєв,

*здобувач кафедри соціології та психології
факультету права та масових комунікацій
Харківського національного університету внутрішніх справ*

ПСИХОДІАГНОСТИЧНА МОДЕЛЬ КЕРІВНИКА ОРГАНУ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

Висвітлено психологічні чинники правоохоронної управлінської діяльності і психологічного профілю керівників органів внутрішніх справ. Розглянуто основні наукові підходи до проблеми структури особистості керівників органів внутрішніх справ, які пов'язані зі специфікою діяльності підрозділів міліції та змістом професійної ролі її співробітників, запропоновано оригінальний підхід до побудови психодіагностичної моделі керівника міліції і наведено психограму, що може бути використана з метою психологічної діагностики професійної придатності кандидатів на керівні посади органів внутрішніх справ.

Питанням розробки психодіагностичної моделі керівника, у тому числі органу внутрішніх справ, присвячені роботи багатьох дослідників: О. М. Бандурки, Я. Ю. Кондратьєва, Н. П. Матюхіної, Т. С. Кабаченко, А. І. Китова, О. М. Столяренка, В. І. Черненілова, У. Алдерсона, Е. Богардуса, Е. Флейшмана, С. Кілбоурна та інших.

Проблема розробки психодіагностичної моделі керівника міліції стала особливо актуальною в останні роки. Існує низка підходів до розробки концепцій особистості керівника [2, 4, 8]. Незважаючи на значну кількість досліджень змісту управлінської діяльності, досі відсутня її цілісна та узагальнена характеристика. У літературних джерелах відзначається, що діяльність керівника правоохоронного органу особливо насичена емоціогенними чинниками [3]. Серед особистісних якостей експертами виокремлено вміння управляти своїми емоціями і поведінкою, серед динамічних особливостей психічних процесів важливою є емоційна врівноваженість, уникнення імпульсивних реакцій [7].

Вивчення змісту і функцій оперативно-службової діяльності керівників органів внутрішніх справ середнього рівня, існуючих професіограм дозволило доповнити психограму керівника міліції деякими характеристиками, які відносяться до конструкту емоційного інтелекту. За основу нами взято професіограму керівника ОВС, розроблену у дослідженнях В. І. Барка [2]. Наведемо доповнену психодіагностичну модель керівника ОВС.

1. Індивідуально-психологічні якості та процеси. Загальні здібності: високий або вищий за середній рівень вільного, кристалічного та емоційного інтелекту, достатньо високий творчий потенціал, гнучкість розуму, здатність бачити нове, знаходити вихід із нестандартних ситуацій і вирішувати проблеми; висока активність, енергійність, працездатність. **Мислительні (інтелектуальні) процеси:** інтелектуальні установки, здатність до аналізу, синтезу, узагальнення, абстрагування, класифікації, систематизації, порівняння; індукції та дедукції, достатньо високі обсяг, розподіл, зосередженість і переключення уваги; розвинуті сенсорно-перцептивні, сенсорно-моторні, перцептивно-рухові, мислительно-дійові процеси досягнення результату; розвинуті образна, понятійно-логічна, рухова та емоційна пам'ять, розвинена уява. **Психофізіологічні якості:** психофізіологічні установки, мотиваційні стереотипи, сила нервових процесів, достатньо висока лабільність та пластичність нервової системи, помірна сенситивність, помірна ригідність. **Спрямованість:** розвинуті пізнавальні інтереси, бажання дізнаватися про все нове, оволодівати новою інформацією, знаннями, мотивація на досягнення цілей організації та на взаємні дії, внутрішній локус контролю, інтерес до управлінської діяльності; цілеспрямованість, схильність до формування цілей і планів; воля, наполегливість та прагнення у досягненні цілей. **Характерологічні риси:** мотиваційні та інформаційно-пізнавальні риси характеру: ретельність, сміливість, принциповість, впевненість у собі, розвинені лідерські якості; дбайливість, справедливість, розсудливість, стеничний тип реагування; екстравертованість, оптимізм, бадьорість. **Емоційно-почуттєві риси характеру:** чуйне й уважне ставлення до людей, до потреб, прохань, проблем, скарг підлеглих; доброзичливість; турбота про людей, непримиримість до будь-яких проявів несправедливості, нечесності; здатність підтримувати передове, нове, бачити перспективу, сприяння розвитку всього прогресивного, сучасного, доведення до відома всіх працівників і впровадження передового досвіду. **Особливості спілкування:** наявність потреби у спілкуванні, комунікабельність, здатність до усної та письмової комунікації; розуміння партнера по спілкуванню, здатність активно слухати, встановлювати ділові відносини з керівництвом, підлеглими, здатність до міжособистісної взаємодії на основі рольової поведінки; емпатійність. **Самосвідомість:**

потреба у самоусвідомленні, здатність до самопізнання, адекватність самооцінки, саморегуляція особистості, здатність до самореалізації, саморозвитку та самовдосконалення особистості.

2. Професійні управлінські вимоги. Правова компетентність, орієнтація в правовому полі, вільне володіння необхідним обсягом знань щодо чинного законодавства, вміння ними керуватися в організації діяльності ввіреного підрозділу; управлінська компетентність, знання змісту, принципів, методів, стилів і етапів управління; вміння аналізувати, прогнозувати, планувати, організовувати і контролювати діяльність підрозділу внутрішніх справ; загальна ерудиція, високий загальноосвітній і культурний рівень; знання напрямів діяльності органів внутрішніх справ, структури органів та підрозділів внутрішніх справ, їх функцій та системи керівництва ними; вміння особисто організовувати і проводити оперативно-розшукову діяльність, організовувати роботу дізнання; вміння керувати; знання наказів та розпоряджень МВС, УМВС, що регламентують діяльність ОВС; знання основ психології, педагогіки; уміння здійснювати представницькі функції, підтримувати зв'язки з громадськими організаціями, представниками мас-медіа, населенням; знання зброї, спецзасобів та техніки, вміння володіти ними.

3. Ділові та організаторські якості. Уміння підбирати працівників та ефективно використовувати їх можливості для вирішення службових завдань; уміння мотивувати, навчати та виховувати підлеглих у спільній праці, здатність формувати відповідальне ставлення до праці; уміння створити згуртований і дружній колектив, спрямований на вирішення завдань по боротьбі зі злочинністю, охороною правопорядку, підтримувати його професійний рівень; здатність організувати ефективну роботу служб і підрозділів щодо профілактики, виявлення і розкриття злочинів; цілеспрямованість у досягненні результатів, здатність виділити головну мету в роботі та зосередитися на її досягненні найбільш ефективними засобами; здатність до ефективних управлінських дій в екстремальних умовах, уміння чітко планувати свої дії; уміння організовувати ефективну взаємодію між працівниками служб і підрозділів; уміння готувати і приймати рішення, контролювати їх виконання.

4. Дисципліна та ставлення до праці. Особиста дисципліна, усвідомлене й добровільне дотримання регламентованого порядку роботи, розпорядку дня тощо; працьовитість, прагнення виконати доручену справу якомога краще; здатність налагодити й підтримувати дисципліну в колективі, уміння ефективно організувати дотримання підлеглими встановленого порядку роботи; здатність планомірно вести роботу, уміння складати план роботи і його дотримуватися; здатність формувати й підтримувати працездатність колективу; здатність особистим прикладом, вимогливістю та іншими засобами мобілізувати підрозділ на вирішення

завдань по охороні законності та правопорядку; уміння забезпечити ефективну систему контролю; здатність самостійно та швидко приймати обґрунтовані рішення; уміння здійснювати контроль за виконанням прийнятих рішень, здатність визначити обсяг робіт, терміни виконання, відповідальних за виконання і забезпечити ефективну систему контролю.

5. Фізичний стан. Фізичний стан відповідає вимогам системи МВС.

Таким чином, керівник ОВС для успішного виконання функцій повинен мати низку індивідуально-психологічних особливостей; розроблена психограма свідчить про те, що серед них провідне значення належить загальним і управлінським здібностям (інтелекту, емоційному інтелекту, креативності, здатності до аналітичного, індуктивного і дедуктивного мислення тощо), характерологічним особливостям (стенічному типу реагування, активності, комунікабельності, стресостійкості, лідерству), спрямованості (системі провідних мотивів, цінностей, установок, особистісних переконань). Зазначена психограма сприятиме здійсненню психологічної діагностики придатності керівників правоохоронних органів до професійної діяльності.

Список літератури:

1. Бандурка А. М. Профессионализм и лидерство / А. М. Бандурка, С. П. Бочарова, Е. В. Землянская. – Харьков : Титул, 2006. – 578 с.
2. Барко В. І. Робоча книга керівника органу внутрішніх справ (психолого-педагогічний аспект) : навч. посіб. / В. І. Барко, В. І. Зелений, Ю. Б. Ірхін. – Вінниця : Книга-Вега ; Вінниц. обл. друк., 2009. – 248 с.
3. Гоулмен Д. Эмоциональный интеллект / Д. Гоулмен ; пер. с англ. А. Исаевой. – М. : АСТ, 2008. – 480 с.
4. Журавлев А. Л. Коммуникативные качества личности руководителя и эффективность руководства коллективом / А. Л. Журавлев // Вопросы психологии. – 1993. – № 1. – С. 57–67.
5. Елисеев О. П. Практикум по психологии личности : учеб. пособие / О. П. Елисеев. – СПб. : Питер, 2006. – 512 с.
6. Кричевский Р. Л. Если Вы руководитель. Элементы психологии менеджмента в повседневной работе / Р. Л. Кричевский. – М. : Дело, – 1993. – 352 с.
7. Теплов Б. М. Проблемы индивидуальных различий / Б. М. Теплов. – М. : АПН РСФСР, 1961. – 535 с.

Одержано 03.03.2015

УДК 159.9:343.95

Олена Володимирівна Землянська,

*професор кафедри соціології та психології
факультету права та масових комунікацій*

*Харківського національного університету внутрішніх справ,
доктор психологічних наук, професор*

ДО ЮВІЛЕЮ СУДОВО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ В УКРАЇНІ

Узагальнено вклад українських науковців у розробку проблем судово-психологічної експертизи. Судово-психологічна експертиза являє собою дослідження, оцінку явищ державно-правової дійсності фахівцем у галузі психології. Психологічна експертиза опирається на знання з багатьох галузей психологічної науки (інженерної, медичної, педагогічної, юридичної). Особливо важливу роль психологічна експертиза відіграє в юриспруденції. Від її результатів часом залежить характер і зміст прийнятого судового рішення щодо підекспертної особи, характера і обсягу відповідальності, форми і засобу впливу на правопорушника.

Актуальні проблеми юридичної психології завжди привертали пильну увагу українських дослідників (як юристів, так і психологів). На початку ХХ ст. так же, як і в інших країнах, судово-психологічні дослідження в основному проводилися в інститутах і кабінетах щодо вивчення особистості злочинця і злочинності, які почали організовуватися з 1920-х рр. У подібних закладах вивчалися такі проблеми: а) динаміка злочинності і її співвідношення із соціально-економічною динамікою розвитку держави; б) соціальні витоки злочинності; в) процес утворення злочинної особистості; г) осередки злочинності; д) вплив діяльності пенітенціарних органів на особистість злочинців. Важлива роль у пропагуванні необхідності використання психологічних знань для здійснення правосуддя належала юридичним товариствам Києва, Харкова, Одеси й інших міст, на засіданнях яких ставилися й активно обговорювалися спірні питання застосування психології в юриспруденції. Дослідження проводилися щодо психології показань свідків, психологічної експертизи і деяких інших проблем. В опублікованих роботах робилися спроби визначити предмет спеціальної науки, яка займається проблемами психології при здійсненні правосуддя. Спочатку ця наука часто іменувалася «кримінальною психологією» і в предмет її повинні були входити: психологія показань, психологія злочину і його причини, психологія злочинця і психологія винесення вироку.

Термін «судова психологія» із більш широким змістом з'явився в роботі харківського вченого А. Є. Брусіловського [3]. Він визначав судову

психологію як «сукупність науково-психологічних знань, спрямованих на висвітлення, постановку й експериментальну перевірку процесуальних психологічних проблем». Спеціальні кабінети і лабораторії були організовані в усіх значних містах України. Проте в 30–60-і рр. дослідження стосовно юридичної та інших галузей психології були згорнуті. У СРСР відбулися значні політичні зміни, які перешкоджали подальшому позитивному розвитку юридичної психології. У цей період розпочався відхід від гуманістичних принципів у державному, політичному і науковому житті. Це призвело до різкого скорочення психологічних досліджень – закривались або реорганізовувались психологічні науково-дослідні установи, психологія знаходилася в такому стані біля тридцяти років. Зрозуміло, що в цей період жодні психологічні дослідження на стику з юриспруденцією не проводилися. Психологів ізолювали від слідчої і судової діяльності, їх дослідження «виключили» навіть із кримінології, яка у попередні півстоліття розвивалася за допомогою психології. Дослідження відновилися тільки в середині 60-х рр., коли було прийнято згадану вище урядову постанову щодо поліпшення юридичної освіти і подальшого розвитку юридичної науки. Цей якісно новий етап у розвитку СПЕ почався з часу реформи законодавства (1958–1960 рр.). На цей момент у правовій науці міцно затвердилася думка про необхідність використовувати досягнення психологічної науки в боротьбі зі злочинністю і правопорушеннями. Психологічні знання безпосередньо застосовувалися в діяльності правоохоронних органів, що дозволяло глибше зрозуміти особистість правопорушника, свідка або зацікавленої особи, знайти до них індивідуальний підхід, вибрати і застосувати найбільше відповідні ситуації, тактичні прийоми і рішення.

Вихід України зі складу СРСР і проголошення національного суверенітету дозволяють говорити про новий етап розвитку юридичної психології в нашій країні. Хоча і до розпаду СРСР розв'язанням теоретичних і прикладних питань юридичної психології займалися багато хто з видатних українських юристів і психологів. Багато правових питань та психологічні аспекти теорії СПЕ розроблялися і одержали розв'язання у фундаментальних дослідженнях: Н. В. Алікіної, О. М. Бандурки, С. П. Бочарової, О. Ф. Зеленського, В. Є. Коновалової, Л. П. Конишевої, М. В. Костицького, В. С. Медведєва, З. І. Мітрохіної, В. Ю. Шепітько [1–9]. Вони розглядали не тільки проблеми особистості злочинця, психічні механізми вчинення злочину, але і питання профілактики злочинності, психологічні основи проведення попереднього слідства, вирішували завдання судово-психологічної експертизи.

На сьогоднішній день відкрито лабораторії із судово-психологічної експертизи при спеціалізованих інститутах судових експертиз, проводяться

численні дослідження. Зазначені процеси свідчать про вихід вітчизняної юридичної психології і СПЕ на новий етап розвитку, що продовжується й у сьогоденних умовах. СПЕ традиційно використовується в кримінальному, цивільному й адміністративному процесі. Головною інстанцією в них виступає суд або суддя і спеціальне психологічне знання потрібне для забезпечення ефективності діяльності, у першу чергу, цих органів і офіційних осіб. Судово-психологічна експертиза спочатку розглядалася як частина психіатричного дослідження, або як особливий інструментарій у судово-психіатричній експертизі (у зв'язку з частковим збігом предмета психології і психіатрії і недостатньою самостійністю психології на певному етапі її розвитку), або як специфічне педагогічне дослідження. Самостійним джерелом доказів висновки СПЕ стали на рубежі XIX–XX ст.ст. У низці випадків для вирішення складних питань, зокрема, констатації й оцінки стану психіки обвинувачуваних, потерпілих, свідків, потрібні глибокі спеціальні пізнання в галузі психології. Ні юристи, ні психіатри внаслідок некомпетентності в цих питаннях достатньо повно і кваліфіковано вирішити їх не можуть. Психіатрія вивчає патологічні стани психіки людини, що виникають у результаті уроджених або придбаних порушень психіки. Вивчення ж психічно здорової людини відноситься до компетенції психологів. Психічно здорові люди мають суттєві розходження в психіці, обумовлені соціальними умовами формування конкретної особистості, її віком, рівнем розвитку й освіти, наявністю або відсутністю фахових навичок і умінь і багатьма іншими причинами.

СПЕ у своєму розвитку досягла того етапу, предметом дослідження виступають не окремі якості чи стани, а цілісна особистість учасника події криміналу чи цивільного конфлікту, психологічний портрет якого важливий для встановлення об'єктивної істини у кримінальному і цивільному процесі.

Список літератури:

1. Психологічна експертиза в слідчій практиці : навч. посіб. / Н. В. Алікіна, П. Д. Біленчук, М. А. Зубань та ін. – Київ : Укр. акад. внутр. справ, 1993. – 56 с.
2. Бандурка А. М. Юридическая психология : монографія / А. М. Бандурка, С. П. Бочарова, Е. В. Землянская. – Харьков : Титул, 2006. – 620 с.
3. Брусиловский А. Е. Судебно-психологическая экспертиза: её предмет, методика и пределы / А. Е. Брусиловский. – Харьков : Юрид. изд-во Украины, 1929. – 104 с.
6. Зелинский А. Ф. Криминальная психология / А. Ф. Зелинский. – Киев : Юринком Интер, 1999. – 240 с.
7. Землянська О. В. Особистість як об'єкт судово-психологічної експертизи : монографія / О. В. Землянська ; за заг. ред. О. М. Бандурки. – Харків : ХНУВС, 2004. – 367 с.

8. Коновалова В. Е. Основы юридической психологии : учебник / В. Е. Коновалова, В. Ю. Шепитько. – Харьков : Одиссей, 2010. – 302 с.

9. Костицкий М. В. Судебно-психологическая экспертиза / М. В. Костицкий. – Львов : «Вища школа», 1987. – 142 с.

Одержано 31.03.2015

УДК 159.9

Олена Миколаївна Цильмак,

*професор кафедри криміналістики, судової медицини та психіатрії
Одеського державного університету внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор*

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ, ЩО ВПЛИВАЮТЬ НА РІВЕНЬ КОРПОРАТИВНОЇ МІЛІЦЕЙСЬКОЇ КУЛЬТУРИ

Описано фактори, що впливають на рівень корпоративної міліцейської культури. Висловлено думку, що корпоративна міліцейська культура може бути шляхом подолання негативних факторів в системі МВС.

На сучасному етапі розвитку правоохоронних органів в Україні стратегічним напрямком реформування органів внутрішніх справ, є формування позитивного іміджу міліції шляхом подолання негативних факторів, які підривають авторитет системи МВС України. Одним із факторів, що впливає на імідж міліції є корпоративна міліцейська культура.

Аналізуючи наукові праці, ми можемо зазначити, що серед зарубіжних вчених, які присвятили свої наукові праці дослідженню корпоративної культури, можна назвати: М. Армстронга, П. Вейла, Р. Куінна, М. Коула, Д. Мацумото, Д. Ньюстрома, Д. Олдхема, Б. Фергана, А. Фурнхама, Е. Шайна, К. Шольца та інших. В Росії та в Україні питаннями корпоративної культури займалися: О. С. Виханський, М. Д. Виноградський, А. М. Виноградська, Й. С. Завадський, А. С. Максименко, А. І. Наумова, Ю. І. Палеха, Н. Л. Тимошенко та інші відомі вчені. Отже, науковцями присвячено багато праць корпоративній культурі працівників різних підприємств та відомств, однак, питання соціально-психологічних чинників, які впливають на рівень корпоративної міліцейської культури вченими не розглядалися.

Корпоративна міліцейська культура не може існувати сама по собі, вона обумовлюється певними факторами, які впливають на її ступінь розвитку, тобто її рівень. Слід зазначити, що ці фактори слід поділяти на об'єктивні (зовнішньообумовленні) та суб'єктивні (внутрішньообумовленні). **До основних об'єктивних факторів**, що впливають на рівень корпоративної міліцейської культури слід віднести:

1) **Чітку нормативно-правову регламентацію професійної та службової діяльності працівників ОВС.** Саме нормативно-правове регулювання детермінує та визначає зміст корпоративної міліцейської культури.

2) **Умови праці.** Велике значення мають для розвитку, формування та підтримання корпоративної міліцейської культури злагожденість та взаємодія між працівниками, це те, що називається «командний дух»; сучасно обладнане робоче місце; чітка регламентованість робочого часу праці; гідне та дбайливе відношення до працівника та до його життєдіяльнісних проблем; їх права та соціальна захищеність тощо.

3) **Наявність стратегії розвитку кожного структурного підрозділу ОВС** – це означає, що кожний правоохоронець, який персоніфікує цю стратегію, кожного дня маніфестує загальну ідею під час виконання службових та професійних обов'язків.

4) **Стиль керівництва та поведінки керівної ланки ОВС.** Корпоративна міліцейська культура відноситься до владно-підпорядкованої варіації. Тому, дуже важливе значення у розвитку, формуванні, підтриманні високого рівня корпоративної культури має особистість керівника. Саме від власним прикладом повинен показувати приклад підлеглим.

5) **Систему мотивування працівників ОВС.** Різновидами мотивування персоналу ОВС є матеріальна мотивація та нематеріальна. Матеріальна мотивація забезпечує гідну життєдіяльність працівника міліції та членів його родини та забезпечує якість професійної діяльності. Нематеріальна мотивація забезпечується наповненням соціального пакету; наданням нових можливостей для професійного розвитку та кар'єрного зростання, правовою захищеністю працівників міліції. До позитивних мотивів слід віднести: матеріальне стимулювання, можливість просування по службі, схвалення колективу, престиж, тобто стимули, заради яких людина вважає необхідним прикласти свої зусилля. До негативних мотивів відносяться: вплив на особу шляхом тиску, покарання, критики, осуду та інших санкцій негативного характеру.

Серед основних суб'єктивних чинників, що впливають на рівень корпоративної міліцейської культури слід виокремити:

1) **Сформовану систему світогляду працівника міліції** – його цінності, ідеали, принципи, установки. Дж. Коттер і Дж. Хескетт виділили два рівня культури: ціннісний і поведінковий. За їх визначенням, цінності це «...уявлення про те, що є життєво важливим; цінності в різних компаніях різні: в одних – це гроші, в інших – технологічні винаходи або добробут співробітників». На їх думку, поведінка відображає те, що члени організації насправді роблять кожен день – це «...моделі та стиль життєдіяльності, які вітаються і підтримуються членами організації...».

2) **Схильність до рефлексії** – адекватне оцінювання себе начебто зі сторони, усвідомлення наслідків власної поведінки, оцінювання результатів власної діяльності тощо. Саморефлексія сприяє розвитку спроможності адекватно сприймати критику та змінювати стратегію поведінки у певному професійно важливому напрямку.

3) **Професійно-психологічну готовність** до змін, викликаним вимогами правоохоронної діяльності, подолання перешкод на шляху вирішення правоохоронних завдань; готовність відповідати високим професійним стандартам.

4) **Внутрішню мотивацію працівника ОВС**. Внутрішні мотиви це – сформована у працівника ОВС суспільна й особиста значимість міліцейських професій; відчуття задоволення від праці; відданість правоохоронним органам і своєї справі. Внутрішня мотивація виникає з потреб самої людини, тому на її основі особистість працює із задоволенням, без зовнішнього тиску. Вона також спонукає правоохоронця до самовдосконалення та повноцінної самореалізації саме в правозастосовній практиці.

5) **Компетентність працівника ОВС**. Вона визначає спроможність особистості кваліфіковано виконувати професійні функції. Компетентність запобігає виникненню грубих помилок, які іноді за наслідками мають дуже важкі наслідки, як для соціуму, так й безпосередньо для працівника ОВС. Некомпетентність деяких працівників ОВС сприяє порушенню ними дисципліни та законності (зловживанню владою, неправомірності правоохоронних дій тощо), негативному професійному розвитку особистості (професійній деформації), девіантній та адитивній поведінці, й як наслідок всього цього – ствердженню негативного іміджу міліції, зниженню популяризації міліцейських професій.

Отже, корпоративна міліцейська культура, як сукупність матеріальних і духовних цінностей, життєвих уявлень, зразків поведінки, норм, способів і прийомів професійної діяльності працівників ОВС, залежить від певних факторів, які впливають на її рівень.

Одержано 28.02.2015

УДК 156.934:343.102

Сергій Іванович Яковенко,

*в.о. начальника кафедри психології та педагогіки
Одеського державного університету внутрішніх справ,
доктор психологічних наук, професор;*

Інна Миколаївна Лифар,

*здобувач кафедри психології та педагогіки
Одеського державного університету внутрішніх справ*

РЕЗУЛЬТАТИ АПРОБАЦІЇ ПРОГРАМИ РОЗВИТКУ ОПЕРАТИВНИХ ЗДІБНОСТЕЙ ТА ПРОФЕСІЙНО ВАЖЛИВИХ ЯКОСТЕЙ ПРАЦІВНИКІВ КРИМІНАЛЬНОЇ МІЛІЦІЇ

Шляхом дослідження вимог професії до психофізіологічних властивостей, ділових та морально-психологічних якостей оперативних працівників підрозділів кримінальної міліції визначено зміст поняття «оперативні здібності». Зазначено, що для підготовки кваліфікованих працівників потрібно не тільки відібрати людей із відповідними задатками, але й докласти зусиль щодо їх розвитку та перетворення здібності у спроможність найкращим чином використовувати свої можливості та постійно їх удосконалювати.

Оперативні здібності оперативного працівника кримінальної міліції як суб'єкту оперативно-розшукової діяльності тлумачаться як комплекс психофізіологічних властивостей, особистісних якостей, і задатків, які дозволяють максимально ефективно використовувати свій потенціал та наявні можливості для виконання завдань ОРД.

На підставі експертної оцінки були сформовані 2 групи: «успішні» (70 особи) і «не успішні» (52) працівники кримінальної міліції, з якими проводився основний діагностичний експеримент [4] та визначено психологічний профіль оперативного працівника кримінальної міліції. У формульованому експерименті взяли участь 20 працівників кримінальної міліції УВСТ Одеської залізниці, з яких 9 належали до: «успішних» й 11 – до «не успішних». Враховуючи побажання учасників, головна увага на заняттях приділялася розвитку креативності, соціальному та вербальному інтелекту.

В процесі тренінгу були застосовані вправи, підібрані О. Ф. Конуп [2] для розвитку пізнавальних здібностей курсантів ВНЗ МВС та деякі авторські розробки (вправи – «Купи слона», коли «продавець» наводить аргументи на користь товару, проявляє наполегливість, різні прийоми тиску, а другий оцінює переконливість аргументів, «Вірю – не вірю» – один розповідає про свої мандри, говорячи правду та неправду, а слухачі намагаються визначити, що відповідає дійсності, а що – ні).

При проведенні тренінгу використовувалися міні-лекції, групове тестування, обговорення результатів в групі з метою отримання зворотного зв'язку (через сумніви у спроможності тестів давати об'єктивні дані про інтелект людини), домашні завдання й групова рефлексія, спрямована на обговорення можливості підвищити свій потенціал та удосконалити психічні функції, важливі для оперативно-розшукової роботи.

Впродовж одного місяця у вільний від роботи час учасники тренінгу вправлялися у комп'ютерних іграх (Тетріс, шахи, преферанс – за бажанням), грали квести та стратегії, які вимагають активної інтелектуальної діяльності та потребують застосування розумових здібностей. Через місяць нами було повторно здійснено психодіагностичне вивчення рівня розвитку здібностей. Результати порівняльного аналізу виявили позитивну динаміку в розвитку управлінського потенціалу працівників, які брали участь у тренінгу.

Нас цікавило, чи можна в процесі тренінгу, розрахованого на 24 години аудиторної роботи та самостійної роботи впродовж місяця, отримати статистично достовірні зміни названих якостей. Це питання пов'язане з відсутністю загально визнаної теорії й практики розвитку здібностей, методів розвитку, масштабів змін здібностей, які можна віднести до соціальної сфери особи [2], соціального інтелекту [5], інтуїції [6].

Якщо в середині ХХ ст. більшість психологів вважали здібності спадковими, то наприкінці століття [8] було експериментально доведено, що тренування мозку загалом, окремих психічних функцій (уваги, пам'яті, мислення) призводить не тільки до прискорення перебігу розумових дій, але і до вироблення якісно нових способів опрацювання інформації (П. Я. Гальперін, В. В. Давидов, О. М. Леонтьєв [3] та ін.), підвищення творчого потенціалу (В. О. Моляко), компетентності в спілкуванні (Л. А. Петровська [7]) та ін.

Для оцінки пізнавальних здібностей було застосовано тест Р. Амтхауера, Отримані результати свідчать, що успішні працівники мають вищий за середній рівень вербального і невербального інтелекту, добре розвинені операції аналізу і синтезу, індукції і дедукції, узагальнення і абстрагування, класифікації, уміння виділяти головне (див. табл. 1).

Таблиця 1

Розподіл показників IQ під час основного експерименту (%)

Рівень IQ	1–2	3	4–5	Сер. арифм.
Успішні (70 осіб)	4 (5,7 %)	51 (70,8 %)	15 (23,5 %)	44 $\sigma = 4,8$
Неуспішні (52 особи)	5 (9,6 %)	40 (76,9 %)	7 (13,5 %)	38 $\sigma = 5,1$

Після проведення тренінгу середні інтегральні показники за тестом «Незвичайне використання», розподілилися так (див табл. 2).

Таблиця 2

Інтегральні показники за тестом «Незвичайне використання»

Група	Швидкість	Гнучкість	Оригінальність
До експерименту	10.2	6.8	18.3*
Після експерименту	11.3	8.2	24.0*

* при $p = 0,05$

Як бачимо, середні показники творчого потенціалу часників тренінгу дещо зросли у порівнянні з вихідним рівнем, особливо це стосується оригінальності мислення, статистично достовірна відмінність на рівні $p = 0,05$.

Нас зацікавили можливості розвитку вербального інтелекту, яки визнається провідним фактором успішності діяльності оперативних працівників міліції. Дані табл. 3 підтверджують, що тренінг сприяє розвитку зазначених показників креативності, особливо це стосується індексів широти і активності словникового запасу, де зафіксовані статистично достовірні відмінності на рівні значимості $p = 0,05$.

Таблиця 3

Результати за тестом «Словесні тріади»

Група	Творча уява	Швидкість протікання мислиневих процесів	Широта і активність словникового запасу
До експерименту	3,9	3,8	3.6*
Після експерименту	4,2	4,0	4.2*

* при $p = 0,05$

Отримані результати свідчать про можливість динамічного розвитку здібностей працівників кримінальної міліції під час тренінгу, він вплинув також на стиль міжособистісних стосунків (див. табл. 4).

Таблиця 4

Результати обстежень за тестом Т. Лірі

№	1	2	3	4	5	6	7	8
До експерименту	6,0*	6,0	6,8	7,0	7,1*	6,8*	6,1	6,0*
б	1,7	1,5	1,2	1,8	2,0	2,1	2,1	1,8
Після	7,3*	6,2	6,6	6,7	5,5*	5,1*	6,4	7,2*
б	2,1	1,8	1,6	1,5	1,8	2,0	1,5	1,9

* при $p = 0,05$

Використання тренінгу для розвитку здібностей дозволяє суттєво збільшити деякі якості особистості, важливі для професійної діяльності, а саме: першого і восьмого (відмінності суттєві при $p = 0,05$) і зменшити середні значення несприятливих октантів – 5 і 6 (відмінності суттєві при $p = 0,05$).

Отже, професійні здібності працівників кримінальної міліції піддаються динамічному розвитку, що вказує на перспективність подальших досліджень в галузі професійно-психологічного відбору та підготовки працівників кримінальної міліції. Окремої уваги заслуговує питання про стійкість змін, які можуть бути лише короткочасним «ефектом тренінгу», який швидко минає.

Список літератури:

1. Власова О. І. Психологія соціальних здібностей: структура, динаміка та чинники розвитку / О. І. Власова. – Київ : ІВЦ, 2005. – 307 с.
2. Конуп О. Ф. Формування професійно-значущих пізнавальних якостей майбутніх слідчих у вищих навчальних закладах МВС України : автореф. дис. ... канд. психол. наук : спец. 19.00.06 / Конуп О. Ф. – Київ, 2005. – 19 с.
3. Леонтьев А. Н. О формировании способностей / А. Н. Леонтьев // Хрестоматия по возрастной и педагогической психологии / под ред. И. И. Ильясова, В. Я. Ляудис. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1981. – 304 с.
4. Лифар І. В. Психодіагностична модель професії оперування женого карного розшуку // Південноукраїнський правничий часопис. – 2008. – № 1. – С. 206–208.
5. Ляховець Л. Розвиток соціального інтелекту засобами тренінгу сензитивності / Л. Ляховець // Соціальна психологія. – 2008. – № 2. – С. 150–159.
6. Микалко М. Тренінг інтуїції [Електронний ресурс] / Микалко Майкл // Николай Иванович Козлов : персональний сайт. – Режим доступу: <http://nkozlov.ru/library/samorazvit/d3946/?resultpage=2#.VRLxMRqvOhQ>.
7. Петровская Л. А. Компетентность в общении / Л. А. Петровская. – М. : Изд-во МГУ, 1989. – 216 с.
8. Як людині розвинути мозок та інтелект? [Електронний ресурс] // Перші інтелектуальні новини України. – Режим доступу: <http://pinu.com.ua/novyny/17-11-14/yak-lyudini-rozvinuti-mozok-ta-intelekt>. Назва з екрана. – 17.11.2014.

Одержано 28.03.2015

УДК 159.9

Лілія Олексіївна Бондаренко,

*старший викладач кафедри психології та соціології
факультету права та масових комунікацій*

*Харківського національного університету внутрішніх справ,
кандидат психологічних наук;*

Ірина Володимирівна Ламаш,

*доцент кафедри психології та соціології
факультету права та масових комунікацій*

*Харківського національного університету внутрішніх справ,
кандидат психологічних наук, доцент.*

РІВЕНЬ РОЗВИТКУ ПРАВОВИХ УЯВЛЕНЬ НЕПОВНОЛІТНІХ ДІВЧАТ

Розглянуто правові уявлення особистості як розуміння, оцінка сутності законів, правових норм, інтерпретація тих випадків, коли особистість усвідомлює свої права і обов'язки, їх обмеження, що дозволяє їй сприймати, оцінювати і уявляти себе в різних правових ситуаціях. Визначено рівень розвитку правових уявлень школярів, вихованок інтернату та дівчат, яких було залучено до проституції. Дослідження правових уявлень показало певний рівень правового нігілізму неповнолітніх дівчат, котрий виявляється в проблемності, нерозвиненості та несформованості їх правових поглядів, настановлень, знань, уявлень.

Дефіцит позитивного впливу на молоде покоління призводить до того, що в його представників у сфері почуттів домінують тривога, агресія, соціальна пасивність, страх. Це, звісно, сприяє формуванню девіантних цінностей, порушенню або ігноруванню значною частиною людей норм права й моралі.

Ранній юнацький вік – це період, коли зароджуються основні риси зрілої особистості, формуються механізми регулювання правомірної поведінки. У цей період зароджуються нові утворення – елементи дорослості, які виникають внаслідок перебудови організму, становлення самосвідомості та світогляду, певного типу відносин з дорослими та одноплітками, способів соціальної взаємодії з ними [2, с. 127].

Правосвідомість особистості в процесі свого розвитку і функціонування виступає як провідний компонент складної саморегулюючої функціональної системи соціальної поведінки, що містить у собі процеси сприйняття і переробки правової інформації [1, с. 18]. Правова свідомість особистості здатна втілюватися в сукупності правових уявлень, які безпосередньо виражають ставлення особистості до соціальної діяльності і служать регуляторами взаємин і поведінки людей у процесі

самого їх здійснення. У сучасному українському суспільстві правові уявлення є недостатньо розвиненими і компенсуються моральними відносинами, які встановлюються на рівні безпосередньої взаємодії людей.

Уявлення, виконуючи роль інструмента пізнання соціального світу, опосередковують і детермінують комунікації в групі, позначають цінності, які регулюють поведінку, і відображають проблеми соціального суспільства, тобто соціальні уявлення здатні виконувати роль медіатора між окремою людиною і суспільством, при цьому, класифікуючи інформацію, що надходить.

Уявлення передують процесу пізнання, відповідно, правові уявлення передують процесу пізнання правових норм, що є принципово важливим для розуміння впливу правової свідомості особистості на правову активність. При попередженні явища дитячої криміналізації, актуалізується питання про механізми впливу на зміст правових уявлень неповнолітніх. Процес реалізації правових норм, переведення їх у поведінку особистості розглядається як взаємодія норм зі свідомістю індивіда.

Дослідження рівня розвитку правових уявлень неповнолітніх дівчат вивчалось за допомогою скороченої версії опитувальника Дж. Тапп і Ф. Левіна. У дослідженні взяли участь 160 дівчат у віці від 14 до 17 років, які були розподілені на групи за умовами навчання та виховання. Першу групу склали дівчата, які навчаються в інтернатах для дітей-сиріт і дітей, які залишилися без батьківського піклування – 52 особи; школярки – 68 осіб, увійшли до другої групи; до складу третьої групи увійшли дівчата, які були залучені до проституції – 40 осіб.

За результатами дослідження було виявлено, що школярки та дівчата з інтернату більш схильні вважати, що основною функцією законів є запобігання злочинності шляхом заборони, ніж дівчата, які були залучені до проституції. На їхню думку, закони статичні, люди виконують їх виключно з метою уникнути покарання і, як наслідок, підкоряються владі, для них поняття «моральності» і «закону» злиті в одне ціле.

У роботі В. М. Сапогова, зазначається, що, більше, ніж половина вихованців інтернатів визнають важливість дотримання законів як необхідної умови правового порядку в суспільстві. Разом з тим, 35 % опитаних вважають, що дотримання правових приписів обумовлено тим, що порушення закону тягне за собою юридичну відповідальність, що підкреслює обумовленість поведінки страхом покарання, 63 % опитаних – побоюванням санкцій. Одночасно 42,8 % опитаних вважають, що дотримання закону обумовлюється формально законотворчою позицією, яка не залежить від особистого ставлення до нього: «закон є закон» [3, с. 62–63].

Високий відсоток рівня правослухняності в групі вихованок інтернату, на нашу думку, узгоджується з позицією Дж. Таппа та Ф. Левіна, які

ззначали, що правовий розвиток залежить від особливостей середовища [4, с. 311].

Дівчата, які були залучені до проституції, та школярки більш схильні, ніж вихованки інтернату, вважати, що закони необхідні для підтримки структури того суспільства, частиною якого вони є. На їхню думку, закони – це результат договору між людьми, які підкоряються їм через конформність, і бажанням виправдати очікування оточуючих, закони можна порушувати і змінювати в тому випадку, коли вони перешкоджають нормальному функціонуванню суспільства. Треба зазначити, що ключовим моментом у розумінні отриманих результатів дослідження за цим показником є констатація того факту, що допускається можливість порушувати закони. Отже, мова не йде про бажання досліджуваних вдосконалити правову систему.

У дослідженні доведено, що представники різних груп неповнолітніх дівчат мають недостатній рівень знань про правову дійсність, або мають про неї спотворені уявлення. Дослідження правових уявлень показало певний рівень правового нігілізму неповнолітніх дівчат, котрий виявляється в проблемності, нерозвиненості та несформованості їх правових поглядів, настановлень, знань.

Таким чином, виявлені особливості правових уявлень неповнолітніх дівчат не надає їм можливості правильно усвідомити правову реальність і відповідним чином будувати свою правову поведінку. Виходячи з цього актуальним напрямком роботи з молоддю є правове виховання, що вимагає цілеспрямованого формування правових уявлень.

Список літератури:

1. Землянська О. В Особистість як суб'єкт правосвідомості та об'єкт судово-психологічної експертизи / О. В. Землянська // Проблеми екстремальної та кризової психології. – 2011. – Вип. 10. – С. 16–24.
2. Крейдун Н. П. К проблеме формирования правосознания несовершеннолетних правонарушителей / Н. П. Крейдун. – Львів : Львів. держ. ун-т внутр. справ, 2013. – С. 127–134.
3. Сапогов В. М. Правосознание и правовая социализация несовершеннолетних осужденных из числа детей-сирот и детей, оставшихся без попечения родителей / В. М. Сапогов. – Псков : ЛОГОС, 2010. – 188 с.
4. Tapp J. L. Law, justice, and the individual in society : Psychological and legal issues / J. L. Tapp, F. J. Levine. – New York : Holt, Rinehart and Winston, 1977. – 311 p.

Одержано 12.03.2015

УДК 316.647.5

Ольга Вікторівна Горбачова,

*доцент кафедри психології та педагогіки
факультету з підготовки фахівців для підрозділів міліції
громадської безпеки та кримінальної міліції у справах дітей
Харківського національного університету внутрішніх справ,
кандидат соціологічних наук*

МОЛОДІЖНИЙ РАДИКАЛІЗМ: ЗМІСТОВНИЙ КОНТЕНТ-АНАЛІЗ КСЕНОФОБСЬКИХ УЯВЛЕНЬ

У емпіричному вимірі досліджено зміст та структуру ксенофобських уявлень представників праворадикально налаштованої молоді, а також засоби легітимації ксенофобських практик.

В останні роки в Україні спостерігається активний розвиток ультраправих молодіжних субкультур. Молодь є дуже чутливою до соціального оточення та соціальних проблем, найбільш піддатливою до ксенофобських ідей та настроїв, серед представників цієї вікової категорії і найбільше тих, хто вдається до «злочинів ненависті». Саме цей сегмент становить найбільший виклик для правоохоронної системи як суб'єкта протидії ксенофобії в Україні. Разом із тим, запобігання поширенню ксенофобських настроїв та практик першочергово потребує вивчення існуючих негативних соціальних уявлень праворадикально налаштованої молоді аби здійснювати заходи із корекції деструктивних впливів на суспільну, зокрема молодіжну, свідомість в аналізованому контексті.

Із цією метою ми першочергово вважаємо необхідним: 1) здійснити реконструкцію символічного простору «чужості», з'ясувати зміст та структуру ксенофобських уявлень, які обумовлюють насильницькі прояви; 2) з'ясувати засоби легітимації ксенофобських практик. Враховуючи складність дослідницького поля та виходячи з того, що універсальним носієм смислу, свідомості та соціальної комунікації є текст, на наш погляд, найбільш адекватний інструментальний потенціал відповідно до поставленого завдання має змістовний контент-аналіз ксенофобських уявлень в українському Інтернет-просторі. Адже віртуальний простір є на сьогодні головним середовищем, що концентрує ксенофобський світогляд, тут в умовах «таємничої анонімності» активно конструюються та пропагуються найрадикальніші ідеї, оскільки не спрацьовують механізми, що перешкоджають публічному прояву «мови ворожнечі». Соціальне поле дослідження представлене 30 Інтернет-джерелами, що належать ультраправим чи націоналістичним організаціям (групам), автори або відвідувачі яких включені у процеси обміну інформацією, що з різним ступенем інтенсивності виражає ксенофобію.

Ксенофобський контент в Інтернеті: загальні оцінки. У віртуальному просторі постійно діють не менше 30 веб-сайтів з ксенофобським контентом, які поширюють відповідні матеріали (статті, публікації, літературу) та активно конструюють «кібер-ненависть» (Автономний Опір, Ватра, Націонал соціаліст, Українська Національна Асамблея, ГО «Імміграція-стоп!» та ін.). Зрозуміло, що кібер-ненависть, поширювана у Інтернет-просторі, характеризується різним ступенем радикалізму, спрямування якого багато в чому обумовлене ідеологічним орієнтиром сайтів. В цілому ж українські націсткіни сповідують крайні націоналістичні (шовіністичні) погляди із значним ухилом у бік расизму (як біологічного, так і культурного) та нацизму. Відвідувачі націоналістичних, соціал-націоналістичних та відверто ксенофобських сайтів за допомогою великих порталів-посередників (Реактор, Народний оглядач, Рід) мають можливість зустрітись на спільних форумах і віднайти точки перетину, що свідчить про небезпечну перспективу радикалізації великої частини націоналістично налаштованої молоді та її консолідації з ультраправим рухом.

Прояви ненависті можна віднайти у текстах найрізноманітнішого спрямування: новинах, звітах із заходів, статтях та книгах, коментарях, форумах, графічних зображеннях (плакатах). Окремо слід згадати аудіо записи із агресивним тематичним репертуаром пісень та відео- і фотоматеріали із сценами нападів та знущань, вуличних бійок, які не потрапили до нашого аналізу. Найбільш популярні теми представлені у дискусіях: ідея нації, чистота раси, основи націоналізму/соціал-націоналізму, олігархи та класова боротьба, емансипація України від Росії, безпека мультикультуралізму, толерантності та міграції для України, національні меншини та маргінальні групи, євреї в Україні, українофобія, опір системі.

Особливості ксенофобських уявлень. Першочергово слід вказати, що ідентичність ультраправих достатньо дифузна, вона представлена «білою расою», «слов'янським братством», «українською расою/нацією», яка зливається у важко розрізняваний сплав «своїх» з недиференційованими ксенофобією та націоналізмом, такий собі «расовий націоналізм». Спільність «своїх» кодується не у соціальних, а біологізованих термінах «кровного споріднення» раси чи-то нації, коли «кров вважається більш важливим фактором, ніж культура і традиції». Механізм інтеграції ґрунтується виключно на створенні спільного «ворога». Однак, на відміну від нацистів, українських ультраправих турбує скоріше не тотальне знищення «чужаків» як самоціль, скільки чистота «етнічної території», обумовлена ідеологією, що «кожен має жити на власній історичній батьківщині».

Результати дослідження свідчать, що ворогів номер один «білої раси» та української нації уособлюють собою чужаки-мігранти. Цей тер-

мін є шаблоновою категорією, що уміщує усіх, хто вирізняється не-слов'янською зовнішністю (шукачів притулку, заробітчан, студентів і, навіть, громадян України). Усі вони: «чорна навала», «расово чужорідні елементи», «інородці», «чужорасові прибульці», «кольорові чужинці», де не важливі, ні статус особи, ні легальність її перебування на українських теренах, ні її громадянство, ні кількість прожитих років, ні ставлення до України як до домівки.

У ксенофобських уявленнях актуалізується їх захисна функція щодо загрозливих об'єктів, про що свідчать смислові асоціації, представлені такими категоріями як «засилля», «іноземна окупація», «атака», «гноблення титульної нації», «заміщення етнічних українців мультикультурним збродом», «національний самозахист», «расова війна». Таким чином, ядерні елементи ксенофобських уявлень формуються навколо достатньо абстрактних смислових конструктів: джерело небезпеки та шкідливість «чужинців». Навколо ядерні елементи соціальних уявлень розчіплюються на підпорядковані контекстуальні підтеми: виродження нації, знищення української ідентичності, культурна несумісність, небажання інтегруватися, створення замкнених громад, високий рівень народжуваності в іммігрантських спільнотах, неповага до українців та української культури, осквернення її фундаментальних цінностей, насадження власних порядків, поширення хвороб, погіршення сфери зайнятості, етнічна злочинність, витіснення з життєвого простору тощо. Периферійна зона представлена через репрезентацію конкретних об'єктів ненависті, у яких вони наповнюються своїм специфічним змістом. Темношкірим закидається торгівля наркотиками, шахрайство; арабам – псування «наших» жінок, невігластво, нахабство; китайцям, в'єтнамцям, корейцям – антисанітарія, захоплення території, знищення вітчизняного виробника тощо. Серед «внутрішніх ворогів» чільне місце посідають роми, євреї та сексуальні меншини.

Засоби легітимації ксенофобських практик. Наше дослідження демонструє, що притаманна правими ксенофобія характеризується зверненням до двох взаємопов'язаних стратегій легітимації насильницьких проявів ксенофобії: «звинувачення» та «самовиправдання». Мотивація у вигляді «презумпції винуватості», порочності, шкідливості, несумісності, небезпечності для «нас» чужаків (реально чи надаваними маркерами) забезпечується жорсткою поляризацією. При цьому відбувається демонізація ворога шляхом гіпертрофованого підкреслення у нього існуючих недоліків та оздоблення різноманітними негативними якостями. В доповнення також спрацьовує механізм ідеалізації своїх, де «нашим» приписуються найрізноманітніші достоїнства та чесноти, а існуючі недоліки заперечуються, подаються імпліцитно або розмито. Це ті механізми, які обґрунтовують справедливості дій та запевнюють у служінні «вищій меті». За такою «стіною» конкретна людина втрачає не лише свою індивідуальність

та самоцінність, а й подобу «людяності» як таку, перетворюючись в уявленнях ультраправих на «Untermensch» – недолюдину (цей термін широко вживався у нацистській Германії).

Фундаментальне протистояння «свого» та «чужого» особливо виразно відбивається у соціальних уявленнях, які відображують поведінкові інтенції. Представлені у соціальних уявленнях проекти-сценарії орієнтовані на ворожий тип соціальних відносин і відображують агресивні наміри, вони об'єктивуються твердженнями: «знищити чужинців», «чинити спротив заселенню», «силові акції», «переслідувати», «смерть ворогам», «бій», «жорстко і послідовно боротись з мігрантами», «депортація» тощо.

Отже, результати дослідження дозволяють висновувати, що образ «чужаків» у соціальних уявленнях представників ультраправої молоді має типові способи представлення, по суті, лише надбудовуючись на вже сформовані стереотипи масової свідомості з акцентами подібного роду. Але завдяки своїм глобальним і безмежним властивостям, з одного боку, Інтернет-простір є новим полем битви в боротьбі за вплив на суспільну свідомість, а з іншого, – створює нескінченну систему зв'язку, що забезпечує вихід дотепер локально обмеженого ультраправого руху на інший рівень, повсякденний.

Одержано 31.03.2015

УДК 159.9:316.624.3

Наталія Вікторівна Греса,

доцент кафедри соціології та психології

факультету права та масових комунікацій

Харківського національного університету внутрішніх справ,

кандидат психологічних наук, доцент;

Алла Андріївна Шиліна,

доцент кафедри соціології та психології факультету права та масових

комунікацій Харківського національного університету внутрішніх

справ, кандидат психологічних наук, доцент

ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНОГО ІНТЕЛЕКТУ ЗЛОЧИНЦІВ ІЗ РІЗНИМ РІВНЕМ УСВІДОМЛЕННЯ ВИНИ

Розглянуто усвідомлення вини як один із етапів процесу ресоціалізації злочинця, який може полегшувати подальший виховний процес у спеціальних установах. Показано, що саме соціальний інтелект як інтегральна інтелектуальна здатність є важливою умовою усвідомлення вини злочинцем.

Однією із відчутно значущих соціальних проблем для України є злочинність, яка обумовлена економічною кризою, нерівномірністю суспільного розвитку, різким спадом рівня життя, значною прогалиною у

законодавстві та іншими негативними чинниками. Першим та основним етапом процесу ресоціалізації злочинця, на думку провідних науковців (Л. І. Беляєва, Ю. А. Дмитрієв, В. І. Кривуша, О. В. Піщенко, Л. О. Шевченко та інші), є усвідомлення ним своєї вини та його щире каяття, що полегшує подальший виховний процес у спеціальних установах. Вина є основною юридичною ознакою, що характеризує психологічний зміст будь-якого правопорушення. Вина в кримінально-правовому сенсі – це психічне, суб'єктивне відношення особи до здійснюваного їм діяння і його наслідків [1, с. 292]. У психологічній науці проблема вини є складовою частиною проблеми соціальних емоцій, де вина визначається як «самооціночна» емоція (К. Е. Ізард, М. Льюїс, Ю. М. Орлов). А проблема усвідомлення вини за будь-яке правопорушення, в тому числі за злочин, є самостійним питанням юридичної психології, насамперед, пенітенціарної, яка на сьогодні є недостатньо розробленою.

Соціальний інтелект є індивідуально-особистісною властивістю людини, яка виявляється у здатності формувати відношення до самого себе, прогнозувати результати своєї діяльності, розуміти свою поведінку і поведінку оточуючих. Соціальний інтелект об'єднує й регулює пізнавальні процеси, пов'язані з відбитком соціальних об'єктів. Саме соціальний інтелект забезпечує розуміння мови, вчинків і дій людей, а також невербальних реакцій оточуючих та є когнітивною складовою комунікативних здібностей особистості [2]. Основою соціального інтелекту є сенситивність, соціально-перцептивні здібності, уміння стати на позицію іншої людини, яка відмінна від власної [3]. Саме ці здібності та вміння на нашу думку є важливими умовами усвідомлення вини.

У дослідженні особливостей соціального інтелекту приймали участь злочинці, у кількості 100 осіб, які відбувають покарання в Харківській колонії № 43. Всі досліджувані були поділені на дві групи. Першу групу склали злочинці в кількості 50 осіб з високим рівнем усвідомлення вини (практично повністю усвідомлюють вину); другу групу – 50 злочинців з низьким рівнем усвідомлення вини (практично відсутнє усвідомлення і переживання факту скоєного ними злочину). В дослідженні була використана методика «соціальний інтелект» Дж. Гілфорда, І. М. Салівена. Результати дослідження соціального інтелекту злочинців з різним рівнем усвідомлення вини відображено в таблиці 1.

Як видно з таблиці 1 у злочинців, які майже повністю усвідомлюють та практично не усвідомлюють свою вину найчастіше (56 %; 72 %) реєструється середній рівень вміння передбачати наслідки поведінки. Високий та низький рівні зустрічаються рідше та складають (26 %; 10 %) та (18 %), відповідно. Порівняльний аналіз показав, що серед злочинців першої групи вірогідно частіше діагностується високий ($p \leq 0,05$) рівень вміння передбачати наслідки своєї поведінки та поведінки інших людей,

а середній соціальний інтелект по першому субтесту є вірогідно більш притаманним злочинцям, які практично не усвідомлюють свою вину (72 %; 56 % відповідно, $p \leq 0,05$).

Таблиця 1

**Складові соціального інтелекту злочинців
з різним рівнем усвідомлення вини (%)**

Соціальний інтелект		Групи		Ф	Р
Субтести	Рівні	Перша	Друга		
		1 субтест «Історії з за- вершенням»	високий	26	10
середній	56		72	1,67	0,05
низький	18		18	–	–
2 субтест «Групи експресії»	високий	14	10	0,61	–
	середній	60	64	0,41	–
	низький	26	26	–	–
3 субтест «Вербальна експресія»	високий	14	20	0,8	–
	середній	68	40	2,85	0,01
	низький	18	40	2,46	0,01
4 субтест «Історії з доповнен- ням»	високий	0	0	–	–
	середній	30	20	1,16	–
	низький	70	80	1,16	–
Загальний соціальний інтелект	високий	0	0	–	–
	середній	90	84	0,89	–
	низький	10	16	0,18	–

Тобто злочинці, які повною мірою усвідомлюють свою вину здатні майже правильно передбачати вчинки людей на основі аналізу реальних ситуацій спілкування, але не завжди вміють вибудовувати стратегію власної поведінки для досягнення поставленої мети, при цьому недостатньо орієнтуються у невербальних реакціях інших людей. А злочинцям, які практично не усвідомлюють свою вину властиво здійснювати помилки (наприклад протиправні дії), потрапляти у конфліктні ситуації

внаслідок невірною уявлення результатів своїх дій або вчинків інших людей.

Злочинці обох груп виявляють середній рівень розпізнавання невербальних проявів інших людей (с/т № 2) при мінімальній кількості в цих групах низьких значень за даним субтестом (26 %; 26 %) та високих (14 %; 10 %).

Достовірних відмінностей відносно прояву експресії не виявлено. Таким чином, правопорушникам властива чутливість до невербальних сигналів інших людей, але при цьому вони не враховують наскільки правильно вони здатні оцінити стани, відчуття і наміри інших людей.

У злочинців, які усвідомлюють свою вину, вірогідно частіше реєструється середній соціальний інтелект по третьому субтесту (68 %; 40 %, $p \leq 0,01$), а в другій групі діагностується низький рівень розпізнавання вербальної експресії (40 %, 18 %, $p \leq 0,01$). Отримані дані свідчать, що злочинці, які усвідомлюють свою вину, більшою мірою здатні правильно розуміти мовну експресію в контексті конкретної ситуації, розуміти конкретні взаємостосунки, при цьому вони здатні проявляти рольову пластичність, чим досліджувані, які практично не усвідомлюють свою вину.

В двох групах злочинців реєструється низький рівень розпізнавання складних міжособистісних відносин (70 % та 80 % відповідно), в той час як середній рівень виявляється рідше (30 % та 20 %), а високий рівень взагалі не виявлено. Таким чином злочинці зазнають труднощі в аналізі ситуації міжособистісних взаємодій і, як наслідок погано адаптуються до різного роду взаємостосунків між людьми (сімейних, ділових, дружніх та інших).

За даними таблиці 1 у злочинців першої та другої груп найчастіше зустрічається середній рівень загального соціального інтелекту (90 %; 84 %), при найменшій частоті низького соціального інтелекту (10 %; 16 %) та відсутності високого рівня.

Таким чином отримані результати дослідження свідчать, що рівень соціального інтелекту впливає на здатність усвідомлювати свою вину. Це вказує на те, що розвиненість інтелектуальних здібностей, які визначають адекватність розуміння поведінки людей, правильність розуміння мовної експресії в контексті конкретної ситуації та орієнтування їх в суспільних нормах і правилах поведінки сприяє підвищенню усвідомлення вини. Саме ці здібності та вміння на нашу думку є важливими умовами усвідомлення вини. Тому необхідно звернути увагу на розвиток когнітивних елементів соціального інтелекту (оцінка перспективи, розуміння людей, знання соціальних правил, відвертість у відносинах з оточуючими), а також поведінкових елементів (здатність мати справу з людьми, соціальна пристосованість, теплота в міжособистісних відносинах). Тобто навчившись розуміти інших людей, злочинцям буде легше розуміти самого себе.

Список літератури:

1. Гревнова И. А. Соотношение вины и виновности / И. А. Гревнова // Преступность и проблемы борьбы с ней. – М. : Росс. криминолог. асоц., 2007. – 292 с.
2. Михайлова (Алёшина) Е. С. Тест Дж. Гилфорда и М. Салливена. Диагностика социального интеллекта. Руководство пользователя / Е. С. Михайлова (Алёшина). – СПб. : Иматон, 2001. – 51 с.
3. Практический интеллект / [Р. Дж. Стернберг, Дж. Б. Форсайт, Дж. Хедланд и др.] ; пер. с англ. К. А. Щукина, Ю. А. Буткевич. – СПб. : Питер, 2002. – 272 с.

Одержано 22.03.2015

УДК 351.743:[343.85:159.924.7](477)

Григорий Владимирович Джагунов,

*заместитель начальника факультета подготовки специалистов для подразделений милиции общественной безопасности и криминальной милиции по делам детей по учебно-методической работе
Харьковского национального университета внутренних дел,
кандидат юридических наук, доцент*

**ОСОБЕННОСТИ ПРОФИЛАКТИКИ СЕМЕЙНОГО
НАСИЛИЯ В УКРАИНЕ**

Изучены вопросы насилия в семье, проанализирована деятельность работников милиции по предупреждению этого негативного явления и определены направления усовершенствования данной системы на основе научных достижений и сравнения действующего законодательства.

Насилие является причиной распада тысяч семей. К сожалению, насилие в семье остаётся до сих пор большой бедой украинского общества и актуальной проблемой сегодняшнего дня. Необходимо констатировать, что семья как ячейка общества, без поддержки государства и его институтов, не всегда способна выполнять свои основные функции, в частности по обеспечению надлежащего благосостояния и воспитания детей. Отметим, что в Украине со времени принятия законодательных актов, регулирующих отношения в семейной среде, благодаря усилиям органов государственной и местной власти, ряда общественных организаций приняты меры, которые способствовали существенным изменениям в отношении общества к проблеме домашнего насилия, становлению системы реабилитации лиц, пострадавших от него, усилению защиты детей от насилия в семье и др. [1].

Правовой основой деятельности правоохранительных органов в Украине по предупреждению насилия является соответствующее национальное

законодавство. Так, законодавство України по предупреждению насилия в семье состоит из Конституции Украины, Закона Украины «О предупреждении насилия в семье», других законов и подзаконных актов, регулирующих отношения по предотвращению и противодействию насилию в семье. К нему также входят международные договоры в этой сфере, ратифицированные Верховной Радой Украины [2].

Закон Украины «О предупреждении насилия в семье», вступил в действие через три месяца после его официального опубликования, то есть 19 марта 2002 г. После его принятия на повестке дня стал актуальным вопрос создания механизма его выполнения. Важным этапом в реализации принципов, заложенных в Законе, стало принятие в апреле 2003 года Кабинетом Министров Украины Постановления № 616 «Об утверждении порядка рассмотрения заявлений и сообщений о совершении насилия в семье или реальной его угрозе», которое определяет механизм принятия, учета и рассмотрения заявлений и сообщений о совершении насилия в семье местными органами по делам семьи, молодежи и спорта и органами внутренних дел. Концептуально важно, что утвержденный Порядок предусматривает привлечение к рассмотрению таких заявлений, кроме представителей службы участковых инспекторов милиции, также представителей управлений или отделов по делам семьи и молодежи, центров социальных служб для молодежи, а в случае необходимости также и работников уголовной милиции по делам детей, службы по делам детей и представителей органов опеки и попечительства [3]. Закон Украины «Об органах и службах по делам детей и специальных учреждениях для детей» устанавливает общие принципы деятельности криминальной милиции по делам детей органов внутренних дел, а Кодекс Украины об административных правонарушениях определяет общие основания административной ответственности, устанавливает ответственность за совершение насилия в семье, невыполнение защитного предписания или непрохождение коррекционной программы (ст. 173-2 КУоАП) и связанные с насилием в семье проступки (например, мелкое хулиганство, доведение ребенка до состояния опьянения, невыполнение родителями обязанностей по воспитанию детей); регулирующего производства в этой группе дел и особенности применения мер принуждения (административного задержания, доставления правонарушителя и др.). Соответствующие нормы используются работниками милиции в процессе подготовки административных материалов для применения судом мер административной ответственности к лицам, совершившим насилие в семье.

Говоря конкретнее о работе органов внутренних дел, следует подчеркнуть необходимость использования работниками милиции в своей деятельности по предупреждению насилия и норм жилищного и гражданского законодательства. Особенности профилактической деятельности органов

внутренних дел определяются сферой общественных отношений, на которые посягает насилие в семье, а также наличием комплекса полномочий по применению специальных мер, направленных на его предупреждение.

Таким образом, анализ законодательства в сфере предупреждения насилия в семье и практики его применения свидетельствует, что милиция занимает ведущее место в системе субъектов профилактики правонарушений вообще. При этом следует согласиться с мнением о том, что характерным признаком деятельности органов внутренних дел по предупреждению правонарушений является комплексный характер, который проявляется, по его мнению, в следующих аспектах. Во-первых, органы внутренних дел, в отличие от других субъектов упреждающей деятельности, влияют на очень широкий круг объектов профилактики; занимают одно из центральных мест в системе субъектов профилактики правонарушений. Во-вторых, органы внутренних дел не только сами выявляют и ликвидируют причины и условия правонарушений, но и в установленных законом случаях и порядке выдвигают другим требования по выполнению возложенных на них функций в сфере укрепления правопорядка. В-третьих, органы внутренних дел осуществляют упреждающую деятельность на всех уровнях, во всех видах и формах, используя при этом широкий арсенал самых разнообразных других методов и средств, как гласных, так и оперативных. В-четвертых, в структуру органов внутренних дел входят службы и подразделения, главное назначение которых состоит в реализации профилактических функций [4].

В большинстве случаев первым лицом, которое общается с жертвой насилия в семье, является участковый инспектор милиции. Кроме пресечения самого акта насилия, профилактической работы с обидчиком, других действий, которые он выполняет согласно своим профессиональным обязанностям, участковый инспектор может предоставить, исходя из конкретных обстоятельств, и другую помощь жертве насилия. Он должен объяснить жертве какие её права нарушены и каким образом она может их защитить. Участковый инспектор также может посоветовать, в какие учреждения и организации, в том числе и общественные, может обратиться жертва, и какую помощь может оказать каждая из организаций. Как авторитетное и беспристрастное лицо, пользующееся доверием участников семейного конфликта, он может также выступить посредником в разрешении конфликта.

В конце хотелось бы отметить, что не смотря на серьёзные усилия в этой сфере, из-за несовершенства и недостаточности действий соответствующих органов, пострадавшие часто не получают необходимой помощи, а обидчики – не несут надлежащей ответственности. Основываясь на этом, следует говорить о необходимости внесения изменений в национальное законодательство, ратификации международных документов,

которые содержат высокие стандарты защиты пострадавших лиц и предупреждения насилия в семье и изменении подходов к подготовке правоохранителей-профессионалов.

Список литературы:

1. Моніторинг стану виконання законодавства України щодо протидії насильству в сім'ї. 2001–2011 роки / О. М. Бандурка, О. Ф. Бондаренко, В. О. Брижик та ін. ; заг. ред. О. М. Бандурки, К. Б. Левченко. – Харків : Права людини, 2011. – 240 с.
2. Діяльність служби дільничних інспекторів міліції щодо профілактики насильства над дітьми й дорослими членами сім'ї : навч.-метод. посіб. / А. Б. Блага, Т. В. Журавель, Д. Г. Заброда та ін. ; за ред. Г. О. Христової. – Київ : ВПК «ОБНОВА», 2012. – 140 с.
3. Насильство в сім'ї та діяльність органів внутрішніх справ щодо його подолання : навч.-метод. посіб. для курсантів вищ. навч. закл. МВС України / уклад.: А. В. Запоржцев, А. В. Лабунь, Д. Г. Заброда та ін. – Київ, 2012. – 246 с.
4. Макаренко О. М. Суб'єкти профілактики правопорушень / О. М. Макаренко // Право і Безпека. – 2004. – Т. 3, № 3. – С. 68–70.

Одержано 30.03.2015

Вивчено питання насильства в сім'ї, проаналізовано діяльність працівників міліції щодо попередження цього негативного явища і визначено напрями удосконалення цієї системи на основі наукових досягнень і порівняння чинного законодавства.

УДК 159.9(075)

Вікторія В'ячеславівна Доценко,

*доцент кафедри психології та педагогіки
факультету з підготовки фахівців для підрозділів міліції
громадської безпеки та кримінальної міліції у справах дітей
Харківського національного університету внутрішніх справ,
кандидат психологічних наук, доцент*

**ВИКОРИСТАННЯ ПРОЕКТИВНИХ МЕТОДИК
В ЕКСПРЕС-ДІАГНОСТИЦІ МАЙБУТНІХ
ПРАВООХОРОНЦІВ**

Наведено результати теоретичного аналізу та емпіричного дослідження можливостей використання тесту Е. Вартегга у психодіагностиці курсантів першого курсу. Визначено, що проективна методика незакінчених малюнків Е. Вартегга дозволяє швидко та інформативно дослідити ті глибинні, індивідуальні особливості курсантів-першокурсників, які найменше доступні безпосередньому спостереженню чи опитуванню за допомогою традиційних методів психодіагностики.

Сьогодні існує необхідність пошуку, апробації і впровадження у практику психологічного супроводження професійної діяльності працівників ОВС більш сучасних психологічних методів діагностики особистості. Вони повинні бути простими у використанні, надійними, придатними для експрес-діагностики індивідуально-психологічних якостей та психічних станів суб'єкта під час перебування у ризиконебезпечній ситуації, переживанні дистресу, важкої життєвої події тощо. Перспективним ми вважаємо використання проективних методів психодіагностики, які дозволяють опосередковано, моделюючи деякі життєві ситуації і відносини, досліджувати неусвідомлювані (або не цілком усвідомлені) форми мотивації, що виступають прямо або у формі різних особистісних установок і формують стиль поведінки особистості та характер її емоційних переживань.

Сьогодні існує безліч класифікацій проективних методик за різними критеріями. Зупинимось докладніше на наступній [1, 3]:

1. Методики доповнення. Стимульний матеріал – набір слів-стимулів (асоціативний тест К. Г. Юнга; «Незакінчені речення»; «Хто Я?»).

2. Методики інтерпретації. Стимульний матеріал – набір картинок, фотокарток (ТАТ; тест фрустрації Розенцвейга; тест Жилия; тест Сонді).

3. Методики структурування. Відсутність структури у стимульному матеріалі (тлумачення випадкових плям Г. Роршаха).

4. Методики вивчення експресії (аналіз почерку, особливостей мовної поведінки).

5. Методики вивчення продуктів творчості («Дім. Дерево. Людина»; «Дерево»; «Людина»; «Малюнок родини»; «Піктограма»; «Автопортрет»; «Неіснуюча тварина»).

Сучасні проективні методики вимагають незначних часових витрат на проведення і орієнтовані на виявлення глибинних переживань, прихованих мотивів, відносин, структури свідомих і несвідомих переживань. У числі їх недоліків звичайно вбачають відсутність нормативних даних, що призводить до труднощів і суб'єктивізму інтерпретації індивідуальних результатів, коли психолог змушений довіряти лише своєму досвіду і професіоналізму. Тому, дані, отримані за допомогою проективних методик, не повинні бути прийняті як остаточні. Проективні методики допомагають знайти шляхи подальшого дослідження, проникнути у важко доступні особистісні особливості, що випадають при традиційній організації психодіагностики та не піддаються адекватній кількісній оцінці. Однак, незважаючи на зазначені недоліки, популярність і статус проективних методик практично не змінюються. У першу чергу це пояснюється тим, що вони найменше схильні до фальсифікації з боку випробуваного, ніж опитувальники, і тому більш придатні для діагностики особистості.

Метою нашого дослідження було емпіричне вивчення можливостей використання проективної методики Е. Вартегга [2] в експрес-діагностиці майбутніх правоохоронців. Вибірку дослідження склали 23 курсанти першого курсу факультету підготовки фахівців для підрозділів міліції громадської безпеки та кримінальної міліції у справах дітей Харківського національного університету внутрішніх справ, які навчаються на напрямком підготовки 6.030102 «Психологія».

Дані аналізу результатів тесту Е. Вартегга першокурсників показують, що за шкалою образ «Я» для 60,8 % курсантів притаманна цілеспрямованість та пошук себе. Прагнення розкрити власні здібності та поширити вплив на оточуючих відчують 34,8 % курсантів, а потребу знайти власне місце у соціумі і бути значимим у своєму статусі – 39,1 % першокурсників. Проте, 52,2 % першокурсників відчують невпевненість щодо майбутнього, а 43,4 % курсантів потребують захисту образу «Я» (див. табл. 1).

Визначено, що 73,9 % першокурсників прагнуть позитивно проявити себе в майбутньому. Однак, у 34,8 % курсантів прагнення до самореалізації не отримує адекватного втілення, 43,4 % курсантів примирилися з обмеженими можливостями самореалізації, а 30,4 % відчують страх у плануванні серйозних досягнень і свідомо занижують рівень власних домагань і амбіцій.

Діагностовано, що у курсантів першого курсу основними механізмами психологічного захисту особистості є раціоналізація (39,1 %) та проєкція (17,4 %). Тобто, першокурсники схильні спочатку діяти у відповідь на неусвідомлювані мотиви, а після дії висувати різні передбачувані причини (як правило, соціально прийнятні і схвалювані) для пояснення власної поведінки. А за допомогою проєкції першокурсники нерідко переносять власні думки, емоції на інших людей. Бажання сховатися в минулому, знайти ґрунт під ногами відчують 17,4 % курсантів. У 21,7 % курсантів страхи і тривоги сприймаються як щось монументальне, боротися з яким неможливо.

З'ясовано, що 43,4 % першокурсників цілеспрямовані та активні у досягненні поставлених цілей. Проте, 30,4 % курсантів блокують власну життєву активність не даючи собі можливості для саморозкриття і нових звершень, а 21,7% відчують страх рухатися вперед, через що процес подолання труднощів у них ускладнено. Внутрішню категоричність щодо підпорядкування життя чітким правилам і нормам демонструють 17,4 % курсантів (див. табл. 1).

У 65,2 % курсантів діагностовано відчуття потреби у близьких міжособистісних стосунках, а бути соціально привабливими бажає 56,5 % першокурсників. Невдоволення існуючими особистісними стосунками визначено у 39,1 % першокурсників і 17,4 % курсантів відчують самотність.

Таблиця 1

**Особливості особистості курсантів першого курсу
за тестом Е. Вартегга, (%)**

Шкали	Особливості особистості	%
Образ «Я»	пошук себе	60,8
	прагнення поширити свій вплив	34,8
	потреба бути значимим у своєму статусі	39,1
	відчуття невпевненості щодо майбутнього (людина намагається закріпити власні позиції)	52,2
	потреба у захисті образу «Я»	43,4
Особистісний ріст, плану- вання майбут- нього	прагнення проявити себе	73,9
	прагнення до самореалізації не отримує адекватного втілення	34,8
	примирення з обмеженими можливостями самореалізації	43,4
	страх планувати більш серйозні досягнення, свідоме заниження рівня домагань і амбіцій	30,4
Страхи та ме- ханізми пси- хологічного захисту	раціоналізація страхів	39,1
	проекція, як основний механізм психологічного захисту	17,4
	страхи і тривоги сприймаються як щось монументальне, боротися з яким неможливо	21,7
	регресія активної життєвої позиції, бажання сховатися в минулому, знайти ґрунт під ногами	17,4
Енергійність, ініціативність, прагнення діяльності	високий рівень цілеспрямованості та активності	43,4
	страх рухатися вперед, процес подолання труднощів ускладнено	21,7
	внутрішня категоричність щодо підпорядкування життя чітким правилам і нормам	17,4
	блокування власної життєвої активності	30,4
Потреба в особистісних стосунках	невдоволення існуючими особистісними стосунками	39,1
	потреба у близьких міжособистісних стосунках	65,2
	потреба бути соціально привабливим	56,5
	відчуття самотності	17,4
Афективна сфера	тривожність, замкнутість	34,8
	відсутність прагнення до спілкування	13,0
	почуття провини	8,7
Відчуття за- хищеності (безпеки)	внутрішній світ особистості закритий	26,0
	демонстрація маски успішності	21,7
	потреба у захисті	39,1

В афективній сфері першокурсників визначено наявність тривожності і замкнутості (34,8 %), почуття провини (8,7 %) та відсутність прагнення до спілкування (13,0 %).

Свої страхи і тривоги 21,7 % першокурсників тримають в собі, або за «маскою благополуччя», мало кому відкриваються, демонструючи успішну людину в соціумі, що може призводити до напруженості і емоційного дискомфорту в комунікативній сфері. Крім того, 39,1 % курсантів відчують потребу у захисті а у 26,0 % першокурсників внутрішній світ особистості закритий (див. табл. 1).

За результатами інтерпретації проєктивної методики Е. Вартегга можна констатувати, що більшість першокурсників знаходяться в активному пошуку свого особистісного, неповторного образу «Я», цілеспрямовані, прагнуть бути значимими для оточуючого соціуму, проявити себе і поширити власний вплив. Разом з цим, частина першокурсників демонструють відчуття невпевненості щодо майбутнього і бажання сховатися в минулому, потребу у захисті образу «Я», тривожність і замкнутість, страх планувати більш серйозні досягнення, свідоме заниження рівня домагань і амбіцій та ускладнення у подоланні труднощів. Такі дані свідчать про наявність процесу соціально-психологічної адаптації першокурсників до умов навчальної діяльності у ВНЗ та несення служби в ОВС і дають можливість виділити її особливості і визначити напрямки психологічного супроводження першокурсників.

Проєктивна методика незакінчених малюнків Е. Вартегга дозволяє швидко та інформативно дослідити ті глибинні, індивідуальні особливості майбутніх правоохоронців, які найменше доступні безпосередньому спостереженню чи опитуванню за допомогою традиційних методів психодіагностики. В свою чергу, виявлені за допомогою проєкції суб'єктивні уявлення особистісних смислів і значущих переживань курсантів-першокурсників, дозволять більш детально розробити напрямки і методи психологічного супроводження курсантів на етапі адаптації до нових умов навчально-службової діяльності.

Список літератури:

1. Бурлачук Л. Ф. Введение в проєктивную психологию / Л.Ф. Бурлачук. – Киев : Ника-Центр, 1997. – 128 с.
2. Вартегг Э. Уровневая диагностика / Э. Вартегг ; пер. с нем. Е. Ю. Патяевой ; под ред. В. К. Калиненко // Калиненко В. К. Рисуночный тест Вартегга / В. К. Калиненко. – М. : Смысл, 2006. – 239 с.
3. Соколова Е. Т. Проєктивные методы исследования личности / Е. Т. Соколова. – М. : МГУ, 1998. – 150 с.

Одержано 12.03.2015

УДК 343.95(075.8)

Юрій Борисович Ірхін,

*начальник відділу психологічної та мистецтвознавчої експертизи
Державного науково-дослідного експертно-криміналістичного центру
МВС України, кандидат психологічних наук, доцент*

ПСИХОЛОГО-КРИМІНАЛІСТИЧНІ ЗАСАДИ АГРЕСИВНО-НАСИЛЬНИЦЬКОЇ ПОВЕДІНКИ СЕРЕД ДІТЕЙ ТА ПІДЛІТКІВ

Визначено, проаналізовано та актуалізовано проблеми негативного впливу на психіку та свідомість дитини універсальних каналів передачі інформації, що містять сцени насильства і жорстокості, а також окремі маркери соціальної небезпеки впливу агресивних комп'ютерних ігор на формування злочинної поведінки молоді.

Упродовж двох останніх десятиліть вітчизняними криминологами та кримінальними психологами констатується зростання невмотивованої агресивно-насильницької поведінки серед дітей та підлітків. Переважна більшість випадків невмотивованої агресії безпосередньо пов'язана з суто злочинною поведінкою, що формується під впливом зовнішніх соціальних стереотипів.

Головним чинником, який впродовж кількох десятиліть знижує до критичного стану моральність і законслухняність української молоді, визначається відверта пропаганда насилля, жорстокості, свавілля й кримінальної романтики у розважально-ігровому полі.

Унаслідок засилля «свободи слова», яка на практиці виявляється у вигляді суцільної безконтрольності й свавілля, засоби масової комунікації у своїй сутності несуть більше деструктивних тенденцій, ніж позитивних. За таких умов у сучасному українському суспільстві гостро постає проблема екології комп'ютерного комунікаційного простору, що стосується дитячого й підліткового ігрового поля.

Деструктивний вплив на чинну в суспільстві систему цінностей здійснюється саме завдяки комп'ютерним інформаційним технологіям та універсальним каналам передачі інформації (телефонна та Інтернет мережі) [1].

За природною сутністю людина як жива істота прагне до свободи, волі й недоторканості. Це притаманно людині як живій істоті, представникові тваринного світу на планеті. Але, людину розумну з поміж інших живих істот вирізняє саме наявність нормативного суспільно регламентованого міжособистісного поводження, тобто – правила поведінки в людському середовищі (соціумі). До таких правил здебільшого відносяться обмеження у проявах тваринних інстинктів, потягів і ваблень.

Саме тому, в суспільному житті сучасної людини переважають обов'язки, тобто установлені нормативи й алгоритми людського цивілізованого поведіння.

У силу неповної фізіологічної сформованості особистості саме на дитячий і підлітковий вік приходить найбільш активний вплив ефекту психологічного зараження. Це, зокрема, й обумовлює існування такого соціального явища як дитяча або підліткова розважально-ігрова субкультура.

Окрім цього, останнім часом в українському суспільстві склалися устояні соціокультурні чинники, які безпосередньо викликають спонтанні прояви агресивного поведіння й насилля. Здебільшого ці чинники викликані засиллям на українському медіа ринку агресивних розважально-ігрових комп'ютерних програм, що, у свою чергу, формує у свідомості дітей чіткі еталони та алгоритми вчинення насильницьких дій.

Характерною супутньою рисою формування комп'ютерними іграми агресивно-насильницьких еталонів у свідомість молоді є їх суцільна невмотивованість. Переважна більшість комп'ютерних ігор містить у собі винятково «позитивний» зміст, спрямований на захист від ворога, подолання агресивних перешкод та перемогу над суцільним злом. Тобто, – майже повна відсутність видимої злочинної мотивації, злочинної спрямованості та суто злочинних спонукань до вчинення агресивно-насильницьких дій [2].

Попри це, за даними наших власних досліджень, понад 65 % насильницьких злочинів, які сьогодні вчинюються дітьми у віковому діапазоні від 7 до 15 років, з гуманістичної точки зору характеризуються як винятково жорстокі, цинічні, безглузді і такі, що не піддаються розумінню з позицій здорового глузду. Саме такими є характерні риси сучасної дитячої злочинності в нашій країні.

Нажаль, за соціально-гуманітарних умов, що сьогодні панують у сучасному українському суспільстві, невмотивовані агресивно-насильницькі злочини поступово стають розповсюдженим явищем. Здебільшого це ґрунтується саме на відсутності зрозумілих на рівні людської свідомості мотивів вчинення таких злочинів. При цьому, динаміка їх збільшення свідчить про те, що в найближчому майбутньому саме невмотивовані агресивно-насильницькі злочини мають всі перспективи посісти чільні місця в рейтингу найбільш небезпечних кримінальних злочинів.

Сучасними судовими експертами психологами раптове виникнення надмірної насильницької агресії у дітей і підлітків пояснюється знезапними змінами у мисленні, пов'язаними із зміною загального психоемоційного стану. За умов наявності у молоді людини готових алгоритмів дій в обставинах, пов'язаних із необхідністю застосування сили, які з дитинства формуються сучасною молодіжною культурою (ЗМІ, кіно, ігри, Інтернет, тощо), дитина самостійно винаходить самий оптимальний

варіант виходу із критичної ситуації. Серед таких оптимальних варіантів переважну частку займають креативно збочені в уявленні засоби фізичного впливу, які свого часу були нав'язані та втілені в підсвідомість дитини.

Застосування алгоритмів агресивно-насильницького поведіння в критичних ситуаціях є цілком закономірним для молодих людей взагалі. Це пояснюється віковими особливостями психіки людини на етапі формування її особистості та фізіології. Зокрема, застосування агресивно-насильницьких алгоритмів молодими людьми в критичних ситуаціях відноситься до природних захисних функцій психіки.

Враховуючи те, що дитячий і підлітковий вік вирізняється з поміж інших функціональною та ендокринною перебудовою організму, для будь-якої молоді людини в цьому віковому діапазоні критичною може вдатися будь-яка повсякденна ситуація.

З урахуванням підвищеної стресогенності соціального буття сучасної людини, спонтанне спрацювання природних захисних механізмів психіки у дітей та підлітків є цілком природним, закономірним і майже буденним явищем.

Впровадження у соціальне буття українського суспільства оптимальних стратегій подолання шкідливого впливу агресивних комп'ютерних ігор на правосвідомість, еталони соціального поведіння й поведінки дітей в найкоротші терміни призведе до зниження рівню злочинності серед молоді та підлітків.

Список літератури:

1. Горшенков Г. Н. Криминология массовых коммуникаций : науч.-учеб. издание / Г. Н. Горшенков. – Н. Новгород : НГУ им. Н. И. Лобачевского, 2003. – 331 с.
2. Медведєв В. С. Психологія злочинної діяльності : [навч. посіб.] / В. С. Медведєв. – Київ : Атіка, 2012. – 204 с.

Одержано 12.03.2015

УДК 159.92

Станислав Александрович Ларионов,

*доцент кафедри психології та педагогіки
факультета підготовки спеціалістів для подразделень міліції
общественной безопасности и кримінальної міліції по ділам дітей
Харківського національного університету внутрішніх діл,
кандидат психологічних наук, доцент;*

Светлана Вячеславовна Харченко,

*доцент кафедри психології та педагогіки
факультета підготовки спеціалістів для подразделень міліції
общественной безопасности и кримінальної міліції по ділам дітей
Харківського національного університету внутрішніх діл,
кандидат психологічних наук, доцент*

**К ВОПРОСУ СОГЛАСОВАННОСТИ РЕЗУЛЬТАТОВ
МАТЕМАТИКО-СТАТИСТИЧЕСКОЙ ОБРАБОТКИ
ДАНЫХ В ПСИХОЛОГИЧЕСКИХ ИССЛЕДОВАНИЯХ**

Приведены характеристики распределения данных оценивания объектов методом семантического дифференциала по группам по результатам применения наиболее распространенных в психологии многомерных математических статистик (факторный и кластерный анализ, многомерное шкалирование). Проведен качественный анализ наполнения групп. Предложен способ обчета взаимной согласованности результатов применения указанных математико-статистических методов.

Основным источником данных о человеке в психологии продолжают оставаться результаты разнообразных «диагностических методик»: анкет, опросников, тестов, контрольных списков и т.д. Обобщение их результатов, нахождение частных закономерностей, что является основным смыслом исследований в области психологии, немисливо без использования адекватных методов и процедур математико-статистического анализа. Всё большую популярность приобретают многомерные статистики, как структурные (различные виды кластерного анализа, факторный анализ, многомерное шкалирование), так и прогнозные (дискриминантный анализ, и т. д.). В специализированной литературе «для психологов» даются достаточно подробные рекомендации по их использованию и толкованию полученных результатов, однако важный вопрос относительно «надежности» этих методов оказывается не раскрытым.

Например, А. Д. Наследов отмечает [1], что многомерное шкалирование имеет много общих черт с факторным анализом, в обоих случаях создается система координат пространства, определяется расположение точек в нем, происходит снижение размерности и упрощение данных.

Однако при многомерном шкалировании используются расстояния между точками, а при факторном анализе, в основном, коэффициенты корреляции. Также, имеются общие черты многомерного шкалирования с кластерным анализом. В обоих случаях анализируются расстояния между объектами, однако при кластерном анализе они объединяются в группы (кластеры), а при многомерном шкалировании качественный анализ проводится визуально.

Информации о том, насколько согласованными оказываются результаты применения этих методов к одинаковым массивам данных, нами не найдено.

Цель исследования заключалась в определении степени согласованности результатов психологического исследования, обработанных с помощью различных математико-статистических процедур.

Выборка и методы исследования. Выборку исследования составили 19 курсантов-психологов четвертого курса Харьковского национального университета внутренних дел.

В качестве исходных данных (объектов) были взяты 58 понятий, отражающих разноплановые объекты и явления, присутствующие в жизни испытуемых. Кроме того, в качестве маркеров были добавлены 8 терминов, отражающих цвета методики М. Люшера (в виде «Цвет 1», «Цвет 2» и т. д.).

Полученный список из 66 терминов-понятий был оценен испытуемыми с помощью стандартной методики семантического дифференциала (СД), которая состоит из 18 семибальных шкал.

Таким образом, были получены 19 прямоугольных матриц индивидуальных различий (66×18), которые в дальнейшем были обработаны с помощью структурных методов математической статистики (кластерный анализ, факторный анализ, многомерное шкалирование).

Обсуждение результатов. Для определения согласованности результатов психологического исследования была предложена достаточно простая гипотеза. Она основывалась на попадании объектов в одни и те же группы, выделенные структурно-статистическими методами. Т.е. если одни и те же объекты оказались в одной и той же группе (факторе, кластере, координатной зоне и т.п.), значит методы, которые применялись, можно считать согласованными.

Результаты, полученные на первом этапе исследования, по сути представляли собой расстояния «объект – признак» (чем выше оценка, тем больше мера субъективного отличия между признаком СД и объектом). Поэтому сначала был применен метод многомерного шкалирования (ALSCAL), модель индивидуальных различий.

Построено две модели, для двухмерной коэффициент S стресса = 0,094; R^2 (объясненная дисперсия) = 0,97. Для трехмерной модели S = 0,055; R^2 = 0,98. Более низкий коэффициент стресса и более высокий R^2

свидетельствует в пользу выбора трёхмерной модели расположения объектов в объединенной системе координат. Было предположено существование восьми групп объектов, на основании их принадлежности к координатным зонам и их полюсам:

1 группа (x+y+z+): цвет 0; цвет 1; цвет 6; цвет 7; недоверие; запрет.

2 группа (x+y+z-): власть; страх; зло; измена; насилие.

3 группа (x+y-z+): неудача; болезнь; угроза; истощение; печаль; неприятности.

4 группа (x+y-z-): конфликт; алкоголь; конкуренция; начальник; гнев; сотрудники; раздражение.

5 группа (x-y+z+): цвет 2; мой отец; моя мать; Я-идеальный; любовь; работа; удовольствие; супруг; семья; дом.

6 группа (x-y+z-): успех; свобода; знания; уважение; труд; образование; прошлое; заработок; будущее; творчество; карьера; профессия.

7 группа (x-y-z+): общение; люди; настоящее; коллектив; друг; Я-реальный; ребенок; дети; интересное занятие; мои обязанности; домашнее хозяйство; добро.

8 группа (x-y-z-): цвет 3; цвет 4; цвет 5; радость; перемены; увлечение; финансы; деньги.

Качественный анализ результатов не был целью исследования, поэтому мы не будем анализировать понятийное содержание выделенных групп, хотя оно достаточно красноречиво. Можно предположить, что осями, в пределах которых произошло распределение объектов, являются классические осевые «Оценка» (ось x), «Сила» (ось y) и «Активность» (ось z) [2].

Следует отметить, что термины-цвета оказались разбиты всего на три группы, из которых только «Цвет 2» может оказаться достаточно сильным маркером в своей группе, и является семантически близким к эмоционально-положительно окрашенным объектам, подтверждая свою ассоциативную интерпретацию в методике М. Люшера [3]. Термины, обозначающие остальные цвета (№№ 3, 4, 5, а также №№ 0, 1, 6, 7) компактно сосредоточены в двух группах, и поэтому не могут быть надежными маркерами ассоциативных связей, их семантическая наполненность оказывается размытой.

В дальнейшем, к тому же исходному набору данных была применена процедура факторного анализа, методом главных компонентов, с последующим Varimax-вращением.

Получено семь факторов, которые на 67,6 % объясняют дисперсию объектов. В фактор включались объекты, с нагрузкой больше, чем 0,30.

1 фактор (26,3 %): Цвет 1; Цвет 2; Цвет 3; Цвет 4; радость; супруг; дом; удовольствие; будущее; семья; друг; свобода; любовь; увлечение; Я-идеальный; Я-реальный; мой отец; моя мать; творчество; настоящее; перемены; интересное занятие; добро; общение.

2 фактор (15,1 %): Цвет 7; неудача; измена; насилие; зло; страх; болезнь; раздражение; недоверие; неприятности; гнев; запрет; угроза; конфликт.

3 фактор (7,8 %): успех; знания; образование; уважение; профессия; карьера; прошлое; работа; труд; власть.

4 фактор (6,9 %): ребенок; дети; коллектив; люди; сотрудники; домашнее хозяйство.

5 фактор (5,4 %): финансы; мои обязанности; начальник; деньги; заработок.

6 фактор (3,2 %): Цвет 5; Цвет 0; алкоголь.

7 фактор (2,9 %): Цвет 6; неудача; истощение; печаль.

По сравнению с многомерным шкалированием, факторный анализ обладает меньшей «разделительной способностью», видно, что первые два фактора, которые объясняют наибольшую долю дисперсии объектов, слабо дифференцированы.

Что касается цветовых маркеров, основные цвета (№№ 1, 2, 3, 4) оказались в составе одного первого фактора, их семантическая наполненность в целом эмоционально-позитивна, однако в значительной мере размытая. Достаточно «сильными» маркерами оказались «Цвет 6», связанный с негативными эмоциональными состояниями сниженного тонуса, и «Цвет 7», семантическая наполненность которого оказалась эмоционально-негативной с высоким тонусом, что в целом подтверждает данные Л. Собчик [3].

В дальнейшем к тому же набору данных была применена процедура кластерного анализа, методом иерархической кластеризации. Получено семь кластеров, в которых группируются объекты:

1 кластер: Цвет 4; друг; интересное занятие; будущее; удовольствие; общение; радость; дом; супруг; семья; моя мать; мой отец; добро; Я-идеальный; Я-реальный; творчество; любовь.

2 кластер: карьера; профессия; знания; образование; уважение; успех; свобода.

3 кластер: Цвет 3; Цвет 5.

4 кластер: заработок; финансы; деньги; работа; труд; настоящее; перемены; мои обязанности; сотрудники; коллектив; люди; домашнее хозяйство; власть; прошлое.

5 кластер: Цвет 1; Цвет 2; ребенок; дети.

6 кластер: Цвет 0; Цвет 6; конкуренция; начальник; алкоголь; истощение.

7 кластер: Цвет 7; неудача; болезнь; конфликт; угроза; неприятности; печаль; недоверие; запрет; гнев; раздражение; страх; измена; зло; насилие.

Видно, что из семи только пять кластеров достаточно хорошо дифференцированы, в третьем группируются только два цветовых маркера (№№ 3, 5), а первый избыточен по количеству объектов.

Цветовые маркеры основных цветов №№ 1, 2 ассоциированы с двумя родовыми понятиями («ребенок», «дети»), чего не наблюдалось при предыдущих способах обработки. Маркеры цветов №№ 6, 7, как и при факторном анализе, ассоциированы с негативными понятиями.

Для проверки согласованности совместного попадания объектов в группы, планируется провести их попарные сравнения. Сложность заключается в большом количестве необходимых сравнений (22! возможных взаимных пересечений содержимого групп).

Список литературы:

1. Наследов А. Д. SPSS: Компьютерный анализ данных в психологии и социальных науках / А. Д. Наследов. – СПб. : Питер, 2005. – 416 с.
2. Шмелев А. Г. Психодиагностика личностных черт / А. Г. Шмелев. – СПб. : Речь, 2002. – 480 с.
3. Собчик Л. Н. Метод цветowych выборов (МЦВ). Практическое руководство к традиционному и компьютерному вариантам теста / Л. Н. Собчик. – Москва : Боргес, 2009. – 102 с.

Одержано 31.03.2015

Наведено характеристики розподілу даних оцінювання об'єктів методом семантичного диференціалу в групах за результатами застосування найбільш поширених у психології багатовимірних математичних статистик (факторний та кластерний аналіз, багатомірне шкалювання). Здійснено якісний аналіз наповнення груп. Запропоновано спосіб обрахунку взаємної узгодженості результатів застосування вказаних математико-статистичних методів.

УДК 159.92

Павло Валентинович Макаренко,

заступник начальника з навчально-методичної та наукової роботи факультету підготовки фахівців для підрозділів боротьби з кіберзлочинністю та торгівлею людьми Харківського національного університету внутрішніх справ, кандидат психологічних наук, доцент

ОБГРУНТУВАННЯ ПОНЯТТЯ «ПСИХОЛОГІЧНА НАДІЙНІСТЬ ПРАЦІВНИКІВ ОРГАНІВ ВНУТРІШНІХ СПРАВ»

Проведено аналіз змісту понять «надійність», «професійна надійність», «психологічна надійність», окреслено напрямки їх досліджень. Обґрунтовано поняття «психологічна надійність працівників органів внутрішніх справ» та її забезпечення.

Реформування системи органів внутрішніх справ України у сучасних умовах нерозривно пов'язано із пошуком шляхів удосконалення діяльності

служби психологічного забезпечення, зокрема у напрямку діагностики, прогнозування та формування психологічної надійності працівників.

У сучасній юридичній психології активно вивчаються різні аспекти професійної та психологічної надійності працівників органів внутрішніх справ. Детально вивчені проблеми професійного добору та психологічного супроводу працівників в процесі їх професійного становлення і розвитку (М. І. Ануфрієв, О. М. Бандурка, В. І. Барко, В. В. Васильєв, О. В. Землянська, Г. В. Попова, О. М. Цільмак, С. І. Яковенко та ін.), проаналізовані психологічні особливості поведінки, зокрема прояву особистісних характеристик працівників органів внутрішніх справ у різних ситуаціях службової діяльності (С. І. Гарькавець, І. В. Воробйова, Я. М. Мацегора, Н. Е. Мілорадова, Г. В. Попова, А. В. Сафронов, О. М. Тімченко та ін.).

Однак проблема забезпечення психологічної надійності персоналу органів внутрішніх справ концептуально не вирішена. Недостатньо дослідженими залишаються питання діагностики та формування психологічної надійності працівників органів внутрішніх справ, визначення її особистісних детермінант, організаційно-управлінські аспекти її забезпечення.

Проблема психологічної надійності фахівця, як здатності до збереження певних особистісних якостей та показників праці в мінливих і складних умовах, є міждисциплінарною, активно досліджується у рамках психології праці, ергономіки, інженерної психології, екстремальній та юридичній психології.

Визначено різні напрямки досліджень надійності людини як суб'єкта професійної діяльності:

- філософський – моральна надійність, соціальна надійність, надійність живих систем (В. Г. Пушкін, І. В. Бормотов, С. М. Сухов, В. М. Собінов та ін.);

- технічний – оцінка професійної надійності операторів, системи оцінки професійної надійності та її прогнозу, оцінка надійності персоналу та устаткування, підвищення технологічної надійності (Т. П. Яковенко, З. І. Губоніна, Г. А. Квашніна, Д. С. Самохін, О. М. Ананьєв та ін.);

- медико-біологічний – екологічні фактори надійності праці, проблема забезпечення надійності та професійного здоров'я фахівців, питання психофізіологічного прогнозу надійності діяльності (Л. Г. Гладкова, Т. А. Талалаєва, А. А. Маркосян, С. М. Фомін та ін.);

- економічний – управління персоналом на основі факторів надійності, забезпечення надійної праці персоналу (І. В. Предков, Г. І. Двас, Ю. М. Селезньов та ін.);

- педагогічний – формування професійної надійності діяльності, питання змагальної надійності (С. Ю. Поярков, О. М. Блесер, А. М. Буланцов, А. М. Грошев та ін.).

Психологічний напрям дослідження проблеми надійності фахівця представлений низкою робіт, де підкреслюється роль і місце його «особистісного фактору» (Ю. М. Рибніков, К. К. Платонов, Л. С. Нерсесян, Ф. Д. Горбов, Г. В. Суходольський, В. Д. Небиліцин, К. М. Гуревич, Г. С. Нікіфоров та ін.). Особистісна складова надійності частіше за все описується в термінах моральної, соціальної, соціально-психологічної, психологічної надійності. Вона загалом розуміється як інтегральне когнітивно-емоційно-вольове утворення динаміки прояву професійно-критичних показників нормативності поведінки, що базується на симптомокомплексі психофізичного благополуччя.

Ключовим у розумінні психологічної надійності фахівця, є його поведінка, яка має певним чином співвідноситись з професійною діяльністю, і виражає ставлення до суспільства, інших людей, предметного світу, регулюючись нормами етики та права. Будь-який фахівець одночасно належить до різних легітимізованих груп (гендерних, суспільних, етнічних, релігійних тощо), в яких поведінка регулюється нормами і вимогами, відмінними від професійних. Тому в понятті психологічної надійності фахівця підкреслюється необхідність перебудови саморегуляції поведінки на основі пріоритету професійно-конвенціональних норм, конкретизованих у відповідності до значимих вимог професійної діяльності. Це вимагає розробки і обґрунтування системи забезпечення психологічної надійності фахівців та механізмів її реалізації.

Теоретико-психологічний аналіз психологічної надійності фахівця дає змогу концептуально обґрунтувати її забезпечення як систему регулятивно-оціночної оптимізації його особистісно-професійної поведінки з метою відповідності встановленим пріоритетним професійно-конвенціональним нормам і вимогам.

Одержано 31.03.2015

УДК 158

Юлія Василівна Меркулова,

*начальник кафедри психології та педагогіки
факультету підготовки фахівців для підрозділів кримінальної міліції
Одеського державного університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент*

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЮРИДИЧНИХ КОНФЛІКТІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ НА ПІДСТАВІ УГОД ПРО ПРИМИРЕННЯ

Зазначено, що внаслідок урегулювання суспільних відносин у кримінальному провадженні на підставі угод про примирення настає їх стабілізація та гармонізація на основі заохочення активності суб'єктів права

до порозуміння та конструктивної співпраці. Доведено, що особливості переговорного процесу між потерпілим та підозрюваним (обвинуваченим) під час укладання угоди про примирення полягають в тому, що цілі та інтереси, а тим більше позиції сторін, які, в свою чергу мають різні індивідуально-психологічні особливості та перебувають в різних психологічних станах, не збігаються, що ускладнює процес досягнення компромісу. Визначено, що вирішення цієї проблеми полягає в залученні до переговорного процесу професійних посередників (медіаторів), які спроможні організувати переговори, узгодити цілі та інтереси сторін і, як результат, вирішити юридичний конфлікт.

У сучасному процесі демократизації суспільних відносин чітко простежується пріоритет принципів гуманізму, справедливості, добра і моралі, що вимагають пошуку підходів до врегулювання конфліктів, які давали б змогу задовольняти потреби потерпілих та ефективніше боротися зі злочинністю. Суспільство не повинно протиставляти себе злочинцю, а шукати шляхи примирення сторін та виправлення людей, які скоїли злочин.

Історично склалося три основних підходи до вирішення спорів та конфліктів: з позиції сили, з позиції права і з позиції інтересів [1, с. 40].

В межах нашого дослідження інтерес викликає третій підхід, оскільки він передбачає, що сторони намагаються з'ясувати і визначити, що спричинило конфлікт і, по можливості, забезпечити ті інтереси, які були порушені. Згодом такий підхід було названо відновним правосуддям і започатковано програми, які допомагали б самим учасникам конфліктної ситуації та громаді здійснювати контроль над злочинністю та процесом відшкодування завданої шкоди. Тому, на сьогодні актуальним постало питання розвитку альтернативних способів вирішення юридичних конфліктів. Для цього потрібно проаналізувати структуру та визначити особливості структурних компонентів юридичного конфлікту в кримінальному провадженні.

Існує загально визнана в науці структура конфлікту. Це – сторони конфлікту, предмет конфлікту, образ конфліктної ситуації, мотиви конфлікту та позиції конфліктуючих сторін. Однак, на нашу думку, структурні компоненти юридичного конфлікту, що виникає на досудовому розслідуванні мають свої особливості.

Так, сторонами конфлікту виступають потерпілий та підозрюваний (обвинувачений). Потерпілий – це особа, якій злочином безпосередньо завдано моральної, фізичної або майнової шкоди і яка визнана потерпілою у встановленому законом порядку [2]. Вченими визнано, що потерпіла особа завжди є жертвою, а жертва злочину завжди пов'язана з насильницькими діями проти неї. В результаті яких потерпілий перебуває у специфічному психічному стані, який частіше всього пов'язаний зі

страхом, бійлю, моральними та психічними стражданнями. У підозрюваного же найчастіше спостерігається часта зміна станів, яка супроводжується то появою впевненості в собі, прагненням до активної протидії, недооцінкою можливостей слідства, самовпевненістю, то, навпаки, виникненням пригніченого, депресивного стану, розгубленості, безвілля.

Предметом юридичного конфлікту в кримінальному провадженні є злочинне діяння вчинене з приводу певної людини, охоронювані блага, права чи інтереси особи яким заподіяна шкода або створена загроза такої, не будь-якою дією чи подією, а лише злочином.

Виникаючий образ конфліктної ситуації обумовлений типовою поведінкою людей в певних ситуаціях є вираз їх внутрішньої сутності. Кожна людина має свої індивідуально-психологічні особливості, які сформовані під дією на особистість певних соціальних умов, виконує безліч різних соціальних ролей що представляють динамічний вираз її соціальних позицій, статусів, все це і впливає на сприйняття людиною, кожної конфліктної ситуації по своєму.

Мотиви конфлікту – це пов'язані з задоволенням потреб опонента, сукупність зовнішніх і внутрішніх умов, що викликають конфліктну активність суб'єкта. У конфліктах в кримінальному провадженні, нерідко, складно виявити справжні мотиви опонентів, тому що вони в більшості випадків приховують їх, пред'являючи в позиціях і декларованих цілях мотивування участі в конфлікті, яке відрізняється від первинних мотивів [3].

Позиції конфліктуючих сторін, принциповість і непохитність – це необхідні якості, які відіграють позитивну роль при врегулюванні конфліктів. Однак, у реальних умовах конфлікту в кримінальному провадженні, потрібне вміння відступити, змінити конфронтацію на компроміс, і ця обставина викликає потребу вибору з безлічі варіантів, найбільш прийняттого, для обох сторін. Тому, учасникам конфлікту необхідно вміти і мати бажання знаходити шляхи врегулювання конфлікту і як наслідок складання угоди про примирення. Переговори не потрібні, якщо протиріччя можна подолати на основі законодавчих чи інших нормативних актів. Однак, багато питань легше, дешевше і швидше вирішувати не через судові інстанції, а шляхом переговорів.

В результаті врегулювання суспільних відносин у кримінальному провадженні на підставі угод про примирення настає їх стабілізація та гармонізація на основі заохочення активності суб'єктів права до порозуміння та конструктивної співпраці. В національній юридично-психологічній практиці активно імплементується світовий досвід діють «програма примирення» та інші аналогічні програми. Вони ґрунтуються на можливості врегулювання конфлікту не в суді, а під час переговорів між сторонами за участю у конфлікті «третьої сторони», посередника, «медіатора», що пройшов спеціальну підготовку (Така підготовка поки що не отримала нормативного закріплення).

Отже, особливості переговорного процесу між потерпілим та підозрюваним (обвинуваченим) при укладанні угоди про примирення полягають в тому, що цілі та інтереси, а тим більше позиції сторін, які, в свою чергу мають різні індивідуально-психологічні особливості та перебувають в різних психологічних станах, не збігаються, що ускладнює процес досягнення компромісу. Тому, бажано було б, до цього процесу залучати професійних посередників (медіаторів), які спроможні організувати переговори, узгодити цілі та інтереси сторін і як результат вирішити юридичний конфлікт.

Список літератури:

1. Леннуар Н. Н. Альтернативное разрешение споров: переговоры и медиация : учеб.-метод. пособие / Н. Н. Леннуар. – СПб. : Изд-во С.-Петерб. ин-та права им. Принца П. Г. Ольденбургского, 2004. – 100 с.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України : закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI // Офіційний вісник України. – 2012. – № 37. – Ст. 1370.
3. Примуш М. В. Психологічні складові конфлікту [Електронний ресурс] // Конфліктологія / М. В. Примуш. – Режим доступу: <http://studentam.net.ua/content/view/10657/86/>.
4. Подковенко Т. О. Медіація як один з альтернативних способів розв'язання юридичних конфліктів [Електронний ресурс] / Т. О. Подковенко. – Режим доступу: <http://www.pravoznavec.com.ua/period/chapter/65/482/16053>.
5. Теорія переговорів у сучасній науці [Електронний ресурс] // Студентський портал – UaStudent.com. – Режим доступу: <http://uastudent.com/teorija-peregovoriv-u-suchasnij-nauci/>.

Одержано 12.03.2015

УДК 159.9

Михайло Миколайович Підлісний,

доцент кафедри соціально-гуманітарних дисциплін

*Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ,
кандидат філософських наук;*

Роман Сергійович Южека,

студент юридичного факультету

Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНА ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ СЛІДЧИХ У ВНЗ МВС УКРАЇНИ

Зазначено, що рівень вияву професійно важливих якостей та властивостей слідчого суттєво залежить не тільки від рівня розвитку професійних здібностей, але й від його психічного та фізіологічного стану в

процесі праці. Властивості та якості професіонала, його фізіологічний та психічний стан у процесі праці утворюють внутрішній (прихований) бік професійної діяльності. Встановлено, що постійна робота із саморозвитку та самовиховання професійних якостей дозволяє слідчому успішно переборювати емоційні та фізичні навантаження в процесі діяльності, виявляючи високу моральну відповідальність перед особою і суспільством.

Соціально-економічний розвиток сучасного українського суспільства посилює увагу до вдосконалення системи відтворення висококваліфікованих професійних кадрів. Тому перед закладами юридичної освіти постають завдання підвищення ефективності психологічної підготовки майбутніх фахівців слідства та дізнання. Спеціалісти відзначають, що психологічне забезпечення активно використовується правоохоронцями на всіх етапах слідчого процесу. Необхідність врахування психологічних факторів, що впливають на учасників слідчого процесу, змушує фахівця постійно звертатись до психологічних знань та умінь, набутого під час освітньо-професійної підготовки у вузі.

Питаннями психологічних факторів, що впливають на людину протягом її професійної діяльності, цікавились і раніше (О. М. Леонтьєв, С. Л. Рубінштейн), а також у наш час, коли більше уваги приділяється прагматичному аспектові проблеми. Зокрема у світлі професійної підготовки у вищих навчальних закладах системи МВС ці проблеми вивчали О. М. Бандурка, В. Г. Андросюк, В. І. Барко та ін. [1, с. 2]. Але залишається чимало нерозкритих проблем у сфері формування психологічної обізнаності курсантів стосовно найбільш ґрунтовних компонентів слідчої діяльності, що становить значний потенціал в їх фаховій підготовці.

Служба – це вид діяльності в суспільному розподілі праці, пов'язаний із виконанням інтелектуальної та іншої розумової (нефізичної) роботи [3, с. 315].

Пропонований навчальний курс «Психологічна підготовка слідчих» зорієнтований на формування психологічної обізнаності курсантів стосовно найбільш ґрунтовних компонентів слідчої діяльності та враховує сучасні наукові досягнення в осмисленні психологічного феномену сучасної особистості та її діяльності у суспільстві. Метою такої підготовки є: формування уявлень про психологічні закономірності слідчої діяльності; навчання форм, методів і засобів використання психологічних знань у професійній діяльності слідчого; формування умінь реалізації на сучасному науковому та практичному рівні психологічного забезпечення діяльності слідчого [2].

Слідчому у професійній діяльності доводиться більшу частину робочого часу контактувати з окремими людьми, групами та колективами людей. Аналіз цих об'єктів праці вимагає враховувати вік, стать, соціальний стан, освіту; фізіологічні та психічні особливості; розміри колективів та

груп людей, що складає основу психологічних знань слідчого. Документація стосовно слідства за психологічною структурою праці умовно відноситься до такого типу об'єктів професійної діяльності, як знакова система. При роботі слідчого з документами, умовними знаками, буквами, цифрами, кодами, шифрами відіграють роль розміри та кількість знаків; складність їх смислових і графічних елементів; змістовна інформація тексту.

Для досягнення успішності у взаємодії необхідно, щоб властивості та якості працівника відповідали характеристикам зовнішніх компонентів. Наявність у слідчого необхідних професійно важливих якостей та властивостей є засобом ефективного пристосування до характеристик зовнішніх компонентів праці. Слідчий забезпечує цілеспрямовану правову допомогу і підтримку у певних життєвих ситуаціях людей. Оскільки фахівець у професійній діяльності взаємодіє з людиною та її оточенням, він повинен володіти знаннями стосовно індивідуальної поведінки людини в життєвому середовищі, психологічних виявів індивідуальності особистості у процесі розв'язання життєвих справ. Це означає, що не тільки юридична, але й психологічна компетентність спеціаліста становить базову основу його функціональної грамотності й професійної підготовленості.

Таким чином, рівень вияву професійно важливих якостей та властивостей слідчого суттєво залежить не тільки від рівня розвитку професійних здібностей, але й від його психічного та фізіологічного стану в процесі праці. Властивості та якості професіонала, його фізіологічний та психічний стан у процесі праці утворюють внутрішній (прихований) бік професійної діяльності. Постійна робота з саморозвитку та самовиховання професійних якостей дозволяє слідчому успішно переборювати емоційні та фізичні навантаження в процесі діяльності, виявляючи високу моральну відповідальність перед особою і суспільством.

Список літератури:

1. Андросюк В. Г. Методичні засади розробки професіограм та кваліфікаційних характеристик / Андросюк В. Г., Юхновець Г. О. // Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ України. – 1996. – № 1. – С. 45–54.
2. Основы профессиографии : [учеб. пособие по спецкурсу для студ. пед. ин-тов] / Карпиловская С. Я., Миттельман Р. И., Ткаченко Е. М. и др. – Брянск : БГПИ, 1991. – 75 с.
3. Наливайко Л. Р. Тлумачний термінологічний словник з конституційного права (Explanatory Terminological Dictionary on Constitutional law) / Л. Р. Наливайко, М. В. Беляєва. – 2-ге вид., допов. – Запоріжжя : Дніпров. металург, 2010. – 408 с.

Одержано 22.03.2015

УДК 159.9

Наталя Євгенівна Пенькова,

*старший викладач кафедри військового навчання та виховання
Національної академії Національної гвардії України*

АПРОБАЦІЯ МОДЕЛІ ЦІЛЬОВОЇ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ГОТОВНОСТІ ОСОБИСТОСТІ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГВАРДІЇ УКРАЇНИ ДО СЛУЖБОВО- БОЙОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ПРОЦЕСІ ПРОВЕДЕННЯ АНТИТЕРОРИСТИЧНОЇ ОПЕРАЦІЇ

Подано результати дослідження особливостей розвитку структурних компонентів моделі цільової психологічної готовності особистості у військовослужбовців НГУ до проведення службово-бойової діяльності в умовах антитерористичної операції.

Для апробації розробленої нами моделі цільової психологічної готовності особистості, яка складається з п'яти структурних компонентів, було проведено дослідження компоненту «Мотивація обов'язку» психологічної готовності військовослужбовців різних типів військових частин НГУ, які приймають участь у проведенні АТО. У дослідженні, яке проводилося з використанням методики «Вивчення мотиваційного профілю особистості» (автори Ш. Річі, П. Мартін), прийняли участь 139 військовослужбовців в/ч 3005 (55 офіцерів та 84 військовослужбовця військової служби за контрактом) та 102 військовослужбовця в/ч 3017 (29 офіцерів та 73 військовослужбовця військової служби за контрактом).

Слід зазначити, що основними завданнями військовослужбовців в/ч 3005 є охорона громадського порядку та забезпечення безпеки громадян, а також забезпечення захисту та охорони життя, здоров'я, прав, свобод і законних інтересів громадян; військовослужбовців в/ч 3017 – участь у спеціальних операціях із знешкодження озброєних злочинців, припиненні діяльності незаконних збройних формувань, а також участь у припиненні масових заворушень, що супроводжуються насильством над громадянами. Відмітимо, що в/ч 3017 була сформована нещодавно, перед самим початком проведення АТО. Ці види діяльності вимагають різної професійної підготовки, висувають відмінні вимоги до кандидатів на військову службу, передбачають неоднакову інтенсивність службово-бойової діяльності, різний характер дій, їх алгоритм та різний характер екстремальної діяльності тощо, які поряд з організацією служби та психологічного супроводження визначають особливості цільової психологічної готовності військовослужбовців зазначених частин. При описі особливостей психологічної готовності до діяльності військовослужбовців була розроблена анкета, яка відображає сутність складових цієї моделі.

Результати проведеного дослідження показали, що у військовослужбовців в/ч 3017 мотиваційний компонент характеризується вираженою просоціальністю і дещо меншою орієнтацією на власне професійні цінності. Такі особливості системи спонукання до діяльності в якості негативного аспекту для цільової психологічної готовності військовослужбовців до СБД при проведенні АТО можуть мати підвищення залежності від думки значущого оточення. Найбільш вразливими для негативних аспектів мотиваційного компоненту готовності виявилися молодші офіцери. Така залежність негативно позначається на їх інтелектуальному потенціалі: збільшується час для прийняття рішень у надскладних умовах і зменшується самостійність їх прийняття, а також на їх професійній компетентності і здатності використовувати набутий професійний досвід. Внаслідок чого старші офіцери не можуть у повній мірі на них покладатися при виконанні СБЗ у надскладних умовах, вимушені постійно контролювати їх, до дрібниць продумувати план дій керованого ними підрозділу, що може знижувати швидкість і якість їх дій. В результаті утворюється певне «порочне коло»: контроль старших офіцерів викликає несамостійність молодших, а несамостійність молодших потребує постійного контролю старших офіцерів. Таким чином, можна припустити, що до 30 % молодших офіцерів у випадку необхідності виявляться нездатними перебрати на себе функції старших офіцерів. Велика відповідальність і неможливість у повній мірі покластися на підлеглих стає постійно діючим стрес-фактором для старших офіцерів цієї частини, що потенційно може призводити до професійного вигорання і виникнення психогенних розладів, а також ПТСР після закінчення такої СБД в АТО. У молодших офіцерів до фізичного виснаження може призводити відсутність досвіду і знань з використання свого фізичного потенціалу (до 7 %).

У військовослужбовців в/ч 3005 провідним мотивом у мотивації обов'язком є професійна гідність, причому молодші офіцери мають за нею більш високі показники, ніж старші, вони сильніше орієнтовані на процесуальні складові освоєння діяльності. Такі дані дозволяють припустити, що важливим аспектом мотивації до СБД в цій частині є професійна конкуренція, прагнення стати професіоналом своєї справи. Негативним аспектом такої особливості мотиваційного компоненту цільової психологічної готовності особистості у військовослужбовців є збільшення індивідуалізму у професійній діяльності. Безумовна цінність професійного досвіду для діяльності призводить як до прагнення продовжити «професійне життя» досвідчених фахівців, так і до прагнення стимулювати молодих військовослужбовців до самостійної діяльності. Проте військовослужбовці з граничним віком можуть мати певні труднощі з фізичною витривалістю та ознаки професійної стагнації – надмірну обережність, труднощі з прийняттям нового досвіду, зверхне ставлення

до молодих фахівців. Прагнення конкурувати з ними може викликати у молодших офіцерів острах демонструвати свою слабкість, острах просити пораду, допомогу з професійних питань, і, як наслідок, прийняття помилкових, невиправдано радикальних чи надміру обережних рішень, фізичного і емоційного виснаження та важкого переживання професійних невдач. Проте зазначені негативні аспекти виражені у в/ч 3005 досить слабо. Реальне занепокоєння викликає зниження здатності молодших офіцерів впоратися з результатами негативного професійного досвіду (10 %).

Менш кваліфікована, порівняно з офіцерською, діяльність військовослужбовців військової служби за контрактом може бути ефективною і при простій системі спонукання (без вираженої просоціальної орієнтації і почуття професійної гідності). Проте таке спрощення мотивації діяльності може негативно позначитися на їх ефективності у надскладних (екстремальних) умовах виконання СБЗ. Ще одним аспектом, який може негативно позначатися на готовності до дій в умовах проведення АТО є більш «м'який» професійний психологічний відбір і більш слабка професійна підготовка військовослужбовців військової служби за контрактом порівняно з офіцерським складом. Крім того, військовослужбовці військової служби за контрактом зі значно меншою кваліфікацією почувуються відособленими від колективу, сумніваються у можливості отримати допомогу і підтримку від оточення, що знижує їх стійкість до стрес-факторів і готовність діяти у небезпечних для життя умовах. Підпорядкований стан військовослужбовців військової служби за контрактом негативно позначається на здатності самостійно приймати рішення, брати на себе відповідальність. Можна припустити, що знижену цільову психологічну готовність до виконання СБЗ в умовах проведення АТО (особливо без контролю з боку офіцерів) мають не менше 30 % військовослужбовців військової служби за контрактом.

Таким чином, проведене дослідження показало, що військовослужбовці НГУ незалежно від соціально-професійного статусу мають схожу мотиваційну структуру, в якій провідними є потреби в чіткому структурованні роботи та високому рівні організованості, прагненні до цікавої та корисної діяльності, результати якої будуть матеріально заохочуватися та визнаватися іншими людьми.

Одержано 31.03.2015

УДК 159.922

Галина Викторовна Попова,

*доцент кафедри педагогіки і психології
управління соціальними системами
Національного технічного університету
«Харьковский политехнический институт»,
кандидат психологічних наук, доцент;*

Олеся Николаевна Гринченко,

*аспірант педагогіки і психології управління соціальними системами
Національного технічного університету
«Харьковский политехнический институт»*

ОСОЗНАНИЕ БУДУЩИМИ ПСИХОЛОГАМИ МОРАЛЬНО-ПРАВОВЫХ АСПЕКТОВ ГРУППОВОЙ ПСИХОЛОГИЧЕСКОЙ РАБОТЫ В СОВРЕМЕННОМ ОБЩЕСТВЕ

Описаны разновидности деструктивных приемов ведения тренингов в области личностного роста и бизнеса. Приведены данные анкетирования выпускников-психологов относительно осознания ими правовых и морально-этических аспектов групповой психологической работы в современном обществе.

У большинства психологов-выпускников, как и у любых выпускников Вузов, выражено желание найти после окончания учебы свою нишу практической деятельности, иметь моральное и материальное удовлетворение от работы, быть социально-ценными правоополучными профессионалами. Проблема профессионального самоопределения будущих психологов-практиков связана с осознанием ими реальных потребностей общества в психологических услугах, форм и направленности работы. Одними из самых распространённых форм организации профессиональной деятельности психолога являются консультативная деятельность, проводимая в индивидуальном порядке и групповая работа (например, тренингмастер-классы, форумы и т.п.), связанная воздействием на группу людей. Проводимая в правовом поле, на основании этических норм профессиональной деятельности психолога, групповая работа имеет мощное положительное воздействие на личность. Однако ведущие психологических групп не всегда ориентируются на общепринятую профессиональную этику, глубина и качество воздействия на личность в некоторых в некоторых видах психологических групп являются деструктивными. Подобные деструктивные групповые занятия имеют разную направленность: успех в бизнесе, личностный рост. Проблема заключается в том, что выпускник, не имея достаточного представления о типах деструктивных групповых воздействий в практике

тренинга, сведений о правовых проблемах одиозных тренинговых кампаний, может быть вовлечен в работу таких организаций либо как рядовой член, либо как профессионал. В этом случае выпускник не становится полезным для общества профессионалом, под угрозой оказывается его возможная карьера, личное благополучие, социальный статус в целом.

К этому моменту в мире накоплен разнообразный опыт, описывающий возможности и ограничения в групповой работе психолога, последствия для участников и правовые коллизии в данной сфере. Например, некоторые виды групповой работы в США в определенных штатах оказались под запретом из-за деструктивного влияния на участников. Речь идет о Лайфспринг или ЭСТ тренинги (Erhard Seminars Training, Стандартный ЭСТ тренинг, лат. est [существование]) – популярная (более 1 млн клиентов за 20 лет) система психологических тренингов, существовавшая в США и других странах в 1970-1980-е годы. Позже была организация преобразована в проекты The Forum и Landmark Education (существует в настоящий момент), используется в еврейских тренинговых компаниях в Украине. Согласно опубликованным в интернет-материалах впечатлениям непосредственных участников «Лайфспринг 2000» в странах постсоветского пространства, методы и средства воздействия тренеров личностного роста по форме являются циничными и грубыми, непредказуемыми по своим последствиям для психики «тренируемых»: бытовая грубость ведущих и немислимые для профессионального психолога хамство, криминальный жаргон, повсеместная нецензурная лексика, частое использование словесных манипуляций по «отключению коры» – в виде растормаживающих группу плоских шуток, примитивных анальных и генитальных ассоциаций. Некоторые сведения, описанные рядом очевидцев говорят о совершенно нравственно недопустимых и даже уголовно наказуемых действиях в подобных профессиональных психологических тренингах: это откровенное принуждение людей к участию в тренинге и даже физическое насилие над участниками со стороны ведущих; опасное отсутствие не только психологической, но даже и элементарной телесной безопасности «тренируемых» в процессе старательного выполнения ими предложенных ведущими деструктивных «упражнений» [1].

В странах постсоветского пространства «потомки» данной организации пережили расцвет в 2000-х годах, в настоящее время подобные организации продолжают свою деятельность. Например, в Украине в Донецке Е. Шабшай организовал тренинговый центр «innerdesign» (2006 г.), где предлагал участникам избавление от психологических проблем и «духовное» развитие. Метод, состоял в том, что после предварительной проработки (релаксация, психокатарсис, йога) с помощью имитации жизненных ситуаций в театральных импровизациях с «верой в предлагаемые обстоятельства» и инструкциями Е. Шабшай «учащиеся» проводили

внутреннюю реконструкцию или, по-английски, «innerdesign». Техники работы в центре включали холотропное дыхание в разных видах, психокатарсисы и «раскрепощения». Все это сопровождается лишением физического сна и невозможностью побыть наедине с собой. По свидетельству очевидца-участника «очень многое было построено вокруг секса и «разрыва шаблонов» с помощью нецензурной лексики и пошлости». Филиалы этой организации возникли в нескольких городах Украины: Киеве, Одессе, Мариуполе, Черкассах. В занятия вовлекались множество людей, которые практически «подсаживались» на специфические условия для самовыражения в центре, вкладывали в него массу времени (некоторые тренировались 5 лет и более лет) и денег (много тысяч долларов). Практически люди становились «духовными наркоманами», выпадали из общественной жизни, семьи, работали только для возможности пребывать на тренингах.

Еще одним направлением тренинговой деятельности является «бизнес-тренинг», которой также используется для выкачивания денег и порабощения участников. От деятельности организации Р. Флетчера GST (Global System Training) – «Глобальная система тренингов», которая была создана американцем в Украине еще в 2006 году, по данным Генеральной прокуратуры, пострадали 226 человек. Ущерб, нанесенный потерпевшим, составляет при этом более 60 миллионов гривен. Гражданину США Р. Флетчеру предъявлено обвинение по трем статьям Уголовного кодекса Украины: «Мошенничество в особо крупных размерах», «Создание преступной организации», «Подделка документов». Р. Флетчер был организатором тренингового проекта «Как стать миллионером». На основании наблюдений очевидцев о происходящем в ходе тренинга GST, можно сделать вывод, что регулярно использовались приемы деструктивного психологического воздействия в группе: наведение транса, обеспечение принятия решения о вложении денег на фоне измененного состояния сознания; актуализация инфантильных состояний по типу веры в чудо, абсолютный авторитет волшебника, который знает «истину»; актуализация иллюзии самостоятельного выбора на фоне ощущения чудесного шанса на фоне сенсорного перегруза и т.п. [2].

Сущность деструкции от подобной профессионально-психологической работы заключается в том, что участники обязательно что-то теряют – либо деньги, либо душевное и физическое здоровье, либо и то и то.

Для нас важна точка зрения психолога-выпускника, ищущего работу, на возможность его профессиональной работы в подобных организациях.

Нами было проведено анкетирование среди выпускников-психологов (43 человека) с целью анализа представления будущих психологов о профессиональной групповой работе и выявления степени знакомства с информацией о деструктивных видах воздействий на тренингах. В результате было выявлено, что большинство опрошенных студентов не обладает

інформацією о современных деструктивных тренинговых центрах, не задумывались о правовых последствиях собственной деятельности, понятия «бизнес-тренинг» и «личностный рост» воспринимают как положительные. На рекламное объявление кампании GST43,6 % ответили – «заинтересовались», 12,6 % – хотели бы попробовать. На вопрос «Хотели бы вы работать в данной кампании тренером» – утвердительно ответили 18,9 %.

Полученные данные свидетельствуют, что проблема осознания будущими психологами нравственно-правовых аспектов групповой психологической работы является актуальной учебно-мировоззренческой задачей Вуза, решение которой может работать на профилактику правовых нарушений в сфере групповой психологической работы.

Список літератури:

1. Исполотова Е. Н. Психиатрический аспект «Лайфспринга», или Старинные как мир рецепты «новой жизни» [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.sektam.net/forum/index.php?showtopic=924>.
2. Тренинг GST [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.gstseminars.com.ua>.

Одержано 22.03.2015

Описано різновиди деструктивних прийомів ведення тренінгів в області особистісного зростання та бізнесу. Наедено дані анкетування випускників-психологів щодо усвідомлення ними правових та морально-етичних аспектів групової психологічної роботи у сучасному суспільстві.

УДК 159.9:343.985.(075.8)

Дар'я Миколаївна Супрун,

доцент кафедри іноземних мов

Національної академії внутрішніх справ,

кандидат психологічних наук, доцент

КОМУНІКАТИВНИЙ ТА ПСИХОЛІНГВІСТИЧНИЙ АСПЕКТИ ПІД ЧАС ВИКОРИСТАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ КУРСАНТАМИ ВНЗ СИСТЕМИ ОВС

З'ясовано стан психолінгвістичних проблем щодо семантичного значення термінів, вживаних у теорії та практиці діяльності ОВС. Особливу увагу приділено різноаспектному вивченню функціонування професійних термінів, зокрема у наданні психолінгвістичної та семантичної характеристик понять права, що спричинить більш чітке розуміння цієї термінології та уникнення семантичних помилок. Висвітлено значення компетентного спілкування для курсанта та працівника системи ОВС.

Якісне виконання завдань працівниками ОВС можливе за умов науково обгрунтованого системного та комплексного підходу до досконалого оволодіння постулатами компетентного професійного спілкування.

Розв'язання проблем сучасної правознавчої науки вимагає використання психолінгвістичних і семантичних знань.

Сьогодні вплив слова на людину вивчає окрема наука – психолінгвістика, наука, що вивчає психологічні та лінгвістичні аспекти мовної діяльності людини, соціальні та психологічні аспекти використання мови в процесах мовленнєвої комунікації та індивідуальної мовленнєвої діяльності. Спеціальна сфера психолінгвістичних досліджень зосереджена на виявленні конкретно-мовної та національно-культурної варіативності мовленнєвої здатності і мовленнєвої діяльності людини [2, с. 9].

Термін надає поняття, виділяє їх ознаки, позначає відносини між ними. Цю основну роль дозволяє виконувати його семантична структура, що визначається значенням і змістом. Значення – явище об'єктивне і універсальне. Зміст – індивідуальне значення, яке слово, термін набуває у кожній конкретній ситуації здійснення мовленнєвої діяльності.

У багатомовному правовому суспільстві, такому як Європейське суспільство, набули поширення психолінгвістичні проблеми, що стосуються семантичного значення термінів, вжитих в юридичному контексті. Професійна юридична мова містить велику кількість правових понять. Даний аспект не лише створює складнощі для пересічної людини, але й для правознавців. Не зважаючи на багатоваріативний вибір, рівень дотримання влучності при перекладі та визначенні понять повинен бути дотриманим. На жаль, це не завжди так. Але неясність, спричинена різноманітністю відтінків семантичного значення слів, повинна бути усунена, оскільки влучне і доцільне використання юридичної термінології є життєво важливим для правоохоронця [3, с. 21].

Зазначимо, що новітні дослідження впровадженнь міжнародного права та міжнародної юридичної термінології полягають в опрацюванні новітніх правових джерел, у різноаспектному вивченні функціонування юридичних термінів, зокрема, у наданні психолінгвістичної та семантичної характеристик понять права, що спричинить більш чітке розуміння юридичної термінології та уникнення семантичних помилок. Отже, проблематика, що стосується семантичного значення слів виникає:

– коли розглядаємо багатозначні слова. Не завжди слово вживається у загальновідомому сенсі. Більшість слів мають більш ніж одне значення, і тоді постає проблема вибору вірного одного з його відтінків, яке є доцільним у певному юридичному контексті;

– при спробі пояснити значення: проблема, пов'язана з тлумаченням юридичних понять може бути вирішена шляхом пояснення цих понять за допомогою термінології чи висвітлення значення синонімічною лексичною одиницею;

– коли маємо справу з міжмовною двозначністю. Право розширює свої інтернаціональні кордони, отже, міжмовне явище, спричинило новий розвиток значущості семантичної проблеми [4, с. 112].

Ці труднощі мають тенденцію до вираження у різних формах, але виділяють основні, що полягають у проблемі збереження семантичного значення понять права при їх перекладі.

Для формування компетентності стосовно використання багатоваріативної сфери перекладу професійної термінології правоохоронців на сучасну українську мову потрібно розглянути юридичний термін як об'єкт психолінгвістичного дослідження, репрезентувати головні питання психолінгвістики та семантики як наук, дослідити різноманітність правових лексичних одиниць та пояснити доцільність їх значень, тобто дослідити семантичну структуру юридичних термінів [3, с. 36].

Ознайомлення зі структурно-семантичним значенням лексичних одиниць, їх пояснення, формування більш чіткого розуміння юридичної термінології сучасної української мови сприяє уникненню семантичних помилок, розширенню експресивності мови. У процесі структурування фрагментів різних мовних систем розкриваються зв'язки між юридичними термінами, їх закономірності. Вивчення семантичних особливостей термінів з урахуванням когнітивного підходу встановлення спільних та відмінних ознак, дослідження симетричності чи асиметричності репрезентації понять права у зіставлюваних мовах розкриває характер концептуалізації відображеного в мові правового досвіду через аналіз семантичної структури термінологічних одиниць.

Компетентне спілкування дозволяє досягти більш глибокого та точного взаєморозуміння, збільшує вірогідність уникнення помилок, створює умови для ефективного розв'язання професійних завдань, що створює умови для взаємного особистісного зростання та саморозкриття партнерів-правоохоронців.

Список літератури:

1. Комарова З. И. Семантическая структура специального слова и ее лексикографическое описание / З. И. Комарова. – Свердловск : Изд-во Уральск. ун-та, 1991. – 155 с.

2. Онуфрієнко Г. С. Іншомовні дериваційні ресурси в українській юридичній термінології // Ономастика і апелятиви. – 2002. – Вип. 16. – С. 161–167.

3. Супрун Д. М. Структурно-семантична характеристика лексичних одиниць на позначення юридичної термінології у сучасній англійській мові / Д. М. Супрун // Збірник тез міжвузівської науково-практичної конференції «Іншомовна підготовка працівників ОВС та фахівців із права». – Київ : НАВС, 2013. – С. 112–114.

4. Bierwisch V. Semantics / V. Bierwisch // New Horizons in Linguistics. – London : Penguin Books, 1972. – P. 166–184.

Одержано 28.03.2015

УДК 159.92

Олег Артурович Ярещенко,

доцент кафедри спеціальної фізичної підготовки

Харківського національного університету внутрішніх справ,

кандидат наук з фізичного виховання та спорту, доцент

СТРЕС У ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ПРАЦІВНИКІВ ОРГАНІВ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

Проведено аналіз змісту феномена професійного стресу. Узагальнено підходи до визначення сутності стресу, його умов, причин та наслідків. Проаналізовано транзактну модель стресу Т. Кокса, Дж. МакКея.

Дослідження проблеми стресу здійснюється вже не один десяток років. Для позначення психічних станів людини у важких умовах вчені (К. О. Абульханова-Славська, В. О. Бодров, Л. В. Бороздіна, Л.А. Китаєв-Смик, Р. С. Лазарус, Н. І. Наєнко, Ю. А. Олександровський, Г. Сельє, Ч. Д. Спілбергер, М. Франкенхойзер та ін.) користуються різними поняттями (психічна напруга, емоційні переживання, емоційне збудження, нервово-психічна напруга, стрес, емоційна напруга, тривога та ін.), серед яких найбільш розповсюджене поняття «стрес». Його застосовують для позначення широкого кола не тільки психічних, але й фізіологічних станів людини (фізичної напруги, стомлення й т.д.).

Аналіз наукових праць вказаних дослідників дозволяє виокремити три підходи у тлумаченні стресу:

1. По-перше, стрес – це будь-які зовнішні стимули або події, що зумовлюють у людини сильну напругу або збудження, які негативно відбиваються на її організмі. На сучасному етапі в цьому значенні використовують термін «стресор», «стрес-фактор». Прихильники першого підходу (Г. Сельє, А. Каган, Л. Леві та ін.) стрес розуміють як реакцію організму у відповідь на турбуюче або шкідливе оточення, яка проявляється у стані нервово-психічної напруги, негативних емоційних переживаннях, захисних реакціях, стані дезадаптації та патології (адаптаційний синдром).

На сучасному етапі концепція Г. Сельє про загальний адаптаційний синдром піддалася істотному уточненню. Так, американський фізіолог Дж. Мейсон показав хибність тези про неспецифічні реакції організму в такий спосіб. Досліджуючи лише один тип стресових ситуацій, а саме, тих, в яких досліджуваний виявлявся практично у безвихідному становищі, не мав можливості щось змінити своїми діями, Г. Сельє й визначив синдромом. Але подібні реакції організму можна спостерігати саме в таких ситуаціях, а в ситуаціях іншого типу, коли у досліджуваного є можливість зміни ходу подій, організм реагує по-іншому. Отже, концепція

стресу, як реакції організму, добре описує стресові ситуації лише одного типу, які характеризуються невизначеністю, обмеженістю або повною неможливістю контролю.

2. По-друге, стрес – це суб'єктивна реакція, яка відбиває внутрішній психічний стан напруги і збудження (емоції, захисні реакції і процеси подолання (coping processes), що відбуваються в людині). Представники другого підходу (Дж. Вайтц, М. Франкенхойзер та ін.) визначають стрес як характеристику зовнішнього середовища з точки зору стимулів, що турбують або знищують, і вважають стрес незалежною змінною. Тобто стресогенними умовами або діяльністю вважаються будь-які субмаксимальні вимоги до людини. Аналіз психологічного стресу, на думку Р. Лазаруса, потребує урахування значимості ситуації для суб'єкта, інтелектуальних процесів, особистісних особливостей. Ці психологічні фактори зумовлюють і характер відповідних реакцій. На відміну від фізіологічного стресу, при якому останні є високо стереотипними, при психологічному стресі вони індивідуальні й не завжди можуть бути передбачені. Наприклад, на погрозу одна людина реагує гнівом, а інша – страхом тощо. За Р. Лазарусом, центральною характеристикою стресогенної ситуації є усвідомлювана загроза, якщо мова йде про найбільш важливі для людини цінності й цілі.

3. По-третє, стрес – це фізична реакція організму на вимоги, що висувуються, або шкідливий вплив. Тобто це неспецифічна риса фізіологічних і психологічних реакцій організму за сильних, екстремальних для нього впливів, що викликають інтенсивні прояви адаптаційної активності, й спрямованих на підтримку поведінкових дій і психічних процесів з подолання цих стресових ефектів. У третьому підході дослідники (Т. Кокс, Дж. МакКей та ін.) розглядають стрес як частину соціального й природного середовища. Прихильники цього підходу стрес визначають як реакцію організму у відповідь на відсутність «відповідності» між можливостями особистості й вимогами середовища. Тобто стрес вважають результатом його попередніх чинників і наслідків, частиною комплексної й динамічної системи взаємодії людини й оточуючого середовища.

На відміну від попередніх двох підходів трансактна модель стресу (Т. Кокс, Дж. МакКей) підкреслює наявність зворотного зв'язку між всіма компонентами системи, тобто розглядає стрес не як лінійну реакцію, а як замкнуту систему. У даній системі вчені виділили п'ять стадій: 1) вплив на людину реальних вимог зовнішнього середовища; 2) когнітивна оцінка (усвідомлення людиною висунутих до неї вимог і своїх можливостей щодо їх відповідності). У випадку порушення рівноваги між усвідомлюваними вимогами й усвідомлюваними можливостями виникає стрес; 3) психологічні й фізіологічні зміни як реакція організму

у відповідь на стресори (емоційне переживання стресу через порушення рівноваги посилює зміни фізіологічного стану й призводить до когнітивних і поведінкових спроб послабити стресовий характер висунутих до особистості вимог); 4) реакція протидії стресогенній ситуації будь-якими способами; 5) зворотний зв'язок, який впливає на всі інші стадії динамічної системи стресу й формування кінця кожної з них.

Список літератури:

1. Водопьянова Н. Е. Психодиагностика стресса / Н. Е. Водопьянова. – СПб. : Питер, 2009. – 336 с.
2. Голизек Э. Преодоление стресса за 60 секунд: Кратчайший путь к расслаблению и покою / Э. Голизек. – М. : Крон-Пресс, 1995. – 183 с.
3. Гремлинг С. Практикум по управлению стрессом / С. Гремлинг, С. Ауэрбах. – СПб. : Питер, 2002. – 240 с.

Одержано 31.03.2015

УДК 159.947

Олена Анатоліївна Іванова,

здобувач кафедри суспільних наук

Національного університету оборони України ім. Івана Черняхівського

АДАПТИВНІ СТИЛІ МІЖОСОБИСТІСНОЇ ВЗАЄМОДІЇ ЖІНОК-ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ

Наведено результати емпіричного дослідження адаптивних стилів міжособистісної взаємодії жінок-військовослужбовців, визначено стиліові відмінності у побудові взаємовідносин порівняно з жінками цивільних професій, їх вплив на регуляцію поведінки.

Психологічна регуляція поведінки є одним з основних факторів, що забезпечують успішну соціальну, інтелектуальну, професійну адаптацію суб'єкта протягом всього життєвого шляху. Питання про механізми, детермінанти і можливості регуляції поведінки в психологічній науці залишається відкритим і дискусійним. Внутрішнім детермінантам цього процесу, індивідуальних відмінностей в ході формування поведінкової регуляції приділяється недостатньо уваги. Дані аналізу досліджень вітчизняних вчених (М. С. Корольчук, В. В. Стасюк, М. В. Макаренко, В. М. Невмержицький, В. І. Осьодло) та зарубіжних вчених вказують, що завдання вивчення становлення регуляції поведінки людини, її механізмів, індивідуальних варіацій в ході цього процесу залишається гостро актуальним і невирішеним.

Проведене емпіричне дослідження дозволило з'ясувати відмінності емпіричних індикаторів адаптивних стилів міжособистісної взаємодії жінок-військовослужбовців у порівнянні з цивільними. Дослідження особливостей

поведінки в групі проводилося за допомогою опитувальника міжособистісних відносин Т. Лірі на вибірці з 2-х груп: експериментальну групу (ЕГ) склали 86 жінок-військовослужбовців, а контрольну (КГ) – 78 жінок, які не мають відношення до силових структур. Результати дослідження особливостей поведінки в реальній групі за допомогою опитувальника Т. Лірі в жіночому колективі військовослужбовців представлені у таблиці 1.

Таблиця 1

**Виразність адаптивних стилів міжособистісної взаємодії
у поведінці жінок**

Адаптивні стилі	Низький рівень		Середній рівень		Високий рівень	
	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ
Владний, лідируючий	70 %	65 %	25 %	30 %	5 %	5 %
Незалежний, домінуючий	75 %	85 %	25 %	15 %	–	–
Прямолінійний, агресивний	90 %	60 %	10 %	30 %	–	10 %
Недовірливий, скептичний	90 %	75 %	10 %	25 %	–	–
Покірний, сором'язливий	90 %	90 %	5 %	10 %	5 %	–
Залежний, слухняний	90 %	100 %	10 %	–	–	–
Конвенційний, що співпрацює	65 %	95 %	35 %	5 %	–	–
Відповідальний, великодушний	45 %	90 %	35 %	10 %	20 %	–

З таблиці № 1 і малюнка № 1 ми бачимо, що переважна більшість жінок- військовослужбовців (90%) наполегливі в досягненні мети, енергійні, завзяті; критичні по відношенню до оточуючих; здатні підкорятися, чесно виконувати свої обов'язки, емоційно стримані; залежні, очікують допомоги, конформні (допускають вплив на власну думку). 75 % опитаних – незалежні, схильні до суперництва; 70 % – впевнені в собі, наполегливі; 95 % – схильні до співпраці, до компромісів у конфліктних ситуаціях; слідує проявам хорошого тону у відносинах з людьми, доброзичливі; 45 % – відповідальні, делікатні, співчутливі. 5 % військовослужбовців-жінок прагнуть до лідерства, керування іншими, з рисами деспотизму. 20 % – гіпервідповідальні, схильні неадекватно приймати на себе відповідальність за інших, приносять у жертву свої інтереси.

Результати контрольній групі показали, що всі опитані жінки конформні, очікують допомоги і порад, потребують визнання; 65 % – схильні до співпраці, кооперації, компромісу в конфліктних ситуаціях, дотримуються умовностей і правил хорошого тону у відносинах, прагнуть допомагати, товариські і доброзичливі; 90 % – поступливі, емоційно стримані, здатні підкорятися, чітко виконувати свої обов'язки; відповідальні по відношенню до людей, милостиві вміють підбадьорити і заспокоїти оточуючих; 85 % – впевнені, незалежні; 75 % – критичні по відношенню до оточуючих; 65 % – наполегливі, впевнені в собі, мають

властивості керівника; 60 % – наполегливі в досягненні мети, уперті, енергійні. 5 % опитаних – владні, мають деспотичний характер, всіх повчають, не схильні приймати поради, прагнуть до лідерства. 10 % – недружелюбні, ворожі по відношенню до оточуючих, нестримані, агресивні.

Результати порівняння даних, отриманих при дослідженні особливостей поведінки в групі жінок військовослужбовців і в контрольній групі, показали що такі стилі міжособистісної взаємодії як «владний» (впевнений, наполегливий, може бути хорошим організатором), «незалежний» (орієнтований на себе), «залежний» (чекає допомоги і порад), практично однаково виразні у двох порівнюваних групах. У переважної більшості жінок-військовослужбовців і жінок контрольної групи (90 %) відзначається в міжособистісних відносинах емоційна стриманість, здатність підкорятися, чесне виконання своїх обов'язків. У жінок-військовослужбовців більш виразний «прямолінійний» стиль (впертість, наполегливість у досягненні мети, енергійність), «недовірливий» (критичність по відношенню до оточуючих), більш виразний «що співпрацює» (гнучкий і компромісний в конфліктних ситуаціях, прагне бути у згоді з думкою оточуючих, дотримується умовностей, проявляє дружелюбність у відносинах), менш виразний такий стиль як «відповідальний» (відповідальний по відношенню до людей, делікатний, м'який, добрий, емоційне ставлення до людей проявляє в жалі, симпатії, безкорисливий). Застосувавши кутове перетворення Фішера, для перевірки достовірності відмінностей по групах, ми визначили, чи існують значущі відмінності за отриманими емпіричними індикаторами (табл. 2).

Таблиця 2

**Порівняльний аналіз вираженості стилів
міжособистісної взаємодії**

Стилі міжособистісної взаємодії	$\Phi_{\text{емп}}$	Рівень значущості
Владний, лідируючий	0,34	$\Phi_{\text{емп}} < \Phi_{\text{кр}}$
Незалежний, домінуючий	0,79	$\Phi_{\text{емп}} < \Phi_{\text{кр}}$
Прямолінійний, агресивний	3,69	$p \leq 0,01$
Недовірливий, скептичний	1,28	$\Phi_{\text{емп}} < \Phi_{\text{кр}}$
Покірний, сором'язливий	0,00	$\Phi_{\text{емп}} < \Phi_{\text{кр}}$
Залежний, слухняний	2,04	$p \leq 0,05$
Конвенційний, що співпрацює	2,58	$p \leq 0,01$
Відповідальний, великодушний	3,25	$p \leq 0,01$

Отримавши статистично достовірні відмінності, ми можемо стверджувати, що жінки-військовослужбовці в міжособистісних відносинах більш вперті, енергійні, наполегливі в досягненні мети ($p \leq 0,01$), менш конформні, довірливі, ввічливі, менше потребують визнання ($p \leq 0,05$);

більшою мірою ніж інші цивільні жінки схильні до співпраці та компромісу в конфліктах, більш доброзичливі ($p \leq 0,01$); також жінки-військовослужбовці менш делікатні, безкорисливі і чуйні ($p \leq 0,01$).

Таким чином, адаптивні стилі жінок-військовослужбовців в міжособистісних відносинах відрізняються від цивільних більшою впертістю, енергійністю, наполегливістю в досягненні мети, схильністю до співпраці та компромісу в конфліктах, доброзичливістю. Разом з тим вони менш конформні, менш потребують визнання, менш делікатні, безкорисливі і чуйні. Ми можемо припустити, що на виявлені особливості певний вплив здійснює специфіка військового колективу і специфіка військової діяльності в цілому.

Одержано 31.03.2015

УДК 159.9

Аліна Анатоліївна Коваль,

секретар судового засідання апеляційного суду Полтавської області

ПСИХОЛОГІЧНІ УМОВИ ОПТИМІЗАЦІЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СУДДІВ

Висвітлено значущість психологічних умов професійної діяльності судді. Підкреслено, що належне виконання суддівських повноважень має особливе соціальне значення, виступаючи одним із найбільш відповідальних і складних напрямків державної діяльності. Зазначено, що важливою умовою підвищення ефективності професійної діяльності суддів, зменшення рівня професійної деформації та уникнення емоційного вигорання є оптимізація умов праці, яка полягає в розробленні і впровадженні у практичну діяльність суддів проведення групових психологічних семінарів-тренінгів та індивідуальних психологічних консультацій, розроблення спеціальних програм та створення умов для психологічного розвантаження працівників Феміди.

Найбільш значущим видом професійної діяльності, який відокремлюється за цілою низкою показників, у тому числі щодо історії становлення, ролі в юридичному процесі, є суддівська діяльність. Її можна охарактеризувати за різними критеріями, але головним є діяльний підхід, визначення юридичних процедур і дій, властивих не суду в цілому, а окремо взятому судді, визначення вимог професійного та особистого характеру, які ставляться до особи юриста, що отримав права на заняття таким видом юридичної роботи [1, с. 349].

Зростаюча роль суду в нашому суспільстві, визначення і утвердження самостійності судової гілки влади на конституційному рівні потребують теоретичного і практичного осмислення й обґрунтування державної політики у сфері правосуддя, створення такої судової системи, котра

повністю відповідає б потребам кожної людини а також сприятливого середовища для професійної діяльності самих суддів, адже належне виконання суддівських повноважень має особливе соціальне значення, виступаючи одним із найбільш відповідальних і складних напрямків державної діяльності [2, с. 30].

Діяльність судді пов'язана з розглядом різних за своїм характером справ (кримінальних, цивільних, адміністративних та інших). Навіть сама можливість правової свідомості побачити в одній особі злочинця, що посягає на суспільний інтерес, і людину, яка є найвищою соціальною цінністю, викликає у співробітників суперечливі почуття. Робота в таких умовах, постійне емоційне напруження, пов'язане з професійним ризиком, нерідко призводять до професійних захворювань, специфічних відхилень від загальноновизнаних стандартів емоційно-психічної діяльності, які називають фактами професійної деформації [3].

Відсутність належної психологічної готовності судді до діяльності за умови високого ступеню інтелектуальних і емоційних навантажень, перевищення нормативів кількості розгляду справ приводить до виникнення негативних емоцій, до психологічних перевантажень, нерідко сприяє розвитку в суддів професійної деформації.

Дослідження показали, що остання часто виявляється у використанні схем і шаблонів в діяльності, негативному ставленні до людей, спрощенні процедури розгляду судових справ, що, у свою чергу, веде до зниження якості виконання завдань судочинства.

Важливою умовою підвищення ефективності професійної діяльності суддів, зменшення рівня професійної деформації та уникнення емоційного вигорання, є професійно психологічна діагностика і розвиток низки моральних якостей, які повинен уособлювати в собі суддя. Для того, щоб кваліфікаційна комісія суддів змогла реально оцінювати претендентів на суддівську посаду, здійснювати ефективний професійний відбір, забезпечити суддівський корпус професіоналами з високим рівнем готовності до діяльності, потрібно розробити науково обгрунтовану систему психологічної діагностики професійно важливих якостей суддів та психологічного супроводження суддівської діяльності.

Для підвищення ефективності правосуддя, важливе значення має психологічно-емоційний стан самого судді який насамперед залежить від умов праці. Через недосконалість судових процедур, а також не завжди виправдане розширення компетенції судів, судді не мають можливості своєчасно і якісно розглядати справи. Нераціонально розподілено штатні суддівські посади між судами, що є причиною перевантаження одних судів і недовантаженості інших. Ці негативні чинники повинні розглядатись безпосередньо керівництвом суду.

Вказане виявляє потребу встановлення низки дієвих гарантій професійної діяльності суддів, направлених на недопущення неправомірного

впливу на суддів як умови законного, повного і своєчасного розгляду й вирішення ними відповідних судових справ. Відтак, в контексті оптимізації професійної діяльності суддів вбачаються актуальними питання гарантій професійної діяльності.

Деякі аспекти гарантій незалежності суддів до цього вже висвітлювались у роботах таких вчених, як М. В. Василевич, Т. В. Галайденко, В. В. Городовенко, В. С. Єгорова, С. Г. Штогун, Н. М. Шульгач та інших. У той же час, їх наукові розробки зазвичай стосуються лише окремих гарантій статусу суддів, до того ж здебільшого у процесуальному, а не адміністративно-правовому ракурсі, не розкриваючи при цьому їх зміст і значення у сучасних умовах судово-правової реформи.

Передусім, правовими гарантіями професійної діяльності суддів в Україні є система визначених правовими нормами умов, засобів і способів забезпечення належної реалізації, охорони та захисту професійних повноважень (прав і обов'язків) суддів [4, с. 27].

Негативний чинником, який впливає на продуктивність праці судді, а точніше, на його бажання працювати є недостатній рівень їх матеріального та соціального забезпечення, а також неналежне фінансування судів, що змушує суди вишукувати інші можливості для забезпечення потреб у якісному здійсненні правосуддя.

Отже, до умов оптимізації професійної діяльності суддів відноситься окремий порядок фінансування та організаційного забезпечення, а також належне матеріальне та соціальне забезпечення суддів (ч. 1 ст. 130 Конституції України і п. 7, 8 ч. 4 ст. 47 закону України від 07.07.2010 № 2453-VI «Про судоустрій і статус суддів»). Зазначимо, що ч. 2 ст. 140 названого Закону України до засад функціонування судової влади віднесено визначення в Державному бюджеті України видатків на фінансування судів не нижче рівня, що забезпечує можливість повного і незалежного здійснення правосуддя; законодавче гарантування повного і своєчасного фінансування судів; гарантування достатнього рівня соціального забезпечення суддів. По-перше, йдеться про своєчасність не тільки фінансування судів, але й самого визначення у Державному бюджеті України видатків на фінансування судів, що, зважаючи на існуючу практику підготовки і затвердження Державного бюджету України, так само має бути гарантовано на законодавчому рівні. По-друге, державні видатки на фінансування судів мають бути достатні не лише для здійснення правосуддя, але й реалізації суддями інших повноважень. І по-третє, соціальне (втім як й матеріальне) забезпечення суддів теж повинно відповідати критерію не лише достатності, але й своєчасності [5].

Система забезпечення суддів житлом, то вона також потребує істотного вдосконалення. Встановлений законом обов'язок держави щодо забезпечення суддів житлом за державний кошт має трансформуватися

у гарантію придбання суддею житла через систему державного кредитування на рівних умовах – незалежно від місця розташування суду, в якому працює суддя. Таким чином, необхідно перейти до встановлених законом монетарних (грошових) форм забезпечення пільг для суддів.

Розміри суддівської винагороди, страхування, пенсійного забезпечення та довічного утримання мають відповідати тій високій ролі, яка належить суддям у демократичному суспільстві.

Оптимізація професійної діяльності суддів в Україні має виражатись не тільки в її посиленні, але й у приведенні у відповідність із реальними потребами та практикою гарантування прав і обов'язків суддів, не допускаючи необґрунтованого завищення їх статусу або зловживання наданими гарантіями [3, с. 14].

Належне пенсійне забезпечення, винагороди та пільги безумно відіграють важливу роль в оптимізації умов діяльності суддів, проте доцільно наголосити також на психологічних умовах, вплив яких на здійснення правосуддя досить вагомий.

Необхідно розробити і впровадити у практичну діяльність суддів проведення групових психологічних семінарів-тренінгів та індивідуальних психологічних консультацій, розробити спеціальні програми та створити умови для психологічного розвантаження. Для реалізації цих завдань у першу чергу необхідно створити спеціальну службу психологічної підтримки суддів, що є звичною нормою в практиці європейських країн. Крім того, потрібно розробити методичні рекомендації здійснення заходів психологічного забезпечення професійної діяльності суддів, де були б визначені принципи та форми роботи фахівців психологічної служби.

У системі психологічного супроводження професійної діяльності служителів Феміди одним з головних напрямів повинен стати корекційний, а залежно від мети і завдань у кожному конкретному випадку профілактичний або реабілітаційний. Корекційний або реабілітаційний напрям діяльності психологічної служби повинен включати такі заходи, як проведення групових або індивідуальних занять з метою навчання прийомам психологічної саморегуляції; сеансів психологічного розвантаження або мобілізації співробітників судової системи; групових тренінгових занять тощо.

Список літератури:

1. Гусарев С. Д. Юридична деонтологія. Основи юридичної діяльності : навч. посіб. / С. Д. Гусарев, О. Д. Тихомиров. – Київ : Знання, 2005. – 655 с.
2. Ірхін Ю. Психологічні засади професійного відбору суддів України / Ю. Ірхін // Слово національної школи суддів України. – 2014. – № 1. – С. 29–37.
3. Черновський О. К. Психологічна компетентність судді у практичній діяльності [Електронний ресурс] / О. К. Черновський // Вісник Вищої

ради юстиції. – 2011. – № 2 (6). – С. 14–18. – Режим доступу: vgu.gov.ua/Docs/visnik2011_6.pdf.

4. Борко А. Л. Правові гарантії професійної діяльності суддів в Україні / А. Л. Борко // Форум права. – 2013. – № 4. – С. 24–30 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2013_4_6.pdf.

5. Про судоустрій і статус суддів : закон України від 07.07.2010 № 2453-VI // Офіційний вісник України. – 2010. – № 55-1. – Ст. 1900.

Одержано 31.03.2015

УДК 159.9

Альона Миколаївна Нестеренко,

аспірант Харківського національного університету внутрішніх справ

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СУДДІВ

Досліджено соціально-психологічні чинники професійної діяльності суддів під час здійснення ними правосуддя. Визначено основні детермінанти встановлення психологічного контакту між суддею та учасниками процесу в судовій залі. Запропоновано авторський підхід щодо розгляду сутності соціально-психологічних особливостей професійної діяльності суддів в контексті їх професійних настановлень під час здійснення різних функцій у судочинстві.

В умовах перманентного прагнення вітчизняної громадськості до реформування державно-владних інституцій діяльність кожної з гілок влади, до яких відноситься і судова влада, притягує пильну увагу соціологів, психологів, правознавців і пересічних громадян. Професійний суддя відповідно до ст. 127 Конституції наділений повноваженням здійснювати правосуддя [1]. Дана правова норма покладає на представників Феміди важливий суспільний та державний обов'язок, тим самим чинячи неабиякий психологічний тиск на професійних суддів в контексті їх професійних настановлень при розгляді справ. Вагомою запорукою стабільного та авторитетного становища судової влади в суспільстві є формування у середовищі громадської думки сталого переконання у правоті, незалежності та об'єктивності судової влади. Виходячи з окресленого, обрана тема є надзвичайно актуальною для подальшого вивчення та дослідження як з правової, так і з психологічної точок зору.

У процесі аналізу юридичної та психологічної літератури автором було встановлено, що процесуальні проблеми діяльності суддів не залишилися поза увагою вчених-процесуалістів. Проте соціально-психологічні особливості професійної діяльності судді в правовій науці та юридичній психології розглянуті не достатньо. Незважаючи на це,

проблемам соціально-психологічних чинників професійної діяльності суддів власні праці присвячували такі вітчизняні дослідники, як Б. Кістяківський, Л. Казміренко, В. Бедь, В. Коновалова, М. Костицький, В. Кошинець, В. Марчак, М. Мельник, В. Нор, В. Онопенко, Б. Романюк, В. Шепітько, Л. Радухівська та інші.

Професійна діяльність серед різновидів соціальної діяльності посідає особливе місце як провідна, оскільки саме в ній людина повною мірою може задовольняти свої потреби і розкривати свої можливості. Професійну діяльність здійснює, як правило, вже відносно зріла людина, індивід, яка залучилася до певних соціальних умов і засвоїла деякі принципи соціальної гри, осягла певною мірою сенс і зміст соціальних відносин. За своєю суттю діяльність судді належить до юридичної спеціальності, структурними елементами якої є пізнавальна, моральна, комунікативна, організаційна і творча діяльність.

До психологічних чинників, які впливають на професійну діяльність судді, віднесено соціально-психологічні та позасудові чинники: правосвідомість, професійний досвід, поведінка сторін, судові промови, суспільна думка, правові позиції Конституційного Суду України, постанови Пленуму Верховного Суду України, а також рішення Європейського суду з прав людини. Вагому роль відіграють і професійні настановлення суддів – оціночні відношення особистості суб'єкта судочинства до самого себе і своєї професійної діяльності, котрі виступають як фактор готовності діяти визначеним чином. На глибоке переконання автора, сутність соціально-психологічних особливостей професійної діяльності суддів необхідно розглядати саме в контексті їх професійних настановлень при здійсненні різних функцій в судочинстві.

Як зазначає В. Ю. Шепітько, на сьогодні формування професійної майстерності судді відбувається під впливом багатьох чинників (соціально-економічних, соціально-психологічних, організаційних та ін.), серед яких провідне місце посідають професійне навчання та психологічна підготовка. Результатом психологічної підготовки є психологічна підготовленість, яка складається з: 1) загальної психологічної культури (знання психологічних законів і закономірностей, що можуть бути використані суддею; розвиток професійно-психологічної орієнтованості особистості); 2) спеціальної психологічної підготовленості (комунікативна майстерність, уміння і навички пошуку і цільового використання психологічної інформації) [3, с. 319].

На думку В. Беда, значимою перешкодою для встановлення психологічного контакту у судовій діяльності може стати упередженість до суду, недовіра до нього. Так, наприклад, на сучасному етапі кримінального судочинства підозрюваному (звинувачуваному), як правило, протистоїть сила держави у вигляді спеціалізованого правоохоронного апарату,

наділеного широкими владними повноваженнями. Він же, часто не орієнтуючись у складній сукупності кримінально-процесуальних і кримінально-правових норм, не у змозі самотійно повною мірою використувати надані права і гарантії [2, с. 302].

Натомість з точки зору О. К. Черновського регуляція стосунків між учасниками процесу під час судового провадження вимагає від судді не тільки професіоналізму, але і соціально-психологічної компетентності та загальної культури спілкування. На всі неприйнятні в суді ситуації суддя повинен своєчасно, тактовно, але чітко відреагувати. Він зобов'язаний присікати будь-які прояви грубості, нетактовності між сторонами в процесі, оберігати процес від непотрібних емоційних випадів та вводити його в раціональне русло [4, с. 109].

Як зазначає В. О. Коновалова, судове провадження повинно, звичайно, відповідати всім процесуальним і судово-ритуальним вимогам. Головуючий суддя спочатку повинен звернутися до учасників процесу зі словами, що зумовили б певний заспокійливий ефект, тобто це звернення повинне відрізнитися повагою, підкресленою нейтральністю. Необхідно постійно знімати гнітючий, подавлюючий вплив залу на поведінку окремого індивіда, тобто не допускати реплік і викриків із залу суду. Питання судді не повинні нести в собі іронію, насмішкування. Слід мати на увазі, що будь-яка масова реакція може мати характер психологічного зараження. Всі питання до допитуваних осіб повинні чітко контролюватися судом. Відведенню підлягають не тільки навідні питання, але і провокуючі, заплутуючі, демагогічні [3, с. 312].

Отже, з метою успішного виконання завдань, що постають перед суддею при здійсненні різних функцій в судочинстві, необхідно мати не тільки достатню кількість професійних знань, умінь і навичок, але й бути готовим до впливу широкого спектру психологічних чинників. Це зумовлене тим, що судова практика здійснюється в умовах безпосереднього спілкування та взаємодії з людьми, а, отже, вимагає розуміння психологічних особливостей всіх процесуальних осіб, мотивів та змісту їхньої поведінки, взаємовідносин, що виникають у процесі життєдіяльності. Тільки за допомогою психологічних знань суддя може реалізувати заходи щодо встановлення контакту та здійснення психологічного впливу, нейтралізації негативних чинників під час пошуку та оцінки процесуально значущих фактів, їх врахування при всебічному та об'єктивному судовому розгляді. Таким чином, соціально-психологічні особливості відіграють ключову роль у професійній діяльності суддів і проявляються як у формі зовнішніх фізичних ознак, так і внутрішніх процесів вольового та пізнавального характеру.

Список літератури:

1. Конституція України : від 28 черв. 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.

2. Бедь В. В. Юридична психологія : навч. посіб. / В. В. Бедь. – Київ : МАУП, 2003. – 436 с.

3. Коновалова В. О. Юридична психологія / В. О. Коновалова, В. Ю. Шепітько. – Київ : Ін Юре, 2005. – 424 с.

4. Черновський О. К. Незалежність та недоторканність судді як основні психологічні чинники його діяльності / О. К. Черновський // Науковий вісник Чернівецького університету. – 2010. – Вип. 550. – С. 106–111.

Одержано 31.03.2015

УДК 316.6

Юлія Валентинівна Кобикова,

викладач кафедри соціології та психології

факультету права та масових комунікацій

Харківського національного університету внутрішніх справ

ДО ПИТАННЯ ВПРОВАДЖЕННЯ ПРОБАЦІЇ В УКРАЇНІ

Розглянуто принципи пробації, її види та особливості впровадження. Висвітлено модель соціальної установи, яка сприяє реалізації системи пробації. Підкреслено на ролі психологів у роботі органів пробації

Верховна Рада України прийняла закон про пробацію, метою якого є впровадження в Україні пробації як системи наглядових та соціально-виховних заходів, що застосовуються за рішенням суду і відповідно закону до осіб, які залучені або притягнуті до кримінальної відповідальності.

Пробація – від англ. Probation – випробування – форма умовного засудження, при якій суд замість засудження до позбавлення волі направляє засудженого на певний строк під спостереження чиновника служби пробації, якому доручається контроль за його поведінкою. Залишеному на волі засудженому крім вимоги не здійснювати нових злочинів встановлюються перераховані у вироку умови поведінки: пройти курс навчання або лікування, не змінювати самовільно місця проживання, не відвідувати певних місць, не зустрічатися з певними людьми, регулярно відвідувати церкву тощо.

У законі про пробацію, зокрема, пропонується ввести три види пробації – досудову, наглядову і пенітенціарну.

Досудова пробація передбачає таку функцію органів пробації, як складання за запитом суду досудових доповідей – письмової інформації для суду, яка зібрана співробітником служби і характеризує особу, яка притягається до кримінальної відповідальності. Досудова доповідь має містити соціально-психологічну характеристику, оцінку ризику повторного вчинення кримінального правопорушення, а також висновок про можливість виправлення правопорушника без позбавлення волі.

В рамках спостережної пробації органи пробації будуть реалізувати спеціальні програми. Вони призначаються за рішенням суду і передбачатимуть комплекс заходів, спрямованих на корекцію соціальної поведінки, формування соціально сприятливих змін особистості клієнта пробації, які можна об'єктивно перевірити.

Одним з елементів пенітенціарної пробації є сприяння засудженим, які відбувають покарання у вигляді обмеження або позбавлення волі на певний строк, у вирішенні питань трудового і побутового влаштування після звільнення. Проектом закону передбачається, що органи пробації у взаємодії з установами виконання покарань, а також органами виконавчої влади та місцевого самоврядування надаватимуть допомогу засудженим, термін покарання яких добігає кінця, у визначенні місця проживання після звільнення, а також у працевлаштуванні або пристрої в заклади охорони здоров'я осіб, які потребують стаціонарної медичної допомоги. Враховуючи європейську практику, до такої роботи будуть залучатися волонтери.

Своєрідним аналогом служби пробації в Україні є кримінально-виконавча інспекція, яка виконує покарання, не пов'язані з позбавленням волі. Проте, служба пробації в країнах розвиненої демократії істотно відрізняється від кримінально-виконавчої інспекції за своїми функціями, організацією діяльності, кадровим забезпеченням, методами роботи.

Відзначимо, пробація в кримінальному праві США, Англії та ряду інших країн – вид умовного засудження, при якому засуджений поміщається на час випробувального терміну, встановленого судом, під нагляд спеціальних органів. Практика пробації в різних державах має свої правові, організаційні та функціональні особливості, які багато в чому обумовлені національним розумінням змісту цих інститутів в кримінально-правовому значенні, однак цілі і засоби їх досягнення схожі.

Інститут пробації передбачений і в кримінальному праві Швеції. При чому він має свої характерні особливості і досить докладно регламентований в КК Швеції. Пробація може бути призначена як самостійна кримінально-правова міра в тих випадках, коли суд прийде до висновку, що покарання у вигляді штрафу недостатньо. Разом з тим, пробація як комплекс специфічних заходів може супроводжувати умовно-дострокове звільнення.

В Україні досвідом впровадження шведської моделі надання допомоги засудженим в їх соціалізації та інтеграції в суспільство є Центр соціальної адаптації звільнених осіб «Будинок на півдорозі». У 2008 році за фінансової підтримки Шведського агентства розвитку та співробітництва, за підтримки Шведської служби пробації та тюрем, а також Державного департаменту України з питань виконання покарань, ВБО «Коввіктус УКРАЇНИ» почала в Україні проект «Триступенева всебічна

програма реінтеграції в суспільство громадян, які перебувають на випробувальному терміні і звільнені з місць позбавлення волі». В рамках даної програми у 2010 році було створено унікальна соціальна установа «Будинок на півдорозі», клієнтками якого стали жінки, що повертаються з місць позбавлення волі і прагнуть змінити своє життя.

Мета програми – соціальна адаптація в суспільство і зниження ризику повторного потрапляння жінок в місця позбавлення волі. Програма реінтеграції складається з трьох етапів і починається ще на етапі відбуття покарання. Тісними партнерами цієї Програми є Державна пенітенціарна служба України та Міністерство соціальної політики. Сьогодні Центр співпрацює з усіма жіночими виправними установами України. Наступним етапом програми реінтеграції є перебування в центрі, проходження курсу програмних заходів, що включають в себе індивідуальну та групову роботу з психологом для вирішення особистісних проблем і соціальними працівниками для отримання необхідних соціальних навичок. Заключний етап програми – підготовка клієнток до самостійного життя, працевлаштування і знаходження житла.

Про ефективність Програми реінтеграції говорить такий показник – 85 % жінок, що пройшли Програму, будують успішне життя за межами Центру, тобто є соціально стійкими.

Слід зазначити, що з 2014 року Центр соціальної адаптації звільнених осіб «Будинок на півдорозі» є базою практики кафедри соціології та психології ФПМК Харківського Національного університету внутрішніх справ. На базі центру проходять семінари для студентів, співробітників соціальних відділів і психологів виправних установ.

Взагалі, впровадження пробації в Україні може стати одним з найбільш результативних кроків на шляху до євроінтеграції в цілому та гуманізації державної політики у сфері виконання покарань зокрема. Проте впровадження даних нововведень вимагає ґрунтовного підходу, щоб новий інститут пробації дійсно вніс суттєві зміни, а не дублював стару систему виконання покарань з випробуванням. Також важливим є те, що виконання Закону про пробацію потребує певної кількості психологів та соціальних працівників, які мають спеціальну підготовку і відповідний досвід. А відповіддю суспільства буде зниження випадків рецидивів та поліпшення кримінальної ситуації в Україні в цілому.

Список літератури:

1. Большой юридический словарь / под ред. А. Я. Сухарева. – 3-е изд., доп. и перераб. – М. : Инфра-М, 2007. – 858 с.
2. Прийнято Закон про пробацію [Електронний ресурс] // Інформагентство «ЦКП». – Режим доступу: <http://ckp.in.ua/2015/02/05/pryjnyato-zakon-pro-probatsiyu/>.

3. Шульгина А. Пробация как альтернатива лишению свободы [Электронный ресурс] / Анна Шульгина // Судебно-юридическая газета. – Режим доступа: http://www.prostopravo.com.ua/pravonarusheniya/stati/probatsiya_kak_alternativa_lisheniyu_svobody.

Одержано 02.03.2015

УДК 159.613:316.37:338.24

Аліна Олександрівна Присенко,

*помічник начальника з кадрового забезпечення лінійного відділу
в аеропорту «Харків» ГУМВС України в Харківській області*

КОГНІТИВНА СКЛАДОВА ПСИХОЛОГІЧНОЇ ГОТОВНОСТІ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПРАЦІВНИКІВ ОВС

Наведено результати дослідження когнітивної складової психологічної готовності працівників ОВС до професійної діяльності. Визначено домінуючі типи мислення та рівні інтелектуальної лабільності працівників міліції груп захоплення з різним рівнем психологічної готовності до професійної діяльності.

Однією з актуальних тем сучасної психології є проблема готовності людини до професійної діяльності, яка розглядається у дослідженнях Г. М. Гаєва, К. М. Дурай-Новакова, М. І. Дьяченко, Л. А. Кандибович, Н. Д. Левітов, В. С. Нерсесян, К. К. Платонов, А. Ц. Пуні, В. М. Пушкін тощо. Інтерес до цієї проблеми пов'язаний, насамперед, з тим, що психологічна готовність є однією з передумов успішності професійної діяльності.

Аналіз проблеми психологічної готовності особистості до професійної діяльності показав наявність розмаїття підходів до визначення цього феномену, його змісту, структури, різновидів тощо. Зокрема, у психологічній літературі готовність розподіляють на загальну і спеціальну (Б. Г. Ананьев), ситуативну та довготривалу (М. І. Дьяченко, Л. О. Кандибович, Л. С. Нерсесян), психологічну і практичну (Ю. К. Васильєв), особистісну та процесуальну (А. Ф. Линенко).

Доцільно розглянути загальну і спеціальну готовність щодо професійної діяльності ОВС взагалі та окремих підрозділів ОВС зокрема. Загальна психологічна готовність – це комплекс психологічних характеристик, які необхідні для успішного здійснення працівником діяльності в цілому. Спеціальна психологічна готовність – це психологічні характеристики, які забезпечують успішне функціонування особистості в окремих специфічних ситуаціях, характерних для обраної діяльності (напр., готовність діяти в екстремальних ситуаціях тощо).

У дослідженнях М. І. Дьяченко та Л. О. Кандибович показано, що стан готовності включає наступні психологічні компоненти: а) мотиваційний – потреба успішно вирішувати завдання, інтерес до процесу їх вирішення, намагання досягти успіху; б) пізнавальний – розуміння професійних задач, оцінка їх значимості, знання засобів вирішення; в) емоційний – почуття професійної гідності, відповідальності, впевненості в успіху; г) вольовий – керування собою, мобілізація сил, зосередження на задачі, відволікання від впливів, що заважають, переборювання сумнівів, побоювань [1].

Психологічну готовність працівника ОВС В. П. Казміренко із співавторами визначають як сукупність якостей і властивостей особистості, що зумовлює стан змобілізованості психіки, настроєність на найбільш доцільні, активні та рішучі дії у складних чи небезпечних умовах виконання службових обов'язків. Вони виділяють мотиваційний, орієнтаційний, операційний, вольовий та оцінний компоненти структури психологічної готовності працівника ОВС [2].

Розглянемо когнітивну складову психологічної готовності до професійної діяльності, яка відбиває, з одного боку, наявність у працівника ОВС професійних знань, а з іншого – певний ступень розвитку пізнавальних процесів. Враховуючи специфіку службової діяльності працівників міліції ми обрали для наукового аналізу тип мислення та інтелектуальну лабільність.

Мислення є узагальненою і опосередкованою формою психічного відображення людиною навколишньої дійсності, що встановлює зв'язки і відносини між пізнаваними об'єктами. А тип мислення – це індивідуальний спосіб аналітико-синтетичного перетворення інформації [3]. Для дослідження типів мислення працівників ОВС нами було застосовано «Опитувальник для дослідження типів мислення та рівня креативності» Дж. Брунера.

Порівняльний аналіз типів мислення працівників груп захоплення з різним рівнем психологічної готовності показав, що у співробітників з високим рівнем готовності до службової діяльності вірогідно більш розвиненим є предметне ($12,2$ і $6,2$; $p \leq 0,05$) та символічне мислення ($11,5$ і $6,8$; $p \leq 0,05$). Це свідчить про їх більшу здатність аналізувати інформацію послідовно, структуровано у просторі і часі, за допомогою предметних дій, а також здатність виділяти істотні характеристики предметів та ситуацій за допомогою логічних схем. Як відомо, предметне мислення першим розвивається в онтогенезі і вважається більш примітивним, ніж образне та знакове. Однак, як виявилось, для даного виду професійної діяльності, пов'язаного з виконанням завдань підвищеної складності (ліквідація бандитських формувань, організованих злочинних угруповань, затримання та знешкодження озброєних небезпечних злочинців,

які чинять активний опір тощо) вміння орієнтуватися у просторі і часі, адекватно будувати свої предметні дії та прогнозувати дії об'єктів службової діяльності є професійно важливим вмінням. У поєднанні з аналітичним підходом до оцінки небезпечної службової ситуації, виділенні істотних її характеристик, цей тип мислення забезпечує високу психологічну готовність до професійної діяльності в умовах ризику.

Встановлено також, що предметне і символічне мислення є більш характерними для працівників груп захоплення у порівнянні з працівниками чергових частин міліції з високим рівнем психологічної готовності (12,2 і 7,2, $p \leq 0,01$; 11,5 і 7,3, $p \leq 0,05$). Працівники груп захоплення відрізняються від працівників чергових частин і більш розвиненими творчими здібностями, здатністю нестандартно підходити до вирішення службових ситуацій, тобто креативністю (9,4 і 4,2; $p \leq 0,01$). А працівники чергових частин характеризуються більш розвиненим образним (5,7 і 7,7; $p \leq 0,05$) та знаковим мисленням (7,0 і 8,9; $p \leq 0,05$). Тобто, високий рівень психологічної готовності працівників груп захоплення забезпечується розвитком предметного та символічного мислення і креативності, а працівників чергових частин – перевагою образного і знакового мислення.

Важливим компонентом когнітивної складової психологічної готовності працівників ОВС до професійної діяльності є інтелектуальна лабільність, яка дозволяє своєчасно перемикає увагу, швидко і безпомилково переходить з рішення одних завдань до інших. Цей параметр досліджувався за допомогою методики «Інтелектуальна лабільність». Встановлено, що для працівників груп захоплення домінуючим був середній рівень інтелектуальної лабільності (55,3 % і 63,6 %), який відбиває більш-менш розвинену здатність до переключення уваги, полегшену, прискорену течію розумових процесів без зниження продуктивності мислення. Високий рівень інтелектуальної лабільності є більш притаманним для працівників з високим рівнем психологічної готовності (44,7 % і 9,1 %; $p \leq 0,001$). А низький рівень лабільності, навпаки, є більш характерним для працівників груп захоплення з низьким рівнем готовності до професійної діяльності (27,3 % та 0 %; $p \leq 0,001$). Такі працівники зазнають певних труднощів у динамічній стороні розумової діяльності.

При порівнянні особливостей лабільності працівників груп захоплення та чергових частин з високим рівнем психологічної готовності встановлено, що перших відрізняє високий рівень інтелектуальної лабільності, других – середній рівень, а працівників обох підрозділів з низьким рівнем психологічної готовності до службової діяльності відрізняє від їх колег з високим рівнем готовності наявність низького рівня розвиненості інтелектуальної лабільності.

Отримані дані рекомендується враховувати при професійно-психологічному відборі працівників ОВС та комплектуванні груп захоплення.

Список літератури:

1. Дьяченко М. И. Готовность к деятельности в напряженных ситуациях. Психологический аспект / М. И. Дьяченко, Л. А. Кандыбович, В. А. Пономаренко. – Минск : Изд-во «Университетское», 1985. – 206 с.
2. Формування психологічної готовності працівників органів внутрішніх справ до дій в екстремальних ситуаціях затримання озброєного злочинця : наук.-практ. посіб. / В. П. Казміренко, Л. І. Казміренко, Д. О. Александров та ін. ; Нац. акад. внутр. справ. – Київ : Рута, 2013. – 95 с.
3. Маклаков А. Г. Общая психология / А. Г. Маклаков. – СПб. : Питер, 2001. – С. 298–331.

Одержано 31.03.2015

УДК 343

Сніжана Петрівна Шурак,

студентка 1 курсу юридичного факультету

Одеського державного університету внутрішніх справ

ХАРАКТЕРИСТИКА КОМУНІКАТИВНИХ ЯКОСТЕЙ ПРАЦІВНИКА МІЛІЦІЇ

Розглянуто наукові підходи щодо вивчення комунікативних якостей та їх важливість у правоохоронній діяльності. Наголошено на необхідності ці якості розвивати та удосконалювати, оскільки працівник міліції повинен вміти встановлювати психологічний контакт, долати бар'єри спілкування, розуміти мову жестів, визначати брехню за невербальним спілкуванням тощо.

Традиційно склалось так, що кожній людині для успіху у роботі необхідно вміти взаємодіяти та об'єктивно пояснювати ситуацію. Відповідно для працівника міліції спілкування є невід'ємною складовою професії. Адже у своїй нелегкій роботі правоохоронці часто застосовують свої комунікативні якості для досягнення певної мети (проведення профілактичних робіт, проведення слідчих (розшукових) дій, встановлення психологічного контакту із особами антисоціальної поведінки, спілкування із колегами тощо).

Актуальність теми обумовлюється тим, що на сучасному етапі державотворення виникають певні проблеми довіри соціуму до правоохоронних органів, тому кожен працівник міліції повинен, насамперед, вміти спілкуватись з людьми, бути в певній мірі психологом, порадиником.

Так, на думку науковця О. М. Пасько [1] професія міліціонера відноситься до групи професій «людина-людина», тому комунікативні якості

є одними із домінуючих. Вони пов'язані із вмінням чітко, лаконічно і юридично грамотно висловлюватись; вмінням на професійній основі вести переговори; вмінням знаходити спільну мову з різними категоріями осіб, – починаючи від керівництва і завершуючи правопорушниками.

Працівник міліції щодня стикається в різних ситуаціях з безліччю людей, з якими він вступає в спілкування і від того, наскільки вміло він вступає з ними в контакт, наскільки швидко і ефективно це робить, залежатиме і кінцевий результат його діяльності. Уміння викликати до себе прихильність людини, завоювати його довіру, дозволяє встановити довірчі відносини, одержати від нього оперативну значущу інформацію. При спілкуванні з населенням співробітники органів внутрішніх справ вирішують службові задачі і цілком природно, що від їх умінь спілкуватися з людьми, встановлювати психологічний контакт залежатиме зрештою і ефективність їх діяльності. Комунікативні якості є найважливішим елементом в структурі професійної майстерності співробітників органів внутрішніх справ [2].

Так, вчений І. В. Ващенко [3] зазначив, що необхідно закріплення в навичках правоохоронця психологічних складових професійного спілкування, до яких належать навички звернення до іншої людини; уміння слухати і чути іншу людину; уміння приховувати або навпаки демонструвати емоційний стан в процесі спілкування.

З тих якостей, котрими дійсно повинні володіти працівники ОВС, на перше місце, як указує Л. В. Васильєв [4] є вміння розбиратися в психології людей, володіти психологічним підходом до людей, психологічним аналізом їхньої поведінки, вміло, у межах допустимості, впливати на них. Оскільки на думку науковця, працівник ОВС повинен мати неабиякі здібності співрозмовника, що веде бесіду в особливо важких умовах. Для цього необхідні знання психології, життєвий досвід і оволодіння розробленими криміналістичними прийомами, заснованими на психології. Від якості контакту працівника ОВС із різними групами населення буде залежати ефективність його діяльності.

Так, науковець Л. В. Васильєв [4] виділив найбільше суттєві боки фахової діяльності працівника міліції, кожен з яких пред'являє особливі вимоги до особистості:

– пошуковий бік діяльності, у процесі якого з навколишнього оточення видобувається криміналістично значима інформація, що дає можливість реконструювати подію злочину;

– комунікативний бік діяльності: у спілкуванні з людьми працівник ОВС одержує необхідну для розкриття злочину інформацію. У процесі спілкування для нього важливим умінням є управління ситуацією спілкування, регуляція стану допитуваних, саморегуляція емоційного стану.

Комунікативні якості науковець О. Ф. Скакун [5] розглядає як: вміння встановити контакт та уникати обговорення тих питань, які традиційно визивають суперечності (наприклад, вести розмову про політику, релігію); вміння здійснювати контроль над процесом бесіди; вміння проявляти співчуття, коли це доречно; психологічна спостережливість – вміння виявляти правду та брехню у відповідях, встановлювати істину по справі; володіння акторськими даними: здатністю зобразити незадоволення, страх, радість та інші емоції, у незалежності із ходом власних істинних роздумів і не виявляючи своїх справжніх емоцій в кожному випадку; шанобливе відношення до співбесідника та ін.

Відповідно комунікативні якості працівника міліції займають домінуюче становище у процесі розвитку висококваліфікованого та конкурентоспроможного працівника ОВС і повинні постійно удосконалюватись, оскільки вміння: встановлювати психологічний контакт, долати бар'єри спілкування, розуміти мову жестів, визначати брехню за невербальним спілкування та ін. – сприятимуть ефективному та якісному виконанню професійних обов'язків.

Таким чином, комунікативні якості працівника міліції є важливими, оскільки вміння вислуховувати, чути, давати поради та вміти спілкуватися є основою встановлення довірчих стосунків правоохоронця із суспільством. Ситуація сьогодення призвела до того, що більша частина населення боїться та уникає контакту з представниками ОВС, тож потрібно задуматись можливо насправді частка проблеми пов'язані із невмінням спілкуватися. Проте, світ та суспільство не стоять на місці, лине час, все покращується, тож сподіваємось, що і комунікативні якості працівників міліції будуть на найвищому рівні, а всі неприємні випадки залишаться в минулому.

Список літератури:

1. Пасько О. М. Професійно важливі якості як структурний компонент компетентності фахівця ОВС / О. М. Пасько // Науково-практичний журнал Південного наукового Центру АПН України. – 2008. – № 8 / 9. – С. 82–86.
2. Роль спілкування в професійній діяльності співробітників органів внутрішніх справ [Електронний ресурс] // Лекції. – Режим доступу: <http://bibl.com.ua/pshologiya/2054/index.html?page=15>.
3. Ващенко І. В. Роль професійного спілкування в управлінні персоналом / І. В. Ващенко. – Харків : Вид-во Нац. ун-ту внутр. справ, 2002. – С. 133–137.
4. Васильєв В. Л. Юридическая психология : учебник / В. Л. Васильев. – 6-е изд., перераб. и доп. – СПб. : Питер, 2010. – 604 с.
5. Скакун О. Ф. Юридическая деонтология : учебник / О. Ф. Скакун. – Изд. 2-е, с изм. и доп. – Харьков : Эспада, 2006. – 384 с.

Одержано 28.02.2015

Наукове видання

**Актуальні проблеми сучасної психології
та педагогіки в діяльності вищих
навчальних закладів МВС України**

*Матеріали науково-практичної конференції
(Харків, 16 квітня 2015 р.)*

Відповідальні за випуск – С. В. Харченко, П. О. Білоус
Комп'ютерне верстання – А. О. Зозуля, П. О. Білоус

Формат 60x84/16. Ум. друк. арк. 13,53. Обл.-вид. арк. 13,8.
Тираж 100 пр. Зам. № 2015-4.

Видавець і виготовлювач –
Харківський національний університет внутрішніх справ,
просп. 50-річчя СРСР, 27, м. Харків, 61080.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 3087 від 22.01.2008.